

TARİH BOYUNCA TEKKEKÖY

Editör

Prof. Dr. İBRAHİM TELLİOĞLU

SERANDER YAYINLARI

Tarih Boyunca Tekkeköy

Editör

Prof. Dr. İbrahim Tellio lu

Yayına Hazırlayan

Veysel Usta

Genel Yayın Yönetmeni

Kenan Sarıalio lu

Kapak Tasarımı

Emriye Demirkır

Yapım / Uygulama

SERANDER

Sertifika no: 33882

Baskı

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. Uğurlu İş Merkezi, Kat: 4, No: 97/24
İskitler ANKARA
1.Baskı, Nisan 2021

ISBN: 978-9944

SERANDER

So uksu Mahallesi, Kisarna Cad. Seyran Sitesi, No: 83
B/11.Ortahisar-Trabzon / TÜRKİYE.Tel. 0533 421 70 02

www.seranderyayinevi.com

e mail: serander@seranderyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
ÖNSÖZ	7
TEKKEKÖY TARİHİNİN SINIRLARI <i>İbrahim TELLİOĞLU</i>	9
TEKKEKÖY MAĞARALARI: GEÇ KUVATERNER İKLİM DEĞİŞMELERİ VE İNSAN-ÇEVRE ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME <i>Ali UZUN</i>	23
KURULUŞUNDAN İLÇE MERKEZİ OLMASINA KADAR TEKKEKÖY <i>Nedim İPEK</i>	45
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TEKKEKÖY (ÖKSE) NÜFUSU <i>Rıza KARAGÖZ</i>	67
OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN CUMHURİYET'E TEKKEKÖY'ÜN İDARÎ YAPISI <i>Tuğba KARA</i>	101
TEKKEKÖY'DE TARİHİ YAPI MİRASI <i>M. Sami BAYRAKTAR</i> <i>Alper ATICI</i> <i>Şuayip ÇELEMOĞLU</i> <i>N. Tuba YİĞİTPAŞA</i>	125
TEKKEKÖY'ÜN YAKIN TARİHİNE BİR KATKI: TEKKEKÖY'DE ARAZİ ÖRTÜSÜ VE ZAMANSAL DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1990-2018) <i>Harun Reşit BAĞCI</i>	283

**İDARİ COĞRAFYA AÇISINDAN KÖYLERİN
BÖLÜNEREK YENİ KÖYLER KURULMASI
KONUSUNA BİR ÖRNEK: YAYLAGERİŞ VE
SEYMENLER (TEKKEKÖY – SAMSUN)**

Cevdet YILMAZ

H. İbrahim ZEYBEK

Ali UZUN.....313

SUNUŞ

Samsun Cumhuriyet döneminde Karadeniz bölgesinin en hızlı gelişen şehri olmuştur. Kara, hava, deniz ve demiryolunun bir arada bulunması sebebiyle ticaret ve lojistik kenti olan Samsun aynı zamanda binlerce yıldır pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak zengin bir tarihi ve kültürel birikime sahiptir.

Tekkeköy Samsun'un parlayan yıldızı olarak yükselişe geçen bir ilçedir. Cumhuriyet devrinde ortaya çıkan en önemli sanayi tesislerinin ilçemiz sınırlarında bulunması bölgemizi bir cazibe merkezi haline getirmişti. Karadeniz sahil yolunun açılmasıyla ilçemizin önemi daha da arttı. Samsun'u Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine bağlayan güzergâh üzerinde bulunmasının yanı sıra şehrimizin iki önemli limanının ilçemiz sınırları içerisinde yer alması Tekkeköy'ün lojistik önemini daha da artırdı. 19 Mayıs Stadyumu'nun ve TÜYAP Fuar Merkezi'nin ilçemize

kazandırılması ile Tekkeköy aynı zamanda spor ve kültür merkezi haline geldi.

Son yıllardaki gelişiminin yanı sıra Tekkeköy tarihi ve kültürel bakımdan da çok zengin bir yerdir. Samsun'un en eski arkeolojik merkezi olan mağara yerleşmelerini içerisinde barındıran ilçemizde Selçuklular devrinden itibaren Türk ve İslam dönemine ait çeşitli eserler de bulunmaktadır. Bu yönüyle de Samsun'un en önemli merkezlerinden birisi olma vasfına sahiptir.

Yerel yönetimlerin en önemli sorumluluklarından birisi kentinin tarihi ve kültürel dokusunu ortaya çıkarmak, bunları korumak ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Biz de bu bilinçle hareket ediyoruz. Tekkeköy' n tarih boyunca geçirdiği aşılamayı bir araya getirerek bölgemizde ilk insanlık izlerinden günümüze kadar yaşananları gün yüzüne çıkarmayı amaçlıyoruz. Tarih Boyunca Tekkeköy isimli bu kitap böyle bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tekkeköy tarihini bir bütün olarak ele alan bu eserin oluşımasında en büyük pay çalışmamıza destek olan değerli ilim adamlarınındır. Onlara şükranlarımı sunuyorum.

Hasan TOGAR
Tekkeköy Belediye Başıkanı

ÖNSÖZ

Şehir tarihi araştırmaları bir yerleşim yeri özelinde insanlığın geçirdiği aşamaları gösterir. Bir şehrin geçmişini araştırırken orada yaşamış olan toplulukların o kentte var olabilmek için gösterdiği çabaya şahit olursunuz. Bir toplumun bir toprak parçasını yurt edinebilmek için nasıl fedakârlıklar yaptığını izleme imkânı bulursunuz. İnsanların korunma, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tarihin hangi devirlerinde ne tür şartlara sahip olduğunu öğrenirsiniz. Aynı zamanda uygarlığın gelişimini bir şehir özelinde izleyebilirsiniz. Şehir tarihi araştırmaları bu bakımdan çok önemlidir.

Karadeniz tarihi araştırmalarında son yıllarda yoğunlaşan şehir tarihi çalışmaları bölge tarihinin tüm yönleriyle aydınlığa kavuşmasına büyük katkı sağlamaktadır. Özellikle Osmanlı belgeleri üzerinden yapılan incelemelerle Karadeniz şehirlerinin XV. yüzyıl ve sonrasındaki dönemi iyice anlaşılmıştır. Cumhuriyet devri çalışmaları da büyük ölçüde karanlıkta kalan yer bırakmadı. Ancak aynı gelişme Eski ve Orta Çağ dönemleriyle ilgili olarak geçerli değildir. Bölgede uzun yıllardır kapsamlı kazı çalışmalarının yapılmaması sebebiyle hala İlk Çağla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Orta Çağ kaynaklarındaki bilgilerden hareketle yapılan çeşitli çalışmalarda bazı neticeler elde edilse de bu yeterli değildir. Roma ve Komnenos dönemi eserleriyle ilgili yapılan çalışmaların bir benzerini Selçuklu ve beylikler devriyle ilgili olarak da yapmak bölgenin tarihi ve kültürel dokusunu anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır.

Samsun tarihi ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan çalışmalarda önemli mesafeler katedilmiştir. Özellikle alan biraz daraltılarak ilçeler bazında hazırlanan eserler ise bazı gerçeklerin daha iyi kavranılması açısından büyük öneme sahiptir. Bir ilçenin ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği evreleri bir

Çalışma altında toplamak kronolojik bütönlüğü ve tarihi gelişimi göstermesi bakımından çok kıymetlidir. Bu araştırmalar bir araya getirildiğinde Samsun tarihi ile ilgili olarak önemli bir külliyat ortaya çıkacaktır.

Tekkeköy Samsun'un en eski yerleşim yeri olan mağara yerleşmelerini bünyesinden barındıran bir ilçedir. Mezolitik dönemden Helenistik devre kadar yaşam izlerinin görüldüğü bu yerde iskân izleri kesildikten sonra bölge çok uzun bir süre ıssız kalmıştır. Selçuklu devrinin sonlarında bölgede kurulan bir tekke ile birlikte ilçenin bugünkü merkezinde hayat yeniden başlamış ve günümüze kadar ulaşan kasaba ortaya çıkmıştır. Bugün Samsun'un ne hızlı gelişen ilçelerinden birisi olan Tekkeköy, bu tekke etrafında gelişen bir şehirdir.

Tekkeköy tarihini kronolojik bir bütönlük içerisinde ele aldığımız bu kitap Samsun ve Karadeniz tarihi çalışmalarının gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu araştırmanın ortaya çıkmasında emeği geçen bütün bilim adamlarına şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca eserin fikir babası ve yayımlayıcısı olan Tekkeköy Belediye Başkanı Sn. Hasan TOGAR'a şehrine duyduğu ilgi ve çalışmaya verdiği destek için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. İbrahim TELLİÖĞLU

TEKKEKÖY TARİHİNİN SINIRLARI

*Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU**

Türkiye’de şehir tarihi araştırmalarında çalışanlar çeşitli ilmî sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Bunların başında o bölgede hayat izlerinin ne zaman başladığı gelir. Bunun için arkeolojik verilerin bulunduğu yerlerle ilgili olarak bir yargıda bulunmak kolaydır. Nihayetinde orada yerleşimin ne zaman başladığı bir tarihçinin kanaatine göre değil bir arkeolojik buluntunun yaşına göre tespit edilir. O yüzden yüzey ya da kazı çalışmaları arttıkça bir yerdeki yerleşimin gelişim evreleri daha yakından izlenebilir. Aynı şekilde bir bölgede yaşam izlerinin ne kadar ve hangi şekilde devam ettiği de çok önemlidir. Tarihin belirli bir evresinde bir yerde bir uygarlığın izleri görülebilirken bir süre sonra bu izlerin kesilmesi yörenin boşaldığına ya da başka bir gücün hâkimiyetine girdiğine delalet eder. Mesela Mısır ya da Mezopotamya medeniyetlerinin izleri günümüze kadar kesintisiz olarak devam etseydi insanlık bugün olduğundan çok daha ileri bir düzeydeydi. Ancak bu medeniyetleri kuranlar ortadan kalkınca onların ürettiği değerler de bir şekilde yok oldu. Hal böyle olunca bir bölgenin tarihini ele alırken dönemsel gelişmeleri yakından takip etmek ve genellemelerde bulunmamak mühimdir.

Bir kent önemli bir uygarlığa ev sahipliği yaparken bir süre sonra adı sanı unutulabilir. Uzun zaman sonra oranın yakınında yeni bir şehir ortaya çıkarken ikisi arasında bir bağ kurlursa bu gerçeği yansıtmaz. Zira o yeni şehri inşa edenlerin belki eski kentten haberi bile olmayabilir. Bununla ilgili çeşitli

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, SAMSUN. telliogluibrahim@gmail.com.

örnekler verilirse durum daha iyi anlaşılabilir. Kuruluşu yaklaşık 8.000 yıl öncesine dayanan büyük bir ticaret, kültür ve dini merkez olan Harran şehri XIV. yüzyılda harabe haline gelip adeta bir köye dönüşürken onun 45 km. kuzeybatısında Urfa şehri yükselmeye başlamaktaydı.¹ Yine yakınlarda bulunan ve kuruluşu MÖ V. binyılın ortalarına dayanan Ninova şehri MÖ 612'den harabeye dönmeye başlamıştı. Dicle nehrinin doğu yakasında bulunan bu şehrin karşısında, aynı nehrin batı kısmında II. yüzyılda kurulan Musul şehri zamanla büyümüş ve çok daha önemli bir kent haline gelmişti.² Bugün aynı sınırlar içerisinde bulunmakla birlikte aslında iki şehir birbirinden farklıydı. Coğrafyanın elverişli olması sebebiyle birbirine yakın yerlerde farklı zaman dilimlerinde iki farklı topluluk iki ayrı şehir kurmuş olabilir. İşte buradaki ayrıntılar gözden kaçtığı zaman hata yapma oranı yükselir. Yine ticaret kolonisi gibi yerlerin vasfını tam olarak kavrayamadığınız zaman orayı kuranlar hakkındaki önermeleriniz gerçeği yansıtmayabilir. Nihayetinde ticaret yapmak için bölgeye gelen, etrafı surlarla korunan, içi depolarla dolu kolonide yaşayanlar o koloninin çevresinde bir şehir inşa etmeyi bırakın başka kolonicilerin bile oraya gelmesine müsaade etmezler. Böylece bölgedeki ticareti tek elden yönetmeyi isterler. Bu bakımdan Karadeniz bölgesindeki Venedik-Ceneviz rekabeti kayda değer bir örnektir.³ Hal böyle

¹ Bu şehirler hakkında karşılaştırma yapabilmek için bk. Aynur Özfirat, *Eskiçağ'da Harran*, İstanbul 2005; Yusuf Albayrak, *Antik Dönemde Edessa (Urfa)*, Ankara 2010; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara 1993; Abdullah Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa*, Ankara 2006.

² Şihabuddin Ebi Abdullah Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l Buldan*, IV, Beyrut 1979, s. 196. Musul şehrinin ortaya çıkışı ve Ninova'nın yerini alması hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Gorgis Avvad, *Medinetü'l Mavsıl*, Bağdat 1959.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. G. I. Bratianu, *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIII Siècle*, Paris 1929; F. Élie de la Primaudaie, *Études sur le Commerce au Moyen Age Histoire du Commerce de la Mer Noire et des Colonies Génoises de la Krimée*, Paris 1848; Stanislave Siestrzenecwicz de Bohusz, *Histoire du Royaume de la Chersonese Taurique*, St. Petersburg 1824; G. B. Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et L'Europe*, Paris 1830; Sainte-Marie Mévil, *La Mer Noire au Moyen Age Caffa et les Colonies Génoises de la Crimée*, Paris 1856; Sergei Pavlovich Karpov, *L'impero di Trebisonda Venezia, Genova e Roma 1204-*

olunca sırf coğrafi bakımdan o koloniye yakın bir yerde kuruldu diye farklı bir topluluk tarafından çok farklı bir zaman diliminde kurulan başka bir  ehri kolonicilere bağlamak da gerçeklerden uzaktır. Haliyle o çevrede kurulan eski şehirlerin ismiyle yeni kenti bağda tırmak da doğru değildir. Son olarak şehirlerin hangi sebepten ortaya çıktığına iyi odaklanmak gerekir. Bazen bir kale- ehir olarak ortaya çıkan yerleşim yerleri olduğu gibi pazar olarak kullanılan bir yerin zamanla yoğunlaşarak  onemli bir merkeze dönüşmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur. Aynı şekilde dini bir yapı çevresinde gelişen  ehirlerle de çokça kar ıla ılır. Bu sebepleri irdelemeksizin o yerdeki yerleşme tarzını anlamak mümkün olmaz.

Tekkeköy tarihinin ana hatlarını ortaya koyabilmek için öncelikle bölge tarihinin kronolojik olarak nasıl takip edilebildiğini anlamak gerekir. Burada esas olan yörenin yerleşim tarihine bakış açısını doğru ayarlayabilmektir. Şehir tarih çalışmalarında genellikle bir kronolojik b t nl k içerisinde bir yerin tarihi aktarmaya çalışılır ancak o dönemlerde bölgede yerleşim olup olmadığıyla pek ilgilenilmez. Yani bir yerin bir devletin ya da toplumun hâkimiyet bölgesinde yer aldığından bahsedilirken orada bir yerleşim olup olmadığı genellikle ihmal edilir. Bu açıdan bakıldığında Tekkeköy’de yerleşimin gelişimini dikkatle takip etmek gerekir. Zira tarihin çeşitli zamanlarında sıkça karşılaşılan bir durum olduğu üzere bir yerde ortaya çıkan bir medeniyet kısa süre sonra çökebilir de uzun süre yaşayabilir de. Yukarıda vurgulandığı üzere eğer bir medeniyetin izleri ortadan kaybolmu sa aynı yerde bir zaman sonra bir topluluk yeni bir  ehir ortaya çıkarabilir ya da o eski  ehrin yakınlarında yeni bir yerleşim yeri kurabilir. Böylece orada yeni bir medeniyet ortaya çıkabilir. Haliyle şehirlerin gelişimini tek bir düzlemde ele almak ilmi bakımdan çok doğru bir tutum değildir. Bu bölgeden örnek vermek gerekirse Trabzon  ehri hep aynı yer üzerinde büyürken farklı medeniyetlerin katkısı ile geli mi tir.⁴ Ancak

1461: *Rapporti Politici, Diplomatici e Commerciali* (n  r. E. Zambelli), Roma 1986; vb.

⁴ Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek için bk. Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Döneminde Kadar Trabzon ve  evresi*, Trabzon 2011; Veyssel Usta, *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon

Samsun şehri, kolonicilerin Kalyon Burnu/Baruthane/ Kalkanca'daki yeri olan Amisos/Simisso'dan⁵ farklı olarak Selçukluların Saathane'de kurduğu kalenin etrafında gelişen bir şehir olmuştur.⁶ Bu açıdan bakıldığında mağara yerleşimlerinden farklı bir yerde büyüyen Tekkeköy ikinci gelişime daha uygundur.

Tekkeköy'de mağara evlerini ortaya çıkaran insan topluluğu kesintisiz olarak günümüze kadar burada yaşamamıştır. Bugün anlaşılamayan bir sebepten dolayı ve kesin olarak bilinmeyen bir tarihte Tekkeköy mağaralarında yaşayan bu topluluğun bölgedeki izi silinmiştir. Haliyle Tekkeköy ıssızlaşmıştır. Arkeolojik olarak bunun izi aşağıda sürülecektir. Ancak bu aşamada karşımıza bir önerme bir de soru çıkmaktadır: Tekkeköy ile ilgili bazı yayınlarda bölgenin Romalıların ya da Selçukluların hâkimiyetinde olduğunu okuyabilirsiniz. Bu önerme tek başına anlamlı gibi gözükebilir ancak ardından şu soru sorulduğunda bu cümleyi kurarken yeniden düşünme ihtiyacı ortaya çıkar. Tekkeköy'de bu hâkimiyet dönemlerinde bir yerleşim yeri var mıydı? Bu topluluklardan günümüze bir iz kaldı mı? Eğer buna olumlu bir cevap verilemiyorsa Tekkeköy'ün bir devletin hâkimiyeti altında olduğu izah edilirken o dönemde bölgenin ıssız olduğunu da eklemek gerekir. Mağara yerleşiminden Osmanlı hâkimiyetine kadar Tekkeköy'ün tarihini anlatırken bu husus hep göz önünde bulundurulmalıdır.

Tekkeköy tarihi ile ilgili olarak vurgulanması gereken diğer bir husus tarih boyunca bölgeye hâkim olan devlet ve toplulukların sınıflandırılmasıdır. Esasında bu Karadeniz tarihinin en önemli problemlerinden birisidir. Bu zamana kadar yaygın olan tarih görüşünde bölgedeki şehirlerin ortaya çıkışını kolonicilere bağlamak fikri öne çıkmaktaydı. Koloniciler, Persler, Helenler,

1999; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi, I-II*, İstanbul 1877; Kemal Karadenizli, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1954; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1975; Melek Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Trabzon 2006; vb.

⁵ Amisos kolonisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sümer Atasoy, *Amisos Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*, Samsun 1997.

⁶ Bu şehri görenler onun Amisos kolonisinden farklı bir yer olduğuna şahitlik ederler. Bk. Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)* (nşr. T. Akpınar), İstanbul 1995, s. 51; Ruj Gonzales de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406* (nşr. G. Le Strange), London 1928, s. 108.

Mithradates hanedanı, Romalılar ve nihayetinde Doğu Roma İmparatorluğunun hâkimiyetinde kalan Karadeniz şehirleri Osmanlılardan önce de Trabzon Rumlarının denetiminde imiş gibi gösterilmektedir. Haliyle bölgedeki Türk yerleşmesini Osmanlılarla birlikte başlatılmak moda haline geldi. Ancak son yıllarda ele geçen bilgi ve belgelerden bu tarih görüşünün gerçekleri yansıtmadığı ortaya çıktı. Çünkü tarih öncesi yerleşmelerden sonra bölgenin kronolojik ge mişı daha yakından takip edilebilirdi. Kaynaklarda Gaşkalar, Kimmerler, İskitler tarih döneminde bölgenin ilk hâkimleri olarak yer alır.⁷ Bunlardan son ikisinin Orta Asya kökenli ve Türklükle ilgileri bulunan topluluklar olması yaygın tarih anlayışının gerçeği yansıtmadığını, Türklerin Osmanlılardan neredeyse 2.000 yıl öncesinden bölgeye yerleşmeye başladığını gösterir.

Gaška isimli bir topluluğun Hititler zamanında bölgeye hâkim olduğu anlaşıldı. Ardından Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Kimmerlerin bir kısmının İç Anadolu'dan kuzeye yönelerek Karadeniz sahilini kontrol altına aldığı bilindi. Onları takip ederek Anadolu'ya gelen ve Kimmerleri Kırım ve çevresine sürerek bölgeyi ele geçiren İskitler tarih dönemlerinde bölgenin üçüncü hâkimleri oldu. Bu devirde Batı Anadolu toplulukları Karadeniz sahillerinde ticaret kolonileri kurmaya başlamıştı. Yani bölgenin yerleşimcileri içerisinde kolonicilerden önce bölgeye yerleştiği bilinen en az dört topluluk yer almaktaydı. Haliyle bölgenin iskân tarihini ve medeniyet geçmişini Batı Anadolu tüccar topluluklarına bağlayan tarih görüşü gerçeklikten uzaktı.⁸ Bu konuda ısrarla durmamızın sebebi Kara-

⁷ Bölgedeki Gaška hâkimiyeti için bk. Mahmut Pehlivan, *Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve  nemi*, Erzurum 1991, s. 8-12; Ekrem Memiş, “M. . 2. Binyılda Hitit-Gaška Münasebetleri”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (Samsun 1-3 Haziran 1988) Bildirileri*, Samsun 1990, s. 110; Kimmer hâkimiyeti için bk. M. Taner Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüđü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (İstanbul 23-26 Mayıs 1983)*, Ankara 1984, s. 111-118; İskit hâkimiyeti için bk. İbrahim Telliođlu, *İlk  ađdan Osmanlılara Samsun*, Samsun 2012, s. 52-57.

⁸ Bu konuyu daha önceki bir çalışmamızda ayrıntılı olarak ele almıştık. Bk. İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004, s. 7-50.

deniz bölgesinde günümüze kadar yaygın olan bir tarih anlayışının gerçeklerle bağdaşmadığını ortaya koymaktır. Tekkeköy'de Mezolitik döneme ait mağara yerleşmeleri olduğu için bu yakıştırma yapılmasa da bölgedeki çoğu yerin iskân tarihi kolonicilerle birlikte başlatılır ancak bu yanlıştır. Samsun'u, Vezirköprü'yü ya da Bafra'yı kolonicilerin kurduğu bir şehir olarak göstermek hakikatten uzaktır.

Bölge tarihinin diğer problemlerinden birisi Tekkeköy'deki mağara yerleşimlerinde hayatın ne kadar sürdüğü meselesidir. Bu konu çözüme kavuşursa bölgenin yerleşim tarihi daha iyi anlaşılabilir. Kılıç Kökten'in yörede yaptığı kazılarda elde ettiği neticeler bu soruya cevap olabilecek mahiyettedir. Onun tespitlerine göre kazı yapıldığı sırada köy ve civarı Ayıtepesi ve Karaböcük dağlarından çıkan Fındıcak ve Çınarlık dere-sinin suladığı vadi ve büyük kaya kitleleriyle, vadi sırtlarını kaplı yan ekilmiş tarlalarla örtülüdür. Her iki derenin yanlarındaki yamaçlarda ve daha yüksek yerlerinde aşınma ile meydana gelen büyük kaya kitleleri vardır. Güneye doğru gidildikçe yükselen dağlar, ormanlarla kaplıdır. Çevre tabiat şartları bakımından yerleşmeye çok uygun olduğu gibi, Tekkeköy'den güneye giden ve dağlık bölgeden geçen genişçe bir yola da sahiptir. Dere vadilerinin kıyı ovasına açılan yamaçlarında kaya, sığınak, mağara ve inler pek boldur. Bölgenin eski çağlardan beri devam edegelen iskânı, bu tip tabii yerleşme ve sığınma yerlerinin zaman zaman ve yer yer değiştirmesine sebep olmuştur. Volkanik kayalarda teşekkül eden mağara, sığınak ve inlerin bolluğu ve hele sığınakların ön teraslarının kalın bir toprak kitlesiyle dolmuş olması dikkat çekiciydi. Bundan başka vadi içinde ve düz bir tarlada prehistorik çanak çömlek parçalarının da bulunuşu üstünde durulması gerektiren bir konuydu. Elle yapılan bu kaba çanak çömlek parçaları Ankara'da Dündar-tepe çanak çömleğiyle eşleşmişti. Tekkeköy kazıları sırasında ortaya çıkan kültür katmanlarının ilk katı 1.5 metre derinliğinde olup Hititlerden kalmadır. Bu kısımda ele geçen çanak çömleğin hemen altında daha eski döneme ait ve İç Anadolu'dan getirilme ihtimali yüksek olan boyalı çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır. 5.4 metre derinliğinde bakır çağı kültürleri görülmeye başlanmış ve 17 iskelet bulunmuştur. Böylece bölgede Mezolitik

(M . 10.000-8.000) dönemden Tunç ve Hitit ağı'na kadar çeşitli d n mlere ait eserler bulunmuştur.⁹ Dolayısıyla Tekkeköy'deki ilk yerleşim yerinin Hititler zamanına kadar şen olduğu anlaşılmaktadır.

Tekkeköy tarihini doğru anlayabilmek için şehrin coğrafi özelliklerinin değişimini ve buna bağlı olarak yerleşim tarzının nasıl şekillendiğini bilmek önemlidir. Karadeniz bölgesindeki yerleşim yerleri esas itibariyle kıyı ve vadi yerleşmeleri olarak iki ana başlıkta değerlendirilebilir. Kıyı yerleşimcileri daha çok ticaretle ve denizcilikle uğraşan toplumlar iken vadi yerleşimcileri esas itibariyle hayvancılıkla ve tarımla uğraşırlardı. Mağara yerleşimi zamanında Tekkeköy' n kıyıya yakın bir yerleşim yeri olduğu açıktır. Bu mağaralardan denizin gözetlendiği öngörülmektedir. Ancak şehrin zamanla bu  zellini kaybettiği ilk çağdan itibaren anlaşılmaktadır. Çünkü koloniciler zamanında kıyı şeridindeki ticaret merkezleri arasında iletişimi  ng ren haritalar hazırlanmıştı. Bu haritalar daha sonra bölgeye gelecekler için rehber niteliği taşımaıydı. O limanlar içerisinde Samsun'dan sonra Kinte ya da Limnia limanlarından bahsedilir ancak arada mağara yerleşimlerinin bulunduğu yerde bir liman olduğuna dâhil hiçbir kayıt yer almaz. Bu durum bize Tekkeköy'de ilk çağda bir liman olmadığını, ilk yerleşmelerinden sonra bölgenin coğrafi özelliklerinin değiştiğini, Tekkeköy' n kuzeyinin bir bataklık haline dönüştüğünü ve zamanla kıyı yerleşimi  zellini kaybettiğini gösterir. Benzer bir durum hemen doğudaki Kinte ve Limnia'da yaşanmıştır. Orası da Yeşilirmak'ın taşıdığı alüvyonlar sebebiyle toprakla dolmuş ve bilinmez hale gelmiştir. Bölgede Limnia'yı bulmak için uzun süre araştırma yapan bilim adamları buranın yerini kesin olarak tespit edemese de Terme Taşlık Köyü civarında olma ihtimalini yüksek bulmuşlardır.¹⁰ Ancak Baruthane civarındaki Amisos kolonisi kıyıda olma vasfını çok uzun süre korumuştur. Tekkeköy' n kentsel gelişimini bu açıdan değerlendirdiğimizde şehrin

⁹ Kılıç Kökten-Nimet  zg -Tahsin  zg , "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", *Belleten*, IX/35 (Temmuz 1945), s. 382-388.

¹⁰ Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, I*, Washington 1985, s. 96-100.

bugün ortaya çıkan yapısını ilk yerleşmenin bir devamı olarak nitelemek ve bir kıyı yerleşmesi şeklinde değerlendirmek çok doğru olmaz.

Orta çağ boyunca Tekkeköy ne durumda olduğunu kaynaklardan açıkça takip etmek mümkün değildir. Bölgenin Romalıların hâkimiyet alanı içerisine olduğu bellidir. Aynı şekilde XI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan değişim sebebiyle Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi bu bölgede de Roma hâkimiyetinin gerilemeye başladığı bilinmektedir. Rum kaynakları Malazgirt Zaferinin ardından başlayan Türk ilerleyişi karşısında Kızılırmak ve Yeşilırmak vadisindeki Rumların yöreyi terk ederek daha güvenli yerlere göç ettiğini yazarken bu duruma işaret eder.¹¹ Canik dağlarının güneyindeki bölgenin XI. yüzyılın son çeyreğinde Türklerin hâkimiyetine geçtiği ve bir daha el değiştirmedeği bilinmektedir. Ancak bu durumun Tekkeköy ve çevresini nasıl etkilediği konusunda kaynaklarda bir ize rastlanmaz. Bununla birlikte Yeşilırmak'ın denize yakın kesimlerinin Kelkit vadisindeki Türkler tarafından kışlak olarak kullanıldığı bilinmektedir. XIII. yüzyıl başlarında Çarşamba Göğçeli'de bir cami¹² inşa edilmesi artık buranın kalıcı bir mekân haline geldiğini gösterir. Acaba o dönemde çok yakındaki Tekkeköy'de böyle bir yerleşme olmuş mudur bilinmez. Kaynaklar bu durumu anlamaya yarayacak bilgiler vermez. Ancak Selçukluların buradan haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Zira 1204'te Trabzon'dan Karadeniz Ereğlisi'ne kadar olan yerleri zapteden Komnenoslar¹³ 1214'te Sinop kalesini ele geçirmek için bölge-

¹¹ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London 1971, s. 160.

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz Can, "Çarşamba'da Muhteşem Bir Selçuklu Eseri: Göğçeli Camii", *Çarşamba Araştırmaları* (nşr. C. Yılmaz), Samsun 2014, s. 311-322; M. Sami Bayraktar, "Çarşamba'da Tarihi Yapı Mirasımız", *Tarih Boyunca Çarşamba* (nşr. İ. Tellioglu), Samsun 2020, s. 112-121.

¹³ Bu devlet hakkında bk. Jacob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi* (nşr. A. C. Eren, Yay. Haz. C. Yavuz-İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2011; George Finlay, *The History of Greece from its Conquest by the Crusaders to its Conquest by the Turks and the Empire of Trebizond 1204-1461*, London 1851; William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu* (nşr. N. Süley-

ye gelmişlerdi. Ancak Kral Aleksios Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus'a esir düşmüştü. Taraflar arasında yapılan anlaşmayla Trabzon Rumları Selçuklulara bağlandı, bunun karşılığında da Samsun ve doğusunun idaresi onlara verildi.¹⁴ Demek ki Selçuklular o yıllarda Yeşilirmak havzasında ortaya çıkan Türklerden haberdar değildi ki buraların idaresini Rumlara bıraktı. Ancak bu da sembolik bir hâkimiyet olsa gerek çünkü yörede Komnenosların hiçbir izine rastlanmaz. Aynı şekilde XIV. yüzyıl başlarında  arşamba'da ortaya çıkan ve Ordu köyünü merkez edinen Taceddinoğlu beyliği zamanında¹⁵ Tekkeköy'de bir hareketlilik olduğuna dair kaynaklara yansıyan bir gelişme yoktur. Aynı şekilde Türkiye Selçukluları Samsun'da bir kale inşa edip bu kale çevresinde bir şehir oluşmaya başlamıştı. Müslüman Samsun olarak bilinen bu şehir bugünkü Samsun'un temelini oluşturmaktaydı. Ancak bu gelişmelerin Tekkeköy'de etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Moğolardan sonra Samsun ve çevresine hâkim olan Canik beyliklerinin¹⁶ birbiriyle mücadeleleri sırasında Tekkeköy ve çevresiyle ilgili bir kayda rastlanılmaz. Samsun ve çevresi 1427-1428'de Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti.¹⁷ Bu dönemde Tekkeköy de Osmanlı sınırlarına dâhil oldu.

Selçuklu devrinin sonları ve Canik beylikleri zamanında tarihçilerin dikkatini çekmediği bir gelişme ile bugünkü Tekkeköy' n kuruluşu başlamıştı. Bu olay bölgedeki en eski Türk-İşlam yapısı olarak kabul edilen şeyh Yusuf Zeynuddin tekkesinin kurulmasıdır. Bu şahsın tarihi kişiliği hakkında kaynaklarda açık bir bilgi yoktur. Ancak günümüze kadar gelen sözlü rivayetlerden 1332'de Samsun'da vefat eden Seyyid Kutbidin'in kardeşi olduğu ve onunla aynı zamanlarda yaşadığı genel

mangil), İstanbul 2007; Rustam Shukurov, *Velikie Komnini i Vostok (1204-1461)*, Saint Petersburg 2001.

¹⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, I (nşr. M. Öztürk), Ankara 1996, 168-174; Sergei Pavlovich Karpov, *İstoriya Trapezundskoy İmperii*, Saint Petersburg 2007, s. 105

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. * arşamba'da Bir Beylik Merkezi: Ordu Köyü* (nşr. C. Yılmaz), Samsun 2016.

¹⁶ Bu beylikler hakkında bk. Kâzım Dılcimen, *Canik Beyleri*, Samsun 1940.

¹⁷ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, II (nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 163 vd.

kabul görmektedir. Onun Tekkeköy’de kurduğu tekkenin de bu devirlere ait olduğu, 1285’te de tekkesinin yanına bir cami inşa ettirdiği düşünülmektedir.¹⁸ İşte Tekkeköy bu türbenin etrafında gelişmiştir. Nitekim bölgeyle ilgili ilk Osmanlı belgesi olan 1679 tarihli bir belgede Tekkeköy’ün adını burada kurulan bir tekkeden aldığı yazılıdır.¹⁹ Dolayısıyla Osmanlı kayıtları da bugünkü Tekkeköy’ün ortaya çıkışı ile ilgili gerçeği doğrulamaktadır.

Tekkeköy’de Kasım 1940’da kazı yapılana kadar burada tarihi bu denli eskiye geriye gidebilen bir yerleşim yeri olduğu bilinmiyordu. Kazılardan sonra Samsun’un en eski arkeolojik merkezinin orada bulunduğu anlaşıldı. Yine bu yerleşim yerinin özgün bir ismi olup olmadığı bugüne kadar açığa çıkmamıştır. Çünkü hiçbir Eski Çağ kaynağında mağara yerleşimlerinin olduğu bölgeye verilen bir ada rastlanmamıştır. Dolayısıyla Tekkeköy’den bahsederken eski adını söylemek mümkün değildir. Yine bölgenin güneyindeki dağlık alanda yer alan ve XVIII. yüzyıldan itibaren ismi bilinen Kabi Madeni bölgesini bugünkü Tekkeköy’ün çekirdeği saymak da doğru değildir. Burası maden bölgesi olarak gelişirken çevreden getirilen nüfusla büyümeye başlamıştır ancak coğrafi olarak bugünkü Tekkeköy’le çok fazla bağlantısı yoktur. Nitekim bu kaza dağıtılırken köylerinin çok az bir kısmı Tekkeköy’e bağlanmış, büyük bir kısmı Çarşamba ve Samsun merkez ilçe arasında taksim edilmiştir.

Tekkeköy tarihi hakkında açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer mesele özellikle halk arasında yaygın olan ve günümüze kadar etkisi süren bazı sözü rivayetlerdir. Bunların başında Tekkeköy’deki Bizans kiliseleri ya da Roma yapılarından bahsedilir. Özellikle defineci efsaneleriyle halk arasında böyle yapıların varlığıyla ilgili olarak güçlü bir algı oluşmuştur. Ancak bu gerçeği yansıtmaz. Çünkü Romalılar zamanında bölgede iskân olduğuna dair elde bir bilgi ve belge yoktur. Doğu Karadeniz bölgesindeki Roma yapıları ile ilgili yapılan araştırmalarda Tekkeköy’de herhangi bir yapıdan bahsedilmez. Aynı şekilde Roma dönemi sona erdikten sonra ortaya çıkan ve Os-

¹⁸ M. Sami Bayraktar, *Samsun’da Türk Devri Mimarisi*, Samsun 2016, s. 394.

¹⁹ BOA, İE.EV., Dosya: 12, Gömlek: 1405.

manlı hâkimiyetine kadar bölgede etkisi hissedilen Trabzon Rum Devleti hâkimiyeti zamanında da Tekkeköy’de bir Hristiyanlık izine rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Bizans kiliseleri ya da Roma yapıları gibi rivayetler gerçekten uzaktır. Bölgenin nüfus kayıtları incelendiğinde Tekkeköy’e yerleşen Hristiyanların bölge bir ticaret merkezi olduktan sonra yöreye yerleştiği fark edilebilir. Aynı şekilde bölgede var olan Hristiyanlığa ait dini yapıların da Tanzimat ve sonrasında ortaya çıktığı kaynaklardan açıkça görülebilir.²⁰

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Tekkeköy Samsun’un en eski yerleşim yerini bünyesinde barındıran bir yer olarak kaynaklardaki yerini almıştır. Buradaki mağara yerle imlerinde hayat Mezolitik dönemde ba lamı  ve Helenistik devre kadar gelmiştir. Ancak daha sonra bölgede yerleşimin devam ettiğine dair elde bir iz yoktur. Bölge asırlar boyunca ıssız kalmıştır. XIII. yüzyılın sonlarında  eyh Yusuf Zeynuddin isimli bir din adamının bölgede bir tekke kurmasıyla bölge yeniden isk na açılmıştır. Ancak bu kez insanların yoğunlaştığı yer deği mi  ve mağara yerleşiminin yerine değil bugün Tekkeköy’ n tam merkezinde bulunan bu tekke etrafında bir  ehir oluşmuştur. Osmanlı arşiv belgeleri de  ehrin adının bu tekleden geldiğini kaydederek  ehrin nasıl ortaya çıktığına tanıklık yapar. Kaldı ki 1940’lı yıllara kadar şehirde başka bir yerleşim yeri olduğu bilinmiyordu. Bu dönemde yapılan kazılarda mağara yerleşiminin izlerine ilk defa rastlanılmı tı. Haliyle bugünkü Tekkeköy, kurulu u Selçukluların son dönemine dayanan bir Türk kasabasıdır.

²⁰ Tekkeköy’deki kiliselerle ilgili olarak bk. Tuba Yiğitpa a, “Tekkeköy Kiliseleri”, *Tekkeköy Tarihi, III* (n r. M. Y. Erler vd.), Samsun 2018, s. 29-105.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Yusuf, *Antik Dönemde Edessa (Urfa)*, Ankara 2010.
- Atasoy, Sümer, *Amisos Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*, Samsun 1997.
- Avvad, Gorgis, *Medinetü'l Mavsıl*, Bağdat 1959.
- Bayraktar, M. Sami, “Çarşamba’da Tarihi Yapı Mirasımız”, *Tarih Boyunca Çarşamba* (nşr. İ. Tellioğlu), Samsun 2020, s. 111-182.
-, *Samsun’da Türk Devri Mimarisi*, Samsun 2016.
- Bohusz, Stanisłave Siestrzencewicz, *Histoire du Royaume de la Chersonese Taurique*, St. Petersburg 1824.
- Bratianu, G. I., *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIII Siècle*, Paris 1929.
- Bryer, Anthony, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, I*, Washington 1985.
- Can, Yılmaz, “Çarşamba’da Muhteşem Bir Selçuklu Eseri: Gökçeli Camii”, *Çarşamba Araştırmaları* (nşr. C. Yılmaz), Samsun 2014, s. 311-322.
- Clavijo, Ruj Gonzales, *Embassy to Tamerlane 1403-1406* (nşr. G. Le Strange), London 1928.
- Çarşamba’da Bir Beylik Merkezi: Ordu Köyü* (nşr. C. Yılmaz), Samsun 2016.
- Depping, G. B., *Histoire du Commerce entre le Levant et L’Europa*, Paris 1830.
- Dilcimen, Kâzım, *Canik Beyleri*, Samsun 1940.
- Ekinci, Abdullah, *Ortaçağda Urfa*, Ankara 2006.
- Emir, Osman, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Trabzon 2011.
- Fallmerayer, Jacob Philip, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi* (nşr. A. C. Eren, Yay. Haz. C. Yavuz-İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2011.
- Finlay, George, *The History of Greece from its Conquest by the Crusaders to its Conquest by the Turks and the Empire of Trebizond 1204-1461*, London 1851.
- Goloğlu, Mahmut, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1975.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih, II* (nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 163 vd.

İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyе fi'l-Umuri'l-Ala'iyе, I* (nşr. M. Öztürk), Ankara 1996.

Karadenizli, Kemal, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1954.

Karpov, Sergei Pavlovich, Sergei Pavlovich Karpov, *İstoriya Trapezundskoy İmperii*, Saint Petersburg 2007.

-----, *L'impero di Trebisonda Venezia, Genova e Roma 1204-1461: Rapporti Politici, Diplomatici e Commerciali* (nşr. E. Zambelli), Roma 1986.

Kökten Kılıç, Nimet Özgüç-Tahsin Özgüç, “1940 ve 1941 Y1-lında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor”, *Belleten, IX/35* (Temmuz 1945), s. 361-400.

Memiş, Ekrem, “M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (Samsun 1-3 Haziran 1988) Bildirileri*, Samsun 1990, s. 103-110.

Mévil, Sainte-Marie, *La Mer Noire au Moyen Age Caffa et les Colonies Génoises de la Crimée*, Pairs 1856.

Miller, William, *Son Trabzon İmparatorluğu* (nşr. N. Süley-mangil), İstanbul 2007.

Öksüz, Melek, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Trabzon 2006.

Özfirat, Aynur, *Eskiçağ'da Harran*, İstanbul 2005.

Pehlivan, Mahmut, *Kaşkaların Eski Anadolu Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Erzurum 1991.

Primaudaie, F. Èlie, *Ètudes sur le Commerce au Moyen Age Histoire du Commerce de la Mer Noire et des Colonies Génoises de la Krimée*, Paris 1848.

Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)* (nşr. T. Akpınar), İstanbul 1995.

Shukurov, Rustam, *Velikie Komnim i Vostok (1204-1461)*, Saint Petersburg 2001.

Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi, I-II*, İstanbul 1877.

Şeşen, Ramazan, *Harran Tarihi*, Ankara 1993.

Tarhan, M. Taner, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantı-*

sı (*İstanbul 23-26 Mayıs 1983*), Ankara 1984, s. 109-120.

Telliöğlu, İbrahim, *İlk Çağdan Osmanlılara Samsun*, Samsun 2012.

-----, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004.

-----, "Samsun'da Bir Türk Kasabası: Çarşamba", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 39 (Güz 2015), s. 1-9.

Usta, Veysel, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon 1999.

Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London 1971.

Yakut el-Hamevî, Şihabuddin Ebi Abdullah, *Mucemu'l Buldan*, IV, Beyrut 1979.

Yiğitpaşa, Tuba, "Tekkeköy Kiliseleri", *Tekkeköy Tarihi*, III (nşr. M. Y. Erler vd.), Samsun 2018, s. 29-105.

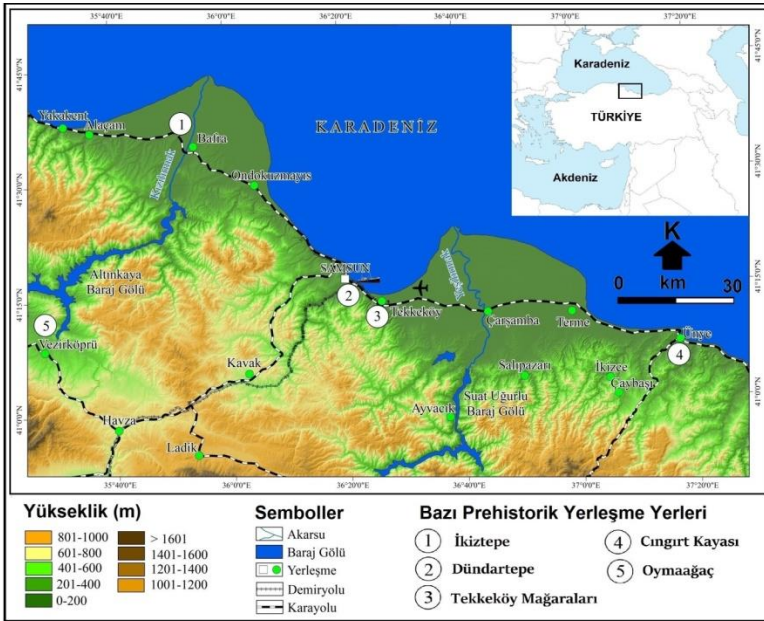
TEKKEKÖY MAĞARALARI: GEÇ KUVATERNER İKLİM DEĞİŞMELERİ VE İNSAN-ÇEVRE ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ali UZUN

Giriş

Tekkeköy Mağaraları Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde ve Samsun ilinin Tekkeköy ilçesi sınırları içinde yer alır (Şekil 1). Mağaralar Tekkeköy Deresi'nin kıyı ovasına açıldığı kesimde, ana akarsu ile iki küçük kolunun (Çınaralan Deresi ve Han Deresi) açtıkları vadilerin yamaçlarında ve yaklaşık 1,5 km²'lik bir alanda izlenirler. Samsun şehir merkezinin 13 km güneydoğusunda ve deniz kıyısından 4 km içeride yer alan mağaralar Tekkeköy ilçe merkezine 0,5 km, Sahil yoluna (E-70) ise 2 km mesafede bulunurlar.

Tekkeköy Mağaraları, Karadeniz kıyı kuşağının en eski yerleşim yerlerinden biridir (Akgül, 2019; Atasoy, 2017; Bilgi vd., 2004; Kökten, 1941; Kökten ve Özgüç, 1940). Bu sahada ilk araştırma ve kazı çalışmaları 1940'ların ilk yarısında yapılmıştır (Kansu, 1944; Kökten, 1941; Kökten, 2017; Kökten ve Özgüç, 1940; Kökten vd., 1945). Bu kazılardan çıkan eserler Samsun Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu eserlerin kopyaları (imitasyon) ise Mağara sahasındaki Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. Yöredeki araştırmalar sonraki yıllarda da devam etmiş ve yerleşme tarihi hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir (Bilgi vd., 2004; Bilgi vd., 2003; Şirin vd., 2018; Temür, 2018; Uzun, 1995; Yiğitpaşa, 2018; Yılmaz, 2011).

Şekil 1. Tekkeköy Mağaralarının yeri ve yakın çevresindeki prehisto-
rik yerleşmeler.

Kuvaterner önemli iklim değişmelerine sahne olan son jeolojik zamandır. Uzunluğu 2,58 milyon yıl olup, Pleistosen ve Holosen şeklinde iki alt döneme ayrılır (IUGS, 2021). Holosen olarak bilinen ikinci bölüm yaklaşık 11,7 bin yıl önce başlamıştır ve halen devam etmektedir. Pleistosen-Holosen Sınırı, aynı zamanda insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Paleolitik-Mezolitik sınırına denk gelir. Bu dönemde küresel sıcaklıklar, Son Buzul Dönemine göre ortalama 4-5 derece kadar artmış ve Türkiye'nin Karadeniz kıyıları insanların yaşaması için daha elverişli bir hale gelmiştir.

Tekkeköy Mağaraları sahası jeomorfoloji ve arkeoloji yanında turizm coğrafyası, yerleşme coğrafyası ve jeoekoloji açısından da önemli bir sit alanıdır. Bu sahaya ilk olarak 1990'ların başında gitmiş ve mağaraların oluşumu ve kullanım amaçlarıyla ilgili değerlendirmelerimizi yayınlamıştık (Uzun, 1993, 1994, 1995, 2007). Bu çalışmada ise Tekkeköy Mağara Yerleşmeleri insan-çevre etkileşimi açısından ele alınmakta,

Kuvaterner iklim değışmelerinin yerel ekosisteme ve insan faaliyetlerine etkileri tartışılmaktadır.

Yöntemler

Bu çalışma büyük kısmıyla arazi ve literatür çalışmaları-na dayalı olarak hazırlanmıştır. Önceki çalışmalarda Tekkeköy ilçesinin fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur (Bağcı ve Şahin, 2018; Demir, 2004; Şahin ve Bağcı, 2018). Ayrıca mağaraların oluşumu, kullanım amaçları ve turizm potansiyelleri hakkında çalışmalar da mevcuttur (Uzun, 1993, 1994, 1995). Mağaralar sahasında yapılan arkeolojik araştırmalarda önemli bulgulara ulaşılmıştır (Akgöl, 2019; Atasoy, 2017; Bilgi vd., 2003; Kökten, 1941; Kökten ve Özgüç, 1940; Şirin vd., 2018; Temür, 2018). Buna karşılık radyometrik yöntemlerle mutlak yaşlandırma yapılmamış olması önemli bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, arkeolojik buluntulardan hareketle yerleşmenin tarihine dair bazı çıkarımlar yapılabilmektedir.

Bu çalışma ağırlıklı olarak Geç Kuvaterner iklim değışmelerinin yerel ekosisteme, insana ve insanın tepkilerine odaklanmıştır. Bu amaçla jeomorfolojik, arkeolojik, biyolojik ve paleoekolojik çalışmalardan ve onların yöntem ve yaklaşımlardan önemli ölçüde yararlanılmıştır. Saha çalışmalarından ve literatürden derlenen bilgiler coğrafi bakışla sentezlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken Coğrafi Bilgi Sistemlerinden (CBS), Uzaktan Algılama (UA) yöntemlerinden ve GoogleEarth Pro görsellerinden yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca Yerbilimleri Harita ve Çizim Editörü (MTA, 2020) ile Samsun Meteoroloji İstasyonu ölçüm verilerinden (MGM, 2021) de yararlanılmıştır. Çalışmada 1/25000 ölçekli topoğrafya haritaları altlık olarak kullanılmıştır. Literatür ve araziden toplanan veriler CBS ortamına aktarılmış ve ArcGIS 10.2.2 ve Adobe Photoshop CC yazılımları kullanılarak işlenmiştir.

Güncel Coğrafi Özellikler

Anakaya: Tekkeköy Mağaraları sahasında ana kaya Orta Eosen yaşlı volkano-tortul kayalarından oluşur. Tekkeköy Formasyonu olarak adlandırılan bu birim bazalt, andezit, aglomera, kumtaşı, siltaşı ve çakıltası ile tuf ve tüfitlerden oluşmaktadır (Akıncı ve Kılıçoğlu, 2015; Erkal, 1993; Uzun, 1993). Mağaraların bulunduğu yamaçlarda toprak örtüsü yer yer sıyrılmış ve ana kaya açığa çıkmıştır. Bu kesimde aglomeralar içinde izlenen 50-150 cm kalınlığındaki tuf ve tüfitik kumtaşı mercekleri dış etmenlerle daha kolay aşındığı için mağara oluşumunu desteklemiştir (Şekil 2). Ayrıca anakayayı oluşturan volkanik materyal Paleolitik dönemde el baltası ve benzeri taş artefakt yapımında kullanılmıştır.

Yer Şekilleri: Tekkeköy Mağaraları ve yakın çevresi kuzeydoğuya doğru eğimli eski bir kıyı aşınım yüzeyinin Tekkeköy deresi ve kolları tarafından parçalanmasıyla plato görünümü kazanmıştır. Bu kesimde vadiler ana kayanın güneydoğuya doğru 3-4 derece eğimli volkanoklastik tabakalı yapısı nedeniyle asimetrik bir şekil almıştır (Uzun, 1993). Anakayanın farklı dirençteki tabakalardan oluşması Tekkeköy Deresi vadisinin özellikle kuzeybatıya bakan yamaçlarının basamaklı bir görünüm kazanmasına sebep olmuştur. Bu basamakların yükseklikleri 3-4 m, genişlikleri ise 10-20 m arasında değişmektedir (Şekil 3). Vadi içindeki bu yapısal sahanlıklar günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Mağaraların bulunduğu alanla deniz arasında geniş bir kıyı ovası bulunmaktadır. Yeşilirmak Deltası'nın batı kenarını oluşturan bu alan yakın geçmişe kadar tarım arazisi olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise büyük kısmıyla sanayi tesisleri ve konutlarla işgal edilmiştir.

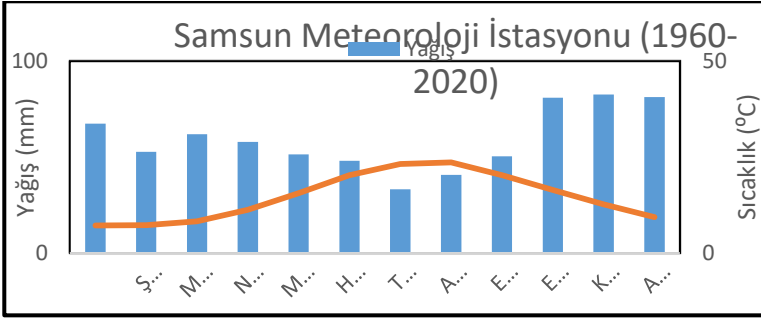
Şekil 2. Aglomeralar içindeki kumtaşı mercekleri aşınmaya karşı daha duyarlı olup, mağara oluşumunu desteklemektedir. Kalem ölçek olarak kullanılmıştır.

Şekil 3. Tekkeköyü Deresi vadi-sinde yapısal basamaklar. Kuzeye bakış.

İklim Özellikleri: Orta Karadeniz kıyı kuşağı nemli ve ılıman bir iklime sahiptir. Samsun Meteoroloji İstasyonu verilerine göre, Tekkeköyü’de yıllık ortalama sıcaklık 14,6 °C, yıllık ortalama yağış ise 708,9 mm civarındadır (MGM, 2021). Saha bütün yıl yağış almakta, ancak yaz mevsimi artan buharlaşma ve azalan yağışlar nedeniyle kurak geçmektedir (Şekil 4). Kurak dönemde etkinliği artan tafonileşme süreçleri Tekkeköyü Mağaralarının oluşumunu desteklemiştir. Yöre Kuvaterner’deki iklim değişmelerinden de etkilenmiş, ekolojik, jeoekolojik ve arkeolojik değişmeler meydana gelmiştir. Özellikle Holosen’deki sıcaklık artışı bölgede tarımı ve yerleşmeyi desteklemiştir.

Hidrografya: Tekkeköyü Mağaraların tamamı Tekkeköyü Deresi’nin su toplama alanı içinde yer alır. Yıl boyu sürekli akışa sahip olan akarsu, Deliklikaya Mağarası’nın önünden denize kadar kanala alınmış ve doğal güzergâhı değiştirilmiştir. Geçmişte içme ve sulama suyu olarak kullanılan akarsu sahada ilk yerleşmelerin kurulmasını destekleyen temel faktörlerden

biri olmuştur. Akarsu ayrıca yakın döneme kadar kırsal hayatın önemli bir ögesi olan su değirmenlerine de hayat vermiştir. Kıyı ovasında sanayi ve şehirselleşmenin genişlemesi hem tarım topraklarının daralmasına hem de akarsuyun kirlenmesine sebep olmuştur.

Şekil 4. Samsun Meteoroloji İstasyonu'nun aylık ortalama yağış ve sıcaklık diyagramı.

Toprak Özellikleri: Yeşilırmak Deltası'nın batı yöndeki uzantısı Tekkeköy önlerine kadar devam eder. Kıyı ovasında alüvyal topraklar; yamaçların önünde dar bir şerit halinde kolüvyal topraklar ve sırtların üzerindeki az eğimli alanlarda ise kaba bünyeli gri kahverengi podsolik topraklar yayılış gösterir. Buna karşılık, yüksek eğimli yamaçlar büyük kısmıyla toprak örtüsünden mahrumdur. Bu durum, günlenme (Weathering) etmenlerinin ana kaya ile temasını sağlamış ve mağara oluşumunu desteklemiştir.

Doğal Bitki Örtüsü: Araştırma sahası Avrupa-Sibirya orman kuşağının Öksin alt bölgesi içinde yer alır. Yöre ormanları uzun yerleşme tarihi boyunca yakacak ve yapacak temini amacıyla kullanılmış ve barındırdığı yaban hayatıyla birlikte yerleşmenin kuruluşunu ve sürekliliğini desteklemiştir. Günümüzde özellikle tarla tarımı için uygun olmayan yüksek eğimli yamaçlara çekilmiş olan ormanlar kayın (*Fagus orientalis*), gürgen (*Carpinus betulus*), akçaağaç (*Acer sp.*), dişbudak (*Fraxinus sp.*), çınar (*Platanus orientalis*), Kızılağaç (*Alnus sp.*) ve karaağaç (*Ulmus sp.*) gibi geniş yapraklı elemanlardan oluş-

maktadır. Ayıca, ormanın tahrip edildiği ve kendisini yenileme fırsatı bulamadığı kesimlerde ise b    rtlen (*Rubus fruticosus*), kızcılık (*Cornus mas*), muşmula (*Mespilus germanica*), funda (*Erica arborea*) ve karaçalı (*Paliurus spina-chiristi*) gibi çalı ve ağa  cıklara rastlanmaktadır. Yüksek eğimli yamaçlarda yer yer bitki   rt s n n tahribinden sonra, toprak da erozyonla ortamdan uzaklaşmış ve anakaya açığa çıkmıştır. Bu durum günlenme etmenlerinin anakaya ile temasını sağlamış ve mağara oluşumunu hızlandırmıştır.

Yabani Hayvan Varlığı: Araştırma sahası yabani hayvan varlığı yönünden zengindir. Yörede yaban domuzu (*Sus scrofa*) ve karaca (*Capreolus capreolus*) gibi av hayvanlarının bol bulunması avcı toplumların burada tutunmasını kolaylaştırmıştır. Yörede ayrıca tavşan (*Lepus europaeus*), sincap (*Sciurus anomalus*), gelincik (*Mustela nivalis*), kirpi (*Erinaceus concolor*), köstebek (*Talpa levantis*), kaplumbağa (*Testudo graeca*), kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*),  akal (*Canis aureus*), sansar (*Martes sp.*) ve porsuk (*Meles meles*) gibi kara hayvanlarına rastlanır. Öte yandan, yörede deniz, g l ve akarsuların varlığı, hem tuzlusu hem de tatlısu balıkçılığını desteklemiştir.

Beşeri ve Ekonomik Coğrafya  zellikleri

Tekkeköy Mağaraları sahasının fiziki coğrafya özellikleri ve konumu tarih öncesi çağlardan beri buranın önemli bir yerleşim alanı olmasını sağlamıştır. 2020 yılı itibariyle ilçede 54363 kişi yaşamaktadır. Samsun'daki sanayi tesislerinin önemli kısmı Tekkeköy ilçe merkezinin kuzeyindeki kıyı ovasında kurulmuştur. Bu durum ilçenin sosyoekonomik yapısı üzerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur (Bağcı ve şahin, 2018). Öte yandan arazi kabiliyet sınıflandırma sistemine göre I. ve II. sınıf arazilerden oluşan kıyı ovasındaki tarım toprakları sanayi ve konut alanları tarafından işgal edilmekte ve geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde elden çıkmaktadır (Bağcı ve şahin, 2018). Buna karşılık, Tekkeköy Mağaraları sahası daha önce de önerdiğimiz üzere (Uzun, 1994)  evre düzenlemesi yapılarak turizme kazandırılmıştır. Böylece Samsun şehri için önemli bir eğlen-dinlen alanı oluşturulmuştur. Bu kapsamda, Tekkeköy

Deresi vadisinin sit alanı içinde kalan bölümü “Arkeoloji Vadisi” olarak adlandırılmış ve içindeki eski binalar yeniden düzenlenerek sosyal tesislere ve müzelere çevrilmiştir (Şekil 5; Şekil 6). Bu müzelerden biri sahadaki kazılardan çıkan eserlerin benzerlerinin sergilendiği İmitasyon Müzesi, diğeri ise çoğunluğu yörede kullanılan ahşap oyuncakların sergilendiği Oyuncak Müzesi’dir.

Şekil 5. Arkeoloji Vadisi içindeki mağaralar (arkada) ve ahşap eserlerin sergilendiği Oyuncak Müzesi.

Şekil 6. Arkeoloji Vadisi içindeki mağaralar (arkada) ve vadi içindeki ahşap dinlenme birimleri.

Mağaraların Oluşumu: Tekkeköy Mağaraları’nın oluşumu daha öne yayımladığımız bir çalışmada açıklanmıştır (Uzun, 1993). Bu çalışmada mağaraların oluşumu hakkında özetle şu bilgilere yer verilmiştir: Mağaralar, doğal çevre şartlarının tamamının uygun olduğu nispeten sınırlı bir alanda meydana gelmiştir. Bu alanda volkano-klastiklerden oluşan anakaya Tekkeköy deresi ve kolları tarafından derin bir şekilde yarılmış ve yer yer dik duvar görüntüsü ortaya çıkmıştır. Bu yüksek eğimli yamaçlar şiddetli erozyon nedeniyle toprak ve bitki örtüsünden yoksun kalmıştır. Kısa süreli yaz yağmurlarından sonra zemine sızan sular anakayanın çimentosunu çözmekte ve yağmurun ardından ya süzülerek derinlere inmekte ya da buharlaşa-

rak ortamdan uzaklaşmaktadış. Böylece serbest kalan taneli malzemeler ya yerçekimi ile aşağı yuvarlanmakta ya da r zg rlarla savrulularak yerlerinde küçük oyuklar (alveol) oluşmaktadış. şekillenmenin devamında, bu oyuklar genişlemekte ve ağız şekilleri  oğunca elipse benzeyen ve uzun eksenleri kumtaşı bantlarının uzanışına uygun olan b   k oyuklara (tafo-ni) ya da mağaralara dönüşmektedir. Bu mağaralardan birbirine komşu olanlar zamanla yan duvarlarında oluşan doğal pencere-lerle birleşmektedir (şekil 7). şekillenmenin ileri aşamasında ise yan duvarlar bütünüyle ortadan kalkmakta ve ağız genişlik-leri onlarca metreyi bulan mağaralara dönüşmektedir (şekil 8). Buna karşılık anakaya içindeki girintileri r zg rın etkisine bağlı olduğu için birkaç metre ile sınırlı kalmaktadır (Uzun, 1993).

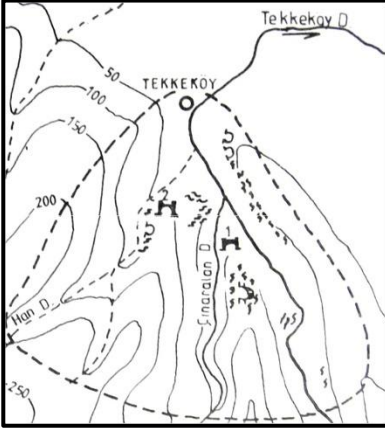
şekil 7. Deliklikaya sırtının doğu yamacında, komşu iki mağara arasında doğal oluşumlu bir kaya penceresi.

şekil 8. Deliklikaya sırtının batı yamacında, yan taraflarından birleşerek ağızları genişlemiş mağara-lar.

Mağaralar sahasındaki iki sırtın dik duvar şeklinde biten kuzey uçları üzerleri  rt lebilecek şekilde yontularak “mağara-kale”lere dönüştürülmüştür (Uzun, 1993). Bütün kıyı ovasını gözetleme imkânına sahip olan bu kaleler, ana vadi içinde bu-lunduklarından ve dış cephelerinin doğal şekli bozulmadığından

Osmanlı Tabyaları gibi dışarıdan bakıldığında aynı kolaylıkla görünmezler (Şekil 9; Şekil 10).

Şekil 9. Tekkeköy'de mağaralar ve mağara-kaleler. Uzun 1993'den değiştirilerek.

Şekil 10. Anakaya işlenerek, üzeri örtülecek şekilde oluşturulmuş mağara-kale duvarları.

Yörede İlk Yerleşmelerin Kuruluşu

İnsanoğlu yaratılışının ilk dönemlerinde yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını yürüyüş mesafesindeki yakın çevresinden karşılamış olmalıdır. Ancak, zamanla artan nüfus nedeniyle çevresel sunular ihtiyaçları karşılayamamış ve insanoğlunu yeni arayışlara itmiştir. Bu durumu ayrıca Kuvaterner iklim değişiklikleri de tetiklemiş olabilir. Yapılan biyolojik ve ekolojik çalışmalar canlıların uzun mesafeli mekan değişikliklerinin genellikle nüfusun arttığı dönemlerde yaşamı kolaylaştıran çevresel koşulları takip yoluyla olduğunu göstermektedir (Mair vd., 2014; Stewart ve Fenberg, 2018).

İnsanoğlu hayatta kalabilmek için yeme, içme ve güvenlik gibi zorunlu ihtiyaçlarını sürekli ve güvenli bir şekilde karşılamak zorundadır. İnsanı güdüleyen bu ihtiyaçlar beş basamaklı bir piramite benzetilmiştir (Maslow, 1943, 1958; McLeod, 2007). Piramidin en altında nefes alma, yeme-içme, boşaltım ve uyuma gibi *fizyolojik ihtiyaçlar*, ikinci sırada *güvenlik*, üçüncü sırada *sevgi/ aidiyet*, dördüncü sırada *saygı* ve piramidin en

 st nde ise **kendini gerçekleştirme** yer alır (Maslow, 1958). Toplumların ihtiyaçları da benzer şekilde öncelik sırasına konabilir. Bu nedenle yerleşme yeri seçiminde yeme, içme ve güvenlik şartları ön planda tutulmuştur.

Bugün,  vresel koşulların yaşamı kolayla tırdı ı yerler tür ve nüfus bakımında zengin;  vresel sunuların sınırlı olduğu yerler ise fakirdir. Nitekim insanlar da  vresel sunuların üst düzey olduğu ılıman iklim bölgelerini ve özellikle de g l ve deniz kıyıları ile akarsu boylarını yerleşme yeri olarak seçmiştir. Buna karşılık aşırı sıcak, aşırı soğuk ve aşırı kurak bölgelerden genellikle uzak durmuştur.

Yapılan araştırmalar, Modern insanın (*Homo sapiens*) iklim ve  vresel sunuların uygun olduğu Sahara Altı Kuşak'ta (Afrika) ortaya çıktığını ve Son Buzularası Dönem'de (G  130-90 bin yıl) oradan çıkıp dünyaya yayıldığını göstermektedir (Quintana-Murci vd., 1999; Roberts ve Jacobs, 2018; Scerri vd., 2014). Bu konuda daha ihtiyatlı davranan bilim adamları bile, Afrika'dan ilk çıkışın en az 50 bin yıl önce ger ekle ti ini düşünmektedir (Quintana-Murci vd., 1999; Tierney vd., 2017).

Artan nüfus ve ihtiyaçlarla birlikte küresel iklim de i meleri de Afrika'dan  ıkı ı desteklemiş olmalıdır. Nitekim Orta Paleolitik Dönem buluntuları içeren Arabistan'ın i  kesimindeki eski bir g l kıyısı yatağından elde edilen bulgular, sahanın yaklaşık 100-80 bin yıl önce  u anki iklimden çok daha nemli olduğunu göstermiştir (Roberts ve Jacobs, 2018). Öte yandan, Afrika'dan dışarıya olan ilk çıkışın avcılık ve toplayıcılık için daha uygun şartlar sunan Nil vadisi boyunca Mısır ve Sina yarımadası üzerinden Arabistan ve Doğu Akdeniz kıyılarına gerçekleştiği düşünülmektedir (Stutz, 2014). Oradan da Mezopotamya ve Anadolu  zerinden Avrasya'ya, Avustralya'ya ve Amerika'ya yayıldığı değerlendirilmektedir (Roberts ve Jacobs, 2018; Stutz, 2014; Tierney vd., 2017).

Tekkeköy'de İlk Yerle meler

Anadolu'da en eski *in-situ* buluntular içeren Alt Paleolitik alanlardan biri Kaletepe 3 (Niğde) sahasıdır. Buradan  ıkarılan buluntular 160 bin yıldan öncesine tarihlenmi tir (Slimak ve Dinçer, 2016). Ayrıca  lkemizde Karain Mağarası, Yarımbur-

gaz Mağarası ve Dursunlu gibi önemli Paleolitik alanlar mevcuttur (Kuhn, 2002; Slimak ve Dinçer, 2016). Tekkeköy'de yerleşme tarihi Alt Paleolitik'e kadar geri götürülmektedir (Kökten, 1941; Kökten ve Özgüç, 1940). Nitekim burada yapılan ilk araştırmalarda andezitten yapılmış bir el baltası, iki adet uç ve bir kazıyıcı bulunmuş ve saha alt ve orta Paleolitik devirlere tarihlenmiştir (Kökten, 1941; Kökten, 2017). Aynı çalışmada, Tekkeköy sahasında Bakır devri çanak çömleği veren bir yerleşme yeri de tespit edilmiştir (Kökten, 2017). Bazı araştırmacılar Tekkeköy kazılarında elde edilen buluntuların Epipaleolitik²¹ (Mezolitik) döneme ait olabileceği kanaatindedir (Arslantaş, 2014; Kansu, 1944; Kartal, 2003; Yiğitpaşa, 2018). Saha ile ilgili yakın dönem yayınlarda ise, özellikle İlk Tunç Çağı'nın (İTÇ) varlığına atıf yapılmıştır (Atasoy, 2017; Bilgi vd., 2004; Bilgi vd., 2003; Harmankaya, 2002).

Neolitik dönemde avcı-toplayıcı toplumlar tarım toplumuna dönüşmüş ve bu durum mekâna bağlılığı artırarak yerleşik hayata geçmeyi teşvik etmiştir. Dolayısıyla yerleşme yeri seçiminde su kaynakları, tarım toprağı, geniş avlaklar, yakacak temini ve güvenlik gibi özellikler öne çıkmıştır. O dönemde Tekkeköy doğal mağaraları, geniş tarım alanları, su kaynakları, geniş avlakları ve yakacak temininde kullanabilecek ormanları ile insanların bütün bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek coğrafi özelliklere sahipti.

Kuvaterner İklim Değişmelerinin İnsan ve Faaliyetlerine Etkisi

Yerküre jeolojik çağlar boyunca çoğunlukla astronomik nedenlerle ve periyodik bir şekilde iklim değişmelerine sahne

²¹. "Epipaleolitik" terimi bazı araştırmacılar tarafından Mezolitik ile eş anlamlı kullanılırken (Arslantaş, Y. (2014). Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* **24**, 319-344.), diğer bir kısım araştırmacılar ise Son Buzul Çağı ile Neolitik Çağ arasındaki tüm kültürel topluluklar için bu şemsiye terimi kullanmaktadır (Shnaider, S. V., Kolobova, K. A., Filimonova, T. G., Taylor, W., ve Krivoshapkin, A. I. (2020). New insights into the Epipaleolithic of western Central Asia: the Tutkaulian complex. *Quaternary International* **535**, 139-154.).

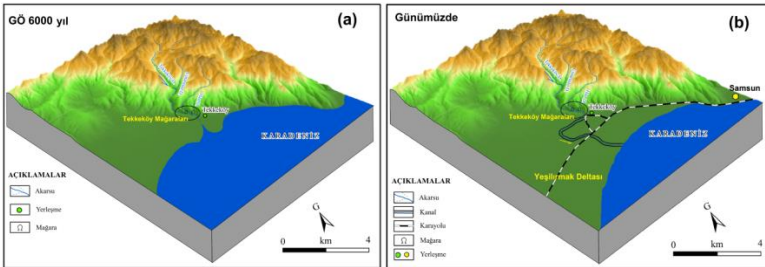
olmuştur (Dynesius ve Jansson, 2000). Kuvaterner ise, önemli iklim değişmelerinin yaşandığı son jeolojik zamandır. Pleistosen ve Holosen şeklinde iki alt dönem ayrılır. Soğuk dönemlerde buzullar genişlemiş, deniz seviyesi alçalmış, sıcak kuşak daralmış ve ılıman kuşak Ekvator'a doğru yer değişirmiştir. Sıcak dönemlerde ise buzullar daralmış, deniz seviyesi yükselmiş, sıcak kuşak genişlemiş ve ılıman kuşak yukarı enlemlere doğru yer değişirmiştir. Kuvaterner boyunca bitkiler, hayvanlar ve insanlar değişen iklim şartlarına uyum adına daha elverişli iklim bölgelerine doğru göç etmiştir (Dolukhanov ve Arslanov, 2009; şenkul ve Doğan, 2013). Tarih  ncesi dönemlerde doğal şartların kontrolünde ve sade bir yaşam süren insanoğlu, günümüzde geliştirdiğı teknolojiler sayesinde, daha zor şartlarda örneğin kutup bölgelerinde ve hatta uzayda bile yaşayabileceğini göstermiştir.

Anadolu son buzularası dönemde yerleşme için uygun iklim şartlarına sahipti. Bu dönemde Modern insan Anadolu'ya yayılmış, Tekkeköy mağaraları, Yarımburgaz mağaraları,  k zini ve Karain gibi doğal barınaklara yerleşmiştir (Arslanov vd., 2007; Arslantař, 2014; Kansu, 1944; Kozłowski, 2002; Kökten, 1941). Ancak, bazı insan toplulukları iklim ve  evre koşullarının uygun olduğu açık alanlarda da yaşamıştır (Esin ve Benedict, 1963; Slimak ve Dinçer, 2016). Bu dönemde tař alet yapıp kullanan insanlar beslenme ihtiyaçlarını toplayıcılık ve avcılıkla karşılamıştır. Bu dönemin ardından küresel sıcaklıklar azalmış ve Son Buzul Dönemi'ne girilmiştir.

Son Buzul Dönemi'nin Megainterstadialı'nda (sıcak dönem) Modern insanın Karadeniz Havzası'na yayıldığı kabul edilmektedir (Dolukhanov ve Shilik, 2007). Bu dönemin ardından Son Buzul Maksimumu'na (G  22-19 bin yıl) girilmiş ve ortalama sıcaklıklar bugünkü seviyenin 4-5 C  kadar altına inmiştir. Bu dönemde Karadeniz'in seviyesi de alçalmış ve -120 m'nin altına inmiştir (Filipova-Marinova, 2007; Harff vd., 2017; Yanko-Hombach vd., 2012). Bu durum Yeşilirmak Deltası'nın ve buna bağlı olarak Tekkeköy Mağaraları önündeki kıyı ovasının genişlemesine sebep olmuştur.

Son Buzul Maksimumu'ndan sonra küresel sıcaklıklar yeniden artmış, deniz seviyesi yükselmiş ve Holosen başlarında

(GÖ 11700) bugünkü seviyeye ulaşmıştır. Holosen ortalarına doğru sıcaklıklar daha da artmış ve Klimatik Optimum'a (GÖ 7500-5200 yıl) girilmiştir. Bu dönemde artan sıcaklıklara paralel olarak deniz seviyesi de yükselmiş ve bugünkü seviyenin 5 m kadar üstüne çıkmıştır (Filipova-Marinova, 2007). Bu nedenle Tekkeköy Mağaraları önündeki kıyı ovası daralmış ve mağara sakinlerinin denizle teması artmıştır (Şekil 11a; Şekil 11b). Bu dönemde iyileşen iklim şartları Anadolu'da çiftçi topluluklarının Bakanlar üzerinden Avrupa'ya yayılmasını desteklemiştir (Çevik, 2007; Siddiq, 2016). Ayrıca Karadeniz kıyılarında tarımsal faaliyetler yoğunlaşmış ve çanak çömlek yapımı başlamıştır (Dolukhanov ve Shilik, 2007; Filipova-Marinova vd., 2011). Benzer faaliyetler Samsun kıyıları için de söz konusudur. Nitekim İkiztepe'den (Bafra-Samsun) elde edilen radyokarbon (C-14) yaş verisi ve arkeolojik buluntular (MÖ 4230-3340/ GÖ 6230-5340) bu durumu doğrulamaktadır (Erdoğu vd., 2004).

Şekil 11. Tekkeköy Mağaraları önünde kıyı çizgisinin değişimi.

a. GÖ. 6000 ve b. Günümüz.

Klimatik Optimum'dan sonra küresel sıcaklıklar azalmaya ve deniz seviyesi alçalmaya başlamıştır. Günümüzden yaklaşık 2000 yıl önce, deniz seviyesi yeniden bugünkü düzeyine inmiş ve o tarihten itibaren küçük salınımlar dışında bu seviyede kalmıştır (Filipova-Marinova, 2007). Bu dönemde, hem deniz gerilemesi, hem de Yeşilirmak'ın getirdiği alüvyonlarla delta alanı genişlemiştir. Ayrıca, kıyı gerisindeki yamaçlardan delta alanına inen Tekkeköy Deresi ve diğer küçük akarsular getirdikleri malzemeleri kıyı ovasına açıldıkları kesimlerde biriktirerek alüvyal yelpazeler oluşturmuştur. Bu yelpazeler

 evre düzlüklere göre daha iyi sulama ve drenaj şartlarına sahip olduklarından prehistorik dönemlerden beri tarım alanı olarak kullanılmıştır. Bu süreçte insan-doğa arasında sürdürülebilir bir kullanım dengesi olu mu  ve 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir.

1980'lerin başında Ye il rmak üzerinde inşa edilen Hasan Uğurlu (1981) ve Suat Uğurlu (1982) barajları delta sediment b t cesinin açık vermesine ve delta alanının küçülmesine sebep olmuştur ( ahin ve Ba cı, 2016; Uzun, 2010). Ayrıca, sera gazı salımına bağlı küresel sıcaklık artışı ve buna bağlı deniz seviyesi yükselmesi de deltaların küçülmesine neden olmaktadır. Sistemi olumsuz etkileyen bir diğer faktör de Tekkeköy kıyılarında kurulan Organize Sanayi Sitesi ve buna bağlı yapılaşmanın tarım toprakları aleyhine geni lemesidir. Böylece binlerce yıldan beri yörede süregelen insan – doğa dengesi çökme sürecine girmiştir.

Sonuc lar ve  neriler

Tekkeköy Ma araları sahası, burada kurulan ilk yerle melerden önce, değişen iklim şartlarının kontrol ettiği doğal bir ekosistem alanı idi. Bu dönemde Kuvaterner iklim de i melelerinden etkilenen canlılar ya değişen şartlara uymu  ya da g   etmiştir. Bu iki  arttan en az birini yerine getiremeyenler ise ortadan kalkmıştır. İnsanın sisteme dâhil olmasıyla yeni bir denge arayışı ba lamı  ve özellikle Klimatik Optimum'dan sonra insan ve mekân arasında sürdürülebilir bir denge oluşmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte insanın doğa üzerindeki baskısı artmış ve 20. Yüzyılın ortalarından itibaren sera gazı salımına bağlı küresel ısınma hızlanmıştır. Böylece doğal faktörlere ek olarak insan eliyle de iklim ve doğal sistem de i meye ba lamı tır.

Günümüzde hızlanarak artan küresel ısınma bir taraftan deniz seviyesini yükselterek alçak kıyı alanlarının su altında kalmasına, diğer taraftan da   lle me nedeniyle tarımsal üretim alanlarının zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle beslenme ve içme suyu sorunu yanında savaşlar da artmakta, insanlar daha iyi şartlara sahip ülke ya da bölgelere göç etmektedir.

Bu kapsamda Türkiye ve özelde ise ili Tekkeköy  evresi son yıllarda önemli miktarda yabancı göçmen kabul etmiştir.

Mevcut arkeolojik bulgular Tekkeköy  evresinin Paleolitik'ten beri yerleşme alanı olduğunu göstermektedir. Ancak kazı ve araştırmalardan elde edilen bulgular, henüz yörenin yerleşme tarihini tam olarak açıklamaktan uzaktır. Ayrıca arkeolojik buluntuların mutlak yaş tayinlerinin henüz yapılmamış olması da Tekkeköy sahasının yeterince bilinmesini engellemektedir.

Karadeniz kıyı kuşağının Geç Kuvaterner iklim de işmelerinin ve insanın bu değişmelere tepkisinin açıklanabilmesi için çok-vekilli ve çok disiplinli araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle yeni bir araştırma projesi hazırlanarak arkeolojik buluntuların mutlak tarihlendirilmelerinin yapılması gerekmektedir. Ayrıca, mağaralar sahasının önündeki alüvyal dolgulardan karot çıkarılarak polen analizi yapılmalı ve insanın paleoekolojik etkileri belirlenmelidir. Bu amaçla mağara kale duvarlarındaki yontu alanları ve taş artefaktlar kozmojenik yöntemle (CRE/Be-10), alüvyal dolgular Optik Uyarmalı L minisans (OSL) yöntemiyle ve organik materyaller Radyokarbon (C-14) yöntemiyle tarihlendirilebilir. Ayrıca, alüvyal alandan alınan karotların jeokimyasal ve mineralojik analizleri yapılarak Geç Kuvaterner iklim de işmelerinin sahaya etkileri araştırılmalıdır.

Tekkeköy Ma araları sahası 1977 yılında sit alanı ilan edilmiştir. Günümüzde ise  evre düzenleme çalışmaları yapılarak "Arkeoloji Vadisi" adıyla turizme açılmıştır. Bu güzel gelişmelere rağmen, Han Deresi ile  ınaralan Deresi arasındaki sırtın ucundaki mağara-kale ve mağaralar henüz yeterli korumadan uzaktır. Bu alan da koruma altına alınmalı ve yakın çevresindeki çirkin yapılaşmalar temizlenmelidir. Ayrıca, mağaralar arasında bir kültür yolu oluşturulmalı, güvenli yürüyüş için gerekli önlemler alınmalı ve yol boyunca bilgilendirme levhaları konulmalıdır.

Teşekkür

Taslak haritaları temize çeken değerli meslektaşım Dr. Serkan Gürgöze'ye teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Akgül, H.  . (2019). The Traces of the Chalcolithic Culture of Alaca H y k in the Coastal Settlements of the Central Black Sea Region of Turkey. "Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity", s. 157. Archaeopress Publishing Ltd, Samsun.

Akıncı, H., ve Kılı o lu, C. (2015). Atakum (Samsun) İlçesinin Heyelan Duyarlılık Haritasının  retilmesi. "Ulusal Mühendislik Jeolojisi Sempozyumu", s. 3-5. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Arslanov, K. A., Dolukhanov, P., ve Gei, N. (2007). Climate, Black Sea levels and human settlements in Caucasus Littoral 50,000–9000 BP. *Quaternary International* **167**, 121-127.

Arslanta , Y. (2014). Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik)  a 'da Barınma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* **24**, 319-344.

Atasoy, S. (2017). Tekkeköy: Land of Legends from Past to the Future. "Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity" (R. T. Gocha ve S. Atasoy, ed.), s. 69-73, Tekkeköy, Samsun.

Ba cı, H. R., ve  ahin, K. (2018). Tekkeköy İlçesi'nin Nüfus Ve Yerleşme  zellikleri. "Tekkeköy Tarihi - Dünden Bugüne: Antik Dönem - Cilt: I" (M. Y. Erler, A. Temür ve D. Yi itpa a, ed.), s. 35-58. Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.

Bilgi,  ., Atasoy, S., Dönmez,  ., ve Summerer, L. (2004). Samsun (Amisos) Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi Projesi. *Belleten* **68**, 387-402.

Bilgi,  ., Atasoy, S., Gökçe, F., ve Dönmez,  . (2003). 2001 Yılı Samsun İli Yüzey Araştırması. "20. Araştırma Sonuçları Toplantısı" ( . K. Ol en, F. Bayram, N. Güder ve İ. Gençtürk, ed.), Vol. 2, s. 41-50. Kültür Bakanlığı, Ankara.

Çevik,  . (2007). The emergence of different social systems in Early Bronze Age Anatolia: urbanisation versus centralisation. *Anatolian Studies*, 131-140.

Demir, G. (2004). Tekkeköy (Samsun)  ehir Co rafyası, Ondokuz Mayıs Üniversitesi,.

Dolukhanov, P. M., ve Arslanov, K. A. (2009). Ecological crises and early human migrations in the Black Sea area. *Quaternary International* **197**, 35-42.

Dolukhanov, P. M., ve Shilik, K. K. (2007). Environment, sea-level changes, and human migrations in the northern Pontic area during

late Pleistocene and Holocene times. "The Black Sea Flood Question: Changes in Coastline, Climate, and Human Settlement. " (V. Yanko-Hombach, A. S. Gilbert, N. Panin ve P. M. Dolukhanov, ed.), s. 297-318. Springer, Dordrecht.

Dynesius, M., ve Jansson, R. (2000). Evolutionary consequences of changes in species' geographical distributions driven by Milankovitch climate oscillations. *Proceedings of the National Academy of Sciences* **97**, 9115-9120.

Erdoğu, B., Tanındı, O., ve Uygun, D. (2004). Karşılaştırmalı Tablolara Göre Anadolu Kronolojisi. *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri* **14**.

Erkal, T. (1993). Yesilirmak deltasi ve çevresinin jeomorfolojisi. *Jeomorfoloji Dergisi*, 13-28.

Esin, U., ve Benedict, P. (1963). Recent developments in the prehistory of Anatolia. *Current Anthropology* **4**, 339-346.

Filipova-Marinova, M. (2007). Archaeological and paleontological evidence of climate dynamics, sea-level change, and coastline migration in the Bulgarian sector of the Circum-Pontic region. "The Black Sea flood question: Changes in coastline, climate, and human settlement", s. 453-481. Springer.

Filipova-Marinova, M., Giosan, L., Angelova, H., Preisinger, A., Pavlov, D., ve Vergiev, S. (2011). Palaeoecology of submerged prehistoric settlements in Sozopol Harbour, Bulgaria. "Submerged Prehistory" (J. Benjamin, C. Bonsall, C. Pickard ve A. Fischer, ed.), s. 230-244. Oxbow Books, Oxford.

Harff, J., Flemming, N. C., Groh, A., Hünicke, B., Lericolais, G., Meschede, M., Rosentau, A., Sakellariou, D., Uşcinowicz, S., ve Zhang, W. (2017). Sea level and climate. *Submerged landscapes of the European Continental Shelf*, 11-49.

Harmankaya, S. (2002). Türkiye İlk Tunç Çağı araştırmaları üzerine bir değerlendirme. "TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-4a/4b: İlk Tunç Çağı" (S. Harmankaya ve B. Erdoğu, ed.), s. 7-41. TASK Vakfı Yayınları, İstanbul.

IUGS (2021). International Chronostratigraphic Chart, Version 2020/1.

Kansu, Ş. A. (1944). Anadolu Mezolitik Kültür Buluntuları. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* **2**, 673-684.

Kartal, M. (2003). Anadolu'nun Epi-Paleolitik dönem buluntu topluluklari: sorunlar, öneriler, değerlendirmeler ve çeşitli yaklaşımlar. *Anadolu*, 35-43.

Kozlowski, J. K. (2002). The middle and the early upper paleolithic around the Black sea. "Neandertals and modern humans in western Asia", s. 461-482. Springer.

Kökten,  . K. (1941). Samsun Vilayeti Tekek y  Civarında Prehistorik Araştırmalar. * lk * 17, 121-124.

Kökten,  . K. (2017). Anadolu'da prehistorik yerleşme yerlerinin dağılışı üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 10.

Kökten,  . K., ve  zg  , T. (1940). Samsun'da Prehistorik  alışmalar (I). * lk * 15, 413-419.

Kökten, K.,  zg  , T., ve  zg  , N. (1945). 1940 ve 1941 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılan Samsun bölgesi kazıları hakkında ilk kısa rapor. *Belleten* 9, 361-400.

Kuhn, S. L. (2002). Paleolithic archeology in Turkey. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews: Issues, News, and Reviews* 11, 198-210.

Mair, L., Hill, J. K., Fox, R., Botham, M., Brereton, T., ve Thomas, C. D. (2014). Abundance changes and habitat availability drive species' responses to climate change. *Nature Climate Change* 4, 127-131.

Maslow, A. H. (1943). Preface to motivation theory. *Psychosomatic medicine*.

Maslow, A. H. (1958). A Dynamic Theory of Human Motivation.

McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology* 1, 1-8.

MGM (2021). Samsun  klim verileri. Meteoroloji Genel M d rl ğ .

MTA (2020). Yerbilimleri Harita ve  izim edit r .

Quintana-Murci, L., Semino, O., Bandelt, H.-J., Passarino, G., McElreavey, K., ve Santachiara-Benerecetti, A. S. (1999). Genetic evidence of an early exit of Homo sapiens sapiens from Africa through eastern Africa. *Nature genetics* 23, 437-441.

Roberts, R. G., ve Jacobs, Z. (2018). Timelines for human evolution and dispersals. *Elements: An International Magazine of Mineralogy, Geochemistry, and Petrology* 14, 27-32.

Scerri, E. M., Drake, N. A., Jennings, R., ve Groucutt, H. S. (2014). Earliest evidence for the structure of Homo sapiens populations in Africa. *Quaternary Science Reviews* **101**, 207-216.

Shnaider, S. V., Kolobova, K. A., Filimonova, T. G., Taylor, W., ve Krivoshepin, A. I. (2020). New insights into the Epipaleolithic of western Central Asia: the Tutkaulian complex. *Quaternary International* **535**, 139-154.

Siddiq, A. B. (2016). Anatolian farmers in Europe: migrations and cultural transformation in Early Neolithic period. "Proceeding book of 1st International Symposium on Migration and Culture", Vol. 2, s. 519-532. Amasya University Turkey.

Slimak, L., ve Dinçer, B. (2016). Kaletpe Deresi 3. Orta Anadolu'da Tabakalanma Veren Bir İlk Paleolitik Çağ Yerleşmesi. *TÜBA-AR* **10**, 33-47.

Stewart, J. R., ve Fenberg, P. B. (2018). A climatic context for the out-of-Africa migration: COMMENT. *Geology* **46**, e442-e442.

Stutz, A. J. (2014). Near East (including Anatolia): Geographic description and general chronology of the Paleolithic and Neolithic. *Encyclopedia of Global Archaeology*. Springer, New York, 5182-5208.

Şahin, K., ve Bağcı, H. R. (2016). CBS ve UA teknikleriyle Türkiye'nin başlıca deltalarının morfometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* **9**, 984-990.

Şahin, K., ve Bağcı, H. R. (2018). Tekkeköy İlçesi'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri. "Tekkeköy Tarihi - Düünden Bugüne: Antik Dönem - Cilt: I" (M. Y. Erler, A. Temür ve D. Yiğitpaşa, ed.), s. 3-34. Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.

Şenkul, Ç., ve Doğan, U. (2013). Vegetation and climate of Anatolia and adjacent regions during the Last Glacial period. *Quaternary international* **302**, 110-122.

Şirin, O. A., Kolağasıoğlu, M., ve Yiğitpaşa, D. (2018). Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları. "Tekkeköy Tarihi - Düünden Bugüne: Antik Dönem - Cilt: I" (M. Y. Erler, A. Temür ve D. Yiğitpaşa, ed.), s. 81-115. Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.

Temür, A. (2018). Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy. "Tekkeköy Tarihi - Düünden Bugüne: Antik Dönem - Cilt: I" (M. Y. Erler, A. Temür ve D. Yiğitpaşa, ed.), s. 59-80. Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.

Tierney, J. E., deMenocal, P. B., ve Zander, P. D. (2017). A climatic context for the out-of-Africa migration. *Geology* **45**, 1023-1026.

Uzun, A. (1993). Tekkeköy  evresinde Kovuklu   z lme  ekilleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eēitim Fakültesi Dergisi* **8**, 291-303.

Uzun, A. (1994). Tekkeköy'deki Maēara Yerle melerinin Turizm Açısından  nemi. "Turizm Yıllıēı 1994", s. 308-316. Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.

Uzun, A. (1995). Tekkeköy'de (Samsun) Maēara-kale Yerle meleri. *Doēu Coērafiya Dergisi* **1**, 413-433.

Uzun, A. (2007). Tekkeköy Maēaraları. "Geçmişten Geleceēe Samsun 2007 2. Kitap " (C. Yılmaz, ed.), s. 389-396. Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eēitim Hizmetleri Daire Ba kanlıēı, Samsun.

Uzun, A. (2010). Ye il rmak Deltasında Kıyı Deēi meleri. "Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Ba gil ve  ar amba Sempozyumu",  ar amba.

Yanko-Hombach, V., Panin, N., ve Filipova-Marinova, M. (2012). Caspian-Black Sea-Mediterranean Corridors during the last 30 ka: Sea-level change and human adaptive strategies. Selected papers, IV. *Quaternary International* **261**, 1-8.

Yiēitpa a, D. (2018). An Overview of the Iron Age Settlements in Samsun. "Black Sea Archaeology Studies, Recent Developments" (D. Yiēitpa a, H.  niz ve A. Tem r, ed.), s. 110-127. Türkiye Sualtı Arkeolojisi Vakfı.

Yılmaz, M. A. (2011). Demir  aēı'nda Samsun: Kazılar ve Yüzey Araştırmaları I ıēında Genel Bir Bakış. "Samsun Sempozyumu" (M. Aydın, B.  i man, S.  zyurt ve H. Atsız, ed.), s. 99-115. Samsun Valiliēi, Samsun.

KURULUŞUNDAN İLÇE MERKEZİ OLMASINA KADAR TEKKEKÖY

Prof. Dr. Nedim İPEK

Giriş

Anadolu'daki yerleşmeleri basit bir şekilde şehir, kasaba, köy ve köy altı olarak dört grupta toplayabiliriz. Osmanlı bürokratları şehir, kasaba, belde ve medine kavramlarını genellikle eş anlamda kullanmışlardır. Anadolu coğrafyasındaki yerleşmelerin kuruluş şekil ve tarzları da birbirinden farklı olmuştur. Örneğin Karadeniz bölgesinin batısı ve doğusu ile orta Karadeniz'in iskân tipi ve gelişimi birbirinden farklı bir seyir takip edecektir. Bunu Canik sancağı ölçeğinde ele alacak olursak Arım kazası dâhilinde Ordu köyü Yeşilırmak vadisinin ovaya açılan üst kesiminde inşa edilmiş bir kale yerleşkesidir. Tacedinoğullarına merkezlik etmiştir. Bu özelliği klasik Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Bununla birlikte 15. yüzyılda bugünkü Çarşamba mevkiinde cami ve pazar mevcuttu. Burası 19. yüzyılda sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu kasabaya dönüşecektir¹. Terme ve Bafra kasabaları da pazar yeri iken zamanla kasaba şeklini almıştır. Sancak merkezi Samsun'un ortaya çıkışı bunlardan farklı olacaktır. Aslında bugünkü Samsun şehrinin mücavir alanlarında Dündartepe ve Kalyonburnu mevkiğinde denize hakim tepelerde antik çağlarda kale ve koloni yerleşmeleri inşa edilmişti. Bugünkü Samsun şehrinin temeli Türkler tarafından Amisos kentinin 3 km. doğusunda sahilde inşa ettikleri kale ile atılmıştır. Kısacası Samsun kale kent ola-

¹ Bk. *Tarih Boyunca Çarşamba*, Editör. İbrahim Tellioğlu, Ankara 2018.

rak ortaya çıkmıştır². Sancak dâhilindeki kasabaların bir kısmı da tekke yerleşkesinin önce köye ve sonra kasabaya dönüşmesi tarzında olmuştur.

Zaviye Arapça köşe anlamına gelir. Zaviye yerleşmelerde veya yol üzerinde kurulmuş olan içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı, yolcuların misafir edildiği, yedirilip içirildiği yerlerdi. Zamanla *ribat*, *hankah*, *buk'a*, *düveyre*, *dergâh*, *tekke*, *asitane*, *imaret*, *savma*, *mihrap*, *tevhidhane*, *harabad*, *mevlevihane*, *darürraha* terimleri ile de tanımlanabilmiştir. 16 ve 17. yüzyıllarda asıl fonksiyonlarını kaybederek bazı tarikatlara bağlı müessseler şeklini almıştır. 17. yüzyıldan itibaren zaviye ismi yerine tekke tanımlaması kullanılmıştır³. Kadirhane gibi bağlı bulunduğu tarikatın adını alan tekkeler de vardır. Tekkeler manevi, sosyal ve kültürel birçok hizmeti çatıları altında yürütmüştür. Bu kurumun olduğu yer zamanla köy veya kasaba gibi bir yerleşmeye de dönüşebilmiştir. Bu gibi yerleşmelerin isimleri buraların tekke merkezi olduğuna veya veliler tarafından kurulduğuna işaret eder: Tekke / Gebitekke: (Kaman nahiyesi), Erenköy, Veliköy, Dedeköy, Tekkekızılar, Tekkeyenicesi, Tekkekaya, Tekkeköy gibi⁴. Bugün Samsun vilayeti dahilinde bulunan Tekkeköy (Havza), Tekkekıran (Vezirköprü), Aktekke (Bafra), Tekkeköyü (Bafra), Şeyhören (Bafra), Şeyhulaç (Bafra), Türbe köyü (Bafra), Şeyhgüven (Çarşamba), Şeyhhabıl (Çarşamba) köyleri ile Tekkeköy ilçesinin merkezi isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu şekilde oluşan yerleşmelerdir.

Bu çalışmada Tekkeköy'ün kuruluşundan ilçe merkezi oluşuna kadarki süreç kaynak ve referans eserlere istinaden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

² Samsun şehrinin kuruluşu ve gelişimi için bk. Nedim İpek, “Kuruluşundan Cumhuriyete Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Samsun 2012, ss. 168- 226.

³ Hamza Keleş, Yozgat ve Çevresinde Tekkeler ve Zaviyeler, *Gefad*, 29, (2009), s. 787 – 798.

⁴ Mustafa Kara, “Tekke”, *DVİA*, 40, İstanbul 2011, s. 370- 379.

Kuruluş

Tekkeköy Yeşilirmak, Abdal deresi ve Terme Çayı'nın denize taşıdığı alüvyonlar ile oluşan deltanın batı ucunda Canik dağlarının eteğinde yer almaktadır. Bölge Eski Tunç Çağı ve Paleolitik çağlarda iskân sahasıdır. Bu dönemlerde Tekkeköy mağaraları doğal halleri veya değişiklik yapılarak barınma ve savunma amaçlı kullanılmıştır. Mağara sahası ve yakın çevresi tarih öncesi dönemden günümüze sürekli bir yerleşim alanı olmuştur⁵. Bununla birlikte Türkler günlük yaşam tarzları, sağlık ve güvenlik sebebiyle sahillere yerleşmeyi pek tercih etmemişlerdir. Bu nedenle belli başlı iskeleler hariç sahilde köy ve kasaba ağı oluşmamıştır.

Köyün kuruluş tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Tekkeköy belediyesinin web sayfasında kaynak gösterilmeksizin 1250-1330 tarihleri arasında yaşamış olan Şeyh Zeynüddin'in burada tekke kurarak yolcuları, düşkünleri ve fakir fukarayı doyurduğu ifade edilmektedir⁶. Bu bilgilerin doğruluk derecesini bilemiyoruz. 1850 tarihli vakıf kayıtlarına göre Ökse kazası Tekkeköy, Eğercili, Karacalı, Şeyhguvan, Araplı Kadı, İsmail, Aşıklı köy ve mezralarında Evkaf-ı hümayuna ait Şeyh Hızır, Sarı Şeyh, Samurdede, Şeyh İbrahim Efendi, Ahıbababa, Şeyhbeğdede, Sultan İsmail, Farisdede zaviye ve tekkeleri bulunmakta idi⁷.

1485- 1642 yılları arasında tanzim edilen tapu tahrir ve avarız kayıtlarında Tekkeköy isimli bir yerleşme mevcut değil. 1643- 1644 tarihli Ökse kazası icmal defterinde Babayuf (Babayufsa) mevkiinde 5 nefer ve 5 mücerret kaydı var. 1679-

⁵ Ali Uzun, “Tekkeköy Mağaraları”, *Samsun Araştırmaları*, 2, Samsun 2013, s. 489.

⁶ www.tekkekoy.bel.tr. Bölgede mezolitik, demirçag ve Helenistik ve Roma dönem arkeolojik kalıntı ve müzelik malzeme için için bk. Akın Temür, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, *Tekkeköy Tarihi, Düinden Bugüne: Antik Dönem*, 1, Samsun 2018; Orhan Alper Şirin, Mustafa Kolağasıoğlu, Davut Yiğitpaşa, “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, *Tekkeköy Tarihi, Düinden Bugüne: Antik Dönem*, 1, Samsun 2018, s. 81-115.

⁷ BOA, Ev. D. Nu. 12954; BOA, C. Ev., Nu. 364/18484 (29.12. 1259); Miraç Kıran, *1757/3 Nolu Samsun Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014, s. 160. ; BOA, C. Ev. Nu. 453/22931: 29.1.1120.

1846 yılları arası evkaf kayıtlarında Damlaabad ve Tekkeköy'deki Babayuf zaviyesi zaviyedarlıklarıyla ilgili bilgiler mevcuttur⁸. Bu kayıtlardan hareketle 1643-1689 tarihleri arasında Tekkeköy isimli bir yerleşmenin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. 1846 tarihli evkaf kayıtlarına göre ise Tekkeköy Ökse kazası dâhilindeki Sarımsak köse (?) köyü civarında mezra statüsünde gözükmemektedir⁹. Netice itibarıyla 1670'li yıllarda Tekkeköy isimli bir yerleşme mevcut, ancak bu yerleşmenin sakinleri dağılarak tarımsal faaliyetlerin yapıldığı bir mezra konumuna dönüştüğünü ifade edebiliriz. Muhtemelen Sarımsak köyünün mezarıdır. Köyün ismi 12 Eylül 1910 tarihli belgede *Canik sancağına merbut Çarşamba'nın Tekke Sarımsak dâhilinde kain Gelemen sazlığı*¹⁰ ifadesi yer almaktadır. 1928 tarihli mülki idare listesinde ve 1935 nüfus sayımı sonuç metinlerinde merkez nahiyeeye tabi Tekkeköy ve Tekkeköy Sarımsak isimli iki ayrı yerleşme mevcut görünüyor¹¹. 1940 tarihli nüfus sayım sonuçlarında ise merkez kazaya bağlı Tekke Sarımsak şeklinde geçmektedir¹².

Bu bilgilerden hareketle Tekkeköy ve Sarımsak köylerinin birbirlerinin devamı mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda da köyün kuruluşunu 15. yüzyıla kadar indirgeyebiliriz. 15 ve 16. yüzyıllarda Sarımsak köyü Ökse kazasına tabi olup 1455-1576 aralığında nüfusu 11'den 67'ye çıkmıştır. 1642 avarız kayıtlarına göre köyde 25 nefer ve 17 mücerret mevcuttu¹³. 1834-1835'de köyün nüfusu 20 hanede 45 erkek olarak tespit edilmiştir. Bu kadar da kadın olduğunu düşünecek olursak

⁸ BOA, IE. Ev. Nu. 10/1185 (16.5.1090) ; AE.Ssüt.II, Nu. 26/2624 (29.12.1100).

⁹ BOA, Ev. d. Nu. 12954 (29.12. 1263).

¹⁰ BOA, MI. Eem. Nu. 813/ 37 (3 Eylül 1326) : Canik Muhasebesinin telgrafı. Mehmet Öz'e göre Tekkeköy Samsun nahiyesine tabi köyler arasında yer alan Mekke köyüdür. Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları 8, Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008, s. 57.

¹¹ *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimiz*, İstanbul 1928, s. 709; *Genel Nüfus Sayımı 1935*, Ankara 1937.

¹² *20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*.

¹³ Mehmet Öz, *15- 16. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.202; Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları 8, Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008, s. 218.

köyün toplam nüfusu 90 ki idir¹⁴. Sadarete  ekilen 16 Haziran 1894 tarihli telgraf metninde yer alan *Tekkeköy 40 seneden beri teşekkül etmiş ve gittikçe ehemmiyeti artm  bir kasabadır*¹⁵ ifadesinden hareketle 1854'den itibaren yerleşmenin Tekkeköy mezrasına kaydığını ve 40 yıllık süre içerisinde oldukça geli tini bu nedenle ahalinin burayı kasaba şeklinde tanımlayabildi ini söyleyebiliriz. Tekkeköy ahalisi adına Ali Rıza imzalı 1926 tarihinde verilen istidaya göre Tekkeköy 120 hanelik bir Türk k y d r¹⁶.

 ncelememize konu olan bölge 16. yüzyılda Canik sancağının Samsun ve Arım kazaları d hilindedir. Yüzyılın sonlarından itibaren Samsun ile Arım arasında bu kazalara tabi  kse ve Madenikabı kazaları oluşturuldu. Tanzimat döneminde uygulamaya konan vilayet kanununa göre  kse ve Madenikabı kazaları la vedilmi tir. Madenikabı kazası mekân itibarıyla sancak merkezi Samsun'a yakındır. Kaza dâhilindeki memurların ekserisi Samsun'da ikamet etmekte olup i  yerlerine günübirlik merkezden gidip gelmekteydiler. Bu sebeple buranın merkezden idaresinde herhangi bir sakınca bulunmayaca ı gerekçesi ile Trabzon valilik makamı 15 Ekim 1853'de merkezden Madenikabı kazasının la vını talep eder¹⁷. Yapılan değişiklik sonrası Tekkeköy' n  ar amba kazası dâhilinde kald ı anlaşılmaktadır. Nitekim Tekkeköy' n ismi 1888- 1889 tarihli arşiv kayıtlarına göre  ar amba kazasına tabi köyler arasında ge mektedir¹⁸. 1914 yılında mülki sınırlarda yapılan de i iklikle Tekkeköy, Hisarcık merli, Sakızlık, Hisarcık, K redi, Bicecek, Biceceki-rum, Tenkarlı, Baburk y, Hisariye ve Karamuk köyleriyle birlikte Arım'dan alınarak merkez kazaya ba lanm tır¹⁹.

¹⁴ BOA, Nfs. d. Nu. 975.

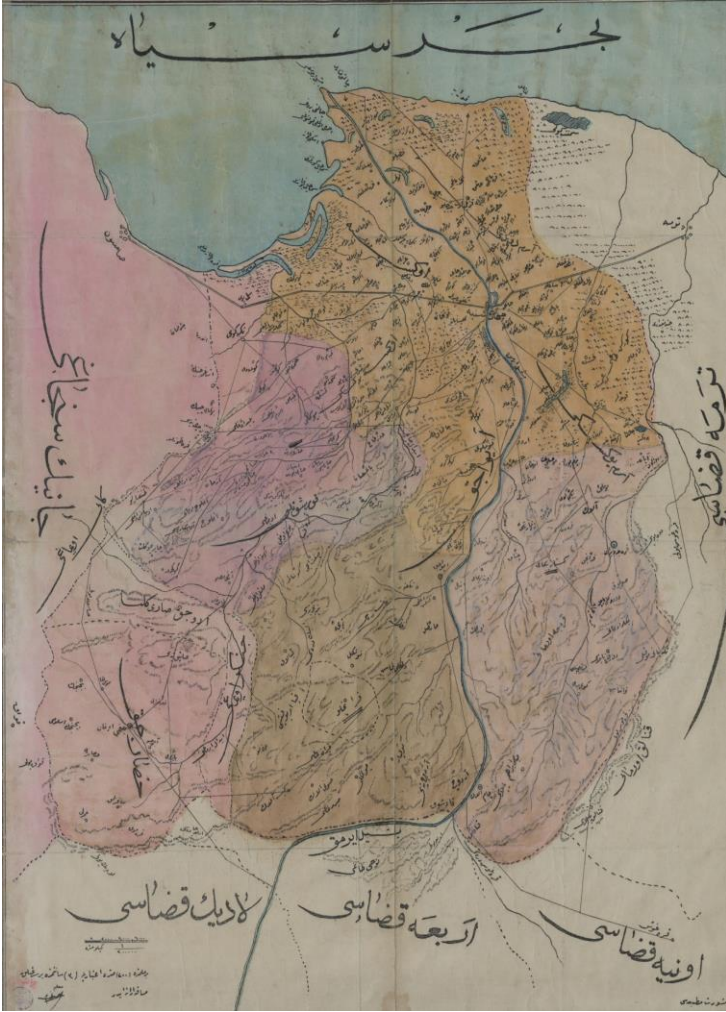
¹⁵ BOA, Beo. Nu. 420. 31438/8: Trabzon Valiliği, ve Sadarete çekilen telgraflar (2, 4, 6 Haziran 1310 tarihli telgraflar.)

¹⁶ BCA, Nu. 272.0.0.12/ 47- 87.27 (28.1.1926).

¹⁷ BOA, Mvl. Nu. 263/82 (9.5.1270).

¹⁸ Mehmet Zorlu, *1888- 1889 Yıllarına Ait Samsun  eriyye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Tahlili*, Yayınlanmam  Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2012.

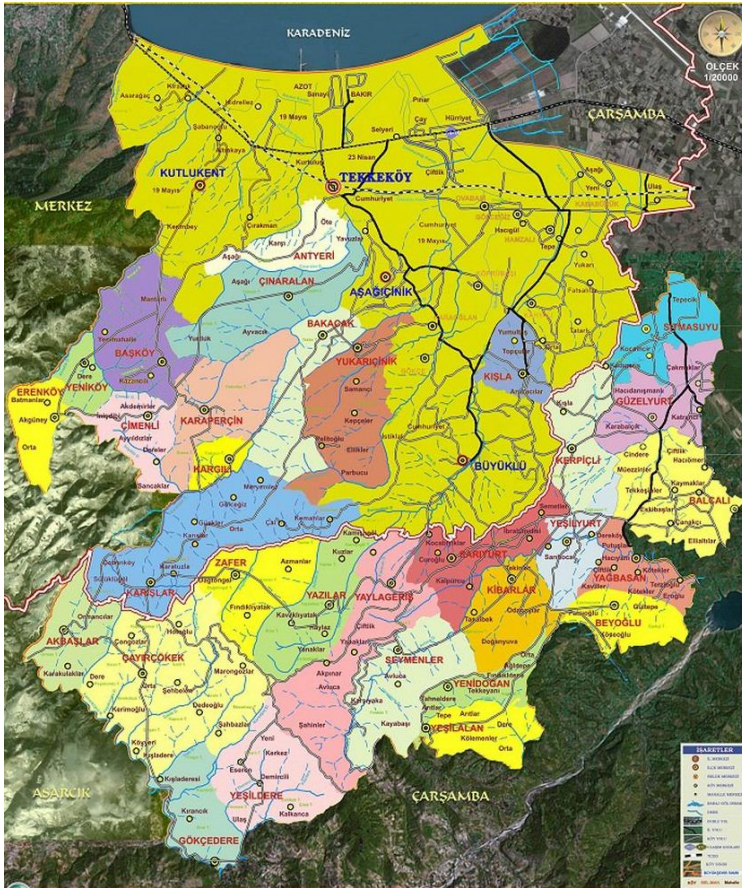
¹⁹ BOA, Dh.  d. Nu. 98/55 (11.9.1332)

Çarşamba Kazası (BOA, Hrt.h. Nu. 629).

19 Haziran 1987’de bütçe görüşmeleri esnasında milletvekillerinin önergesi ile ilçe yapılmıştır. Tekkeköy ilçesinin yeterli bir araştırma ve hazırlık evresi olmaksızın bölge milletvekillerinin teklifi ile kurulduğu anlaşıyor. Zira ilçe sınırlarına dahil edilen Aşağıağcagüney, Aşıklı, Çınarlık, Eyercili, Kurtuluş, Porsuk, Şeyhgüven, Taşdemir, Tilkili, Yukarıağcagüney sakinleri coğrafi konum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetleri

açısından tekrar Çarşamba ilçesine bağlanmayı talep ederler. Gerekli değişiklik yapılır²⁰. Netice itibarıyla 1990 yılı itibarıyla ilçe sınırları dahilinde üç belediye 32 köy bulunmaktaydı. 2012’de Büyükşehir Belediyesi sınırları içine dahil edilmiştir.

Tekkeköy İlçesi Haritası (2020)

1987- 2012 yılları arası nüfus artışı sonucu yeni köyler kurulmuş veya mevcut köylerin bağlı olduğu ilçe merkezi değiştirilmiştir. Örneğin, Çarşamba'ya tabi Gökçedere köyü

²⁰ BCA, Nu.30.11.1.0 / 647.61.2 (2.12.1988.

1.11.1988 tarihli Samsun İl İdare Kurul kararı ile Tekkeköy'e bağlanır. Gökçedere Tekkeköy'e 31, Çarşamba'ya 51 km. mesafededir. Bu köyün Çarşamba ile direkt bir bağlantısı yoktur. Halk ilçe merkezine gitmek için üç vasıta değiştiriyordu. Bu hem zaman ve hem maddi kayıplara sebebiyet veriyordu. Köy halkı resmî işlemler dışındaki işlerini Tekkeköy ve Samsun'da görüyordu. Köylü mahsulünü buralarda pazarlıyordu.²¹ Bu sebeple köylülerin talepleri üzerine Gökçedere Tekkeköy'e bağlanır. 1990 yılı itibarıyla 33 köyün bağlı olduğu bir ilçedir.

Tablo: Tekkeköy İlçesi Dâhilindeki Yerleşmelerin Nüfus Gelişim ve Değişimi (1455- 1990)²²

YERLEŞME	1455-1576	1642	1834 ²³	1920	1935	1940	1960	1990
ANTYERİ			284		395	459	676	474
ASARAĞAÇ			238		519	552	1.146	
AŞAĞI ÇİNİK			568	543	1.000	1.179	1.634	3.451
BAKACAK								344
BALCALI (Baliçlü)			7/18		548	638	1.442	1.966
BAŞKÖY (Sinmetaş)			156		1.057	1.396	532	866
BÜYÜKLÜ			43/103		1.222	1.417	2.282	2.940
ÇAYIRÇÖKEK						400	635	1.076
ÇINARALAN			240	263			564	458
ÇIRAKMAN			254	515	530	604	1.066	
ÇİMENLİ							718	873
GÖKÇE	12- 18		202		333	364	947	923
GÖKÇEDERE					438	428	681	813
GÖLCEĞİZ							222	230

²¹ BCA, 30.11.1.0 (654.30.12 (10.7.1989).

²² 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölümü, Ankara 1990; 20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı; 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963; Genel Nüfus Sayımı 1935, Ankara 1937; BOA, Nfs. d. 981; Bünyamin Kocaoğlu, Milli Mücadele Yıllarında Samsun 15. Furkanın Samsundaki Faaliyetleri (1919-1921), Samsun 2008, s. 94, 97.

²³ Antyeri (Andırya), Asarağaç, Aşağı Çinik, Çınaralan, Çırakman, Karaperçin, Kışla, Ökse, Sarıyurt, Sinmetaş, Yağbasan, Yaylageriş Rum nüfusun ikamet ettiği köylerdir.

HAMZALI		12/13	72		415	475	906	750
KABABÖRÜK					201	233	616	633
KABACEVİZ						516	1.022	1.392
KAHYALI			28		718	855	981	1.047
KARAOĞLAN	31- 41	14/9	48		246	306	453	683
KARAPERÇİN			460	617		283	488	799
KARIŞLAR							509	666
KERPİÇLİ					328	395	595	674
KIŞLA			126	168			753	724
KÖPRÜBAŞI								519
KUTLUKENT (Ökse)	56- 85	2	234	431		696	968	6.753
OVABAŞI (Güdeli)	47- 80 gm: 37- 48		60		110	169	343	351
SARIYURT			114	538	585	857	1.357	1.802
SITMASUYU					242	288	403	456
YAĞBASAN	5- 12		218	302	309	458	1.142	1.628
YAYLAGERİŞ			272		387	557	876	1.603
YAZILAR							600	543
YENİDOĞAN								373
YEŞİLYURT								447
YUKARI ÇİNİK					610	722	966	609
TEKKEKÖY (Tekke Sarımsak)					1.766	1.544	3.574	11.35 1
ZAFER	11- 67				150		600	483

Nüfus

Sarımsak köyü yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere en geç 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş bir Türk köyüdür. Köyün mezrası durumunda olan Tekkeköy mevki de zamanla tekrar şenlenmiş ve 1854’de köy hüviyetine bürünmüştür. 1940’a kadar hem Sarımsak ve hem de Tekkeköy isimli yerleşme mevcuttur. 1940’da Tekke Sarımsak ismi geçerken, daha sonraki nüfus sayımı kayıtlarında Tekkeköy ismi zikredilmektedir.

Bugünkü Tekkeköy ilçesinin kapladığı alanda 15-18. yüzyıllar arasında 6 yerleşme mevcuttu. Bu yerleşmelerin beşinin nüfusu Türk idi. Bir tanesinde ise Müslim ve gayrimüslimler birlikte ikamet ediyorlardı. Aynı bölgedeki yerleşme sayısı 1834 itibarıyla 8'ü Türk ve 12'si Rum olmak üzere 20 köye çıkmıştır. Bu köylerde 303'ü Türk, 1.632'si Rum olmak üzere toplam 1.905 erkek nüfus meskûndü. Kadın ve erkek nüfusun eşit olduğu varsayımından hareket edecek olursak 1834'de bölgenin nüfusunun 3.810 kişiden oluştuğunu ifade edebiliriz. 15-19. yüzyıllar arası Ökse ile Sarımsak köyleri arasında kuzey-güney istikametinde Çırakman, Antyeri, Çınaralan, Çinik, Bakacak, Karaperçin, Başköy; Gökçe ile Yağbasan köyleri arasında Kışla, Balcalı, Sarıyurt, Yaylakiriş köylerinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu köylerin kuruluşunda Anadolu'nun içerilerinden sahile yönelik reaya göçünün etkili olduğu anlaşılmaktadır²⁴. İlerleyen yıllarda bölgede Yeniköy, Çimenli, Zafer, Karışlar, Akbaşlar, Çayırçökek, Gökçedere, Yeşildere, Yeşilalan, Beyoğlu, Kibarlar, Yeşilyurt, Güzelyurt, Kerpiçli, Sıtmasıyü gibi yeni köyler oluşmuştur.

Tanzimat döneminde tımar sisteminin ilgası sonrası toprak tasarruf uygulamaları bölgede çeşitli sorunlar doğurmuştur. 1851'de ahali vekili imzalı istidada Mültezim Ragıp ve Hasan Efendilerin köylülerin tasarrufundaki araziye çiftliğe dönüştürmek gayesiyle 11 kişi ile birlikte Samsun ve Madenikabı kazası dâhilindeki 31 köyün ahalisine tecavüz ettikleri, kendilerine karşı çıkan ahali vekillerini de Trabzon'da hapsedtirdikleri, bu durumdan şikâyet edenlerden zorla 15 bin kuruş tahsil ettirdikleri iddia edilmektedir²⁵.

Kabımadeni kazası ahalisinin ifadesine göre kaza dâhilindeki 32 köy defterhaneye *hanekeşi kura* statüsünde kayıtlıydı. Söz konusu köylerde ikamet edip toprak tasarruf edenler öşür ve cizyelerini zamanında ödüyorlardı. Tanzimat öncesi bu bölgenin mültezimi ve Samsun idare meclisi üyesi olan kişiler köylülerin kullandığı arazinin kendi çiftlikleri olduğu iddiasıyla köylülerden başkaca öşür talebinde bulundular. Köylülere göre

²⁴ Bu konuda bk. Nedim İpek, *Canik ve Göç*, Samsun 2018.

²⁵ BOA, A.Dvn. Nu. 72/13 (24.12. 1267).

bir mahsulden iki kez    r alınamaz ve *kura-yı padi ahi*  iftlik ittihaz olunamazdı. Onlara göre yetkililer sancak meclisinde konunun müzakere edilmesi h linde bilirkişi olarak muhtemelen söz konusu meclis üyelerine danı acaklardı. Bu düşünce ve endi ede olan ahali sorunu başkente taşıma ihtiya ı duyar. Nihayet vekilleri vasıtasıyla sadarete müracaatla konunun meclisi valada müzakere edilmesini talep ettiler. Sadarete takdim edilen istidada defterhane kayıtlarında *kadim-i kura* arazisinin çiftlik ittihaz olunamayacağı yönünde karar verilmesi istenir²⁶. Merkez sorunun çözümünü sancak idaresine havale eder. Mutasarrıflık takririne göre sancak dahilinde pek çok hususi çiftlik mevcuttu. Bu  iftliklerin sahipleri arasında idare meclisi  yeleri de vardı. Çiftlik sahipleri çiftlik arazisini ahaliye kiralamak suretiyle i letiyorlardı. Toprağı işleyen kiracı  ld   nde tasarruf ettiği arazi yine ailesinden birisine kiralanıyordu. Bu  iftliklerin köy statüsünde olduğuna dair yerel ar ivlerdeki defterlerde herhangi bir kayıt yoktu. Mutasarrıflık makamına göre ahali vekilinin sadarete takdim ettiği senetten çiftlik sahiplerinin haklı olduğu sonucu çıkmaktaydı. Ancak toprağı tasarruf eden kiracılardan bir de    r bedeli alınması yasal değildi. Mutasarrıflık   z m  mevcut kira miktarının düşürülmesi, tasarruf edilen arazinin kiralama imtiyazının babadan oğula intikal edilmesinde bulacaktır²⁷.

Balkan Savaşından itibaren Müslim ve gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin gerginle meye ba ladđını söyleyebiliriz. Genel savaş öncesi  ar amba kazası dâhilinde 10.648 Ermeni ve 4.992 Rum nüfus mevcuttu. Savaşın daha ilk yıllarında sancak dâhilindeki Rum ve Ermeni çetelerinin tedhi  hareketlerinde bulunduklarını görüyoruz.  ar amba ve havalisinde Rum ve Ermeniler 335 ev, 2 mektep, 24 samanlığı yakıp tahrip etmi lerdir²⁸. 1915- 1916 yılları arasında sancak dâhilindeki Ermeniler güvenlik gerekçesi ile Anadolu'nun güneyindeki yerle mele-re veya Suriye'ye sevk ve iskân edildi. Bu süreçte pek çok ye-

²⁶ BOA, Mvl. Nu, 93/ 26 (18.7.1267: Ahali vekilinin istidası.

²⁷ BOA, A. Mkt. Um. Nu.75/76 (20.11.1267).

²⁸ Mehmet Okur, "Karadeniz Bölgesinde Rum  ete Faaliyetleri ve İtilaf Devletlerinin Rolü", *Karadeniz'de İsy n, Mübadele ve Propaganda*, İstanbul 2019, s. 63.

tişkin Ermeni firar ederken kadın ve çocuklar Rum köylerine saklanır. Sevkiyat işlemleri 15 Mart 1916'da sona erdirilir. 8 Ekim 1918'de sevk edilen Ermenilerin ocaklarına iade edilmeye başlandığını görüyoruz²⁹. Bölgedeki Rumlara gelince: Balkan Savaşları esnasında seferberlik ilan edilince silah altına çağrılan Rumlar davete icabet etmez. Firar edip dağa çıkarlar. Öte yandan bölgede sakin Rum ahali Yunan donanmasına nakdi yardımda bulunmuştur. Balkan Savaşı sonrası Anadolu'ya kaybedilen yerlerden yüz binlerce muhacir sığınır. Bunların bir kısmı iskân edilmek üzere Samsun'a gönderilir. Canik sancağı mülki idaresi mevcut muhacirlerin bir kısmını Çırakman, Ökse, Devgeriş, Çinik, Antyeri ve Çınarlı köyleri dâhilindeki mirî araziye yerleştirmeye teşebbüs eder. Söz konusu köylerin Rum halkı muhacir iskânına direnir. Jandarma ile köylüler arasında çatışma çıkar. Bölge Rumları genel savaşta da askere gitmek istemezler. Rum asker firari sayısı gittikçe artar. Bunun üzerine 1915 Sonbaharında Ökse, Çırakman, Devgeriş köyleri dağıtılır. 1915-1917 yılları arası Canik, Ordu, Amasya dâhilindeki Rum nüfustan 62 bini iç kesimlere nakledilir. Sevkiyata tabi tutulan Rumlar Ekim 1918'den itibaren geri dönmeye başlarlar³⁰.

Yunanistan ve İtilaf devletleri Birinci Dünya Savaşı sonrası Sinop- Batum arasında Pontus Cumhuriyeti isimli yapay bir ulus devlet kurma projesini uygulamaya koyarlar. Bu projenin başarılı olması için ilk iş bölgenin nüfus yapısını değiştirmek ve halkın devlete karşı olan güvenini yıkmaktır. Bunu sağlamak için Kafkasya'dan bölgeye Rum nüfus göçürülmeye çalışılır. 1919-1922 sürecinde Samsun, Bafra ve Çarşamba silah ve mühimmat deposu haline getirilir. Gayrimüslim ahali silahlandırılmaya çalışılır. Sadece Ünye, Terme, Çarşamba taraflarında toplam 800 Rum'dan müteşekkil çeteler tedhiş hareketlerinde bulunurlar³¹. Bunlardan Ökse'de Panayotoğlu Kosti, Gökçe'de Ağlos riyasetinde eşkıya çeteleri bölgedeki Ermeni çeteleri ile işbirliği yapıp Müslüman ahaliye saldırırlar³². 1921'e kadar

²⁹ Nedim İpek, *Canik ve Göç*, Samsun 2018, s. 63.

³⁰ Nedim İpek, *Canik ve Göç*, Samsun 2018, s. 73.

³¹ BCA, CA , Nu. 30.10.0.0/109.724.3 (20.12.1337).

³² Bunyamin Kocaoğlu, *Milli Mücadele Yıllarında Samsun 15, Fırkanın Samsundaki Faaliyetleri (1919- 1921)*, Samsun 2008, s. 97.

700'  aŐkın Türk katledilir. Bölgenin asayiiŐini sağlamak adına alınan ilk tedbir askerlik  ağındaki Rumların silah altına davet edilmesidir. İkinci tedbir sivil Rumların silahtan arındırılmasıdır. Bir diğer tedbir ise Nurettin Paşa kumandasında Merkez Ordusu'nun teşkil edilmesidir. Bu önlemlere rağmen asayiiŐ sağlanamayınca ve Samsun'un işgal edilmesi ihtimali gündeme gelince 16 Haziran 1921'de bölgedeki 16-50 yaş grubundaki eli silah tutan erkek Rumların i  bölgelere sevk edilmeleri kararı alınır. 12 Temmuz 1921'de kadın ve çocukların da sevkiyata dâhil edildiğini tespit ediyoruz³³.

Milli Mücadele sonrası 30 Ocak 1923 tarihinde imza edilen Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol çerçevesinde h lihazır Samsun'da bulunan Rum nüfus Yunanistan'a gönderilir. Rum göçüne nezaret etmek üzere bir tali komisyon kurulur. Bu komisyon Erzurum, Trabzon ve Sivas Rumlarının sevkıyatı ile ilgilenir. Samsun mıntıkası dâhilinde 51.784 mübadil Rum sevk işlemine tabi tutuldu. Muhtelit Mübadele Komisyonu raporlarına göre Ekim 1924'e kadar Yunanistan'a 109 bin mübadil Rum sevk edildi. Bunun 20 bini Samsun'dan nakledilmiŐtir³⁴.

Bugün Tekkeköy ilçesi dâhilinde bulunan Rum mübadillerin terk ettiği yerleŐmelere Drama, Sarışaban, Muratlı, Kula, Nedirli, Kurudere, Karasu Edirnecek, Gaziler,  ayleyik, Sepetçiler, BeklemiŐ³⁵, Ko oğulları, Mustafaoğulları isimli kasaba ve köylerinden gelen Türk mübadiller yerleŐtirilecektir. Mübadiller kara ve deniz yolu ile Trakya ve Anadolu'ya geleceklerdir. Mübadiller Samsun'a Sulh, ReŐitpaŐa, Sakarya, Millet, Giresun, Anadolu, Ankara, ArŐipologos,  n n , Mahmut Şevket Paşa, Türkiye ve Gülcemal vapurlarıyla taŐınacaktır. Mübadillerin belleğinde Gülcemal vapuru efsaneleŐecektir. O kadar ki sorulduğunda hemen hepsi Gülcemal vapuruyla geldiğini söylemek-teydi.

³³ Nedim  pek, *Canık ve G  *, Samsun 2018, s. 77; Mesut  apa, "TBMM'nin PontuŐu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", *BaŐlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ankara 2007, s. 409.

³⁴ Nedim  pek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2012, s. 64- 65.

³⁵ Samsun'da mübadele için bk. Nedim  pek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*.

Samsun'a çıkarılan mübadillerin bir kısmının Tekkeköy ve mücavir sahadaki köylere yerleştirilmesi planlanır. Tekkeköy'e gelen mübadiller bir süre 16 odalı misafirhanede ağırlanır. Sonra daimî iskân yerlerine gönderilirler. Bunların boşalttığı odaları yeni gelenler doldurur. Mübadillerin köylerde karşılaştıkları en önemli sorun barınma ihtiyacıdır. Metruk köylerde başlarını sokacak ev yoktur. Kendileri memleketlerindeki evlerini bir süre iç içe yaşadıkları, 85 yaşındaki Mümin Öner'in tanımlamasıyla "*komşuculuk yaptıkları*" mübadil Rumlara teslim etmişlerdi³⁶. Terk ettikleri evlere karşılık burada metruk Rum evlerine yerleşeceklerdi. Ancak Rumlar terk ettikleri evlerini yakıp yıkıp gitmişlerdi. Bu nedenle mübadiller uzun bir süre çadır veya barakalarda barınmak zorunda kaldılar. Bu ortamda başta *kızancıklar* olmak üzere mübadillerin çoğu hastalandı³⁷.

Metruk köyler yeni baştan planlanıp inşa edilecektir. Asarağaç, Ökse, Çırakman, Çınaralan ve Çinik'in numune köyü olarak yeni baştan inşası kararlaştırılır³⁸. Bu köylerde mirî arazinin bir kısmı köy meydanı, mezarlık, harman, okul ve cami arsası, orman, baltalık, koruluk alan, mera sahası olarak ayrılırken, tarıma elverişli tütün ve hububat arazisi ailelere belirli esaslar dâhilinde tevzi edilmiştir. Mübadillerin bir kısmına devlet tarafından inşa edilen meskenler dağıtılacaktır. Bir kısmı ise meskenlerini kendisi inşa edecektir. Eğitim öğretim bir süre köylerdeki metruk kilise binalarında sürdürülür. Zamanla yeni mektep binaları inşa edilir³⁹. Metruk araziden tarla ve arsa verilir. Tütün, hububat ziraati ve hayvancılıkla geçimlerini temin etmeye çalışırlar.

³⁶ Mümin Öner, 85 yaşında. 2. Kuşak mübadil, 6 Nisan 2013 tarihli mülakat.

³⁷ BCA, Nu. 272.0.0.79/72.3.34 (30.9.1924).

³⁸ BCA, Nu. 272.0.0. 80/ 4.10.9: (24.6.1925. ; BCA, Nu. 30.18.1.1 / 12. 58. 12. Devlet tarafından inşa edilen meskenler için bk. Selçuk Seçkin, Samsun/Tekkeköy ve Çevresinde Mübadiller İçin Yapılmış Konut Tipleri", *Tekkeköy Tarihi- Dünden Bugüne: Cumhuriyet*, 4, Samsun 2018, s. 25-130.

³⁹ Hayati Tuncel, Em. Cezaevi md. 75 yaşında 6.4.2013 tarihli mülakat.

Tablo.2: Göçmen İ   n Edilen K  yler

Yerle��me	Hane	N��fus	Tevzi edilen arazi (D��n��m)	Tevzi edilen mesken
Asara��a��	73	259	1.281	106
Antyeri	49	284		25
A��a��ı ��inik	223	809	2.946	160 ⁴⁰
��ınaralan	57	241	924	54
��ırakman	112	429	1.792	57
Karaper��in	25	107	460	-
��kse	112	455	1.317	95
Tekkek��y�	27	138	400	13
Yukarı ��inik	122	422	842	-

M  badiller yerle  tikleri mahallelere terk ettikleri k  ylerin isimlerini vermi  ler ve aynı mahallede bir araya gelmeye   alı  mı  lardır. Beri  talılar Beri  t'e,   ayleyikler   ayleyik mahallesine. Bir m  badilin tanımlamasıyla “m  badiller aynı kapsam i  ine almı  lar kendilerini yine”⁴¹. Belki de bu y  ntemle bir   l    de   rne  in   ayleyikli olma kimli  ini muhafaza etmeye   alı  maktaydılar.

B  lgeye y  nelik g   men sevkıyatı ileriki yıllarda da devam edecektir. Bulgaristan'dan Anadolu'ya y  nelik n  fus g     1950'li yıllarda tekrar kitlesel bir boyut kazanmı  tır. Bu yıllarda Anadolu'ya gelen g   menlerden 373 hanede 2000 ki  inin Samsun vilayeti d  hilinde isk  nı planlanır. Samsun'a gelen Bulgaristan g   menlerinden 83 hanede 466 ki  i   ar  amba'ya sevk edilmi  tir. S  z konusu g   menlerden 14 aile her k  ye bir veya iki aile olmak   zere B  y  kl  , Balcalı, Hamzalı, Kahyalı, Sıtmasuyu, Sarıyurt, G  k  e, Kerpi  li, Ya  basan, Kabaceviz, Karao  lan, Karab  r  k k  ylerine sevk edilmi  tir. Bu ailelerdeki toplam fert sayısı 83 ki  idir. Gelemen   iftli  ine de 20 hanede 106 ki  i yerle  tirilmi  tir. Bunların bir kısmı zamanla ba  ka yerle  melere göçü etmi  lerdir⁴².

⁴⁰ 30'u baraka.

⁴¹ Refika Dural, 84 ya  ında. 6 Nisan 2013 tarihli m  lakat. 2. Ku  ak m  badil.

⁴²   nder Duman, *Rumeli'den Samsun'a G   *, Samsun 2010, s. 79, 93.

Tekkeköy Cumhuriyet döneminde hızla büyüyerek kasaba ve şehir görünümü kazanmıştır. Hızlı büyümeye Cumhuriyet döneminde yapılan yatırım ve uygulamaların etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu yatırımlardan birisi devlet üretme çiftliğidir. Bölgede örnek çiftlik kurma fikri daha 20. yüzyılın başlarında oluşmuştu.

Tekkeköy hududu dâhilinde (Tekke Sarımsak dâhilinde) kâin Tekkeköy deresi yatağını değiştiren bu nehrin oluşturduğu göl sazlığa dönüşmüştü. Sancak idaresi hem halk sağlığını korumak ve hem de çiftçilere örnek olacak bir numune çiftliği oluşturmak amacıyla 1.400 dönüm büyüklüğündeki sazlığın ıslahı için bir proje geliştirdi. Sancak ziraat muallimi ve ashab-ı vukuf kişilerden müteşekkil bir komisyon oluşturuldu. Ancak yapılan fizibilite çalışmaları sonucu ıslah edilen arazinin numune çiftliğine elverişli olmadığı, burada ancak mısır ziraatı yapılabileceği anlaşıncı parça parça satılarak başka bir yerden numune çiftliği için arazi satın alınması kararlaştırıldı⁴³. Gelecek sazlığının müzayede ile satılarak elde edilecek gelir ile numune çiftliği kurulmasına defter-i hakani idaresi 1912 yılında onay vermez⁴⁴. 1912 sonrası yıllarca sürececek olan savaş dönemidir: Balkan, Dünya ve İstiklal savaşları. Bu süreçte ıslah edilen bu araziye Tekkeköy, Anderya, Çınarağılı ve sair köy ahali si el koymaya çalışır⁴⁵.

Çiftlik nihayet 1944 yılında kuruldu. Çiftliğin kuruluş amacı Karadeniz'in tohum ve yem ihtiyacını karşılamak, arıcılığı ihya etmek, köylüyü modern tarıma alıştırmaktır. Çiftlik Samsun - Çarşamba şosesi üzerinde 5 km. uzunluğunda 46 bin dönümlük bir arazi üzerinde kuruludur. Bunun 14 bin dönümü ormanlardan temizlenmiştir. 1944 yılı itibarıyla 13 bin dönümü ekilmektedir. Her çeşit sebze, patates, fıstık, pamuk ve meyve yetiştirilmektedir. Bin dönümünde ise çam fidanı yetiştirilip ihraç edilmekteydi. İçinde irili ufaklı 50 adet bina mevcuttu⁴⁶.

⁴³ BOA, Dh. İd. Nu. 8/8: 3 Mayıs 1328 20 Kasım 1326; BOA, Ml. Eem. Nu. 813/37 (26 Ağustos 326); BOA, Ml. Eem, Nu.813/37 (3 Eylül 326: Canik Muhasebesinden Maliye Nezaretine Telgraf

⁴⁴ BOA, Dh. İd. Nu. 8/8: Tezkire (3 Mayıs 1328).

⁴⁵ BOA, Dh. İd. Nu. 8/8 (24 Teşrinievvel 1326).

⁴⁶ Mehmet Torun, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1954, s. 32.

Gelişimi sağlayan bir diğer unsur Cumhuriyet döneminde modern ulaşım imk nlarına kavuşmasıdır. 1920  ncesi Karadeniz sahil yerleşmeleri arasındaki ulaşım denizden özellikle kayıklarla sağlanmaktaydı. Bununla beraber yine de kara bağlantısı mevcuttu. Kara yolunu kullananlar yaya, binek hayvanı veya kağnılarla  arşamba, Tekkeköy ve sair mücavir alanlardan Samsun'a ulaşmaya çalışıyorlardı. 1890'lı yıllarda yolun yarısında yolcuların han adını verdiği kahvehaneler vardı. Mehmet Arif'in tanımlamasıyla *vaktini şaşırmış* yolcular burada sabahlıyorlardı. Ancak gecelemeye elverişli deęillerdi⁴⁷. Mehmed Arif'in tarif ettiği kahvehaneler muhtemelen Selyeri mevkiindeki kahvehanelerdi.(Bk. Foto nu.1). Bu g zerg hta Selyeri mevki yolcuların dinlendikleri mek nlardan birisiydi. Bu g zerg hın en sorunlu noktası Derbent mevki idi. Zaman zaman yolun iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.⁴⁸

Samsun  arşamba Caddesi  zerinde Sel Yeri Mevkiinde Kahvehane (1890) (* . .Albüm*)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun-Terme arasındaki yerleşmelere ulaşabilmek amacıyla Nemlizadelerin teşebbüsü ile Samsun-  arşamba sahil demiryolu hattı inşa edildi ve Eylül

⁴⁷ Mehmet Arif, *Gürcü Köyleri*, İstanbul 1311, s. 20.

⁴⁸ 1860'lı yıllardaki çalışmalar için bk. İbrahim Serbestoğlu, *Canik Sancağı* (1863- 1865), Malatya 2015, s. 43- 51, 56- 61.

1926'da işletmeye açıldı. İlk açılan istasyonlar Samsun, Tekkeköy, Hamzalı, Dikbıyık ve Çarşamba idi. Zamanla istasyon ve durak sayısı arttı⁴⁹. 1927 yılında da Samsun- Dikbıyık şosesi inşa edilerek hizmete alındı⁵⁰. Demiryolu ve şose bölge halkının eskiyle mukayese edilmeyecek hızda vilayet merkezine ulaşmasını temin etti. Özellikle ortaokul sonrası eğitimini sürdürmek isteyenlere fırsat verdi. Köylüler de ürünlerini kolay bir şekilde Samsun'a getirip pazarlama imkânına kavuştu.

1971, Gübre, 1973 Bakır İşletmesi'nin hizmete alınmasının da etkisiyle Artvin, Bayburt, Trabzon ve Ordu vilayetlerinden nüfus göçü almıştır.

⁴⁹ Nedim İpek, "Samsun Sahil Demiryolu", *Samsun Araştırmaları*, 2, Samsun 2013, s. 157- 171.

⁵⁰ Nedim İpek, "Orta Karadeniz'de Bir Türk Yerleşmesi Çarşamba", *Tarih Boyunca Çarşamba*, Trabzon 2018, s. 43- 66.

KAYNAKÇA

Arşivler

BCA
BOA
A.Dvn.
Ae.Ss t.II.
A. Mkt. Um.
Beo
C. Ev.
Dh. İd.
Ev. d.
İc.Ev.
Ml. Eem.
Mvl.
Nfs.d.

Kaynak ve Referans Eserler

1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963.

1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölümü, Ankara 1990.

 apa, Mesut, “TBMM’nin Pontusçu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler, Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu”, Ankara 2007, s.409-424.

Duman,  nder Duman, *Rumeli’den Samsun’a G  *, Samsun 2010.

Dural, Refika, 84 yaşında. 6 Nisan 2013 tarihli mulakat. 2. Kuşak mübadil.

Genel Nüfus Sayımı 1935, Ankara 1937.

İpek, Nedim, *Canik ve G  *, Samsun 2018.

İpek, Nedim, “Kuruluşundan Cumhuriyete Canik Sancak Merkezi Samsun şehri”, *İlk a dan Cumhuriyete Canik*, Samsun 2012, ss. 168-226.

İpek, Nedim, “Orta Karadeniz’de Bir Türk Yerleşmesi  arşamba”, *Tarih Boyunca  arşamba*, Trabzon 2018, s. 43- 66.

İpek, Nedim, “Samsun Sahil Demiryolu”, *Samsun Araştırmaları*,2, Samsun 2013, s. 157- 171.

İpek, Nedim, *Selanikten Samsun’a Mübadiller*, Samsun 2012.

Kara, Mustafa, “Tekke”, *DVİA*, 40, İstanbul 2011, s. 370- 379

Keleş, Hamza, “Yozgat ve Çevresinde Tekkeler ve Zaviyeler”, *Gefad*, 29, (2009), s. 787 – 798.

Kıran, Miraç, *1757/3 Nolu Samsun Şerhiye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2014.

Kocaoğlu, Bünyamin, *Milli Mücadele Yıllarında Samsun 15. Fırkanın Samsundaki Faaliyetleri (1919- 1921)*, Samsun 2008.

Mehmet Arif, *Gürcü Köyleri*, İstanbul 1311.

Şirin, Orhan Alper, Mustafa Kolağasıoğlu, Davut Yiğitpaşa, “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, *Tekkeköy Tarihi, Düünden Bugüne: Antik Dönem*, 1, Samsun 2018, s. 81- 115.

Uzun, Ali, “Tekkeköy Mağaraları”, *Samsun Araştırmaları*, 2, Samsun 2013, s. 485- 492.

Tarih Boyunca Çarşamba, Editör. İbrahim Tellioğlu, Ankara 2018.

Temür, Akın, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, *Tekkeköy Tarihi, Düünden Bugüne: Antik Dönem*, 1, Samsun 2018, s. 58-78.

Okur, Mehmet, “Karadeniz Bölgesinde Rum Çete Faaliyetleri ve İtilaf Devletlerinin Rolü”, *Karadeniz’de İsyan, Mübadele ve Propaganda*, İstanbul 2019, s. 57- 67.

Öner, Mümin, 85 yaşında. 2. kuşak mübadil, 6 Nisan 2013 tarihli mülakat.

Öz, Mehmet, *15- 16. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.

Öz, Mehmet, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları 8, Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008.

Seçkin, Selçuk, “Samsun/Tekkeköy ve Çevresinde Mübadiller İçin Yapılmış Konut Tipleri”, *Tekkeköy Tarihi- Düünden Bugüne: Cumhuriyet*, 4, Samsun 2018, s. 25- 130.

Serbestoğlu, İbrahim, *Canik Sancağı (1863- 1865)*, Malatya 2015.

Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimiz, İstanbul 1928.

Torun, Mehmet, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1954.

Tuncel, Hayati, Emekli Cezaevi müdürü, 75 yaşında 6.4.2013 tarihli mülakat.

20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı.

Zorlu, Mehmet, 1888- 1889 Yıllarına Ait Samsun Şerhiye Sicilinde Yer Alan Belgelerin Tahlil, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2012.

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TEKKEKÖY (ÖKSE) NÜFUSU

Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ

Ökse'den Tekkeköy'e idari Durum

Osmanlıların Anadolu'nun Orta Karadeniz topraklarındaki hâkimiyeti Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1403) başlamış, Çelebi Mehmet (141-1421) ve II. Murat (1421-1451) iktidarları zamanında tamamlanmıştır. Osmanlı idaresi merkezi Samsun olan Canik topraklarını, nahiye veya kaza statüsünde önce Amasya Sancağı/Rum (Sivas) Beylerbeyiliğine bağlamıştır. 16. yüzyıl başlarına kadar bu statüde kalan Canik, Sultan I. Selim zamanında Amasya'dan ayrılarak klasik sancak teşkilatlanmasıyla Rum Beylerbeyiliğine bağlı kalmıştır. Tanzimat yıllarına kadar da bu idari taksimat yürürlükte kalmıştır.

1485 yılında Canik'e bağlı görünen Satılmış, Ünye, Canit (Terme ve güneyindeki topraklar), Canit-i Göl (Çarşamba ve güneyinde kalan kısım), Samsun ve Bafra nahiye olarak zikredilmektedir. 1520 tarihinde aynı yerler kaza olarak kaydedilmişlerdir¹. 1576 tarihinde Canik sancağına bağlı kaza ve nahi-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, SAMSUN. rkaragoz@omu.edu.tr

¹ Mehmet Öz, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 38. Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Canik'in idari taksimatı ve yönetimi hakkında teferruatlı bilgiler için bk. Öz, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda*; Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008; Mehmet Öz, "XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi", *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun 2006, ss. 3-29; Orhan Kılıç, "Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik'i Yönetimi ve Yöneticileri",

yeler doğudan batıya sırasıyla Satılmış, Ünye, Terme, Arım, Samsun, Bafra ve Kavak (nahiye)'tır. 1586 yılına ait bir kayda göre ise Canik kazaları arasında Ökse de sayılmaktadır². 1642 avarız kayıtlarını yayımlayan Öz, aynı yer isimlerini Canik sancağına bağlı kazalar olarak tespit etmektedir. Ökse adı da bu meydana Arım kazasına tabi yerler arasında zikredilmektedir³.

Günümüzde merkezi Tekkeköy olan ilçenin, bazı farklı yerleşim yerlerini istisna tutmak şartıyla, XVII. Yüzyıl kayıtlarında Ökse adıyla anılan kazanın çevrelediği yerleri kapsadığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Ökse'nin, *kazâ-i Ökse tâbi-i kazâ-i Arım* şeklinde defterlere geçtiğini görmekteyiz⁴. 8 Şubat 1673⁵ ve 12 Mayıs 1679 tarihli arşiv kayıtlarında Ökse yine kaza olarak kayıtlı görünürken Tekke, buraya bağlı köy şeklinde yazılmıştır⁶. Bu ibarelerden anlaşılmaktadır ki Ökse, Canik sancağına bağlı bir kazadır, ancak bu kazanın bir merkezi henüz yoktur. Başka bir ifadeyle Ökse, kendisine bağlı köylerle birlikte bir kadılık olarak teşkilatlandırılmıştır. Sonraki yüzyılda da bu idari vaziyet devam etmiştir.

H.1250/M.1834 yılı nüfus defterlerinde Ökse, Canik sancağının kazaları arasında yer almaktadır. 975, 979 ve 981 numaralı Nüfus defterleri ile 1693 no.lu Ruus Kalemî defterinde Canik sancağının *Arım kazasına tabi Ökse kazası* yerleşim yerleri ve nüfus bilgileri yer almaktadır. Söz konusu nüfus defterlerin-

Geçmişten Geleceğe Samsun, I. Kitap, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun 2006, ss.31-53; Rıza Karagöz, "Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Editör: Prof. Dr. Cevdet Yılmaz, 2. Baskı, Samsun 2011, ss. 119-160.

² BOA, A.DVNSMHM.d. Defter No: 61, Hüküm No: 161, Tereke için verilen hükm-i şerif, 4 N Sene 994/19 Ağustos 1586.

³ Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları...*, s. XXII. Ayrıca bk. Öz, XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, s. 39.

⁴ BOA, D.MKF. d. No: 27458, Canik livası Ökse kazasına ait timarların avarızhanelerini gösterir defter, Safer 1052/Mayıs 1642.

⁵ BOA, İE.EV. Dosya: 10, Gömlek: 1185, Canik sancağında Ökse kazasına tabi Tekke karyesinde vaki Babayof zaviyedarı Hüseyin'in arz-ı hâli, 16 Ca 1090/25 Haziran 1679.

⁶Ökse kazasına tâbi' Tekkeköyü dimekle mar'rûf ve nâm karyede..., BOA, İE.EV. Dosya: 12, Gömlek: 1405, Ökse kazasına tâbi, Tekke karyesinde vâki Babayof zaviyesi zaviyedarlığının tevcihi hakkında Ökse kadısı Mehmet Efendi'nin arzı, Gurre-i Ra, 1090/12 Mayıs 1679.

de Çarşamba kazasının ve Çarşamba kazasına tabi Ökse (Tekkeköy) kazasının nüfusu aşağıda Tablo 2’de görülmektedir. Bu kazalara bağlı köylerin ve kaza merkezinin toplam nüfuslarının verildiği sayılara göre Çarşamba kazasının bu tarihteki toplam hane sayısı 1650; bu hanelerde yaşayan toplam erkek nüfusu 4885’tir. Aynı sayıma göre Ökse kazası ve bağlı köylerin toplam hane sayısı 696, erkek nüfusu ise 1979’tur. Kadın sayısının da bu rakama eklenmesiyle toplam nüfus Ökse kazası için tahminen 3958 olarak hesaplanabilir⁷. Ökse kazasının nüfusu Çarşamba kazasının nüfusunun yaklaşık %40.5’u olarak tespit edilmektedir.

1869’tan itibaren Trabzon Vilayeti salnameleri yayımlanmıştır. Canik sancağının Trabzon vilayetine bağlı olduğu yıllarda sancağa bağlı kazaların nüfus bilgileri bu salnamelerde kaydedilmiştir. 1869 ile 1904 arasındaki nüfus bilgilerini de içeren salnamelerde Ökse kazası ve nüfusu hakkında müstakil bilgi yoktur. Bu tarihler arasında Ökse, kaza statüsünden çıkarılmış olmalıdır. Diğer bir ifadeyle bu dönemde Ökse ve buraya bağlı köyler ya Çarşamba ya da merkez kazaya (Samsun) bağlı olarak idare edilmiştir. Dolayısıyla bu tarihler arasında Ökse kazası nüfusu hakkında kaynaklara dayalı veri bulunmamaktadır.

19. yüzyıl boyunca Canik sancağı dahiline gerek Kafkasya’dan gerekse Balkan coğrafyasından gelen muhacirler vardır. Özellikle Kırım savaşını müteakiben Şeyh Şamil direnişinin de kırılmasından sonra, Rus işgali ve zulmünden kaçan Kafkas Müslümanlarının Anadolu’ya muhacereti malumdur. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından da ağırlıklı olarak Balkan coğrafyasından Anadolu’ya yoğun Müslüman muhacereti gerçekleşmiştir. Bu muhacirlerin önemli bir kısmı Karadeniz sahille-

⁷ Kadın ve erkek nüfusun birbirine denk olduğu varsayılmıştır. 1830 sonrası yapılan sayımlar, Osmanlı topraklarındaki bütün nüfusun bilinmesi için değil, yapılacak vergi değişikliğine esas olmak ve yeniçeri teşkilatının lağvından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’ye alınabilecek şahısların tespiti için yapılmıştır. Dolayısıyla sadece erkek nüfus sayılmıştır. Bütün nüfusun tam olarak hesaplanması yalnızca bazı tahminlerde bulunmakla mümkün olabilmektedir. Mübahat S. Kütükoğlu, “1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu”, *Osmanlı Araştırmaları*, 23/23, İstanbul 2003, s. 76.

rindeki kazalara, özellikle de Canik kazalarına yerleştirilmişlerdir⁸. Muhacir iskanı yapılan yerler arasında aralarında Ökse'nin de bulunduğu Samsun ve Çarşamba arasında kalan köyler de vardır. Ancak nereye ve ne kadar muhacir yerleştirildiği hakkında kesin bilgiler tespit edemediğimiz için bunlar hakkında da nüfus bilgilerine yer verilememiştir⁹.

1642 Tarihli Avarız Kayıtlarına Göre Ökse Kazasının Nüfusu

Osmanlı Arşivi'nde bulunan Canik livasına bağlı Ökse kazasına ait timarların avarız hanelerini gösteren H.1052/M.1642 tarihli mufassal defterde¹⁰ Ökse'ye bağlı yerleşim birimleri (köy) ve sakinleri (nüfus) hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Bu defterde Ökse kazasına bağlı 83 köy adı kayıtlıdır. Aşağıdaki tabloda söz konusu defterdeki verilerden oluşan idari ve nüfus bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1: 1642 Tarihli Avarız Defteri

Karye	Müslüman					Gayrimüslim				
	Askeri	Hane	Mücerred	Toplam	Toplam Nüfus	Hane	Mücerred	Mazman	Toplam	Müslim Gayri müslim Toplam
Nefs-i Ökse	5	33	13	51	203					203
Köseli	5	7	2	14	62	35	12	18	65	339

⁸ Bk. Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK, Ankara 1997; Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon 1996; Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 1991, s. 101-138.

⁹ 1924 tarihinde Çarşamba kasabasına Drama, Kavala ve Sarışaban mübaddilleri ile Kıpti göçmenler sevk edilmiştir. Samsun merkez köyleri arasında yer alan Tekkeköy'e 27 hanede 138 göçmen yerleştirilmiştir. Ancak bu göçmenlerin hangi köylere yerleştiğine dair bilgi sahibi değiliz. Nedim İpek, *Mübadile ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 122.

¹⁰ BOA, D.MKF.d. No.27458, Canik Livası Ökse kazasına ait timarların avarızhanelerini gösterir mufassal defter, 29 Safer 1052/29 Mayıs 1642.

Sistoy		16	5	21	85						85
Tekfurmey- danı	4	23	6	33	141	3			3		156
Korkudlu		7	4	11	39						39
Dikenlüce	3	27	4	34	154						154
Kadıköy		4	5	9	25						25
Manamut	3	30	22	55	187						187
Kirazbucacı		9	1	10	46	6	3	4	13	53	99
Eğercülü		5	2	7	27						27
Şeyh Hızırlı		14	9	23	79						79
Epçelü	1	3		4	20						20
Alakafir	1	7	1	10 ₁₁	46	14	6	4	25	96	142
Kadılı	1	8	5	14	50						50
Ramazan Köyü	2	10	3	15	63						63
Karabağçe	2	9	12	23	67	12	6	3	21	81	148
Karamuslu maa Dillü	4	21	14	40 ₁₂	138						138
Aşıklı	1	5	2	8	32						32
Deliklü		4	2	6	22						22
Kömürköyü		10	1	11	51						51
Karamustafalı		4		4	20						20
Esenbeğ	5	17	14	36	124						124
Sarıçlu (Saricalu)	6	27	15	48	180			7		35	215
Hasanlı	1	5	4	10	34			7		35	69
Sungurlu	5	4	2	11	47						47

¹¹ Mazman (kendir bükücü) görevi genellikle gayrimüslim reayaya verilmiş-
ken bu köyde bir müslim hane mazman olarak kaydedilmiştir.

¹² Mücerred olanlardan birisi daha sonra genel toplamdan düşülerek 14 mücer-
red sayılmıştır. Bu köyün 40 olan toplam askeri, hane ve mücerredinden 1
mücerred düşülmek suretiyle toplam 39 nefer mevcuttur. Fakat defterde 40
yazılıdır.

Sarraçlı	6	20	10	36 ¹³	139						139
Kamanid nam-ı diğer Doyranlı		14	10	24	80						
İçeriköyü	2	3	4	9	29						29
Şeyhlü		5	4	9	29						29
Ahmedlü		3	5	8	20						20
Bazarganlı	4	3	2	9	37						37
Şeyhgüvan		6	5	11	35						35
Güdedi	2	21	9	32	119			3		15	134
Tamluabad	2	12	3	17	73						73
Çanakçılı	2	3	1	6	26						26
Ulaş nam-ı diğerr Mustafalı	1	5	2	8	32						32
Alişar		5	2	7	27						27
Bağabend	1	8	1	10	46						46
Selametlü	3	8	10	21	65						65
Kavallu		16	15	31	95						95
Kırıklı		4	2	6	22						22
EyNEGÖLÜ		9	5	14	50						50
Babayof		5	3	8	28						28
Dedeköy (Dere?)		1	2	3	7						7
Taşdemir	2	11	10	23	75						75
Ahilü		12	6	18	66						66
Balıçlı	1	15	7	23	87						87
Karaoğlan		14	9	23	79						79
Hacıdaniş- mendlü		10	6	16	56						56

¹³ Mücerred olanlardan birisi daha sonra genel toplamdan düşülerek 14 mücerred sayılmıştır. Bu köyün 36 olan toplam askeri, hane ve mücerredinden 1 mücerred düşülmek suretiyle toplam 35 nefer mevcuttur. Fakat defterde 36 yazılıdır.

Mazmanlu maa Kışlaköy		5	1	6	26						26
Yeniceköy		8	6	14	46						46
Nalyane						1		3	4	20	20
Gerlefharaç- ları?		8		8	40			1	1	5	45
Kuşhane	1	3		4	20						20
Mesbetlü		5	3	8	28						28
Karye-i Ökse		2		2	10						10
Keçilü		4	1	5	21						21
Bayramlu	1	11	12	24	72						72
Hamzalı	3	12	13	28	88						88
Tashanlu		8	4	12	44						44
Kumköyü		7	1	8	36						36
Kethüdalı	2	8	3	13	53						53
Tatarlu		9	6	16	51						51
Sarımsak		10	11	21	61						61
Tayıblü		5	3	8	28						28
Muhsinlü	1	7	3	11	43						43
Cinik		13	1	14	67						67
Cingürlü		7	2	9	37						37
Karacalı		8	11	19	51						51
Büyüklü		21	15	36	120						120
Kışla Kethüda		11	5	16	60						60
Arablu (Hass-ı Hümayun)	6	10	5	21	85						85
Köylüklü		16	2	18	82						82
Mesudlu	3	3	3	9	33						33
Karaçlık		8	3	13	43						43
Adalı		9	6	15	51						51
Şeyh Hızırlı	1	4		5	25						25
Gediklü (Serbest		7	2	9	37						37

Tımar)												
Turgutlu	1	9	13	23	63							63
Kuşculu		8	3	11	43							43
Mecidlü		7	2	9	37							37
Kocalar nam- ı diğer Ahmedli		11	7	18	62							62
Mehmedlü		6	5	11	35							35

Defterde adları verilen birimlerde vergiden muaf askeri sınıf mensuplarıyla (asker, ulema vs.) reayadan olanların hane (evli) ve mücerret (bekar çalışan) sayıları ve vergiden muaf olanların¹⁴ sayıları verilmiştir. Hane, askerî ve muaf kaydı altında olanların evli (hane) olduklarından hareketle bu hanelerin her birinin beş kişiden oluştuğu varsayımıyla¹⁵ tahminî bir nüfusa ulaşmak mümkün görünmektedir. Bunlara mücerret, yani bekârlar da birer kişi olarak eklediğinde 1642 yılında Ökse kazasının toplam nüfusuna dair bir kanaate ulaşılabılır. Tablodan da görüleceği üzere askeri sınıfa mensup olanların nüfusu 470; mazman kaydıyla vergiden muaf olanların sayısı 250 ve vergi mükellefi olarak kaydedilenlerin sayısı ise 4.330 kişidir. Bunlara 460 kişiden oluşan mücerretler de eklendiğinde Ökse kazasının toplam nüfusu 5.510 olarak tespit edilmiştir. Bu toplamın 5.238'i müslim, 272'si ise gayrimüslimdir.

Defterdeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere 9 köyde müslim ve gayrimüslimler birlikte yazılmıştır. Bu köyler Köse-
li, Tekfurmeydanı, Kirazbucağı, Alakâfir, Karabahçe, Sarıçlu, Hasanlı, Güdedi ve Gerlefharaçları (?)'dır. Ayrıca Nalyane

¹⁴ Defterde muâfân zümresi olarak zikredilenler, 'mazman' terimiyle anılmış olup bunların biri hariç diğerleri gayrimüslim tebaadandır. Mazman, kendir bükme işiyle iştiğal edenler için kullanılan bir tabirdir.

¹⁵ Gerek tahrir gerekse avarız defterlerinde vergiye esas bir maliye terimi olarak kullanılan 'hâne'nin kaç kişilik bir aileyi ifade ettiğine dair, Anadolu'nun ve Rumeli'nin muhtelif bölgeleri için farklı sayılar önerilmekle birlikte Osmanlı sosyal tarihçiliğinin önemli isimlerinden Ömer Lütfi Barkan'ın teklif ettiği ortalama beş sayısı genel kabul görmüştür. Hane deyimi ve Osmanlı klasik döneminde hane halkı sayısı hakkındaki değerlendirmeler için bk. Nejat Göyünç, "Hâne", TDVİA, C. 15, ss. 552/553.

köyünde sadece gayrimüslim nüfus meskun olup bunların sayısı 16 olarak görülmektedir.

1834 Sayımlarına Göre Ökse Nüfusu

1831’de başlayıp birkaç sene devam eden nüfus sayımları Osmanlı Devleti’nde modern demografik veriler veren ilk sayım oldu¹⁶. Bu sayımların kaydedildiği defterlerde Ökse kazası na ait veriler de yer almaktadır¹⁷.

1642 avarız defterine göre Ökse kazası 83 köyden oluşmaktadır. 1834’e gelindiğinde Ökse kazası dahilindeki köylerin sayısı 40’a inmiştir. Bu tarihte yapılan nüfus sayımlarında Ökse kazasına ait bilgiler 975, 979 ve 981 no.lu nüfus defterlerine kaydedilmiştir. 975 no.lu defter Müslim nüfus bilgilerini içermektedir. 979 no.lu defterde Ökse kazası dahilinde bulunan göçebe Sivaslı taifesi mensuplarının sayısı verilmiştir. Samsun ve Çarşamba kazalarının Gayrimüslim nüfusunun kayıtlı olduğu 981 no.lu defterde ise Çarşamba kazasına tabi Ökse kazasına bağlı üç karyedeki Rum ve Ermeni nüfustan da bahsedilmektedir. Aynı defterlerde 1834-1845 yılları arasındaki doğum-ölüm kayıtları da mevcuttur. Sonuçta söz konusu üç nüfus defterindeki veriler bize yaklaşık on yıllık sürede nüfustaki değişimi göstermektedir. Her üç defterdeki veriler itibarıyla Ökse kazasına bağlı köylerin isimleri ve bu köylerdeki hane ve erkek nüfus sayıları, 1834-1845 arası değişimler de dikkate alınmak üzere, aşağıdaki tabloda topluca gösterilmiştir.

Tablo 2: 1834 - 1845 Yılları Arasında Ökse Kazasının Nüfusu

Köy Adı	Hane	1834 Nüfusu	1845 Nüfusu
Karye-i Sarıçlı	43	138	144
Karye-i Sungurlu	15	27	30
Karye-i Kirazbucağı	11	26	25
Karye-i Arablu	17	49	46
Karye-i Manamut	13	27	31

¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2010.

¹⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 45.

Karye-i Teknecik	13	29	26
Karye-i Köslü	16	33	40
Karye-i Ramazan	15	38	35
Karye-i Durgutlu	17	50	49
Karye-i Samail	9	14	14
Karye-i Irmaksırtı	7	18	21
Karye-i Çarşaf	5	11	14
Karye-i Karacalu	15	35	41
Karye-i Karabağçe	7	18	21
Karye-i Epçelü	14	38	42
Karye-i Sarraçlı	3	8	7
Karye-i Bayramlı	9	22	22
Karye-i Hacıdanişmanlı	6	12	9
Karye-i Balıçlı	7	18	16
Karye-i Amalu	18	59	53
Karye-i Şeyhguvân	6	15	12
Karye-i Aşıklı	10	33	29
Karye-i Kömen Maa Yeniceköy	11	22	20
Karye-i Karamuslu	17	40	32
Karye-i Büyüklü	43	104	101
Karye-i İkinci	16	42	35
Karye-i Taştımur	22	70	76
Karye-i Kuşhane	10	23	22
Karye-i Tekfurmeydanı	12	27	28
Karye-i Güdedi	12	33	29
Karye-i Sarımsak	20	45	53
Karye-i Eğercilü	8	20	26
Karye-i Katırağzı	5	10	12
Karye-i Balahor	4	9	5
Karye-i Çınarlık	10	26	25
Karye-i Kullu	21	53	43
Karye-i Hamzalu	11	35	33
Karye-i Karaoğlan	9	23	21
Karye-i Kethüdâlı	4	14	8
Diğer Karye-i Kethüdâlı	8	29	24

¹⁸ Kaz�-i Arım Tev�bi'-i �kse Köprübaşı Ermeni Taifeleri	78	271	284
Kaz�-i Arım Tev�bi'-i �kse Köprübaşı Rum Taifeleri	68	184	171
Karye-i Tankarlu	9	142	161
Karye-i Karamuk	10	59	74
¹⁹ �kse K�'in Göçebe Sivaslı Taifesi	12	56	63
Toplam Nüfus	696	1.979	2.073

Tablodaki verilere göre 1834 sayımlarında  kse kazasının toplam 696 hanede 1.979 erkek nüfus sayılmıştır. Bu nüfusun 1.288'i Müslim, 184'  Rum ve 272'si Ermeni'dir. Yaklaşık aynı sayıda kadın nüfusun var olduğu ihtimali düşünüldüğünde nüfus toplamda 3.958 olarak hesaplanabilir. Bunların da 2.576'sı Müslim, 368'i Rum ve 544'  ise Ermeni'dir.

1845 yılına gelindiğinde nüfusta az da olsa artış görülmektedir. Bu on yıllık süre içinde altışar aylık yoklamalar sırasında tespit edilen doğum sayısı toplam 901 iken, aynı dönemde ölenlerin sayısı 878'dir²⁰. Yine bu on yıllık süre içinde  kse kazasına gelip yerleşenler ve kazadan ayrılıp başka yere gidenler de defterde kayıtlıdır. Buna göre 4 Müslim ve 5 gayrimüslim başka yere nakil olunmuşken, aynı dönemde 4 Müslim  kse kazası dahiline yerleşmiştir. Askere gidenlerin sayısı ise 22 olarak kaydedilmiştir.

Bütün bu rakamlardan sonra 1845 yılı itibarıyla  kse kazasının mevcut erkek nüfusu 2.073 kişi olarak görülmektedir. Bunların 1.383'  Müslim, 690'ı gayrimüslimdir. Muhtemel kadın nüfus da ilave edildiğinde toplam nüfusun 4.146 olduğu söylenebilir. Bu toplamın 2.766'sı Müslim, 1.380'i de gayrimüslimdir.

¹⁸ Köprübaşı, Tankarlu, Karamuk karyelerine ait bilgiler 981 numaralı nüfus defterinden alınmıştır.

¹⁹  kse'de K 'in Göçebe Sivaslı Taifesine ait bilgiler 979 numaralı nüfus defterinden alınmıştır.

²⁰ 1834 sayımından sonra doğup 1845 tarihinden önce ölenler de vardır. Yani henüz on yaşıını görmeden ölen çocuklar da bu hesap içindedir.

olmadığından, dönemin kaynaklarında burayla ilgili müstakil bilgi bulunamamaktadır. Trabzon Vilayet salnameleri Canik sancağının 19. yüzyılın ikinci yarısındaki idari taksimatı ve toplumsal yapısı hakkında önemli bilgiler içermekle birlikte bizim konumuz itibarıyla bu kaynaktan yararlanılamamaktadır. Aynı şekilde Sultan II. Abdülhamit zamanında yapılan nüfus sayımlarına dair veriler de elde mevcut olmadığından 1883 sonrası ve 1904 yıllarında yapılan sayımlarda  kse'nin nüfusu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. Bu tarihte  kse (Tekkeköy) köy statüsünde olduğu için buranın nüfusuna dair bilgilere ulaşacağımız bir kaynak da maalesef yoktur.

Yukarıda beyan olunduğu üzere Osmanlı Arşivi'nde mevcut 1834 tarihli 975, 979 ve 981 numaralı nüfus defterlerinde  kse (Tekkeköy) kazası dahilinde 40 adet köy kaydedilmiştir. 1935 tarihinde yapılan nüfus sayımlarına ait kayıtlara bakıldığında, yaklaşık yüz yıl önce  kse kazasına bağlı olarak kaydedilmiş köylerden on üçünün adına rastlanılmamıştır. Bunlar; Sarıçlu, Sungurlu, Teknecik, Ramazan, Samail,  arşaf, Hacıdanışmanlı, Amalu, Ekinci, Katırağzı, Kullu ve Kethüdalı'dır. Geriye kalan yirmi yedi adet köyün ise 1985'e kadar Samsun merkez kaza,  arşamba kazası ile Dikbıyık ve Ayvacık bucakları içerisinde yer aldığı görülmektedir. 1987'de Tekkeköy ilçe teşkilatının oluşturulması  zerine Samsun merkeze ve  arşamba'ya bağlı köylerden be i yeni kurulan bu ilçeye bağlanmıştır. Bunlardan Büyüklü, Balcalı, Hamzalı ve Karaoğlan 1935 sayımından itibaren  arşamba Merkez; Güdedi ise 1985 yılına kadar Samsun Merkez içerisinde kayıtlı idi. 1965 sayımına kadar kayıtlar içerisinde yer almayan Karabağçe ise bu sayımdan 2000 tarihine kadar Dikbıyık bucağı içerisine kaydedilmiştir.

1834 tarihli nüfus defterlerinde  kseye bağlı olarak kaydedilmişken daha sonraları  arşamba kazasına bağlanmış olan köylerin sayısı 23'tür. Söz konusu köyler 1935 ve 1940 nüfus sayımlarında yine  arşamba'ya bağlı görünürken 1945 nüfus sayımında bu köylerin 21'i Dikbıyık Bucağı içerisinde yer almıştır. Bunlardan Arablu, Durgutlu, Irmaksırtı, Karabağçe, Epçelü, Sarra lu, Bayramlı, Şeyhguvan, Aşıklı, Karamuslu, Taştımur, Eğer il ,  ınarlık köyleri 2000 yılına kadar Dikbıyık

bucağına bağlı olarak idare edilmişlerdir. Köseli köyü ise 1935 nüfus sayımından 2000 yılındaki nüfus sayımına kadar Samsun Merkez ilçe sınırları içinde kaydedilmiştir.

1935'te Tekke, 1950'de Tekkeköy ve 1970'te tekrar Tekke adıyla Samsun Merkez'e bağlı köy statüsündeki Tekkeköy, 1987 yılında bu son adıyla kurulan ilçenin merkezi olmuştur. Tekkeköy'ün hemen yanibaşında, Karadeniz tarafında bulunan Sarımsak köyü 1834 tarihli nüfus defterinde Ökse Kazası'na bağlı ayrı bir köy olarak kaydedilmişken, 1935'te Samsun Merkez'e bağlı *Tekke Sarımsak* adıyla yer almaktadır. Oysa aynı tarihte Tekke köyü de ayrı bir yerleşim yeri (köy) olarak yine Samsun Merkez'e bağlı yerler arasında yazılmıştır. 1940'a gelindiğinde Tekke köyü kayıtlarda görünmezken, Tekke-Sarımsak adıyla tek bir yerleşim yeri vardır. Aradan geçen beş yılda bu iki köyün (Tekke ve Tekke Sarımsak) Tekke Sarımsak adı altında birleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira 1935 sayımında Tekke 1.766 nüfus, Sarımsak ise 150 nüfus iken 1940'ta Tekke-Sarımsak'ın nüfusu 1.544 olarak tespit edilmiştir. Toplam nüfusta 1935'e göre bir miktar azalma da olsa 1940 sayımındaki nüfus Tekke ve Sarımsak köylerinin birleştirilmek suretiyle tek yerleşim yeri olarak sayıldığını göstermektedir. Sonraki sayımlarda da Sarımsak adı altında bir köy veya mahalle kaydına rastlanılmaması, bu durumu doğrulamaktadır²¹. Öte yandan yukarıdaki tabloda (Tablo 1) adı geçen köylerden altısının adı değiştirilmiş ve bu köyler 1960 nüfus sayımlarına ait kayıtlarda yeni isimleriyle kaydedilmişlerdir. Bunlar Arablu (Damlataş), Manamut (Bölmeçayırı), Karamuslu (Güzpınar), Tekfurmeydanı (Beylerce), Balahor (Söğütpınarı) ve Güdedi (Ovabaşı) köyleridir. 1980 yılında isim değişikliği yapılan köyler arasına Karacalu (Arınkaracalı) ve Eğercilü (Eyercili) de katılmıştır. Günümüzde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla bu isimler kullanılmaya devam edilmektedir.

1834 nüfus defterlerinde Ökse kazasına bağlı köylerin, 1960 itibarıyla geçirdikleri isim değişiklikleri de dikkate alınarak günümüzdeki yerleri tespit edilebilmektedir. Buna göre;

²¹ Günümüzde Tekkeköy ilçesine bağlı Cumhuriyet Mahallesi, eski Sarımsak yerleşiminin yeni adıdır.

Kirazbucağı, Arablu (Damlataş), Manamut (B lme ayırı), Durgutlu (Turgutlu), Irmaksırtı, Karacalu (Karacalı), Epçelü, Sarraçlı, Bayramlı, Şeyhguvan, Aşıklu (Aşıklı), Karamuslu (G zpınar), Taştımur (Taşdemir), Kuşhane, Tekfurmeydanı (Beylerce), E er il  (E ercili),  ınarlık günümüzde  arşamba ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Balahor (S   t ınarı) ve Yeniceköy (Yenice) ise 1940 sayımı itibarıyla olduğu gibi günümüzde de Ayvacık ilçe sınırları içerisinde bulunmaktadır. Buna mukabil yine 1834 kaydında  kse kazası dahilinde görülen Balı lu (Balcalı), Güdedi (Ovabaşı), Sarımsak, Hamzalu (Hamzalı), Karaoğlan ve B y kl ²² günümüzde de Tekkeköy ilçesine bağlı yerleşim yerleridir. 1935-2000 yılları arasındaki nüfus sayımlarında adları geçmeyen Sarıçlu, Sungurlu, Tekneçik, Ramazan, Samail,  arşaf, Hacıdanişşmanlı, Amalu, Ekinci, Katıra  ı, Kullu ve Kethüdalı köylerine günümüzde de ne Tekkeköy’de ne de  arşamba, Ayvacık ve Samsun mahalleleri arasında rastlanmaktadır. Aynı şekilde 1935-2000 sayımları esnasında Samsun Merkez’e bağlı görünen K sl  (Köseli) köyü de adına rastlanmayan yerleşim yerlerinden biridir. 1935’ten sonra adlarına rastlanmayan bu yerleşim yerleri etraflarındaki köylere ba lanmış ve köy statüsünden düşürülmüş olmalıdır.

1834 tarihli 981 numaralı defterde yer alan  kse kazası dahilindeki Ermeni ve Rum taifelerinin kaydedildiği Köprübaşı, Karamuk ve Tankarlu köylerinden son ikisi 1935-2000 nüfus sayımlarında yer almamaktadır. Köprübaşı köyü ise 1990’dan sonraki kayıtlarda yine aynı isimle yer almaktadır. Burası günümüzde de Tekkeköy ilçesine bağlı bir mahalle olarak görülmektedir.

Cumhuriyet Döneminde  kse (Tekkeköy Nüfusu)

Yukarıdaki idari taksimat bilgisine binaen Cumhuriyet döneminde Tekkeköy nüfusu hakkındaki bilgilere geçebiliriz. Burada kısaca 1923 yılında yeni Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasında imzalanan nüfus mübadelesi antlaşması h k m nce Yunanistan’dan Samsun’a gelen m badilleri hatırlatmak

²² 1834 nüfus defterine göre  kse’nin en fazla nüfusa sahip karyeleri Sarıçlu ve Büyüklü’d r.

yerinde olacaktır. Söz konusu antlaşma gereğince Samsun'a yaklaşık 25.000 Türk nüfus geldi. Selanik, Drama, Kavala, Sarışaban gibi yerlerden gelen bu nüfustan 2.323 kadarı Tekkeköy merkezine ve yakın çevresinde yer alan Antyeri, Aşağıçinik, Çınaralan, Çırakman, Yukarıçinik köylerine iskân olundu²³. Sonraki yıllarda Bakacak, Karaperçin gibi köylere de mübadil nüfus yerleştirildi. Günümüzde de bu yerleşim yerlerinde mübadil torunları ikamet etmektedir.

1927 itibarıyla yapılan sayımlara Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından ulaşılmaktadır. Bu verilerin ilkinin oluşturulan 1927 genel nüfus sayımı il bazında bilgiler içermektedir. İllere bağlı ilçelerin nüfus bilgilerinin de yer aldığı sayımlar 1935'ten sonra yapılmıştır. Dolayısıyla bizim verilerimizin başlangıç noktasını 1935 genel nüfus sayımı oluşturmaktadır. Ayrıca 1990 yılına kadarki sayımlarda Ökse yahut Tekkeköy ile ilgili müstakil bilgiler yer almamaktadır. Bu nedenle 1834 tarihli nüfus defterlerinde Ökse kazasına bağlı olarak görülmekle birlikte 1935-1980 yılları arasında Samsun Merkez ve Çarşamba Merkez içerisinde rastlanılan köyler de bu çalışmada dikkate alınmıştır.

1935 nüfus sayımında, Ökse kazasının 1834 tarihli nüfus defterinde yer alan köylerden 27'si tespit edilmiştir. 1834 nüfus sayımında yer almayıp, 1935 sonrası yapılan sayımlarda Tekke/Tekkeköy ismi altında kaydedilen nüfus bilgileri de dikkate alınmıştır. Tekke ile birlikte tespit edilen 28 köyün toplam nüfusu 11.804'tür. Bu nüfusun 5.812'si erkek, 5.995'i kadın nüfustur. Bu köyler arasında Tekke en fazla nüfusa sahip yerleşim yeridir. Onu 1834 nüfus sayımında en fazla nüfusa sahip ikinci yerleşim yeri olan Büyüklü takip etmektedir²⁴. 1935 sayımında yer alan Kethüdalı köyüne ise daha sonraki sayımlarda rastlanmamaktadır²⁵.

²³ Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (TİK), Genel Nüfus Sayımı Kat'ı ve Mufassal Neticeler Samsun Vilayeti, C. 47, 20 İlkteşrin (Ekim) 1935, s.7-8, 10-12.

²⁵ 1990 genel nüfus sayımında Tekkeköy ilçesine bağlı yerleşim yeri olarak görülen Kahyalı köyü, daha önceki kayıtlarda Kethüdalı adıyla yer alan

1940 nüfus sayımında 25 köy tespit edilebilmiştir. Bu sayımda Tekke/Tekkeköy adında yerleşim yerine rastlanmazken, Sarımsak, “Tekke Sarımsak” şeklinde kaydedilmiştir. Bu sayımda toplam nüfus 11.811’dir. Bu nüfusun 5.858’i erkek, 5.896’u kadın nüfustur. En fazla nüfusa sahip köyler Tekke Sarımsak ve Büyüklü; en az nüfusa sahip köyler ise Kirazbucağı ve Güdedi’dir. Ayrıca  nceki ve sonraki sayımlarda yer alan Yeniceköy adlı yerleşim yerine bu sayımda rastlanılmamıřtır²⁶.

1945 nüfus sayımında tespit edilen köy sayısı, bir önceki sayımda adına rastlanmayan Yeniceköy’ n de katılımıyla, 26’dır. Toplam nüfus 14.705’dir. Erkek nüfus 7.871, kadın nüfus ise 6.834’d r.  nceki sayımlarda yer alan Sarımsak/Tekke Sarımsak bu isim ile ne bu sayımda ne de sonraki sayımlarda görülmemektedir. Bununla birlikte her ikisinin birleşimiyle oluşan Tekke, bu sayımda da en fazla nüfusa sahip yerleşim yeri olarak kayıtlarda yer almıştır. Onu  nceki sayımlarda olduğu gibi Büyüklü takip etmektedir. En az nüfusa sahip yerleşim yerleri ise Kirazbucağı ve Kuşhane’dir²⁷.

1950 sayımında 26 köyde toplam 17.905 nüfus tespit edilmiştir. Bu yıla ait erkek ve kadın nüfus sayılarına ulařılamamıřtır²⁸.

1955 nüfus sayımında²⁹ 26 köyde toplam nüfus 19.134 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun 9.540’ı erkek, 9.574’  ise kadındır. 1945 yılı nüfusuna göre on yıllık sürede toplam nüfustaki artış yaklaşık %23 oranındadır. Aynı tarihler arasında erkek nüfus artış oranı %17 civarında iken kadın nüfustaki artış yaklaşık %29 oranındadır³⁰.

köydür. Eski ve yeni haritalarda bu ikisinin aynı konumda olduğu görülmektedir.

²⁶ T K, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, C. 2, 20  lkteşrin (Ekim) 1940, s.532-536.

²⁷ T K, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, C. 1, 21 Ekim 1945, s. 505, 508, 509.

²⁸ T K, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 22 Ekim 1950, s. 318-322.

²⁹ 1950 yılı nüfus sayımına ait sağlıklı ve kesin bilgilere ulaşılamadığı için bu yıl değerlendirme dış bırakılmıştır.

³⁰ T K, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1955, s. 440-441, 443-445.

1960 nüfus sayımında daha önceki sayımlarda yer almayan Karabağçe köyü ile birlikte toplam 27 köy tespit edilmiştir. Bu köylerdeki toplam nüfus 23.397'dir. Bu nüfusun 11.816'sı erkek, 11.581'i kadın nüfustur³¹.

1965 nüfus sayımında köy sayısı değişmemiştir. 27 köyde toplam nüfus 27.963'tür. Bu nüfusun 14.066'sı erkek, 13.897'si ise kadın nüfustur³².

1970 nüfus sayımında 27 köyde 13.983 erkek, 14.762 kadın nüfus olmak üzere toplam nüfus 28.745'tir. Bundan önceki iki sayıma göre bu sayımda kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu dikkat çekmektedir³³.

1975 yılında nüfus sayımında 27 köyde toplam nüfus 34438'dir. Bu nüfusun 17.508'i erkek nüfus, 16.930'u ise kadın nüfustur³⁴.

1980'e gelindiğinde köy sayısında değişiklik yoktur. Bu sayıma göre 27 köyde 17.410 erkek, 17.930 kadın olmak üzere toplam nüfus 35.540'tır³⁵.

1987'de Tekkeköy ilçe statüsünü kazandıktan sonra yapılan ilk sayım 1990 genel nüfus sayımıdır³⁶. Bu tarihte ilçeye bağlı köylerin sayısı 33'tür. İlçe merkezi ile bağlı bucak ve köylerin nüfus verileri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: 1990 Genel Nüfus Sayımına Göre Tekkeköy Nüfusu

Tekkeköy			
İdari Birim	Nüfus		
	Toplam	Erkek	Kadın
Antyeri	474	246	228
Aşağıçinik	3.451	1.677	1.774
Bakacak	344	162	177

³¹ TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1960, s. 476, 479-481.

³² TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1965, s. 538,539, 541-543.

³³ TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1970, s. 493-495.

³⁴ TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1975, s. 4, 7-9

³⁵ TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1980, s. 5-7.

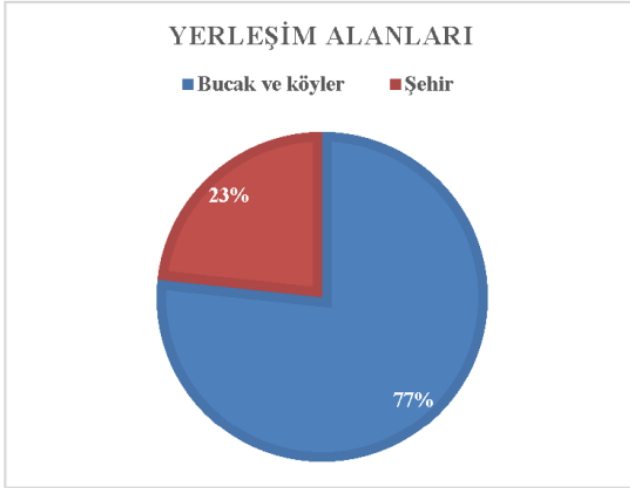
³⁶ <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:42:58-181867752314671713161249182088.html>? (23.02.2021 İnternet Erişimi)

Başköy	866	392	474
Balcalı	1.996	1.010	986
Büyükü	2.940	1.426	1.514
Çayırçökek	1.076	496	580
Çınaralan	458	223	235
Çimenli	873	415	458
Gökçe	923	457	466
Gökçedere	813	358	455
Gölceğiz	230	115	115
Hamzalı	750	359	391
Kabaceviz	1.392	648	744
Kahyalı	1.047	519	528
Karabürük	633	304	329
Karaoğlu	683	343	340
Karaperçin	799	397	402
Karışlar	666	319	347
Kerpiçli	674	317	357
Kışlaköy	724	363	361
Köprübaşı	519	251	268
Kutlukent	6.753	3.383	3.370
Ovabaşı	351	172	179
Sarıyurt	1.802	832	970
Sıtmasıyu	456	209	247
Yağbasan	1.628	781	847
Yaylageriş	1.603	744	859
Yazılar	543	263	280
Yenidoğan	373	170	203
Yeşilyurt	447	195	252
Yukarıçinik	609	301	308
Zafer	483	244	239
Şehir	11.351	5.907	5.444
Bucak ve Köyler Toplamı	37.379	18.096	19.283
Tekkeköy İlçesi Toplam	48.730	24.003	24.727

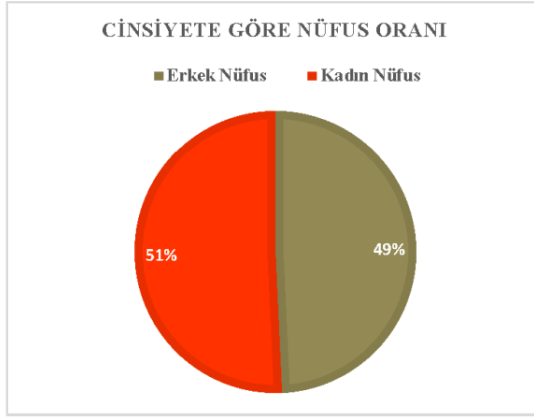
Tabloda yer alan Balcalı, Büyüklü, Hamzalı, Karaoğlan, Kahyalı, Köprübaşı ve Ovabaşı 1834 tarihli nüfus defterinde yer alan Ökse kazasına tabi köyler arasında yer almaktadır. Büyüklü, Tekkeköy'ün en kalabalık yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. 1935-1990 yılları arasındaki sayımlarda adına rastlanmayan Köprübaşı ise 1834 tarihli gayrimüslim defterinde Ermeni ve Rum yerleşkesi olarak Ökse kazasına bağlı köyler arasında yer alıyordu.

1990'da Tekkeköy'e bağlanan idari birimlerden Antyeri, Aşağıçinik, Bakacak, Çayırçökek, Çınaralan, Karaperçin, Karışlar, Gökçe, Başköy, Çimenli, Kutlukent ve Yukarıçinik 1980 sayımında Samsun Merkez'e bağlı yerleşim yerleri arasında yer almaktadır. Gökcedere, Kabaceviz, Sarıyurt, Yağbasan, Yaylageriş, Yazılar ve Yeşilyurt Çarşamba Merkez'e bağlı görünmektedir. Geriye kalan Gölceğiz, Karabürük, Kışlaköy, Sıtmasuyu, Yenidoğan ve Zafer ise önceki sayımlarda dahil olmak üzere isimlerine rastlamadığımız yerleşim yerleridir.

Grafik 2: 1990 Tekkeköy Yerleşim Alanları

Grafik 3: 1990 Tekkeköy Kadın-Erkek Nüfusu

1990 nüfus sayımında Tekkeköy ilçesinin toplam nüfusu 24.003'  erkek, 24.727'si kadın olmak üzere 48.730'dur. Yerleşim alanlarına bakıldığında şehirde yer alan nüfus 11.351, bu-
cak ve köylerde yer alan nüfus ise 37.379'dur. Yani Tekke-
köy'de 1990 yılında nüfusun %77'sini kırsal nüfus oluşturur-
ken, %23' n  ise kentsel nüfus oluşturmaktadır.

2000 yılı genel nüfus sayımının verileri ise aşağıdaki tab-
loda yer almaktadır³⁷.

Tablo 4: 2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Tekkeköy Nüfusu

Tekkeköy			
İdari Birim	Nüfus		
	Toplam	Erkek	Kadın
Antyeri	447	231	216
Aşağıcımık	3.262	1.579	1.683
Bakacak	334	159	175
Başköy	775	367	408
Balcalı	1.224	575	649
Büyüklü	2.946	1.407	1.539

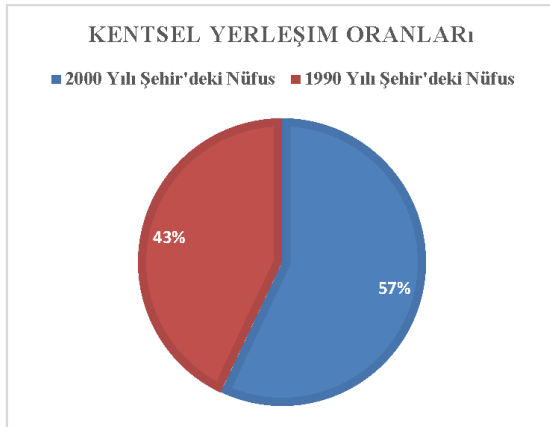
³⁷ <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:45:16-1444580176182165208885664653.html> (23.02.2021 İnternet Erişimi)

Çayırçökek	973	423	550
Çınaralan	347	165	182
Çimenli	329	164	165
Erenköy	192	93	99
Esentepe	202	94	108
Gökçe	675	335	340
Gökçedere	333	136	197
Gölceğiz	257	117	140
Güzelyurt	400	192	208
Hamzalı	649	314	335
Kabaceviz	1.036	473	563
Kahyalı	799	392	407
Karaoğlan	475	227	248
Karaperçin	381	181	200
Kargılı	142	69	73
Karışlar	550	277	273
Kerpiçli	632	297	335
Kışlaköy	622	301	321
Köprübaşı	497	223	274
Kutlukent	8.848	4.528	4.320
Ovabaşı	343	179	164
Sarıyurt	1.542	713	829
Sıtmasuyu	359	164	195
Yağbasan	1.138	541	597
Yaylageriş	1.497	683	814
Yazılar	480	211	269
Yenidoğan	211	84	127
Yeniköy	179	85	94
Yeşilalan	163	80	83
Yeşildere	237	108	129
Yeşilyurt	428	206	222
Yukarıçinik	554	266	288
Zafer	440	209	231
Şehir	15.071	7.516	7.555
Bucak ve Köyler Toplamı	35.405	17.085	18.320
Tekkeköy İlçesi Toplam	50.476	24.601	25.875

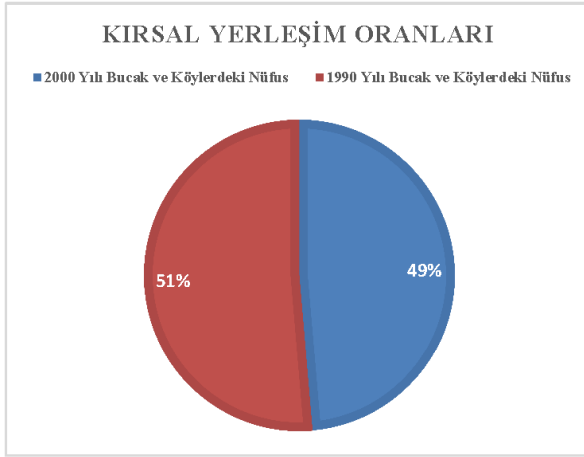
2000 genel nüfus sayımında Tekkeköy ilçesi 39 idari birime ayrılmıştır. 1990 nüfus sayımında yer alan Karabürük bu sayımda Tekkeköy yerleşim yerleri arasında yer almazken Erenköy, Esentepe, Güzelyurt, Kargılı, Yeniköy, Yeşilalan ve Yeşildere'ye ise ilk kez bu sayımda ilçeye bağlı köylere ilave edilmiştir. Osmanlı döneminde  kse kazasına bağlı köyler arasında yer alan Balcalı, Büyüklü, Hamzalı, Kahyalı, Karaoğlan, Köprübaşı ve Güdedi (Ovabaşı) köyleri ise önceki sayımda olduğu gibi Tekkeköy' n idari birimleri arasında yer almaktadır.

2000 yılında Tekkeköy ilçesinin toplam nüfusu 50.476'dır. Bu rakamın 24.601'ini erkek, 25.875'ini ise kadın nüfusu oluşturmaktadır. 1990 nüfus sayımıyla bir karşılaştırma yapıldığında Büyüklü ve Kutlukent'in nüfusunda artış tespit edilmektedir. Tekkeköy'e bağlanan yedi yeni köyün haricindeki köylerin nüfusunda ise azalma söz konusudur: 1990 sayımında köy ve bucak nüfusu toplamı 37.379 iken 2000 yılında bu sayı 35.405'e düşmüştür. Yani on yıllık sürede kırsal nüfusta 1974 kişilik bir azalma söz konusudur. Buna mukabil aynı dönemde şehirli nüfusta 3.720 kişilik bir artış görülmektedir. 1990 sayımına göre şehir nüfusunda yaklaşık %3 oranında artış tespit edilmektedir.

Grafik 4: 2000 Yılı Tekkeköy Kentsel Yerleşim Oranları

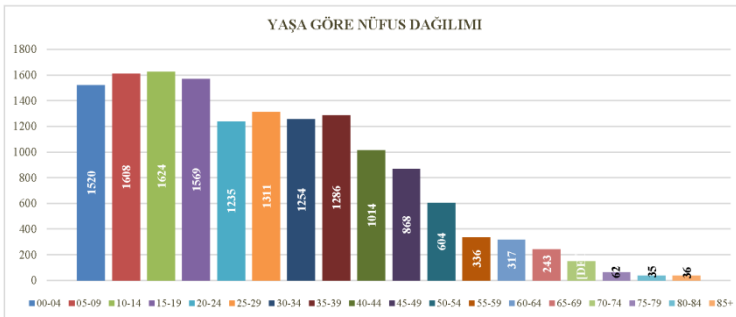

Grafik 5: 2000 Yılı Tekkeköy Yerleşim Oranları

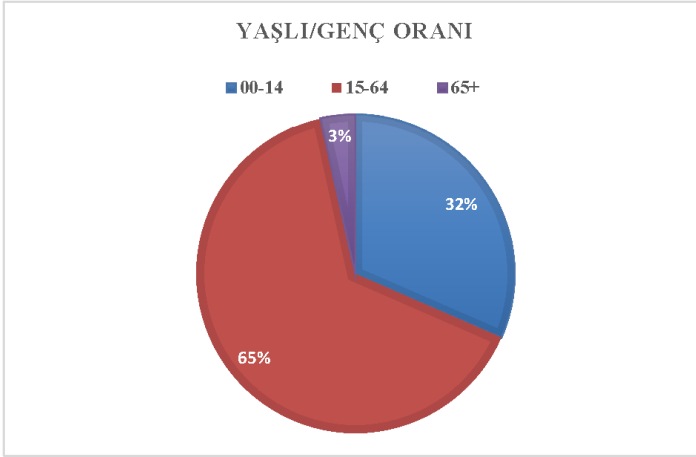
Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından ulaşabildiğimiz 1935-2000 tarihleri arasında yapılan genel nüfus sayımları içerisinde en detaylı bilgilerin yer aldığı sayım 2000 genel nüfus sayımıdır. Bu sayımda nüfusun miktarı, cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı gibi verilere de ulaşılabilir. Ancak bu veriler Tekkeköy'ün toplam nüfusu değil yalnızca şehir nüfusu kapsamaktadır. Toplam nüfusun 35.405'ini oluşturan bucak ve köy nüfusu üzerinden cinsiyet ve yaş grubu verileri sunulmamıştır. Aşağıdaki grafik yalnızca şehir nüfusu olan 15.071 kişinin yaş dağılımını göstermektedir.

Grafik 6: 2000 Yılı Tekkeköy Yaş Aralıklarına Göre Nüfus Dağılımı

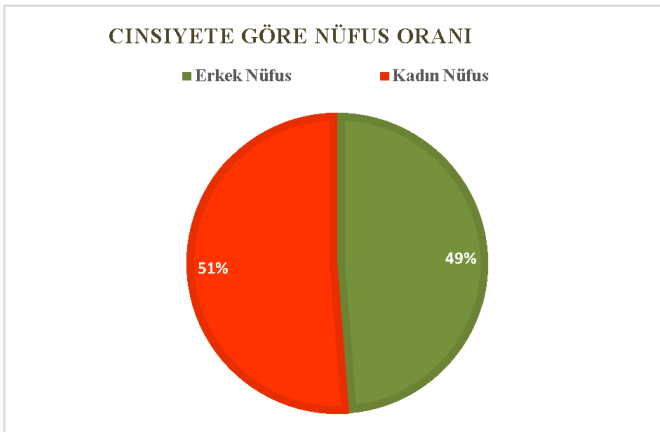

Grafiğe bakıldığında; genç nüfus olarak sınıflandırabileceğimiz 00-14 arası yaş grubunda 4.752 kişi, 15-64 arası orta yaş grubu 9.794 kişi ve geriye kalan 65 yaş üstü yaşlı nüfus ise 525 kişiden oluşmaktadır. Buna göre 2000 yılında Tekkeköy nüfusunun %32'si genç nüfus, %65'i orta yaş ve %3'  ise yaşlı nüfustur. Nüfusun %49'u kadın, %51 ise erkek nüfustur.

Grafik 7: 2000 Yılı Sayımına Göre Yaş Aralığı Oranları

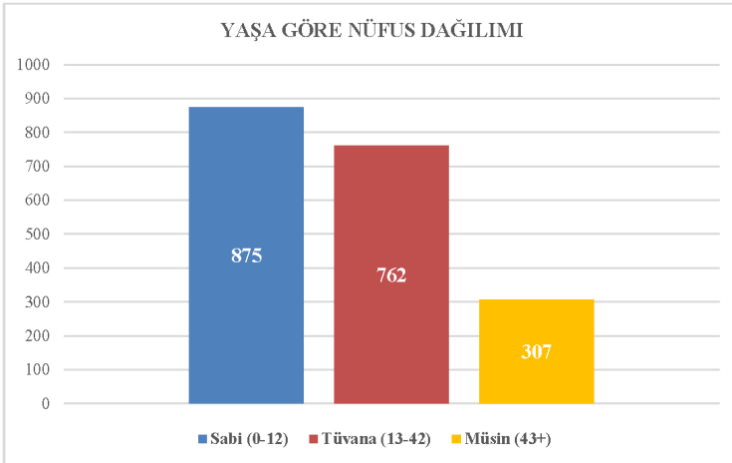

Grafik 8: 2000 Yılı Sayımına Göre Kadın-Erkek Nüfusu Oranı

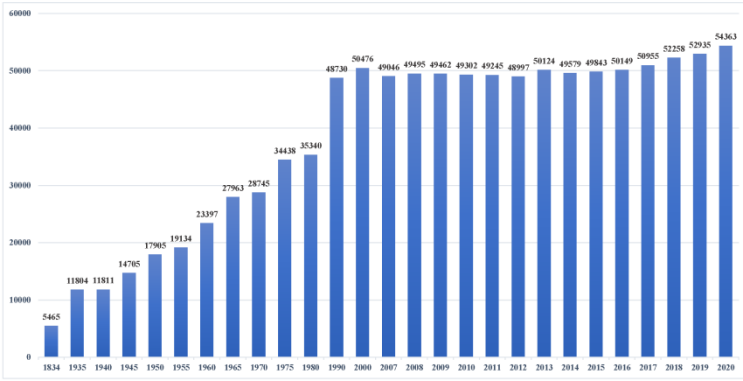
Benzer bir çalışmayı Ökse kazasının 1834 yılı nüfus verilerine göre de hazırlamak mümkündür. Osmanlı nüfus defterlerinde çocuk, genç ve yaşlı kategorisi cumhuriyet dönemindekine göre daha farklıdır ve hangi yaşın hangi kategoride olduğu defterlerde belirtilmiştir. Buna göre 0-12 yaş arası sabi (çocuk), 13-42 yaş arası tüvana (erişkin, çalışabilir, genç) ve 43 yaş ve üstü ise müsin (yaşlı) olarak nitelendirilmiştir. Bu tasnife göre 1834 tarihinde tespit edilen nüfusun yaş kategorilerine göre grafiği aşağıdaki gibidir.

Grafik 9: 1834 Yılı Ökse Kazasının Yaş Kategorilerine Göre Nüfus Dağılımı

Grafiğe bakıldığında Ökse kazasında 0-12 yaş arası nüfus 875 kişi, 13-42 yaş arası nüfus 762 kişi ve 43 yaş üstü nüfus ise 307 kişidir. Buna göre 1834 yılında Ökse kazası nüfusunun %45'i sabi (çocuk), %39'u tüvana (genç-çalışabilir-orta yaş) ve %16'sı ise müsin (yaşlı)dir.

Grafik 10:  kse-Tekkeköy Nüfusu (1834-2020)

Osmanlı'dan Cumhuriyete Tekkeköy nüfusu olarak adlandırdığımız bu çalışmanın başlangıç noktasını 1834 yılında yapılan nüfus sayımındaki veriler teşkil etmektedir. Bu sayımda  kse kazası olarak kaydedilen bölge bugünkü Tekkeköy ilçesi-ni kapsamaktadır. 1834 sayımından Cumhuriyet döneminde yapılan sayımlara kadar  kse kazasına (Tekkeköy ilçesine) ait müstakil herhangi bir nüfus kaydının yer almaması nedeniyle aradaki yüz yıl içerisinde yaşıanan nüfus hareketleri hakkında kesin ve kaynaklara dayalı verilere sahip değıliz. 1935 itibarıyla gerçekleştirilen genel nüfus sayımları içerisinde  kse yahut Tekkeköy adı altında müstakil bir kayıt yer almamaktadır. Buna karşın Tekkeköy' n ilçe olduğu tarihe kadar yapılan nüfus sayımları içerisinde  kse kazasının 1834 yılında tespit edilen köylerinden yola çıkılarak veriler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu noktada başlangıç noktamızı teşkil eden  kse'den uzaklaşmamış bulunuyoruz. Nitekim Tekkeköy, 1987'de ilçe olup idari birimlere ayrıldığında  kse'nin büyük köyleri arasında yer alan bölgelerin yeni kurulan ilçe içerisinde de yer almış olması bu tespitimizi doğrulamaktadır. Ancak 1990 itibarıyla yapılan genel nüfus sayımlarında Tekkeköy ilçesinin müstakil olarak yer alıp verilerin de daha detaylı olarak kaydedilmesi çalışmada, bu tarihten sonraki verilerin daha ayrıntılı değerlendirilmesine imkân tanımıştır.

 kse-Tekkeköy nüfusunun 1834-2020 tarihleri arasında nüfus artışılarını gösteren tablo incelendiğinde önemli nüfus

artışının yaşandığı yıllar öncelikle 1834 yılından bir yüzyıl sonra yapılan 1935 genel nüfus sayımında gerçekleşmiştir. 1834'ten 1935 yılına gelindiğinde nüfus 6.339 kişi artmıştır. Aradan geçen süre dikkate alındığında bu artış gayet normaldir. 1940 sayımında kaydedilen nüfus önceki sayımda yer alan nüfusa oldukça yakındır. 1945 sayımında %25'lik bir artış yaşanmış ve nüfus 2.901 kişi artmıştır. 1950'de %22'lik bir artış yaşanırken, 1955 yılında nüfus %7 oranında artmıştır. 1960 ve 1965 yıllarında nüfus artış oranı ortalama %21'dir. 1970 yılında bu oran %3 düşmüştür. Bu tarihten sonra artış hızı yükselmiştir. Özellikle 1990 yılında Tekkeköy ilçe olduktan sonra, buraya bağlanan bucak ve köylerin nüfusunun fazlalığından dolayı nüfusta %38 gibi bir yüksek artış oranına çıkılmaktadır. Bu tarih itibarıyla bağlanan yüksek nüfuslu yerlerin etkisiyle ilçenin nüfusu 13.390 kişi artmıştır. En büyük nüfus artış hareketi bu sayımda gerçekleşmiş bu tarihten sonra nüfus sayımlarında artış oranı yaklaşık %2'lik bir sabit rakamla stabil hâle gelmiştir.

Tekkeköy ile ilgili 2000'den sonraya ait elde ettiğimiz bilgiler sınırlıdır. Aşağıda yer alan tabloda 2000 yılından 2017 yılına kadar aralıklarla gösterilen bazı veriler mevcuttur.

Tablo 5: 1990-2012 Yılları Arası Tekkeköy Nüfus Dağılımı

Sayım Yılı	Kırsal Nüfus	Kentsel Nüfus	Toplam Nüfus
1990	37.379	11.351	48.730
2000	35.405	15.071	50.476
2007	30.960	18.086	49.046
2012	11.897	37.100	48.997

Kırsal ve kentsel nüfusun değişimi ancak 2012 yılına kadar takip edilebilmektedir. 2012'de çıkarılan “Büyükşehir Belediye Statüsü” kararnamesiyle Tekkeköy'e bağlı bütün köyler mahalle statüsüne geçirilmiştir. Bu değişikliğin ardından Tekkeköy ilçe sınırları içerisinde yaşayan nüfusun tamamı kentsel nüfus olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Tekkeköy'de 1990 yılında nüfusun yaklaşık 4/3'ünü kırsal nüfus oluştururken, 2012 yılında kırsal nüfus toplam nüfusun 4/1'ine kadar düşmüş-

tür. Bu durum il de kırsal yerleşmelerin hızla boşaldığını ilçe merkezinin ise nispeten kalabalıklaştığını göstermektedir.

1955 - 1990 yılları arasında sadece Tekkeköy merkezinin nüfus gelişimini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür. 1985 ve 1990 yılları nüfus sayımlarındaki tespitlere göre nüfusu 10.000'in üzerinde olan ilçe merkezleri arasında Tekkeköy de vardır.³⁸

Tablo 6: 1955-1990 Arasında Tekkeköy Merkez Nüfusu

Sayım Yılı	Toplam Nüfus
1955	3.100
1960	3.574
1965	4.455
1970	5.292
1975	7.955
1980	8.036
1985	10.028
1990	11.351
2000	15.071

1990 yılı nüfus sayımı verileri esas alınarak Türkiye'deki ilçe merkezlerinin nüfus büyüklüğüne göre sıralanışı tablosunda Tekkeköy ilçesi 829 ilçe arasında 332. sırada yer bulmuştur. Bir  nceki nüfus sayısına göre (1985: 10.028) yıllık nüfus artış hızı %24,78 olarak tespit edilmiştir³⁹. 2000 yılına gelindiğinde merkez nüfusu 3.720 kişi artmıştır.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından 2015'te yayımlanan Samsun İli Sosyal Analiz Raporu'nda T  K verilerine istinaden Tekkeköy ilçesine ait bazı bilgilere de ulaşılabilmektedir. Bu raporda, ilçelere göre nüfus artış hızı ve kentleşme oranlarının yer aldığı tabloda 2014 yılı itibarıyla Tekkeköy, 17 ilçe arasında 49.579 kişilik nüfusuyla 10. sırada almaktadır. Rapora göre Tekkeköy ilçesinde nüfus artış hızı %-5,05 oranıy-

³⁸ 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari B l n    ( zet Tablolar), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın Tarihi: 25.4.1991, s. 14.

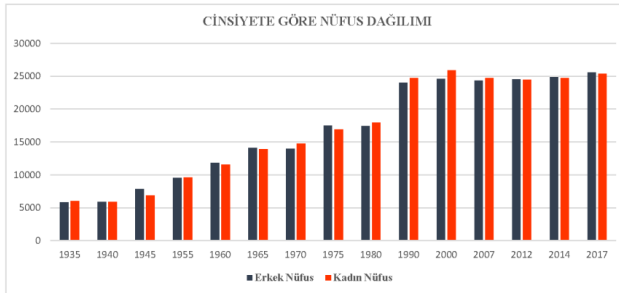
³⁹ 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari B l n    ( zet Tablolar), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın Tarihi: 25.4.1991, s. 19.

la negatif değerdedir. Bu küçülmede Tekkeköy'ün göç veren ilçeler arasında oluşunun⁴⁰ rolü vardır. Aynı tarihteki tespitlere göre ilçede kentleşme oranı ise %75,4 olarak görünmektedir⁴¹.

Tablo 7: 1935 – 2017 Arasında Tekkeköy Nüfusu (Köyler Dahil)

Yıllar	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Toplam
1935	5.812	5.995	11.804
1940	5.858	5.896	11.811
1945	7.871	6.834	14.705
1950 ⁴²	-	-	17.905
1955	9.540	9.574	19.134
1960	11.816	11.581	23.397
1965	14.066	13.897	27.963
1970	13.983	14.762	28.745
1975	17.508	16.930	34.438
1980	17.410	17.930	35.540
1990	24.003	24.727	48.730
2000	24.601	25.875	50.476
2007	24.342	24.704	49.046
2012	24.523	24.474	48.997
2014	24.856	24.723	49.579
2017	25.579	25.376	50.955

Grafik 11: Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı

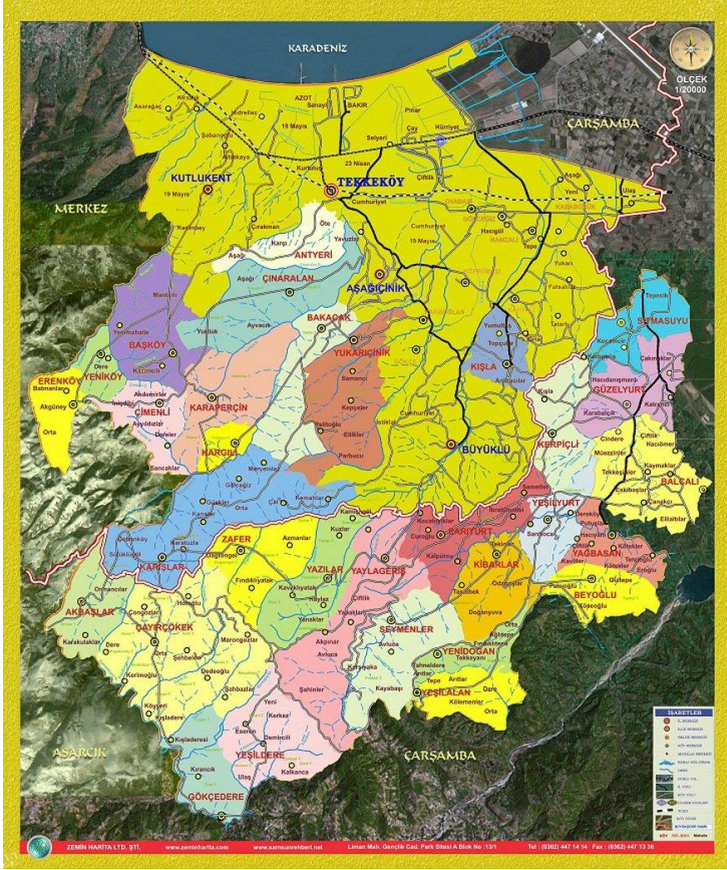
⁴⁰ Samsun İli Sosyal Analizi, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), Raporu Hazırlayanlar: Hüseyin Akın Uğurlu-Z. Tuğba Şavlı, 24.08.2015, s.12.

⁴¹ Samsun İli Sosyal Analizi, s. 9.

⁴² Bu yıla ait erkek ve kadın sayısına ulaşılammıştır.

Grafik incelendiğinde 1935 ve 1940 yıllarında kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu ancak farkın giderek kapandığı görülmektedir. Nitekim 1945 yılında erkek nüfusu kadın nüfusunu geçmiştir. 1960 ve 1965 yıllarında da erkek nüfusunun daha fazla olduğu tespit edilmektedir. 1970’te ise kadın nüfusu daha fazladır. 1980 yılına gelindiğinde durum değişmemiştir. Tekkeköy ilçe olduktan sonra yapılan 1990 genel nüfus sayımında ise toplam nüfusun büyük bir oranda arttığı görülmektedir. 2000’li yılların başında kadın nüfusu daha fazla iken zaman içerisinde ilçedeki erkek nüfus miktarı kadın nüfusunu geçmiştir.

Ek Harita

Harita 1: Günümüz Tekkeköy İlçesi Haritası⁴³

⁴³ <https://www.tekkerekoy.bel.tr/belediye-adi/ilce-haritasi> (13/02/2021 tarihli erişim).

KAYNAKLAR

1.Arşiv Kaynakları

BOA, NFS.d. Defter No: 975, 979, 981.
 BOA, A.DVNSMHM.d. No: 61, Hüküm No.161.
 BOA, D.MKF.d. No: 27458.
 BOA, İE.EV. Dosya: 10, Gömlek: 1185.
 BOA, İE.EV. Dosya: 12, Gömlek: 1405.

1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (Özet Tablolar), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın Tarihi: 25.4.1991

Genel Nüfus Sayımı (1935-1960 Yılları Arası), Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (TİK).

2. Kitap ve Makaleler

İPEK, Nedim, “Kafkaslar’dan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 6, 1991.

_____, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

KARAGÖZ, Rıza, “Canik’in İdari Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağ-dan Cumhuriyete Canik*, Editör: Prof. Dr. Cevdet Yılmaz, 2. Baskı, Samsun 2011.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2010.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu”, *Osmanlı Araştırmaları*, 23/23, İstanbul 2003.

KILIÇ, Orhan, “Osmanlı Dönemi İdarî Uygulamalar Bağlamında Canik’i Yönetimi ve Yöneticileri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun 2006.

ÖZ, Mehmet, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.

_____, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, Ankara 2008.

_____, “XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Yayına hazırlayan: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun 2006.

SAYDAM, Abdullah, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), TTK, Ankara 1997; Süleyman Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), Trabzon 1996.

UĞURLU, Hüseyin Akın ve ŞAVLI, Z. Tuğba, *Samsun İli Sosyal Analizi*, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), 24.08.2015.

3.İnternet Kaynakları

URL 1:

<https://bnk.institutkurde.org/images/pdf/8TDN1CX7FY.pdf> (13/02/2021 tarihli erişim).

URL 2:

<https://bnk.institutkurde.org/images/pdf/8TDN1CX7FY.pdf> (13/02/2021 tarihli erişim).

URL 3: <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/ilce-haritasi> (13/02/2021 tarihli erişim).

URL 4: <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:42:58-181867752314671713161249182088.html?> (23.02.2021 İnternet Erişimi)

URL 5: <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:45:16-1444580176182165208885664653.html?> (23.02.2021 İnternet Erişimi)

OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN CUMHURİYET'E TEKKEKÖY'ÜN İDARÎ YAPISI

*Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KARA**

1.Osmanlı Dönemi İdarî Yapı

Canik Bölgesi ve çevresinde Osmanlı hâkimiyeti Sultan Yıldırım Bayezid zamanında başlamıştır. Yıldırım Bayezid yörede hâkimiyet kuran beylerin elinden buraları almıştı. Ancak Ankara muharebesi sonrasında bölgenin siyasi durumu değişti. Kubadoğlu Cüneyt Bey, eskiden hâkimiyet sahası olan Samsun'u tekrar ele geçirdi. Cüneyt Bey'in hakimiyeti uzun sürmeyecek kısa bir süre sonra şehir Candaroğlu İsfendiyar Bey tarafından alınarak oğlu Hızır Bey *Müslüman Samsun*'un hâkimi olmuştu. Sahil kesiminde *Gâvur Samsun* olarak adlandırılan kesim ise Ceneviz kolonisiydi. Çelebi Mehmet Canik bölgesindeki yerli beyler aralarında geçimsizlik ve mücadeleden dolayı bölgede asayiş ve düzeni tesis etmek adına Samsun ve çevresinin zaptına karar vermişti. Bunun için Hamza Bey'i 1419'da Samsun'un zaptı için görevlendirip kendisi de onun ardından harekete geçmiştir. Hamza Bey öncülüğündeki Osmanlı ordusu öncelikle Ceneviz kontrolündeki *Gâvur Samsun*'u kuşattı.¹ Hamza Bey'e direnç gösteremeyeceğini anlayan Cenevizliler, şehri ateşe verdikten sonra gemilere binerek kaçmışlardı.² Bu

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
SAMSUN. tugba.kara@omu.edu.tr

¹ Mehmet Öz, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.24; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s.249.

² Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, Neşri Tarihi, C.II, (Neşr. F. Reşit Unat-

durum, kentin harap olmasına ve burada yaşayan Hristiyan halkın pek çoğunun kenti terk etmesine sebep olmuştu. Ticaret merkezi olan sahil kısmının Türk hâkimiyetine geçmesinin ardından Sultanın Merzifon'da olduğu haberini alan Hızır Bey de şehri teslim edip çekilmiştir.³ Çelebi Mehmet döneminde, 1419'da Kubadoğulları, 1427-1428'de Taceddinoğulları, 1430'da ise Taşanoğulları beyliğinin ortadan kaldırılması sonucu Samsun ve çevresinde tamamen Osmanlı hakimiyeti tesis edilmiş oldu.⁴

Canik, coğrafi bir adlandırma olmanın yanı sıra aynı zamanda askerî ve idarî bir yönetim bölgesinin adıdır. Canik merkezi Samsun olan geniş bir sahayı kapsamaktadır. Osmanlı devrinde timar sistemi çerçevesinde sancak ve nahiye, adlî ve idarî açıdan ise kaza örgütlenmesi esastı. Buradan hareketle Osmanlı idari taksimatında Canik, klasik sancak olarak idare edilen batıda Bafra ve Alaçamdan doğuya Ordu'nun batı kısımlarını güneyde ise Kavak ve zamana zaman Niksar'la çevrili olan bölgeyi içermektedir.⁵ Canik ilk zamanlarda Rumeli Beylerbeyliği dahilinde Amasya Sancağına bağlıydı.⁶ I. Selim zamanından itibaren bu statüsü değişmiş ve sancak merkezi Samsun olan yeni yapılanmayla, 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar Sivas Eyaletine bağlı kalmıştır. Canik, Osmanlı taşra idarî teşkilâtında Cumhuriyet dönemindeki Samsun ve Ordu'nun bazı kazalarını içine almaktadır.⁷ Zaman zaman sancağa bağlı kaza ve nahiyelerin sayısında değişiklikler olsa da sancak sınırları umumiyetle aynı kalmıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda Canik

M. Altay Köymen), Ankara 1987, s.540-541.

³ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, s.541; Cezar, *Mufasssal Osmanlı..*, s.250.

⁴ Samsun ve çevresinin Osmanlılara geçişiyle ilgili bk. Osman Köse, "Canik'in Osmanlılara Geçişi ve Canik'te İktisadî Hayat", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012, ss.79-82; İbrahim Tellioglu, "Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Canik", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012, ss.23-67, Tellioglu, *İlkçağdan Osmanlılara Samsun*, İlkadım Belediyesi Yay., Samsun 2012.

⁵ Cevdet Yılmaz, "Canik", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012, s. 7.

⁶ Öz, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik..*, s.25.

⁷ Köse, "Canik'in Osmanlılara Geçişi...", s.84.

sancağı idarî taksimatında en batıdan doğuya doğru Satılmış (Fatsa, Korgan çevresi), Ünye, Terme, Arım (günümüzde Çarşamba çevresi), Samsun, Bafra, Kavak timar nahiyeleri aynı zamanda birer kadılık bölgesiydi.⁸ Çalışmada ele aldığımız bugünkü Tekkeköy olarak adlandırılan ilçenin zamanla geçirdiği değişiklikler göz önünde bulundurmak kaydıyla, Canik idarî taksimatında 1642'lerden itibaren *Ökse* olarak anılan kazanın sınırları dahilindeki yerler ile Samsun merkeze bağlı olan Kabi Madeni kazası bünyesindeki bazı yerleşim yerlerini kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmada öncelikle *Ökse* kazası ve kısmen de Kabi Madeni idarî yapılanması içinde Tekkeköy'ün geçirdiği değişim ele alınacaktır.

16. yüzyılın sonlarından itibaren Canik Sancağı kazaları artmaya başlamış ve kaza sınırları içinde “tabi kazalar” oluşmaya başlamıştır. Öz'ün çalışmasında 1576 ve 1590 yıllarında Canik sancağına bağlı kazalar ve bağlı nahiyeler sıralanırken, *Ökse*'nin kaza olarak henüz yer almadığı görülmektedir.⁹ Bununla beraber İstanbul'a iâşe teminiyle alakalı 19 Ağustos 1586 tarihli bir kayıta, alınan kararın bir suretinin de bazı kaza kadılarına gönderilmesi istenmiştir. Emrin gönderildiği kadılıklar sırasıyla *Samsun, Kavak, Zeytün, Saz, Bafra, Alaçam, Arım, Ökse ve Çorum*'dur.¹⁰ Bu kayıt tespit ettiğimiz kadarıyla aynı zamanda *Ökse*'nin kaza olarak ilk kez geçtiği arşiv kayıdır. Bundan sonraki en yakın 1594 tarihli bir mühimme kaydında

⁸ Canik'in idarî yapısı için bk. Rıza Karagöz, “Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012, s.121-122; Öz, “XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Samsun”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2006, s.4.

⁹ Öz, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik..*, s.38-39.

¹⁰ BOA. A.DVN.SMHM.d, Defter No:61, No:161, (H. 4 Ramazan 994/19 Ağustos 1590). *Kazalardan İstanbul'a zahire getirilirken bazı reislerle emirsiz zahire verilip onlar tarafından başka vilayetlere götürülmesinden ve emirle giden reislerle de kadılar zahire vermeyip birbirlerine havale etmelerinden zahire müzayakası olduğunu İstanbul muhtesibi Serdar çavuş bildirdiğinden, muhtekirlerde ve sancakbeyi, erbâb-ı timar yeniçeri ve saire anbarlarda bulunan zahireleri yalnız İstanbul için emirle gelen reislerle bilâ-teallül ve narh üzerinden verdirmeleri ve gelecek gemilere ikişer hisar eri koymakla beraber kimlere ne verildiği tescil edip suretini göstermelerine dair.*

yine Ökse kaza olarak kaydedilmiştir.¹¹ 1595'te Canik sancağına bağlı kazalar sırasıyla *Kavak, Samsun, Ökse, Ayvacık, İfraz, Fenaris, Meydan, Bafra, Alaçam, Keşderesi, Serkeş, Cevizderesi, Çöreği ve Ünye*'dir.¹² Sonraki tarihlerdeki kayıtlara göre Ökse, yine Canik sancağına bağlı kazalardan biridir.¹³ 1642 yılına ait timar avarızhanelerinin kayıtlı olduğu defterde Ökse, "*kazâ-i Ökse tâbi-i kazâ-i Arım*" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴ Tüm bu kayıtlar dikkate alındığında, Ökse'nin 1586 yılından itibaren kadılık olarak teşkilâtlandırılarak klasik Osmanlı idarî taksimatında Canik'e bağlı kazalardan Arım kazasına tabi olduğunu söyleyebiliriz. Bu idari yapılanma sonraki tarihlerde de devam etmiştir.

Tablo 1. 1642 Yılında Ökseye Bağlı Köyler¹⁵

Köyler					
Sıra	Köy Adı	Sıra	Köy Adı	Sıra	Köy Adı
1	Nefs-i Ökse	29	Şeyhlü	57	Keçilü
2	Köseli	30	Ahmedlü	58	Bayramlı
3	Sistoy	31	Bazarganlı	59	Hamzalı
4	Tekfurmeydanı	32	Şeyhgüvan	60	Taşhanlu
5	Korkudlu	33	Güdedi	61	Kumköyü
6	Dikenlüce	34	Tamluabad	62	Kethüdalı
7	Kadıköy	35	Çanakçılı	63	Tatarlu
8	Manamut	36	Ulaş nam-ı diğer Mustafalı	64	Sarımsak

¹¹ BOA. A.DVN.SMHM.d., Defter No:72, hüküm No:298, (H.7 Şaban 1002/M. 28 Nisan 1594). Kayıтта, Mehmed isimli bir şahsın sipahi beratını tasdik için Ökse, Terme, Arım kadınlarına gidip dönüşte bayrak açıp sipahi oğlanlığına kabul edildiğini söyleyerek ahaliye zulmettiği anlaşıncı Mehmed'in yakalanarak cezalandırılmasına dairdir.

¹² BOA. A.DVN.SMHM.d., Defter No: 103, Hüküm No: 36, (H. 10 Receb 1003/M. 21 Mart 1595). Tersâne-i Âmire için gerekli olan kendir telinin teminine dair kayıt.

¹³ BOA. AE.SMST.II, Dosya: 45, Gömlek: 4418, (H.27 Ca 1107/M. 26 Aralık 1598). Canik sancağında miri kendiri bağlı kazaların avarız bedeli miri kendirlerinin 1105 senesi hesabına göre toplanması için Ökse kadısı Mehmed'in arzı.

¹⁴ BOA, D.MKF.d., No: 27458, *Canik livası Ökse kazasına ait timarların avarızhanelerini gösterir defter*. (H. 29 Safer 1052/ M. 29 Mayıs 1642).

¹⁵ BOA, D.MKF.d. No: 27458, (H. 29 Safer 1052/ M. 29 Mayıs 1642).

9	Kiraz Bucağı	37	Alişar	65	Tayıblı
10	Eğerçılı	38	Bağabend	66	Muhsinli
11	Şeyh Hızırli	39	Selametli	67	Cinik
12	Epçeli	40	Kavallu	68	Cing�rl�
13	Alakafir	41	Kırıklu	69	Karacalu
14	Kadılı	42	EyNEG�l�	70	Büyüklü
15	Ramazank�y�	43	Babayof	71	Kışla Keth�da
16	Karamuslu maa Dill�	44	Dedek�y ?	72	Arablu
17	Karabağçe	45	Taşdemir	73	K�yl�kl�
18	Aşıklı	46	Ahil�	74	Mesudlu
19	Delikl�	47	Ballı�lu	75	Kıra�lık
20	K�m�rk�y�	48	Karaoğlan	76	Adalu
21	Karamustafalı	49	Hacı Danişmendli	77	Şeyhhızırli
22	Esenbeğ	50	Mazmanlu maa Kışlaköy	78	Ged�kl�
23	Sarıçlu (Saricalu)	51	Yeniceköy	79	Turgutlu
24	Hasanlı	52	Nalyane	80	Kuşculu
25	Sundurlu	53	Gerlef�ara�ları?	81	Mecidli
26	Sarra�lu	54	Kuşhane	82	Mehmedli Kocalar diğ�r Ahmedli
27	Kamanid nam-ı diğ�r Doyranlu	55	Mesbetli	83	Mehmedli
28	İ�erik�y	56	Karye-i �kse	Toplam 83	

 kse'ye ait olan timarların avarızhanelerini tespit etmek için 1642'de sayım yapılmış ve avarızhaneler mufassal deftere kaydedilmiştir. Buna göre kazaya bağlı köylerin sayısı 83'tür. Bu köylerden *Nalyane* köyünde sadece gayrimüslim halk mes-kundur. *Alak fir*, *Güdedi*, *Gerlef ara ları?*, *Hasanlı*, *Karabağçe*, *Kirazbucağı*, *Köseli*, *Sarıçlu* ve *Tekfurmeydanı* köylerinde ise Müslüman ve gayrimüslim ahali birlikte ikamet etmektedir. Diğ r köylerde sadece Müslüman hane kaydedilmiştir. Bu ka-yıttan bir yıl sonraki 1643 tarihli *Canik livasına bağlı kendir haslarının* kaydedildiği deftere göre ise Canik livasına bağlı kazalar sırasıyla *Kavak*, *Samsun*, *Bafra*, *Alaçam*, *Meydan*, *Ser-*

*keş, Ökse, Arım, Ayvacık, Hisarcık, Terme, Akçay, Ünye, Fena-ris'tir.*¹⁶

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda nüfus sayımları 1831'de başlamış olup 1834-1835 yıllarında tamamlanmıştır. Bu sayımlarda Anadolu ve Rumeli esas alınmış olup Arabistan ve Mısır ise sayımın dışında tutulmuştur.¹⁷ Ökse'ye ait olan nüfus defterleri 1834 tarihli'dir.¹⁸ Söz konusu defterlerde Ökse ve çevresindeki yerleşim yerlerinin adları ve nüfuslarına dair bilgiler yer almaktadır. Defterlerde Ökse'ye ait bilgiler, "*Arım kazasına tabi Ökse kazası*" başlığı altında verilmiştir. Söz konusu kayıtlar bize Ökse'nin önceki idarî yapısının bu tarihlerde de aynen devam ettiğini göstermektedir. Bu tarihte Ökse kaza sınırları içinde 40 köy kayıtlıdır. Öncekine göre köylerin sayısında azalma olduğu görülmektedir. Bu durumun zaman içinde yapılan idarî düzenlemelerden dolayı meydana gelen sınır değişikliklerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bir taraftan modern nüfus sayımları uygulanmakla beraber Osmanlı'da vergi ölçütüne dayalı nüfus sayımları öteden beri varlığını koruyan bir uygulamaydı. Canik sancağına bağlı kazaların muhtar ve imamlarının kaydedildiği 1837 tarihli Ruus Kalemi defterinde Canik'e bağlı yerleşim yerlerinin isimlerine dair bilgiler de elde edilmektedir. 1837'de Canik sancağı, Bafra, Samsun, Arım, Terme, Ünye, Fatsa ve Kavak olmak üzere yedi kaza ve onlara *tabi* olan diğer kazaları içeren bir idarî alanı kapsamaktadır.¹⁹ Kazalar içinde Arım yani bugünkü Çarşamba, bünyesinde yer alan iki mahalle ve 35 köyüyle Canik'in büyük kazalarından birisidir. Bafra ve Samsun, Terme, Ünye, Fatsa kazalarının idarî yapılanmasında olduğu gibi Arım kazası yine kendine bağlı kazalara sahiptir. Bu kazalardan Ökse yirmi iki köye sahiptir. Arım ile Sonisa sınırı arasında bulunan Ayvacık ise iki mahalle ve kırk beş köyü içeren idari sınırlara sahiptir.²⁰

¹⁶ BOA, MAD.d., Defter No: 268, (H. C. 1053/M. 10 Eylül 1643).

¹⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010 s.47.

¹⁸ BOA, NFS.d. No.975, 979, 981.

¹⁹ BOA, A.RSK.d., Defter No:1683, (H.21 Receb 1253/M. 19 Aralık 1837).

²⁰ Mehmet Yavuz Erler, "Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergi-*

Tablo 2. Ökse Kazasına Bağlı Köyler (1837)²¹

Arım Kazasına tabi Ökse Kazası			
Sıra	Köy İsmi	Sıra	Köy İsmi
1.	Saricalu	12.	Çınarlık maa Balahor
2.	Sungurlu maa Kiraz-bucağı	13.	Kantarağzı maa Eğercilü
3.	Manamut maa Köselü	14.	Tekfurmeydanı maa Kuşhane
4.	Arablu maa Durgutlu	15.	Sarımsak
5.	Tekincik maa Ramazan	16.	Güdedi
6.	Semail maa Karacalu	17.	Büyükülü
7.	İçlü maa Karabakça	18.	Balıçlu maa Hacıdanışmetlü
8.	Irmaksırtı	19.	Köme maa Yenice
9.	Danişmetlü maa Kullu	20.	Saraçlu
10.	Kethudalı	21.	Aşıklu maa Karamuslu
11.	Karaoğlan maa Hamzalu	22.	Şeyhgüvan maa Bayramlu

Tekkeköy ilçesine 1990 bağlanan köylerin bir kısmı daha önce Samsun merkeze bağlı Kabi Madeni Kazası bünyesinde olduğu tespit edilmiştir. Verimliliğinden ötürü doğrudan sultanın hazinesine (Ceb-i hümayûn) aktarılan yeni bir madenci kasabası Kabi Maden adıyla bu bölgede tesis edilerek madenci reaya da buraya yerleştirilmiştir.²²

si, *The Journal of International Social Research*, Volume 2/8, Summer 2009, s.171.

²¹ BOA, A.RSK.d., Defter No:1683, (H.21 Receb 1253/M. 19 Aralık 1837).

²² Erler, “Karadeniz’de Bir Osmanlı Maden Yerleşkesi: Kabi Maden Kazası (1264-1856)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.16, Kasım 2019, s.521.

Tablo 3. Kabi Madeni Kazasına Bağlı Köyler (1937)²³

Kabi Madeni Oymağı Kazası Reayaları			
Sıra	Köy İsmi	Sıra	Köy İsmi
1.	Avdan	13.	Çırakman
2.	Devgerişi maa Asarağaç	14.	Alibeğ ve Gökçepunar
3.	Sarıbıyık ve Hayat Deresi	15.	Anderya Mahallesi
4.	Karaperçin	16.	Fıruncuoğlu ve Pelidoğlu
4.	Yarmalıyatak	17.	Cenger
5.	Çınarağılı	18.	Orucak
6.	Bakacak	19.	Yonbat
7.	Çenger	20.	Sarıyurt
8.	Sinmetaş	21.	Yağlıbasan
9.	Ökse Oymağı	22.	Kerpiçlü
10.	Ömer Gölü	23.	Kışla
11.	Samaruk ve Çelik Alanı	24.	Gökçe
12.	Çal	25.	Yaylagerişi

Tabloda yer alan *Fıruncuoğlu ve Pelidoğlu* yerleşkeleri defterde oymak olarak kaydedilmişken diğer idari birimler kazaya bağlı köyler olarak kaydedilmiştir. 1939 yılına ait Kabi Madeni reayalarının kaydedildiği nüfus yoklama defterine göre, kaza bünyesindeki köy sayısı 29'e çıkmıştır.²⁴

Tablo 4. Kabi Madeni'ne Bağlı Köyler (1939)²⁵

Kabi Madeni Reayaları			
Sıra	Köy İsmi	Sıra	Köy İsmi
1.	Ökse	15	Çal
2.	Ali Beğ Şab	16	Anderya
3.	Çırakman	17	Köslü
4.	Kışla	18	Hayat deresi
4.	Asarağaç	19	Sarıbıyık
5.	Alibeğ	20	Kerpiçlü

²³ BOA, A.RSK.d., Defter No:1683, (H.21 Receb 1253/M. 19 Aralık 1837).

²⁴ BOA, ML.CRD.d., Defter No:251, (H. 1254/M. 1839).

²⁵ BOA, ML.CRD.d., Defter No:251, (H. 1254/M. 1839).

6.	Sinmetaş	21	Avdan
7.	Devgeriş-i Şab	22	Çiğnik ve Bakacak
8.	Devgerişi	23	Yarmalıyatak
9.	Fıruncuoğlu ve Pelidoğlu Oymağı	24	Yonbat
10.	Çınarağalığı	25	Yaylageriş
11.	Samaruk	26	Sarıyurt
12.	Gölbölüğü?	27	Yağıbasan
13	Sernic-i şab reayaları	28	Orucak
14	Haydar	29	Çenger

1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre yapılan düzenlemeler sırasında Canik Sancağı'nın kaza sayısı azaldığı görülmektedir. 1855-1856 arasında Canik Livâsı, Samsun, Bafra, Alaçam, Kavak, Çarşamba, Akçay, Ünye, Fenaris, Fatsa, Ayvacık, Ökse, Meydan (nahiye) ve Serkeş'ten oluşmaktadır. Oysa salnâmelere göre 1869'da Canik sancağı bünyesinde Samsun, Ünye kazası, Bafra, Çarşamba olarak dört kaza ve onlara bağlı olan diğer kazalar vardır.²⁶ Kabi Madeni Kazası Samsun'a bağlı olan kazalar içinde yer alırken, 1869 ile 1904 arasındaki salnâmelerde Ökse adının geçmediğini görüyoruz. Muhtemelen bu tarihlerde Ökse kaza statüsünden çıkarılarak başka bir kazaya bağlanarak idare edilmiş olmalıdır.

Kırım Savaşı sonrasında Samsun ve çevresine kitlesel göçler gerçekleşmişti. Gelen göçmenler ileriki tarihlerde Orta Anadolu'ya ve Samsun kazalarına yerleştirildiler. Şehre yönelik kitlesel göçlerin bir diğeri 93 Savaşı'nı müteakip yaşanmıştır. Balkanlardan ve Kafkaslardan kaçıp gelen göçmenler Canik Sancağı dahilinde Bafra, Terme, Akçay ve Çarşamba'nın köylerine yerleştirildi.²⁷ Bunda en önemli etken Çarşamba ve Bafra'nın verimli ovalar olmasıdır.

²⁶ Öz, "Samsun", *DİA*, C.36, İstanbul 2009, s.86.

²⁷ Nedim İpek "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Samsun, Mayıs 1999, Sayı: 12/1 s. 42; İpek, "Kuruluşundan Cumhuriyet'e Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2012, ss.183-185.

2. Cumhuriyet Devrinde Tekkeköy

Tekkeköy, gerek verimli ve kolay işlenebilen arazilere sahip olması ve su kaynakları açısından zengin olması gerekse şehir merkezine yakın konumundan ötürü eski dönemlerinden beri önemli bir yerleşim alanı olmuştur.²⁸ Tekkeköy Orta Karadeniz’de Ordu-Samsun Karayolunun on üç kilometresinde güneye doğru bir kilometre içerde Samsun İli sınırları içerisinde yer almaktadır. Arşiv kayıtlarında Tekkeköy adlı yerleşim yerine ilk kez 1679 tarihli bir belgede tesadüf edilmiştir. Belge, Ökse kazasına bağlı bir köy olan Tekke köyde yer alan “*Babayof Zaviyesine*” zaviyedar olarak İbrahim’in görevlendirilmesine ilişkindir.²⁹ Dolayısıyla *Babayof Tekkesi* 17. yüzyılın sonlarından itibaren olduğu anlaşılmıştır. Tekkeköy adını söz konusu tekkeden almış olmalıdır. Daha sonraki tarihlerde arşiv kayıtlarında neredeyse 1935 yılına kadar Tekke ya da Tekkeköy’ün adı hiç geçmemiştir. 1935 sayımında “*Tekke*” köyü adlı bir yerleşim yeriyle birlikte “*Tekke Sarımsak*” adıyla Samsun merkeze bağlı ayrı bir köy daha kaydedilmiştir.³⁰ 1940 yılına ait kayıttan ise sadece “*Tekke Sarımsak*”ın adı geçmektedir.³¹ Sarımsak adlı yerleşim yeri 1642 tarihli avarızhanelerin kaydedildiği defterde Ökse’ye bağlı yerler arasındadır. 1955 yılında mücavir alan sınırlarını gösteren krokide Tekkeköy merkezinde, Sarımsak Köy Mahallesi olarak geçtiğini görmekteyiz. 1945 yılından sonra ise sadece Tekke’nin adı geçtiğine göre idari olarak bu iki yerin birleştirildiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki haritada görüldüğü üzere 1923 tarihlerinde yine Ökse kazasının batısında Samsun kazası sınırına yakın konumuyla yer almaktadır. Yeşi-

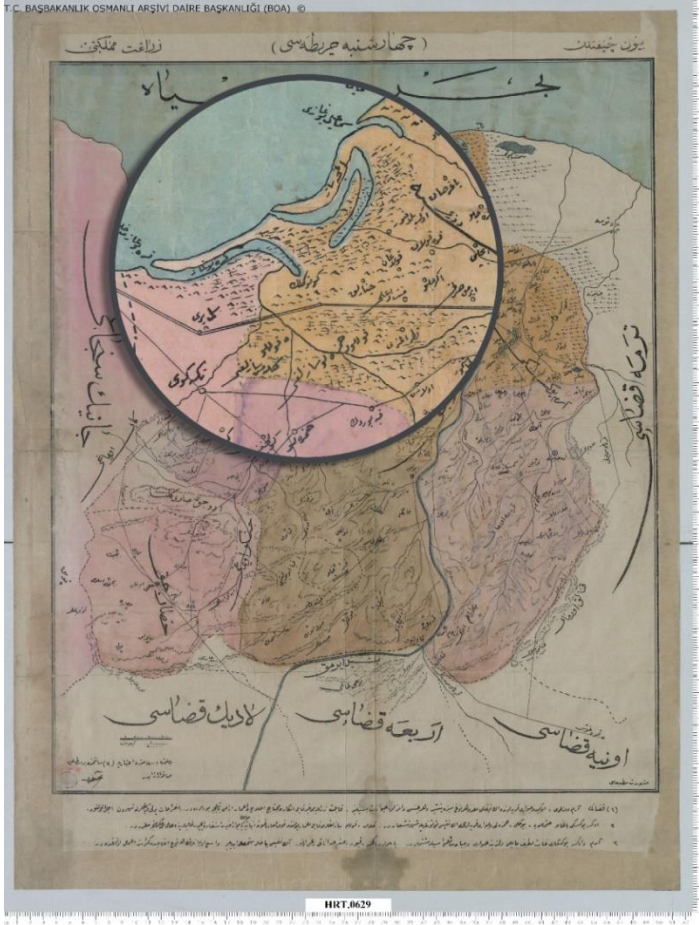
²⁸ Harun Reşid Bağcı-Kemalettin Şahin, “Tekkeköy İlçesinin Nüfus ve Yerleşme Özellikleri”, *Tekkeköy Tarihi (Dünden Bugüne: Antik Dönem)*, C. 1, Samsun 2018, s.45.

²⁹ BOA, İE.EV., Dosya: 12, Gömlek: 1405, Ökse kazasına tâbi, Tekkeköy karyesinde vâki Babayof zaviyesi zaviyedarlığının tevcihi hakkında Ökse kadısı Mehmet Efendi’nin yazdığı arz. (H.1 Rebi’ul-âhir 1090/M. 12 Mayıs 1679).

³⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (TİK)*, Genel Nüfus Sayımı Kat’i ve Mufassal Neticeler Samsun Vilayeti, C. 47, 20 İlkteşrin (Ekim) 1935, s.7-8, 10-12.

³¹ *TİK, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti*, C. 2, 20 İlkteşrin (Ekim) 1940, s.532-536.

lırmak'ın batısı ise kuzey kısmı Ökse, güney kısmı Ökse Yüksekliği olarak belirtilmiştir. Haritadan tespit edebildiği kadarıyla Yeşilırmak'ın doğusunda 94, batısında ise 124 köy mevcuttur.³²

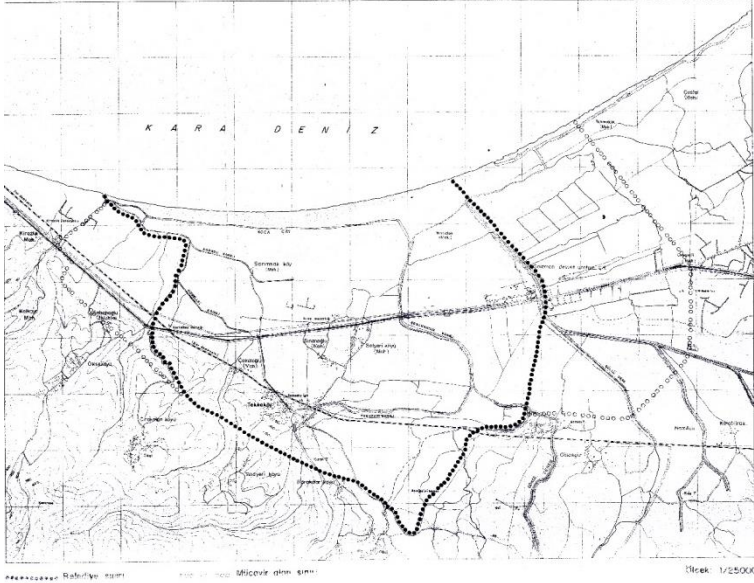
Harita 1. 1923 Tarihli Çarşamba Haritası³³

³² Pelin İskender Kılıç, "H.29 Zilhicce 1341 (12 Ağustos 1923) Tarihli Harita-ya Göre Çarşamba Kazası", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 13, 2012, s.134.

³³ BOA, HRT.h, 629, Trabzon Vilayeti, Kuzeybatı, Samsun (Çarşamba kazası-nın mevkii haritası), (H. 29 Zilhicce 1341/ M. 12 Ağustos 1923).

Samsun ve çevresine bir göç hareketi de Lozan Anlaşması sonrasında gerçekleşti. 1923 Mübadele sözleşmesi ile Müslüman ahaliden yirmi beş bine yakın mübadil Samsun'a gelmiştir. Rumların boşalttıkları yerlere Selanik ve havalisinden gelen bu mübadiller yerleştirildi. Göçmenlerden bir kısmı şehir merkezine büyük bir kısmı da ilçe merkezleri ve köylere yerleştirilmiştir.³⁴ Mübadillerin yerleştirildikleri yerlerden biri de Tekkeköy ve çevresidir. Yeşilırmak Deltası ve yakın çevresinde iskân edilen göçmenlerin yerleştirildikleri mahaller Aşağıçinik, Yukarıçinik, Andyeri, Çınaralan, Çırakman ve Tekkeköy'dür.³⁵

TEKKEKÖY Mücavir alan sınırı (SAMSUN)

Harita 2. Tekkeköy Mücavir Alan Sınırı (1980)³⁶

³⁴ İpek, "Kuruluşundan Cumhuriyet'e..", ss.188-189; Dursun Ali Akbulut, "Canik Müstakil Livasının Son Mutasarrıfı ve Samsun'un İlk Valisi Osman Bey", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2012, s.233.

³⁵ İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, ss.44-45.

³⁶ BCA, Yer No: 398-111-2, Samsun Tekkeköy Belediyesi Mücavir Alan Sınırları. 12 Haziran 1980.

Tekkeköy, 1935 yılından 1950'ye kadar Tekke ismiyle Samsun merkez kazaya bağlı köy statüsünde olmuştur. 30 Eylül 1955 tarihinde Samsun merkez kazasına bağlı olan Tekke köyünde belediye oluşturulması kararlaştırılmıştır.³⁷ Tekkeköy Belediye Meclisinin 20 şubat 1980 alınan kararına göre, Tekkeköy Belediyesi'nin *Mücavir Alan Sınırları* teklif edilmiştir. Plan bütünlüğünün saplanabilmesi için İmar ve İşk n Bakanlığınca krokide belirtilen alanların Tekkeköy Belediyesi kontrolünde imar düzenine tabi kılınması kararlaştırılmıştır.³⁸

Krokiye göre Samsun merkez kazasına bağlı Tekkeköy belediyesi içindeki mahalleler Sarımsak Köyü, Sinanoğlu,  akaloğlu, Costal, Kirazlık, Kelkaya ve Cengelli'dir.  kse, Çırakman, Andyeri, Barakalar, Güdedi, Gölceğiz, Hamzalı ve Karabürük gibi yerleşim alanları ise Tekkeköy belediyesine bağlı köy ve bucak isimleridir. 1987 yılında TBMM Plan ve B t   Komisyonundan verilen önergenin benimsenmesi ile Samsun ilinde 19 Mayıs, Salıpazarı ve Tekkeköy adları ile yeni    ilçe kurulmuştur. Böylece Tekkeköy yine aynı adla kurulan ilçenin merkezi olmuştur. Yeni kurulan ilçelere Bafra,  arşamba ve Terme ilçeleri bünyesindeki köylerden bazıları bağlanmıştır. Ancak köyler bağlanırken yapılan incelemeler sıhhatli yapılmamış ve söz konusu ilçelere bağlanan köylerde bazı hatalar olmuştur. Bundan dolayı söz konusu köyler gerekli mercilere başvurular yaparak tekrar eski idari birimlere bağlılıklarının devam etmesini istemiştir. Yeni oluşan Tekkeköy ilçesine  arşamba'dan bağlanan köyler Aşağı Ağcag ney, Balcalı,  ınarlık, Sıtmasuyu, Taşdemir, şehg ven, Aşıklı, Tilkili, Eğercili, Kurtuluş, Porsuk ve Yukarı Ağcag ney'dir.  arşamba ilçesi Dikbıyık bucağından Tekkeköy'e bağlanan köyler idari bağlılıklarının tekrar eskiden olduğu gibi devam ettirilmesi için müracaatı Samsun valiliğince dosya düzenlenerek bakanlığa gönderilmiş. Coğrafi durumları, iktisadi şartları, kamu hizmetlerinin gerek-

³⁷ BCA, Yer No: 253-33-17, Samsun'un Tekke köyünde Belediye kurulması, 30 Eylül 1955. Cumhuriyet döneminde Tekkeköy' n asayiş, eğitim, siyaset gibi konularda bk. Fahri Sakal, "Cumhuriyet Döneminde Tekkeköy", *Tekkeköy Tarihi (Dünden Bugüne:Antik Dönem)*, C. IV, Samsun 2018, ss.3-22.

³⁸ BCA, Yer No: 398-111-2, Samsun Tekkeköy Belediyesi Mücavir Alan Sınırları. 12 Haziran 1980.

rine göre Samsun valiliği 20 Eylül 1988 tarihli raporunda olumlu bularak yukarıda belirtilen köylerin tekrar eski bağlı oldukları ilçelere bağlanmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir. İlaveten yasa uygulamasından doğan bir durum olduğu için “sınır-mülki ayrılma birleşme ve köy kurulması kaldırılmasına ilişkin” yönetmelik uyarınca herhangi bir işlem yapılmadığı belirtilmiştir. Bakanlık yapılan incelemeler sonucunda coğrafi durum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri açısından il yetkili kurullarınca alınan kararlar yerinde bulunarak köylerin idari bağlılıklarının değiştirilmesi uygun görmüştür. Tekkeköy ilçesine yeni bağlanan *Balcalı* ve *Sitmasıyu* köyleri hariç -*Aşağı Ağcağüney, Çınarlık, Taşdemir, Şehgüven, Aşıklı, Tilkili, Eğercili, Kurtuluş, Porsuk, Yukarı Ağcağüney*- tüm köyler 31 Ekim 1988’de idari olarak tekrar Çarşamba kazasının Dikbıyık bucağına bağlanmıştır.³⁹

Yine daha önceki idari düzenlemeyle Gökçedere köyü, Samsun’un Çarşamba ilçesinin merkez bucağına bağlanmıştı. Ancak köyün buradan ayrılarak aynı ilin Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlanması konusu gündeme gelmiştir. Bu konudaki gerekçelerden ilki Gökçedere köyü, Tekkeköy ilçeleriyle coğrafi bir bütünlük içindedir. Gökçedere köyünün bağlı olduğu idari birime uzaklığı 55 km bağlanmak istediği idari birime ise 31 km mesafede olduğu ve bağlanmak istediği idari birime arazi irtibatının bulunmaktadır. Ayrıca köyün Çarşamba ile direk yol bağlantısı olmadığından köy halkının bu ilçeye gitmek için üç vasıta değiştirmek zorunda kaldığı ve bu durum hem zaman ve hem de maddi yönden kayba sebep olmaktaydı. Köy halkının resmi işleri dışında Çarşamba ilçesine gitmediği köyün geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olup halk ürünlerini Tekkeköy’de ve il merkezinde pazarlıyordu. Ve bütün ihtiyaçlarını da yine bu yerlerden karşıladığı köyün bütün bu gerekçelerden dolayı il genel meclisinde alınan 2.12.1988 tarihli karara göre Gökçedere köyünün, Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlanması teklif edilmiştir. Böyle olması halinde köy ahalisinin güvenlik, adliye, milli eğitim, askerlik, sağlık gibi kamu

³⁹ BCA, Yer No: 647-61-2, Samsun ilinin Salıpazarı, 19 Mayıs ve Tekkeköy ilçelerine bağlı köylerin idari bağlılıklarının değiştirilmesi, 2 Aralık 1988.

hizmetlerinden ve diğ r bölgesel kuruluşların hizmetlerinden daha iyi bir şekilde faydalanacağı belirtilmiştir. Hatta bu konuda bir halk oylaması dahi yapılmıştır. Yapılan halk oylamasına 197 seçmenden 166'sının katıldığı ve 160 seçmenin bağlanma yönünden olumlu oy kullandığı da belirtilmiştir. Yetkili kurullarca alınan kararlardan, köyün coğrafı iktisadi ve sosyal durumunun değerlendirildiği anlaşılmıştır. Bölgenin coğrafı durumu iktisadi şartları ve kamu hizmetleri açısından il yetkili kurulunca alınan kararlar ve vali görüşü yerinde bulunarak Samsun  arşamba ilçesi merkez bucağına bağlı G k dere köyünün buradan ayrılarak Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlanması 5442 sayılı il idaresi kanunun 2. Maddesi b ve 7267 sayılı kanunla değişik d fıkralarına göre uygun görülmüştür. Sonrasında  l idare kurulunun bu kararı ve Samsun valiliğinin 23.12.1988 tarihli yazısı bakanlığa gönderilmiştir. Bakanlıkça yapılan inceleme sonucunda il yetkili kurulu ve Samsun vali görüşü yerinde bulunarak G k dere köyünün Tekkeköy'e bağlanmasına karar vermiştir.⁴⁰

Tablo 5. 1990 ve 2000 yıllarında Tekkeköy  dari Alanı⁴¹

Tekkeköy'e Bağlı Yerler	
1990 Nüfus Sayımı	2000 Nüfus Sayımı
�dari Birim	�dari Birim
Antyeri	Antyeri
Aşağıçinik	Aşağıçinik
Bakacak	Bakacak
Başköy	Başköy
Balcalı	Balcalı
Büyüklü	Büyüklü
�ayır��kek	�ayır��kek
�ınaralan	�ınaralan

⁴⁰ BCA, Yer No: 654-30-12, Samsun ili  arşamba ilçesi merkez bucağına bağlı G k dere Köyü'nün buradan ayrılarak aynı ilin Tekkeköy ilçesi Merkez bucağına bağlanmasına dair, 10 Ekim 1989.

⁴¹ <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:42:58-181867752314671713161249182088.html>, <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:45:16-1444580176182165208885664653.html>.

Çimenli	Çimenli
-	Erenköy
-	Esentepe
Gökçe	Gökçe
Gökçedere	Gökçedere
Gölceğiz	Gölceğiz
-	Güzelyurt
Hamzalı	Hamzalı
Kabaceviz	Kabaceviz
Kahyalı	Kahyalı
Karabürük	-
Karaoğlan	Karaoğlan
Karaperçin	Karaperçin
Karışlar	Karışlar
Kerpiçli	Kerpiçli
Kışlaköy	Kışlaköy
Köprübaşı	Köprübaşı
Kutluken	Kutlukent
Ovabaşı	Ovabaşı
Sarıyurt	Sarıyurt
Sıtmasuyu	Sıtmasuyu
Yağbasan	Yağbasan
Yaylakiriş	Yaylakiriş
Yazılar	Yazılar
Yenidoğan	Yenidoğan
-	Yeniköy
-	Yeşilalan
-	Yeşildere
Yeşilyurt	Yeşilyurt
Yukarıçinik	Yukarıçinik
Zafer	Zafer

Balcalı, Büyüklü, Hamzalı, Kahyalı, Karaoğlan, Köprübaşı ve Ovabaşı (Güdedi) 1990 sayımı öncesi Çarşamba merkez kazasına tabi köyler arasında yer alırken bu sayımda Tekkeköy sınırlarına dahil edilmiştir. Ovabaşı köyü öncesinde Güdedi

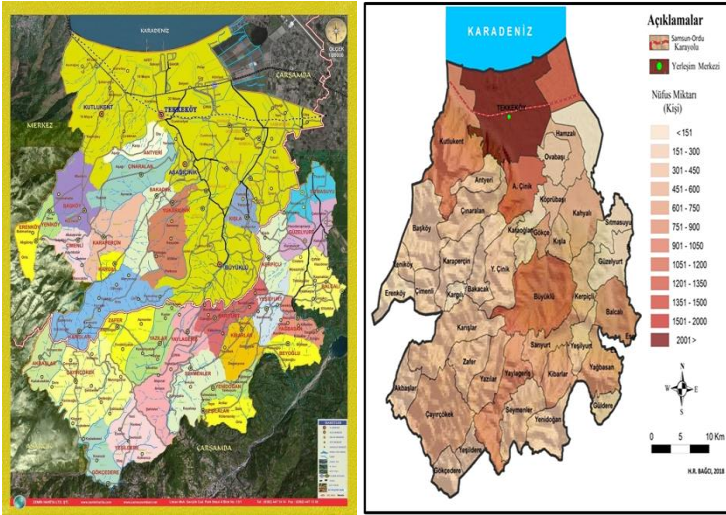
adıyla geçen yerdir. 1960 yılındaki sayımda adı değişerek Ova-başı olmuştur.⁴² 1980 yılında Samsun merkeze bağlı olan *Antyeri, Aşağıçinik, Bakacak, Çayırçökek, Çınaralan, Karaperçin, Karışlar, Gökçe, Başköy, Çimenli, Kutlukent ve Yukarıçinik* gibi yerleşim yerleri de yine 1990'da Tekkeköy'e bağlanmıştır. Bunlardan Köprübaşı yerleşkesi 1834 ve 1839 yıllarındaki kayıtlara göre, Arım'a bağlı Ökse kaza sınırları içinde olup Rum ve Ermeni nüfusun meskûn olduğu yerdir. 1837 tarihli defterde Samsun merkez kazaya bağlı olan *Antyeri, Bakacak, Gökçe, Karaperçin, Kerpiçli, Kışlaköy, Sarıyurt, Yağbasan ve Yaylakiriş'i* gibi yerleşim yerleri Kabi Madeni kazasına bağlı köyler arasındadır. Yukarıçinik ve Aşağıçinik olarak geçen yerler Kabi Madeni'nde *Çiğnik* olarak adlandırılan yerlerdir. 1923 tarihli Çarşamba haritasına göre, *Balcalı, Çayırçökek, Gölceğiz, Gökçedere, Kabaceviz, Sıtmasıyu Yeşilırmak*'ın batısında yer alan köylerdir. *Sarıyurt, Yağbasan, Yaylageriş, Yazılar ve Yeşilyurt* Çarşamba Merkez'e bağlı görünmektedir. *Erenköy, Esentepe, Güzelyurt, Kargılı, Yeniköy, Yeşilalan ve Yeşildere* 2000 nüfus sayımda ilk defa Tekkeköy ilçesine bağlanırken, 1990 nüfus sayımında yer alan *Karabürük* bu sayımda Tekkeköy'e bağlı köyler arasında değildir.

2012 yılında “*Büyükşehir Belediye Statüsü*” çıkarılan kararnameyle, Tekkeköy bünyesindeki bütün köyler mahalle statüsüne geçirilmiştir. Bu değişikliğin ardından Tekkeköy ilçe sınırları içerisinde yaşayan nüfusun tamamı kentsel nüfus olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁴³

⁴² *TİK*, Genel Nüfus Sayımı Samsun Vilayeti, 23 Ekim 1960, s. 476, 479-481.

⁴³ Bağcı-Şahin, “Tekkeköy İlçesinin Nüfus...”, s.38.

3. Günümüzde Tekkeköy İlçesi

Harita 3. Günümüz Tekkeköy İlçe Haritası⁴⁴

Harita 4. Tekkeköy’de Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı (2016)⁴⁵

Coğrafi özelliklerine bağlı olarak Tekkeköy’de nüfusun önemli bir kısmı ilçenin Yeşilirmak Deltası üzerinde kalan düz bölümünde ve delta ile geçiş sahası olarak adlandırılan alçak kesimlerinde toplanmıştır. Tekkeköy’ün kuzeyinden güneyine doğru nüfus miktarı azalmaktadır. İlçenin merkezinde ve merkeze yakın mahallelerinde nüfus fazla iken, ilçenin dağlık ve engebeli arazilerinde yer alan mahallelerinde nüfus oldukça seyrektr.⁴⁶

Tablo 6. Tekkeköy Mahalleleri (2021)⁴⁷

Sıra	Mahalle Adı	Sıra	Mahalle Adı	Sıra	Mahalle Adı
1	23 Nisan	22	Gökçe	43	Ovabaşı
2	19 Mayıs	23	Gökçedere	44	Pınar

⁴⁴ <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/ilce-haritasi/>.

⁴⁵ Bağcı-Şahin, “Tekkeköy İlçesinin Nüfus ..”, s.41.

⁴⁶ Bağcı-Şahin, “Tekkeköy İlçesinin Nüfus ..”, s.40.

⁴⁷ <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/mahalle-muhtarlari/>.

3	Akbaşlar	24	Gölceğiz	45	Sanayi
4	Altınkaya	25	Güzelyurt	46	Sarıyurt
5	Antyeri	26	Hamzalı	47	Selyeri
6	Asarağaç	27	Hürriyet	48	Seymenler
7	Bakacak	28	İstiklal	49	Sıtmasuyu
8	Balcalı	29	Karabürük	50	Şabanoğlu
9	Başköy	30	Kahyalı	51	Yağbasan
10	Beyoğlu	31	Karaoğlu	52	Yavuzlar
11	Büyükülü	32	Karaperçin	53	Yaylageriş
12	Cumhuriyet	33	Kargılı	54	Yazılar
13	Çay	34	Karışlar	55	Yeni Büyükülü
14	Çayırçökek	35	Kerimbey	56	Yenidoğan
15	Çayleyk	36	Kerpiçli	57	Yeniköy
16	Çınaralan	37	Kışla	58	Yeşilalan
17	Çırakman	38	Kıbarlar	59	Yeşildere
18	Çiftlik	39	Kirazlık	60	Yeşilyurt
19	Çimenli	40	Köprübaşı	61	Yukarıçinik
20	Çinik	41	Kurtuluş	62	Zafer
21	Erenköy	42	Kutlukent	Toplam Mahalle Sayısı 62	

Günümüzde Tekkeköy ilçesi 62 mahalleden oluşmaktadır. Tekkeköy Çarşamba Ovasının büyük bir kısmını kapsadığından halkın büyük bir kısmı geçimini tarım ve hayvancılıktan karşılıyordu. 1960'lara kadar en önemli tarım faaliyeti tütün yetiştiriciliği olup halkın temel gelir kaynağıydı.⁴⁸ Bu tarihten sonra tütün yerini fındık yetiştiriciliğine bırakmıştır. Daha sonra Tekkeköy, Samsun'un önemli sanayi bölgesi olmaya başlamıştır. 1944 yılında Tekeköy'de, Karadeniz bölgesinin kaliteli tohumluk ve yem ihtiyacını karşılamak amacıyla 46 bin dönümlük araziye *Gelemen Devlet Üretim Çiftliği* kurulmuştur. Çiftlikte meyvecilik ve fidancılık, kümes hayvancılığı alanlarında

⁴⁸ Samsun ve çevresinde reji idaresi konusunda bk. Mucize Ünlü, "Samsun Reji İdaresi ve Tütün İşçisi Kadınlar", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, I, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, ss.775-782.

üretim yapılmaktadır. Ayrıca bölgede tarım aletleri ve makineleri tamirinin yapıldığı atölyeleri vardır.⁴⁹

Yeşilyurt Demir Çelik, Eti Bakır İşletmesi ve Toros Gübre Fabrikası gibi Samsun'un önemli sanayi kuruluşları Tekkeköy ilçesi dahilindedir. Ayrıca Tekkeköy'ün Yeşilırmak Delta-sının batı ucunu oluşturan kuzey kesimlerinde Kutlukent yöresinde, Samsun merkez ve Samsun Gıda İhtisas Organize Sanayi Bölgesi ile üç adet ise küçük sanayi sitesi yer almaktadır.⁵⁰

Sonuç

Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından bölgede Tekkeköy, sahip olduğu coğrafi konumu ve fiziki şartlarının elverişliliği itibarıyla eski devirlerden itibaren yerleşimin olduğu Tekkeköy civarının Çelebi Mehmet zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı arşiv kaynaklarında Tekkeköy adlı yerleşim yerine ilk kez 1679 tarihli bir vesikada rastlamaktayız. Buna göre 1679 yılında Tekke, Ökseye bağlı bir köy olarak yazılmıştır. Belgenin önemli bir diğer yanı da *Babayof* adlı tekkenin adını ve bu tarihlerde var olduğunu tespit etmemize olanak vermesidir.

Tekkeköy civarında ilk canlanma bölgede tütün ziraatının yapılmaya başlanmasıyla olmuştur. Tekkeköy'ün de içinde bulunduğu Samsun ve çevresindeki arazilerin tütün yetiştiriciliğine elverişli olduğu görülünce ilçe halkı tarım faaliyetleri içinde tütün ziraatına ağırlık vermeye başlamıştır. Bu beraberinde yörede ekonomik canlanmaya katkı sağlamış ve nüfus artışına yol açmıştır. Ancak Tekkeköy'ün sosyal ve ekonomik dönüşüm ve gelişiminin 2000'li yıllardan itibaren yaşadığını söyleyebiliriz. Çünkü konumuna bağlı olarak Samsun'daki sanayi tesislerinin önemli kısmı Tekkeköy ilçesine kurulmuştur. Kutlukent yöresindeki Sanayi ve organize Sanayi Bölgeleri ilçenin ekonomik alanda gözle görülür bir dönüşüm yaşamasını sağlamıştır. 1999'da Tekkeköy-Çarşamba ilçeleri arasına yapılan Havaalanı da ilçeye hareketlilik kazandırmıştır. Söz konusu gelişmeler bölgeye diğer yerlerden nüfus hareketliliğini sağlayınca ilçenin

⁴⁹ <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/sosyo-ekonomik-yapisi/>.

⁵⁰ BCA, Yer No: 647-61-2, 20 Ekim 1987.

nüfusu artmıştır. Bugün Tekkeköy, sahip olduğu nüfus potansiyeliyle Samsun'un kıyı şeridindeki kalabalık nüfuslu yerleşim alanlarından biridir.

KAYNAKLAR

1 - Kaynak

BOA, A.DVNSMHHM.d, Defter No. 61, Hüküm No.161.

BOA, A.DVN.SMHHM.d, Defter No:72, Hüküm No.298.

BOA, A.DVN.SMHHM.d, Defter No: 103, Hüküm No.36.

BOA, A.RSK.d., Defter No:1683.

BOA, AE.SMST.II, Dosya: 45, Gömlek: 4418

BOA, D.MKF.d. No: 27458.

BOA, HRT.h, 629.

BOA, İE.EV. Dosya: 10, Gömlek: 1185.

BOA, İE.EV. Dosya: 12, Gömlek: 1405.

BOA, MAD.d., Defter No: 268.

BOA, ML.CRD.d., Defter No:251.

BOA, NFS.d. Defter No: 975, 979, 981.

BCA, Yer No: 398-111-2.

BCA, Yer No: 647-61-2.

BCA, Yer No: 654-30-12.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (TİK), Genel Nüfus Sayımı (1935-1960 Yılları Arası).

2 – Tetkikler

Dursun Ali Akbulut, “Canik Müstakil Livasının Son Mutasarrıfı ve Samsun’un İlk Valisi Osman Bey”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2012.

Bağcı, Harun Reşid- Kemalettin Şahin, “Tekkeköy İlçesinin Nüfus ve Yerleşme Özellikleri”, *Tekkeköy Tarihi (Dünden Bugüne:Antik Dönem)*, C. I, Samsun 2018.

Cezar, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Erlor, Mehmet Yavuz, “Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Volume 2/8, Summer 2009.

_____, “Karadeniz’de Bir Osmanlı Maden Yerleşkesi: Kab-ı Maden Kazası (1264-1856)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.16, Kasım 2019.

İpek, Nedim, “Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Samsun, Mayıs 1999, Sayı: 12/1.

_____, “Kuruluşundan Cumhuriyet’e Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2012.

_____, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000.

Karagöz, Rıza, “Canik’in idari yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012.

Karpat, H. Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kılıç, Pelin İskender, “H.29 Zilhicce 1341 (12 Ağustos 1923) Tarihli Haritaya Göre Çarşamba Kazası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 13, 2012.

Köse, Osman, “Canik’in Osmanlılara Geçişi ve Canik’te İktisadi Hayat”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012.

Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, II (Neşr. F. Reşit Unat- M. Altay Köymen), Ankara 1987.

Öz, Mehmet, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.

_____, *XV. Yüzyıl’dan XVIII. Yüzyıl’a Samsun Yöresi*, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 1. Kitap, (Ed. Cevdet Yılmaz), Samsun 2006.

_____, “Samsun”, *DİA*, C.36, İstanbul 2009.

Sakal, Fahri, “Cumhuriyet Döneminde Tekkeköy”, *Tekkeköy Tarihi (Dünden Bugüne:Antik Dönem)*, C. IV, Samsun 2018.

Tellioğlu, İbrahim, *İlkçağdan Osmanlılara Samsun*, İlkadım Belediyesi Yay., Samsun 2012.

_____, “Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Canik”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012.

Ünlü, Mucize, “Samsun Reji İdaresi ve Tütün İşçisi Kadınlar”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, I, (Ed. Osman Köse), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016

Yılmaz, Cevdet, “Canik”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, (Ed. Cevdet Yılmaz), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2012.

3 - İnternet Kaynakları

URL 1: <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:42:58-181867752314671713161249182088.html>.

URL 2: <http://rapory.tuik.gov.tr/23-02-2021-22:45:16-1444580176182165208885664653.html>.

URL 3: <https://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/mahalle-muhtarlari/>

TEKKEKÖY’DE TARİHİ YAPI MİRASI

*Doç. Dr. M. Sami BAYRAKTAR**

*Arş. Gör. Alper ATICI***

*Arş. Gör. Şuayip ÇELEMOĞLU****

*Dr. Öğr. Üyesi N. Tuba YİĞİTPAŞA*****

1. Tekkeköy Tarihi

Tekkeköy’ün tarihi, Samsun’a yakınlığı dolayısıyla, Samsun’un tarihi ile paralellik göstermektedir. Kaynaklarda, Samsun bölgesinin prehistorik dönemlerden beri önemli bir yerleşim yeri olduğu bilgisi geçmekte olup¹ yapılan araştırmalarda en erken insan izlerine Tekkeköy’de rastlanmıştır². Burada

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, SAMSUN.ms.bayraktar@hotmail.com

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, SAMSUN.aaticici91@gmail.com

*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, SAMSUN.scelemoglu08@gmail.com

**** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, SAMSUN.tubayigitpasa@omu.edu.tr

¹ Samsun’daki prehistorik dönem yerleşmeleriyle ilgili birçok yayın bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bkz. Uluğ Bahadır Alkım-Handan Alkım-Önder Bilgi, *İkiztepe I* (Birinci ve İkinci Dönem Kazıları 1974-75), Ankara 1988, Önder Bilgi “Bafra İkiztepe kazılarının ışığında Samsun Bölgesinin Protohistoryası”, *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Uluslararası I), Samsun 1990, s. 1-2; Şevket Dönmez, “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Editör O. Belli), Ankara 2000, s. 330-34.

² Samsun’un 17 km güney doğusundaki Tekkeköy’de “kaya sığınaklarında Mezolitik devire ait taş aletler ve hayvan kemikleri bulunmuştur.” Sümer Atasoy, *Amisos, Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent*, Samsun 1997, s. 16;

yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda, Paleolitik (İnsanlığın ortaya çıkışından, M.Ö. 10 000 yıl öncesine kadar süren arkeolojik çağ), Mezolitik (M.Ö. 10 000-8 000), Tunç ve Hitit Çağı'na ait eserler bulunmuştur³. Bu yöredeki açık hava yerleşmelerine en erken Geç Kalkolitik Çağ'da (M.Ö 4 000-3 200) rastlandığı, Geç Kalkolitikten, Demir Çağı'na (M.Ö. 1200 700) kadar uzanan zaman dilimi içinde yörede yetmiş dört yerleşme olduğu ifade edilmektedir⁴.

Samsun'da daha sonra sırasıyla Gaşkalar⁵, Hititler⁶, Frigler (MÖ. 1182)⁷, Kimmerler (M.Ö. 8. yy. sonunda)⁸, İskitler⁹ ve Lidyalılar¹⁰, Miletli (M.Ö. 6. yy. başı)¹¹, Persler (M.Ö 4 yy. başı)¹² Pont Krallığı (M.Ö. 225)¹³ ve Romalılar (M.Ö. 64)¹⁴ hüküm sürmüştür.

A. Osman Baş vd., *Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun*, Samsun 1997, s. 17.

³ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Samsun İl Özel İdaresi, Samsun 2012 s. 29.

⁴ Sümer Atasoy, *a.g.e.*, s. 16.

⁵ A. Osman Baş vd., *a.g.e* s. 17; İbrahim Tellioglu, *İlk Çağdan Osmanlılara Samsun*, Samsun 2012, s. 43-47. Şehrin kuruluşu konusunda birbiriyle çelişen ve tartışmaya açık antik kaynaklara dayalı bilgileri aktardıktan sonra Atasoy, ilki M. Ö. 6. yy. başında Miletos'lu bir grup tarafından olmak üzere dört aşamalı kuruluş önerisi sunmaktadır. Atasoy önerisini destekleyen arkeolojik verileri de serdetmektedir. Bkz. S. Atasoy, *a.g.e.*, s. 34-45.

⁶ A. Osman Baş vd., *a.g.e.*, s. 18.

⁷ M. Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyılda Canik Sancağında Zirai Üretim", *O.M.Ü.E.F.D.*, S. 6, Samsun 1991, s. 9.

⁸ Kimmerler'in bölgedeki hâkimiyetleri konusunda bkz. M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler, Kimmerler ve İskitler", *Türkler*, C. 1, Ankara 2002, s. 604-07.

⁹ İbrahim Tellioglu, *İlk Çağdan Osmanlılara Samsun*, s. 47-58.

¹⁰ Alim Altaylı, *Samsun Tarihi*, Samsun 1967, s. 6-7; M. E. Yolalıcı, *a.g.e.*, s. 9.

¹¹ Mehmet Öz, "Samsun" mad., *T.D.V.İ.A.*, C. 36, İstanbul 2009, s. 83.

¹² A. Osman Baş vd., *a.g.e.*, s. 18.

¹³ Besim Darkot, "Samsun" mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1980, s. 173; M. E. Yolalıcı, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴ Pontus Devleti ve Samsun'daki hâkimiyeti için bkz. Fatma Acun, "Tarih Boyunca "Pontus", *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1999, s. 19-33; Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark IV, II. Bölüm, Romalılar Zamanında Kapadokya Pont ve Artaksiad Krallıkları*, Ankara 1987, s. 258, 291, 434, 446, 464, 534.

İlk İslam akınlarının Bizans topraklarında görülmesini takiben, 863 yılında Malatya Emiri  mer b. Abdullah'ın eline geçen  ehir, kısa süre sonra tekrar Bizans hâkimiyetine ge mi tir¹⁵. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın saltanatının (1155–1192) son yıllarında Amisos'un doğusuna “Müslüman Samsun” adıyla yeni bir  ehir kurulmuş ve bölge kesin olarak Selçuklu hâkimiyetine ge mi tir¹⁶. Samsun, K seda  Sava ı'ndan (1243) sonra sırasıyla İlhanlılar, Pervaneo ulları (1297), Candaro ullarının (1322) ve Kubado ullarının eline ge mi tir¹⁷. 1417 veya 1418 yıllarındaki fetihle Osmanlılar, Samsun'un Kavak ve Havza gibi güney kısımlarını ele geçirdikleri, Samsun'u ise iki yıl sonra 1420'de ele ge irmişlerdir¹⁸. Sultan II. Murad devrinden itibaren kalıcı olarak Osmanlı toprağı olan Samsun ve  evresi “Canik Sancağı” adı altında, Sivas (Rum) Eyaleti'ne tabii bir sancak olarak Osmanlı idarî teşkilatında yerini almıştır. 1847'de Trabzon Vilayeti 'ne ba lanıncaya kadar Canik, Rum Eyaleti'ne (daha sonra adı Sivas olarak de i tirilmiş) bağlı kalmıştır¹⁹. 19. yüzyılın sonlarında Trabzon Vilayeti 'ne bağlı mutasarrıflık olarak yönetilen Samsun, Cumhuriyet'in ilanından sonra kendi adını taşıyan bir ilimiz haline gelmiştir²⁰.

Tahminen 1250-1330 yılları arasında yaşamış olan  eyh Zeynüddin, Tekkeköy'de “Tekke” kurarak yolcuları, d  k nleri, fakir ve fukarayı doyurmu tur²¹. “Tekkeköy” isminin de buradan geldiği tahmin edilmektedir²². Tekkeköy, 09.08.1998

¹⁵ Besim Darkot, “Samsun” mad., s. 173.

¹⁶ Besim Darkot, “Samsun” mad., s. 174; M.  z, “Samsun” mad., s. 83-84.

¹⁷ A. Osman Ba  vd., *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ Samsun'un fethinden önceki gelişmelerin ve hadiselerin tarihlerinin kesin bir şekilde bilinmedi ine işaret eden  z, Osmanlı kronikleri ve bazı tarihi takvimlerdeki bilgilerden böyle bir sonuç çıkarmaktadır.

¹⁹ Ali Sarcan, *Samsun Tarihi*, Ankara 1966, s. 77; Nedim İpek, “Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *O.M. .E.F.D.*, S.10, Samsun 1997, s. 147; M. Tayyip Gökbilgin, “XV. ve XV. Asırlarda Eyalet-i Rum”, *V.D.*, S.6, Ankara 1965, s. 51-61; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Co ra yasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 100, 117, 129, 134, 138, 249; M. E. Yolalcı, *a.g.e.*, s. 14-16.

²⁰ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 31.

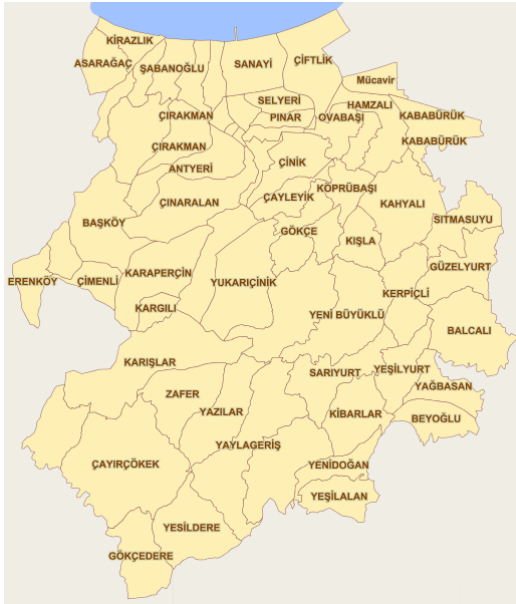
²¹ <http://www.tekkeoy.bel.tr/belediye-adi/tarihce/>

²² <http://www.tekkeoy.gov.tr/tekeoy>

tarihinde ilçe olmuş²³ yerel idarelerde yapılan son değişikle 6330 sayılı yasa kapsamında 2014 yılında merkez ilçe konumuna gelmiştir²⁴. Yine bu yasa kapsamındaki Tekkeköy sınırları içerisindeki 41 köy²⁵ mahalleye dönüştürülmüştür²⁶.

2. Tekkeköy’de Tarihi Yapı Mirası

Tekkeköy’de günümüze ulaşan tarihi yapı mirasının ilk unsurları Arkeolojik devir eserleridir. Ancak bunlardan yer üstünde kalanları son derece sınırlı birkaç kaya mezarı ve açık hava kutsal alanı ile sınırlıdır. Muhtemel bazı yer üstü yapılar- dan günümüze ulaşan olmamıştır. Arkeolojik kazılarla belirtilen döneme ait az sayıda yer altı kaya mezarı tespit edilmiştir.

Harita 1: Tekkeköy Siyasi haritası (<httpgis.tekkekoy.bel.tr>)

²³ <http://www.tekkekoy.gov.tr/tekeoy>

²⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html>

²⁵ <http://www.koylerimiz.info/samsun/koyleri-732-tekkekoy-koyleri.html>

²⁶ Çalışmada 6330 yasa kapsamında belleden mahalleye dönüştürülenler “mahalle”, köyden mahalleye dönüştürülenler ise yöredeki kullanımı ile çelişmemesi için daha önceki isimleriyle (köy) kullanılmıştır.

2.1. Arkeolojik Yerleşimler ve Buluntular

Tekkeköy ilçe sınırları dâhilinde günümüze ulaşabilmiş arkeolojik devirlere ait yerleşme ve buluntuların oldukça eski zamanlara kadar uzandığı dikkat çekmektedir (Foto. 1). Bunlar kaya mezarları, açık hava tapınma alanları ve çeşitli kazılarla ele geçirilen yer altından çıkarılan aşağıda değinilecek olan çeşitli eşyalardır. Buluntular Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Foto. 1: Tekkeköy Kazılarından Bir Görünüm
(Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s.71)

Samsun'un 17 km güney doğusunda bulunan merkez Tekkeköy İlçesi, Fındıcak ve  ınarlık Derelerinin suladığı vadi boyunca yükselen volkanik kaya kütleleriyle, vadi yamaçlarında görülen büyüklü k  kl  mağara ve kaya sığınaklarıyla, Fındıcak ve  ınarlık Derelerinin suladığı verimli arazileri ve uygun iklim özellikleriyle ilk çağlardan günümüze sürekli bir yerleşme sahne olmuřtur²⁷. İlçe merkezinin güneyinde, Tekkeköy Mağaraları olarak bilinen tarihi mağara yerleşmeleri Tekkeköy ve Karadeniz'in tespit edilebilen en eski yerleşim alanıdır. Bi-

²⁷ Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem*, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Yiğitpaşa), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 60.

lim çalışmaları Tekkeköy yerleşimlerinin Eski Taş Çağı'na (Yontma Taş Devri / Paleolitik Çağ: 2,5 milyon yıl – M.Ö. 12000) kadar indiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra devamla Orta Taş Çağı, (Mezolitik Çağ / Epipaleolitik: M.Ö. 12000 – M.Ö. 9000) dönemi yerleşimleri de saptanmıştır.

Tekkeköy'deki kayaçların yapısı incelendiğinde altta sert ve aşınmaya karşı dirençli bazaltların, onun üstünde ise daha kolay aşınabilen tüflerin yer aldığı dikkati çekmiştir. Tüflerin rahat yontulabilir olması yörede, mağaraların oluşturulmasında ve bu sahada tarihi, mağara-kale yerleşmelerinin kurulmasında etkili olan önemli faktörlerden biri olmuştur²⁸.

Eski Taş Çağına dek uzanan buluntular arasında taş yontma yöntemiyle elde edilen işlenmiş taş aletleri, yerli birer damga taşıyan seramik parçaları, ok ve mızrak uçları, baltalar, kesici ve kazıyıcı aletler yer alır²⁹. Yassı balta, topuz başı, iki üç yüzlü, rötuşlu veya rötuşsuz sileks, opsidyen bıçaklar, el değirmenleri ve pişmiş topraktan yapılmış ağırlık ve ağırşaklar, ge-yik boynuzundan yapılmış çekiç-çapalar da diğer buluntular arasındadır³⁰.

Bakır Çağ (Kalkolitik) Tabakası buluntuları arasında aynı seviyede ve toplu bir şekilde mezarlara rastlanmaktadır. Bunların yakınlarında bulunan bir yerleşme yerinin mezarlığı olabileceği değerlendirilmiştir³¹. Mezarların “toprak mezar” olarak da adlandırılan basit çukurlar şeklinde olduğu, mezar sunuları olarak; seramik kaplar, bıçaklar, kamalar ve madeni bilezik parçaları, bıçak, çivi, iğne ve ok uçları ve küpelere rastlandığı anlaşılmaktadır (Foto. 2)³². Seramik eserlerde; siyah boya astar üstüne sürülen beyaz boyalı geometrik süslerden başka, kertikli,

²⁸ Uzun Ali “Tekkeköy’de (Samsun) Mağara – Kale Yerleşmeleri”, Doğu Coğrafya Dergisi, S. 1, 1995, s. 413-433; Kemalettin Şahin ve Harun Reşit Bağcı, “Tekkeköy İlçesi’nin Fiziki Coğrafya Özellikleri”, Tekkeköy Tarihi Düünden Bugüne: Antik Dönem, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Yiğitpaşa), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 8.

²⁹ Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 61-62.

³⁰ Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 63.

³¹ Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 61.

³² Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 62.

dişli ve çizgili süs örnekleriyle birlikte özellikle yivli süslere sıkça rastlanır (Foto. 3)³³.

kültürünün etkisinin Karadeniz kıyılarına kadar ulaştığını gösteren Eski Tunç Çağı buluntuları olduğu dikkat çekmektedir³⁶.

Hitit tabakasında herhangi bir mimari yapı kalıntısı veya mezara rastlanmamasına karşın Dündartepe ve Orta Anadolu buluntularıyla benzer; devetüyü, toprak rengi ve özellikle kırmızı renkli Hitit seramikleri ve ağırlık, ağırşak ve topuz başları ortaya çıkarılmıştır. Belirtilen buluntuların, Hitit kültürünün Dünder-Tepe'nin doğusuna da yayıldığını göstermesi açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır³⁷. Tekkeköy çevresinde tespit edilen bir höyük bulunmamaktadır. Mezarlığa en yakın olan höyük, Dündartepe olup oldukça uzaktır. Buluntulara bakılarak Tekkeköy'de Hitit yerleşimi olduğu, ancak mimari yapı kalıntılarının olmayışı ve buluntuların azlığı buranın küçük çaplı bir yerleşme yeri olabileceğini göstermektedir³⁸.

Tekkeköy'de açık hava tapınma alanlarıyla da karşılaşilmektedir. Açık hava tapınım alanları; Arkeoloji literatüründe diğer mimari buluntular kadar çok fazla dikkati çekmeyen o dönem insanının ölüm ve bereket anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıktığı sanılan kaya anıtlardır. Demir Çağı'nın karakteristik yapılarından biri olan kaya basamakları da bunlardan biri olup Anadolu'nun batı kıyılarından, doğu bölgelerinin içlerine kadar çok yaygın bir kullanım alanına sahiptirler³⁹. Tekkeköy'de kayalık alanda görülen kayalara oyularak şekillenen basamaklar, Samsun'da Garpu Kale gibi birçok merkezde de görüldüğü gibi işçiliği ve teknik özellikleriyle Frig dönemi eserleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Foto. 4-6).⁴⁰ Bölgede bulunan çok sayıda Demir Çağı seramik parçalarının varlığı, buranın Frig döneminde kullanıldığını ve zaman içinde değişen dinsel, sosyal, kültürel, askeri ve mimari ihtiyaçlara göre yeniden şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda burada görülen basamakların bir açık hava tapınım ala-

³⁶ Akın Timur, "Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy", s. 61.

³⁷ Akın Timur, "Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy", s. 61.

³⁸ Akın Timur, "Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy", s. 63.

³⁹ Akın Timur, "Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy", s. 63.

⁴⁰ Akın Timur, "Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy", s. 64.

nının bir parçası mı yoksa bir Frig kalesine yönelik olarak yapı-
lıp yapılmadığını tespit etmek oldukça g  t r⁴¹.

Foto. 4: Tekkeköy Mağaraları

Foto. 5: Tekkeköy Mağara Yerleşimlerinden Bir Görünüm

⁴¹ “Ancak bölgede görülen Kybele Tahtı veya Altarı olarak yorumlanabilecek anıtların varlığı, benzer örneklerden yola çıktığımızda en azından bir dönem bu basamakların açık hava tapınım alanının bir parçası olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Zira Friglerin ana tanrıçası Kybele bir doğa tanrıçasıdır ve kült alanları da genellikle doğada bulunur. Kybele’ye adanmış basamaklı sunaklar ve kaya atarları ise en sık görülen kült yapıları olarak kabul edilmektedir. Doğada açık havada tapınım alanıyla başlayan altar geleneği bazen taşınabilir bazen de kayalara şekil vermek suretiyle zaman içinde k ltlerin vazgeçilmez bir unsuruna dönüşmüştür.” Akın Temür, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 64.

Foto. 6: Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisinde Bulunan Delikli Kaya Adıyla Bilinen Mağara

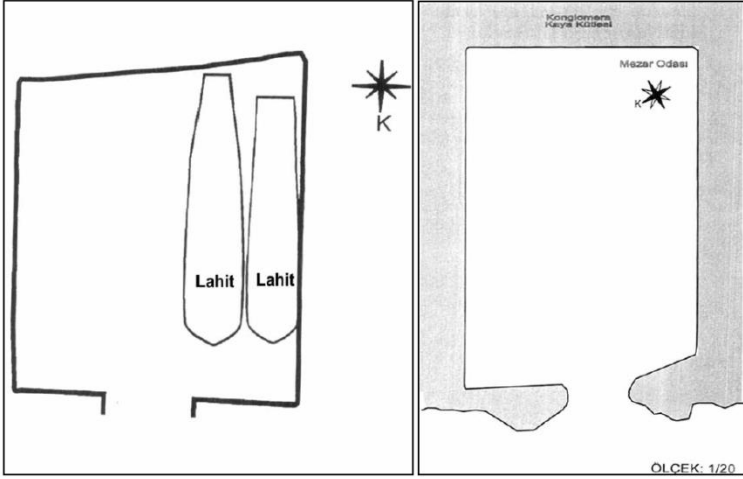
Tekkeköy'deki diğer önemli bir başka arkeolojik yapı Helenistik dönemde görülen Kaya Mezarlarıdır (Çizim 1, Foto. 7-15). Samsun İli, Tekkeköy İlçesi'nde bugüne değin tespit edilerek tescil edilen kaya mezarlarının sayısı toplam altı adettir. Bu mezarlardan beş tanesi yer altı kaya mezarı olarak tek odalı olacak şekilde yapılarak kullanım görmüşken bir tanesi de yer üstü kaya mezarı olarak yapılmış ve defne sahne olmuştur. Tekkeköy İlçesi'nde görülen yer altı kaya mezarları, Antik Amisos Kenti'nin nekropol alanında görülen mezar örnekleriyle benzer mimari özelliklere sahiptir.⁴²

Büyüklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı, Zafer Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı, Kirazlık Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı, Bakacak Mahallesi Yer Üstü Kaya Mezarı, Antyeri Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı, Asarağaç Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı sözü edilen kaya mezarlarıdır. Mezarların sadece ikisinde defin kalıntısı ve buluntuları in-situ⁴³ konumda ele geçmiştir. Diğer mezarlar tahribata maruz kaldığı için bir defin

⁴² O. Alper Şirin vd., "Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları", *Tekkeköy Tarihi Düinden Bugüne: Antik Dönem*, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Yiğitpaşa), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 81-115.

⁴³ Tarihi eserin tahrip edilmemiş ve yeri değiştirilmemiş bir halde bulunması durumu.

kalıntısına veya bir buluntuya rastlanılmamıştır. Mezarların hepsi tek odalı olup tespit edilebildikleri kadarıyla da tavan kısımları yarım daire formudur. Bölgede yer alan mezarların mekân düzeni benzer özellikler göstermektedir⁴⁴.

Çizim 1: Büyüklü Mahallesi’ndeki Kaya Mezarının Planı (solda), Zafer Mahallesi’ndeki mezarının Planı (sağda) (O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 115)

Tekkeköy İlçesi, Bakacak Köyü’nde Bakacak Deresi Vadisine bakar konumda bulunan ve “Türbe Kayası” mevkiinde kayalık tepe üzerinde yer alan bir kaya mezarı, yörede “Türbe Kayası” adıyla anılmaktadır (Foto. 15). Yapı, kayalık bir alan üzerinde bulunan bir mezar odası ve girişin sağında bulunan nişten oluşmaktadır. Mezar odasına kayalara oyulmuş dokuz basamakla bir merdivenle ulaşılırken, niş şeklinde biçimlendirilmiş alana üç basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Mezar odasının girişinin sağında bulunan niş yapısı, zemini düzeltilmiş dörtgen şeklindedir. Cephe duvarı oval oyulmuş dörtgen bir cepheye sahipken bu çerçeve sonradan kırılarak yok edilmiştir. Bu alanın dini ayinlerin yapıldığı, adak veya sunuların konduğu

⁴⁴ Kaya mezarları ve buluntuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 83-88.

bir mekân olarak düzenlenmiş olabileceği düşünülmektedir⁴⁵. Kaya mezarı, kemerli bir giriş, tonozlu tavanı olan tek odalı bir mezar odasına sahiptir. Duvarlarda görülen izlerden nişlerin olduğu anlaşılmakla birlikte, yoğun tahribata uğradığı için biçimleri anlaşılamamaktadır. Mezar odasında ölünün yatırılması için kayaya oyulmuş bir adet seki tespit edilmiş olmakla birlikte tahrip olmuştur⁴⁶.

Büyükklü Mahallesi, Mahmatlı Mevkii'nde bulunan başka bir kaya mezarı da benzer özellikler göstermektedir (Foto. 7-11). Bir önceki kaya mezarında olduğu gibi, kemerli bir giriş, tonozlu tavanlı tek odalı bir mezar odasından oluşmaktadır. İlkinden farklı olarak; ikincisinde mezar odası içinde herhangi bir niş ve ölülerin yatırılması için bir seki bulunmaz. Cesetler doğrudan zemine yatırılmış olmalıdır. Mezar odasının duvar işçiliği de diğerine göre oldukça kötüdür. Her iki kaya mezarının biçim ve işçilik özelliklerine bakılarak, Samsun ve çevresinde sıkça görülen Helenistik dönem mezar geleneğinin özelliklerini taşıdıkları söylenmektedir⁴⁷.

Foto. 7: Büyükklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarının Giriş Kısımından Görünüm (Orhan Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 91)

Foto. 8: Büyükklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarının Temizlik Sonrası Görünümü (Orhan Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 93)

⁴⁵ Erhan Abdik vd, Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Samsun İl Özel İdaresi Yayınları, Samsun, 2012, s. 233; Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 65.

⁴⁶ Erhan Abdik vd, Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Samsun İl Özel İdaresi Yayınları, Samsun, 2012, s. 233; Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 65.

⁴⁷ Akın Temur, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, s. 65.

Foto. 9: Büyüklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezardaki Definlerden Görünüm (O. Alper  irin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 94)

Foto. 10: Büyüklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı Seramik Buluntular (O. Alper  irin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 99)

Foto. 11: Büyüklü Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarda Ele Geçen M. . Geç 2. yy. – Erken 1. yy. Et dl k Eserler ve Sikkeler (O. Alper  irin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 100)

Foto. 12: Zafer Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarından Görünümler (O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 102-103)

Foto. 13: Zafer Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarındaki lahit ve buluntulardan Görünümler (O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 104,106)

Foto. 14: Kirazlık Mahallesi Yer Altı Kaya Mezarı (O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 108)

Foto. 15: Bakacak Mahallesi Yer Üstü Kaya Mezarı (O. Alper Şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 110)

2.2. Türk Dönemi Yapıları

Zaman dizinine göre Arkeolojik devirlerden sonraya ait eserlerin tamamı Türk devri eserleridir. Bu eserlerin tamamı Osmanlı devrine aittir. Bunları İslami ve Hristiyan eserler şeklinde sınıflamak mümkündür.

2.2.1. Türk İslâm Yapıları

Türk İslâm Yapıları; camiler, çeşmeler, köprüler, değirmenler, istasyon binaları, evler, kısal ev bileşenleri (avlu / bahçe elemanları: ambar, fırın, kümes samanlık, ahır-ağıl, kuruluk / depo, çardak ve çit şeklinde sıralanmaktadır. İlçe ormanlık bir alanda bulunduğundan özellikle köylerde geleneksel mimarlık ahşap ağırlıklıdır. Ahşabın kolay yok alması nedeniyle birçok geleneksel eser ortadan kalkmıştır. Yörede ahşabın yanı sıra sınırlı bir taş işçilik de görülmektedir. Taş işçilik özellikle köprü, değirmen, kilise ve çeşmelerde görülmektedir. Eserlerin büyük bir kısmı 19. Yüzyıl sonrası ve Erken Cumhuriyet devrine aittir. Erken Cumhuriyet devrinde başlayarak 1970'li yıllara kadar kırsal alanlardaki yapılarda geleneksel ahşap işçilik yaşamaya devam etmiştir. Bu da Osmanlı devri geleneğinin esasen kesintiye uğramadan devam ettiğini göstermektedir.

Çarşamba çevresinin Anadolu Selçuklu devrinde Türk yerleşimine sahne olmasına bakılarak Çarşamba'nın yakınında bulunan Tekkeköy'ün de Selçuklu devrinde iskân edilmiş olabileceği akla gelirse de buna işaret eden bir belge veya bulguya rastlanmamıştır. Anadolu-Türk kültüründe şehir ve kasaba merkezlerinde görülen bir Ulu Caminin Tekkeköy'de bulunmaması veya en azından aynı isimli bir yenilenmiş cami olmaması muhtemelen daha geç tarihlerde iskân edildiğine işaret sayılabilir. İlçe merkezinde bulunan ancak yeni baştan betonarme olarak inşa edilen Şeyh Yusuf Zeynüddin Camii'nin ilçenin merkez yapısı / Ulu camisi olabileceği düşünülebilir. Anadolu Selçuklu devleti zamanında yaşamış büyük İslam velisi ve Şeyh Abdülkadir-i Geylani torunlarından olduğu yolunda rivayetler bulunan bu şahsın ilçenin ilk Türk yerleşimiyle birlikte bölgeye gelen dervişlerden biri olabileceği akla gelmektedir.⁴⁸ Yapıda harime

⁴⁸ Yöreye ilgili bir araştırmada, Şeyh Yusuf Zeynuddin Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış bir İslam büyüğü olduğu, doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, 1322 yılında Samsun'da vefat eden kardeşi Şeyh Seyyid Kutbettin'e nazaran bu yıllarda yaşamış olduğu belirtilmektedir. Herhangi bir kaynak gösterilmeksizin, yöredeki rivayetlerden derlendiği anlaşılan tespitlere göre, Şeyh Yusuf Zeynuddin Anadolu'nun fethinden önce, yörede bir tekke kurup, irşat faaliyetlerine başlamıştır. 1285 yılında tekkesinin bulunduğu yerde bir cami yaptırdığı rivayet edilmektedir. Bunun, şimdiki

geçit veren kapı ve ahşap kanatları haricinde, orijinal bir unsur kalmamıştır. Kanatlardan soldakinin üzerindeki ahşap yüzeye oyularak yazılan Osmanlı Türkçesi ile “sene 1281” şeklindeki kitabeye bakarak caminin, M. 1864-65 yılında inşa edilmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak bu tarihin ilk inşadan sonraki bir dönemde yapılan bir tadilat veya yeniden inşaya işaret edebileceği düşünülmelidir. Ayrıca Çarşamba ve Terme gibi bu yörenin de ahşap çantı geleneği dâhilinde olduğu hatırlanırsa⁴⁹ İlçenin Ulu Camisi konumundaki ilk camisinin, ahşap çantı bir yapı olması ihtimali –Samsun ev Çarşamba’da olduğu gibi⁵⁰– akla yakındır. Yöredeki yok olan birçok yapının ahşaptan inşa edildiği bunların büyük bir kısmının da ahşap yığma yapılar (çantı / çandı) olduğu kalan yapılar ve kimi eski fotoğraflara bakılarak da anlaşılmaktadır. Tekkeköy’e bağlı Selyeri mevkiinde bulunan eski bir fotoğrafta (Foto. 16) görülen kahvehane yapısının da böyle bir çantı yapı olduğu görülmektedir. Kahvehane yapılarından Tekkeköy haricindeki yakın bölgede de günümüze ulaşabilen bir örneği bulunmamaktadır. Tekkeköy’de yıkılarak günümüze ulaşamayan yapılar da bulunmaktadır. Bunlarla ilgili bir değerlendirme yapmamış olmakla birlikte Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nin internet sitesinde rastladığımız H-11-05-1217 / 9 Eylül 1802, H-16-05-1090 / 25 Haziran 1679 ve 15-11-1090 / 18 Aralık 1679 tarihli üç belge, ilçede inşa edilen bazı zaviyelere işaret etmektedir.⁵¹

caminin yerinde olduğu düşünülebilir. A. O. Baş vd., *a.g.e.*, s. 118. Şeyh Yusuf Zeynuddin’in kardeşi Seyyid Kutbettin’in Samsun’da adını taşıyan, bir camiyle türbeye katalogta yer verdik.

⁴⁹ M. Sami Bayraktar, Samsun’da Türk Devri Mimarisi, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 417-421. Çantı yapıların yakın bölgenin mimari karakteristiği olduğu yöreyle ilgili çeşitli yayınlardan da anlaşılmaktadır Kaynaklar başlığı altında bulunan Yılmaz Can, M. Sami Bayraktar, Eyüp Nefes ve M. Kemal Şahin’in yayınlarına bakılabilir.

⁵⁰ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, 485-86.

⁵¹ Fon: C..EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 625 - 31516, Özet: Samsun’un Ökse kazasının Şeyh Geyvan köyünde Şeyh İbrahim Efendi Zaviyesi Vakfı’nın Zaviyedarına yapılan taaddinin önlenmesi istirhamı. (Mehmed mühürlü.), Tarih: H-11-05-1217; Fon: İE.EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 10 - 1185, Özet: Canik sancağında Ökse kazasına tabi Tekke karyesinde vaki Babayof

Tekkeköy’de eski mezarlıklar da maalesef büyük ölçüde korunamamıştır. Tekkeköy merkezindeki Seyh Yusuf Zeyn d-din Camii’nin kible tarafındaki geniş mezarlıkta ve kırsal alanda bazı cami ve ev yakınlarında bulunan eski birkaç mezar taşının çok eskiye giden örnekleri bulunmamaktadır.⁵² Ancak kırsal alanda, benzerleri diğ r bazı Samsun köylerinde de görülen, az sayıda rastladığımız büyük boyutlu kaba blok taşlardan ibaret şahidelere sahip mezarların epey eskiye gidebilecekleri akla gelmektedir. Ancak bunlar başucundaki gayri muntazam büyük taş levha (şahide) haricinde yazı veya dikkat çeken bir özellik göstermemektedirler.

Türk dönemi Hristiyan  yapılar olarak, birkaç geç devir Osmanlı dönemi kilisesi günümüze ulaşabilmifştir.

Foto. 16: Tekkeköy Selyeri Kahvehanesinin 1890 yılı görünümü (N.  pek – C. Yılmaz, Samsun Albümü, s. 162)

zaviyedarı iken aheri tarafından müdahele vuku’undan bahisle meni hakkın-da Hüseyin imzasıyla verilen istida, Tarih: H-16-05-1090; Fon: C..EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 453 - 22953,  zet:  kse kazası Tekke köyünde Baba Yuf Zaviyesi vakıflarına müteveli tayini, Tarih: H-15-11-1090. Çalışmamızda Hicri tarihlerin Miladi karşılığını tespit için Türk Tarik Kurumunun İnternet sayfasından yararlanılmıştır. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi 11.012021)

⁵² Tekkeköy mezarlıkları ve mezar taşları ile ilgili olarak bkz. Eyüp Nefes, “Tekkeköy’deki Tarihi Mezar Taşları”, Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Osmanlı Devri, C. 3 (Editörler, M. Yavuz Erler – N. Tuğba Yiğitpaşa – H. Tan), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 155-170.

2.2.1.1. Camiler

Karadeniz Bölgesi'nde ormanların yoğun olması ve bol miktarda ağaç bulunmasından dolayı bölgedeki yapıların karakteristik inşa malzemesinin ahşap olmasında etkili olmuştur. Bölgede ahşap malzeme evler, camiler, köprüler ve ambarlar gibi pek çok yapının inşasında kullanılmıştır⁵³. Yapılarda ahşap malzeme yığma (çantı) tekniğiyle inşa edilmiştir⁵⁴. Samsun ve çevresinde ahşap çantı tekniğiyle inşa edilmiş yapılar arasında kuşkusuz camiler önemli bir yere sahiptir⁵⁵.

⁵³ Sivil mimari ile ilgili bkz. Bülent Çetiner, "Doğu Karadeniz ve Evleri", İlgi, S. 44, İstanbul, 1986, s. 15-22; Erdem Yücel, "Trabzon'un Ev ve Konakları", Kültür ve Sanat, S. 5, Ankara 1990, s. 34-39; Haşım Karpuz, "Geleneksel Trabzon Evleri", Kültür ve Sanat, S. 18, Ankara 1993, s. 19, 22; Özlem Ataoğlu, "Kastamonu'nun Tarihi Evlerinden Örnekler", *Kültür ve Sanat*, S. 27, Ankara, 1995, s. 40-43; Özdemir Tan, "Kastamonu Köylerinde Geleneksel Mimari", Kültür ve Sanat, S. 27, Ankara, 1995, s. 60-62; Necati Demir, "Ordu ve Yöresinde Serendiler", Kültür ve Sanat, S. 36, Ankara, 1997, s. 42-45; Suat İskender, "Trabzon'un Vakfikebir İlçesinde Geleneksel Ahşap Mimari İçin Bir Örnek Refik Komut Seranderindeki Mimari Süsleme", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 14, İstanbul, 1997-98, s. 16.

⁵⁴ Çantı tekniğinde; yontulmamış ya da kereste halindeki ahşap perdeler, kurtboğazı geçmelerle birbirlerinin üstüne oturtularak inşa edilir. Anadolu'da Karadeniz Bölgesindeki yapılarda yaygın olarak bu teknik kullanılmıştır. Celal Esat Arseven, "Çantı", *Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1983, s. 368; Metin Sözen – Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 72.

⁵⁵ Samsun'daki ahşap camiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., H. H. Günhan Danışman, "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği – Bafra, İkiztepe Arkeolojik Verilerinin ışığında Çarşamba Gökçeli Camii'nin İncelenmesi", IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. 1, Ankara 1998, s. 135-144; Yılmaz. Can, *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, İstanbul 2004; Yılmaz. Can, "Samsun'da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri", Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap, Samsun 2007, s. 509-527; Candan Nemlioğlu, "Göçeli (Gökçeli) Camii", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, C.II, Konya 2001, s. 117-136; Mustafa Kemal Şahin, "Samsun-Çarşamba/Yaycılar Köyü-Şehy Habib Köyü Camii", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, Erzurum 2004, s. 15- 36; M. Sami Bayraktar, a.g.e.; M. Sami Bayraktar, "Samsun'da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", Samsun Sempozyumu, Samsun 2012, C. 3, s. 557-603; M. Sami Bayraktar, "Samsun Çarşamba'da Taceddinoğulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser Ordu ve Porsuk Köyü Camileri", Geçmişten Geleceğe Samsun 2007, İkinci Kitap, Samsun, 2007, s. 529-557; M. Sami Bayraktar, "Vezir-

Tekkeköy’de de ahşap çantı tekniğinde inşa edilmiş beş cami bulunmaktadır. Camilerden biri tamamen yıkılmış halde, diğer dördü ise kısmen tahrip olmuş ve günümüzde kullanılmamaktadır.

Çayırçökek Köyü Ahşap Camii: Tekkeköy Çayırçökek Mahallesi’nde mezarlık alanında yer alan cami, Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 15.02.2007 tarihinde tescil edilmiştir⁵⁶. Kaynaklarda caminin “H. 1248 / M. 1832” tarihinde inşa edildiği geçmektedir (Foto. 17)⁵⁷. Günümüzde yapıya ait hafriyat kalıntılarından başka bir şey bulunmamaktadır (Foto. 18). Yapının planı ve yıkılmadan önceki durumunu, daha önceden yapılan çalışmadan öğrenilmektedir⁵⁸. Caminin planı, kareye yakın dikdörtgen formlu harim mekânı ve harim mekânını dışta üç yönden çevreleyen revaklardan meydana getirilmiştir (Çizim 2). Camide harim mekânın üç yönden çevreleyen bir mahfilî bulunmaktaydı. Cami define aramak için kepçeyle yıkılmıştır⁵⁹.

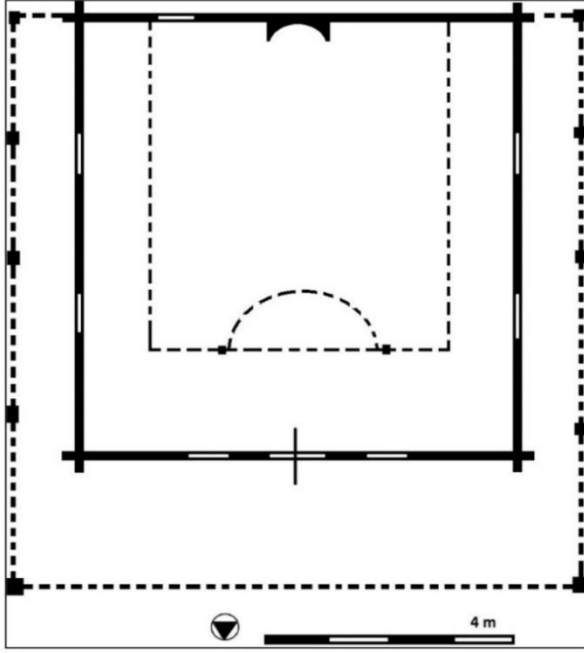
köprü’de Tarihi Yapı Mirasımız”, Vezirköprü Araştırmaları, Samsun, 2014, s. 293-428; “Çarşamba Ordu Köyü Camii ve Kalesi”, Samsun Çarşamba’da Beylik Merkezi Ordu Köyü, Samsun, 2016, s. 41-56; Eyüp Nefes, Samsun’da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık Tiryakioğlu Camii, *OMÜİFD*, 2010, sayı: 28, s. 151-174; Eyüp Nefes, “Samsun Çarşamba Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami: Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Camii”, *Vakıflar Dergisi*, 2012, sayı: 38, s. 155-164; Eyüp Nefes, Samsun/Kavak’ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallesi Camii, *OMÜİFD*, 2016, sayı: 40, s. 49-65; Eyüp Nefes, “Samsun/Bafra İlçesi’nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2015, cilt: XV, sayı: 2, s. 291-317; Eyüp Nefes, “Samsun Vezirköprü’de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Cami”, *OMÜİFD*, 2017, sayı: 43, s. 129-154.

⁵⁶ Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 15.02.2007 Gün ve 1094 Sayılı Karar.

⁵⁷ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 233.

⁵⁸ Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi’nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. III, Samsun 2018, s. 109-151 (115).

⁵⁹ Saha araştırmamızdan yaklaşık bir ay önce caminin kepçeyle yıkıldığı Mücahit Demir ile yapılan sözlü tarih çalışmasında öğrenilmiştir (24. 12. 2020).

Çizim 2: Tekkeköy Çayırçökek Köyü Ahşap Camii Planı
(Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilen
Ahşap Camiler, s. 115)

Foto. 17: Tekkeköy Çayırçökek Köyü Ahşap Camii'nin
Yıkılmadan Önceki Hali (Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi'nde
Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, s. 113)

Foto. 18: Tekkeköy  ayır  kek Köyü Ahşap Camii Günümüzdeki Durumu

Sarıyurt Köyü Ahşap Camii: Tekkeköy Sarıyurt Mahallesi'nde mezarlık alanında yer alan yapı, 18.12.1992 tarihinde 1525 sayılı kararla tescil edilmi tir⁶⁰. Caminin kapı a ıklığıının üzerindeki kitabesinden 1944 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının büyük bir bölümü günümüzde yıkılmış ve harap durumdadır. Cami, ahşap  antı tekniğinde inşa edilmiş olup kareye yakın dikdörtgen planlıdır ( izim 3, Foto. 19-20). Yapının doğu, kuzey ve batı yönlerini çevreleyen iki katlı revak düzenlemesi bulunmaktadır. Harim mekânında da benzer şekilde mahfil düzenlemesine yer verilmiştir (Foto. 21). Genel itibarıyla sade bir görünüme sahip caminin kapı kanatlarında geometrik süslemeler bulunmaktadır.

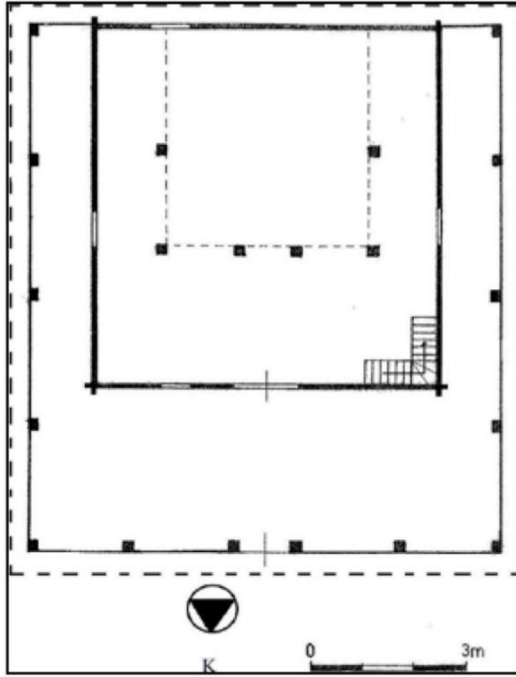
⁶⁰ Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, s. 242.

Foto. 19: Tekkeköy Sarıyurt Köyü Ahşap Camii Doğu Cephesi

Foto. 20: Tekkeköy Sarıyurt Köyü Ahşap Camii Güney Cephesi

Çizim 3: Tekkeköyü Sarıyurt Köyü Ahşap Camii Planı (E y p Nefes, Tekkeköyü Yöresi'nde  antı Tekni inde İ a Edilen Ahşap Camiler, s. 125)

Foto. 21: Tekkeköyü Sarıyurt Köyü Ahşap Camii Harim Mekânı Yıkılmı   atısından Görünümü

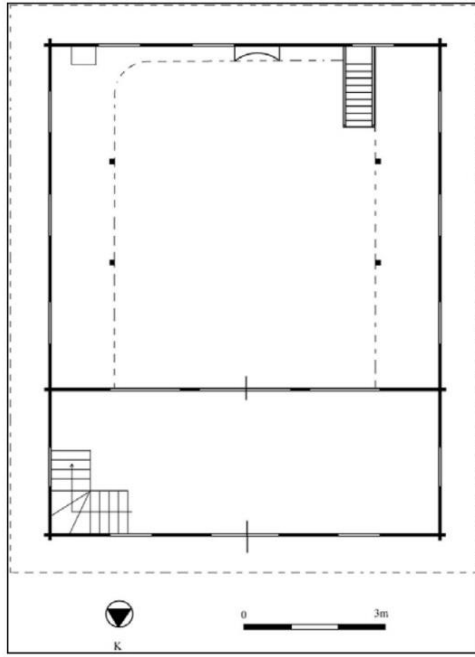
Güzelyurt Köyü Ahşap Camii: Tekkeköy Güzelyurt Mahallesi'nde bulunan cami 18.12.1991 tarihinde 1525 sayılı kararla tescil edilmiştir⁶¹. Cami, 1942 yılında inşa edilmiştir⁶². Mezarlık alanında bulunan yapı, günümüzde kullanılmamaktadır. Ahşap malzemeyle çantı tekniğinde inşa edilen cami, dikdörtgen planlıdır. Caminin duvarlarında iki kat sırası halinde dikdörtgen açıklıklı birbirine simetrik giyotin pencerelere yer verilmiştir. Yapının kuzey cephesindeki kapı açıklığıyla, son cemaat yerine geçiş sağlanmaktadır (Foto. 22). Doğu-batı doğrultusundaki son cemaat yeri dikdörtgen planlıdır (Çizim 4). Harim mekânına son cemaat yerinden geçilmektedir. Yapının kareye yakın dikdörtgen planlı hariminin güney cephesinde mihrap, mihrabın doğusunda vaaz kürsüsü, batısında ise minber yer almaktadır (Foto. 23). Harim mekânını U şeklinde çevrelen bir mahfili bulunmaktadır (Foto. 24). Caminin mihrap, minber ve ahşap tavan yüzeylerinde geometrik kompozisyonlu basit süsleme unsurları görülmektedir.

Foto. 22: Tekkeköy Güzelyurt Köyü Ahşap Camii Kuzey ve Batı Cephesi

⁶¹ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 243.

⁶² Günümüzdeki cami, 300-350 yıllık küçük boyutlu eski bir camiye ait parçalarının da kullanılarak inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. III, Samsun 2018, s. 124.

Çizim 4: Tekkeköyü Güzelyurt Köyü Ahşap Camii Planı
(Eyüp Nefes, Tekkeköyü Yöresi'nde  antı Tekni inde İ a Edilen
Ahşap Camiler, s. 117)

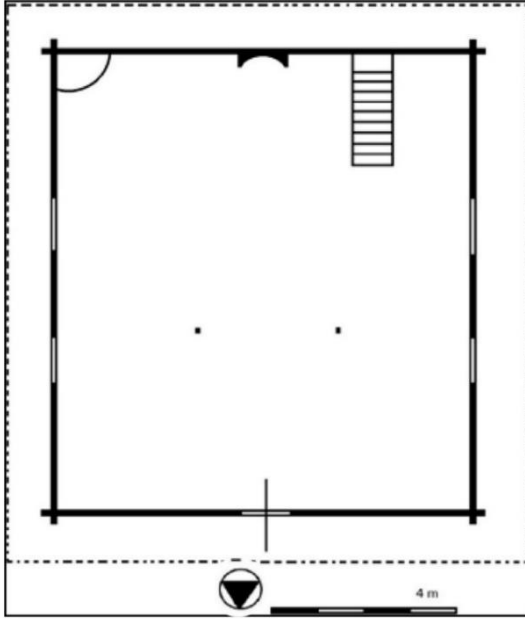
Foto. 23: Tekkeköyü Güzelyurt Köyü Ahşap Camii Harim Mekanı
Güney Cephesi

Foto. 24: Tekkeköy Güzelyurt Köyü Ahşap Camii Harim Mekânı Kadınlar Mahfili

Yeşildere Köyü Ahşap Camii: Tekkeköy Yeşildere Mahallesi'nde mezarlık alanında yer alan yapı günümüzde kullanılmamaktadır. Yapının inşa tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır. Cami, 1963 yılında yerel bir usta tarafından yapılmıştır⁶³. Kare planlı yapı, ahşap malzemeyle çantı tekniğinde inşa edilmiş olup caminin üzeri dört yönden pahlı kırma çatıyla örtülüdür (Çizim 5). Yapının doğu ve batı cephesinde simetrik olarak açılan pencerelere yer almaktadır (Foto. 25-26). Harim mekânına kuzey cephedeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Ahşap mihrap ve minberi sade bir görünüme sahiptir(Foto. 27).

⁶³ Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. III, Samsun 2018, s. 134.

Çizim 5: Tekkeköyü Yeşildere Köyü Ahşap Camii Planı
(Eyüp Nefes, Tekkeköyü Yöresi'nde  antı Tekniğinde İ şa
Edilen Ahşap Camiler, s. 134)

Foto. 25: Tekkeköyü Yeşildere Köyü Ahşap Cami Kuzeydoğ  Cephe
Görünümü

Foto. 26: Tekkeköy Yeşildere Köyü Ahşap Camii Batı Cephe Görünümü

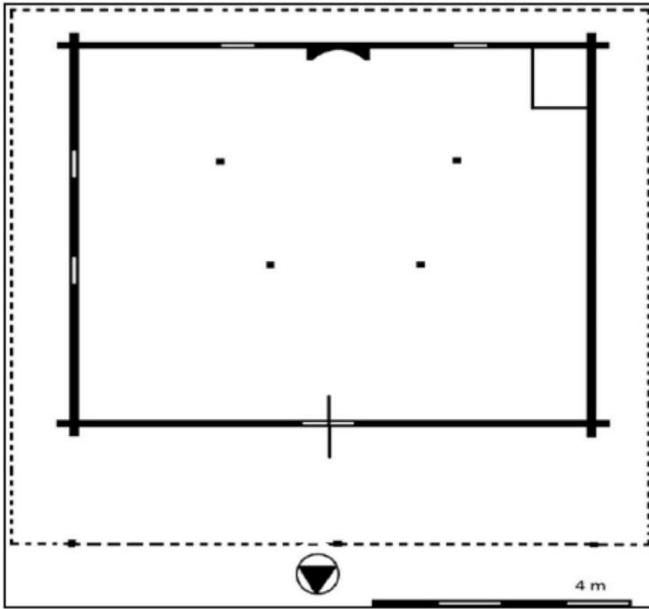

Foto. 27: Tekkeköy Yeşildere Köyü Ahşap Camii Harim Mekanı, Güney Cephe Görünümü

Yeşilalan Köyü Ahşap Camii: Tekkeköy, Yeşilalan Mahallesi'nde mezarlık alanında yer almaktadır. Cami, bitişğinde inşa edilen yeni camiden dolayı günümüzde kullanılmamaktadır (Foto. 28). Caminin kapı açıklığının batısındaki metal levhada 1967 yılında inşa edildiği yazmaktadır. Yapı, kareye yakın dikdörtgen planlı olup çantı tekniğinde inşa edilmiştir (Çizim 6). Caminin doğu ve batı cephesinde simetrik olarak açılan pencere açıklıkları vardır (Foto. 29, 30). Harim mekânında ahşap mihrap ve minber bulunmaktadır. Yapının tavanında ve saçaklarında süsleme öğelerine yer verilmiştir (Foto. 31).

Foto. 28: Tekkeköy Yeşilalan Köyü Ahşap Camii ve Batısındaki Yeni Camii

Çizim 6: Tekkeköy Yeşilalan Köyü Ahşap Camii Planı (Eyüp Nefes, Tekkeköy Yöresi'nde  antı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, s. 139)

Foto. 29: Tekkeköy Yeşilalan Köyü Ahşap Camii Kuzey Cephesi

Foto. 30: Tekkeköy Yeşilalan Köyü Ahşap Camii Doğu Cephesi

Foto. 31: Tekkeköyü Yeşilalan Köyü Ahşap Camii Harim Mekânı

İncelediğimiz camiler arasında 1832 yılında inşa edilen Çayırçökek Köyü Camii, en erken tarihli, 1967 yılında inşa edilen Yeşilalan Köyü Camii ise en geç tarihli. Yöre halkından alınan bilgilere göre define arayanlar tarafından yakın zamanda kepçeyle yıkılan Çayırçökek Köyü Camii’nden günümüze hafriyat kalıntıları kalmıştır. İncelediğimiz camilerin tamamı günümüzde kullanılmadığı için bakımsız ya da harap durumdadır.

Tekkeköyü’deki camileri tamamı mezarlık içerisinde inşa edilmiştir. İncelediğimiz camilerin yerleşim yerlerinden uzakta mezarlık alanlarında inşa edilmeleri, birkaç köy tarafından cuma namazı kılmak için Cuma Camii⁶⁴ olarak inşa edildiğini g stermektedir⁶⁵. Tekkeköyü’de incelediğimiz camiler mezarlık

⁶⁴ Müslümanların cuma namazlarını eda etmeleri için bir araya geldikleri ve Cuma hutbesinin okunduğu camilere Cuma Camii denilmiştir. Bu camiler aynı zamanda bayramlarda da insanların bir arada bayram namazlarını kılmak için kullandıkları camilerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nusret  am, “İslam’da Bazı Fıkhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisine Etkisi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 21, İstanbul 1990, s. 377-378.

⁶⁵ Eyüp Nefes, Tekkeköyü Yöresi’nde  antı Tekniğinde İnşa Edilen Ahşap Camiler, *Tekkeköyü Tarihi-Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. III, Samsun 2018, s. 146.

içerisinde inşa edilmesiyle, Samsun'daki Çarşamba Kuşhane Köyü Eski Camii⁶⁶, Terme Yeni Camii Köyü Eski (Cuma) Camii⁶⁷, Terme Dağdıralı Köyü Camii⁶⁸, Terme Karacalı Köyü Camii⁶⁹, Kavak Tatarmuslu Köyü Yeni (Dere) Camii⁷⁰ ve Asarcık Akyazı Köyü Gökçeli Camii⁷¹ ile benzerlik göstermektedir.

Samsun il sınırlarındaki çantı camilerin mekân düzeni ve genel mimari özellikler bakımından, erken ve geç örneklerde bir takım farklar belirlemektedir. En büyük ve tespit edilebilen ilk örnek olan Çarşamba Gökçeli Camii (1206 yılı dolayları – Anadolu Selçuklu devri) ve benzerlerinde, geneli itibariyle daha kaba bir işçilikle birlikte, dikine dikdörtgen bir harim, bazı örneklerde bunun önünde bir son cemaat yeri ve yapıyı iki, üç veya dört yönden saran revaklar görülmektedir. En erkeni 1596 yılında Kavak - Bekdemir Köyü Camii ile görülmekle birlikte, daha çok 18. ve 19. yüzyıla tarihlediğimiz ikinci grupta, harim düzeni bakımından aynı şeyler söylenebilirse de, diğer kesimlerde bazı farklılıklar görülmektedir. Birinci gruptaki dört cami de harimin önünde ahşap perdelerle çevrili bir son cemaat yeri bulunmasına karşılık, ikinci gruptaki hiçbir eserde, bu görülmez. Harimi saran revaklar düzeni bakımından, iki grup arasında, ayırıcı bir fark görülmemekle birlikte, iki katlı revaklar ikinci grupta yer almaktadır. Cephe görünüşlerinde iki grup arasında belirgin bir fark doğmaktadır. Daha basit ve kabaca duran birinci grupta, basık ve kapalı bir cepheyle karşılaşılrken, ikinci gruptaki eserlerde, ince işçilikle birlikte, yüksek ve ferah bir cephe görülmektedir. Birinci grupta iki katlı bir cephe düzeninden söz edilemezken, diğer grupta kat kirişleri ve duvar ortala-rındaki dikmelerle belirginleşen, iki katlı ve büyük ölçüde simetrik pencere düzeniyle desteklenen, hareketli bir cephe tasarımı söz konusudur. Tekkeköy Ahşap camileri mimari karakter

⁶⁶ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 70.

⁶⁷ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁸ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 77.

⁶⁹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 111.

⁷⁰ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 122.

⁷¹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 122.

bakımından Samsun antı camilerinin ikinci grubuna dâhil eserlerdir.⁷²

Bölgenin bol yağış almasından dolayı Tekkeköy'deki incelediğimiz camiler doğrudan toprakla temas ettirilmemiştir. Camiler genellikle rutubetten korunmak için taşların üzerine konumlandırılmıştır. Yörede yer alan sivil mimari eserlerde benzer şekilde yağmurun sebep olduğu nemden korunmak için taş duvar üzerinde inşa edildiği görülmektedir.

Camilerin  zeri dört omuzlu ahşap çatıyla kapatılmış ve çatıların üzeri alaturka kiremit, Marsilya kiremit ve sac ile kaplanmıştır. Çatıların saçakları beden duvarından ortalama 80-100 cm dışa taşırılarak camiler yağmurdan korunmaya çalışılmıştır.

Camilerin tamamının kapı açıklıkları kuzey cephede yer almaktadır. Kapılar dikdörtgen açıklıklı düzenlenmiş tek kanatlı ve çift kanatlı olarak yapılmıştır. Camilerde pencerelere genellikle cephelerde birbirine simetrik olarak düzenlenmiştir. Güzelyurt Köyü Camii'nde çok sayıda pencere açıklığına yer verilerek yapının bol ışık alması sağlanmıştır. Pencereler giyotin ve kanatlı olarak tanzim edilmiştir.

Son cemaat yeri Yeşildere Köyü Camii dışındaki camilerin tamamında görülmektedir. Güzelyurt Köyü Camii'nin son cemaat yeri kapalı, Sarıyurt Köyü, ayır kek Köyü ve Yeşildere Köyü camilerinin revaklı son cemaat yerleri bulunmaktadır.

İncelediğimiz camilerde süsleme mihrap, minber, kapı kanalları, tavan ve saaklarda azda olsa görülmektedir. Yeşilalan Köyü Camii'nin tavanı orta kesimde tekne tavan şeklinde çökertilerek geometrik taksimatlandırılmıştır. Güzelyurt Köyü Camii'nin minberinde ıtalarla meydana getirilmiş geometrik süsleme yer almaktadır.

Tekkeköy'de incelediğimiz camilerde, inşa malzemesi olarak kullanılan ahşap, meşe ağacıdır. Ahşap perdelerin kalınlıkları ortalama 3-5 cm genişlikleri ise ortalama 19-23 cm ebatlarındadır. Ahşap perdelerle inşa edilen yığma (antı) duvarlar-

⁷² Her iki grubun daha ayrıntılı bir karşılaştırması ve örneklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sami Bayraktar, a.g.e., s. 418-419.

da köşelerde kurtboğazı geçmeler görülmektedir. Ancak bununla birlikte metal çiviler de kullanılmıştır.

2.2.1.2. Çeşmeler

İslamiyet’te suya büyük önem verilmiş, Hz. Peygamber’in “Sadakanın en faziletlisi su teminidir” hadisine istinaden insanlara su temin etmenin önemli bir hayır işi olduğu düşünüldüğünden Türk-İslam mimarisinde su yapılarına ayrı bir önem verilmiştir⁷³. Su yapıları arasında diğerlerine göre sayıca en çok inşa edilen çeşmeler olmuştur.

Tekkeköy’de de halkın su ihtiyacını sağlamak amacıyla çeşmeler inşa edilmiştir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz beş çeşmenin dördü Osmanlının son dönemlerinde, biri ise Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir.

Bakacak Köyü Çeşmesi: Tekkeköy ilçesi Bakacak Mahallesi’nde, 397 parselde, yol üzerinde yer almaktadır. Eser, Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 07.07.2005 yılında tescil edilmiştir⁷⁴. Çeşmenin mülkiyeti köy tüzel⁷⁵ kişiliğine ait olup, günümüzde kaynak gözünün kaybolması sonucunda kullanılmaya da sağlam vaziyettedir.

Yapının inşa tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir kipte ve belge bulunmamaktadır. Yöre halkı tarafından aktarılan bilgilere göre çeşme, Rum asıllı iki kardeş tarafından yaptırıldığı ve bu nedenle Rum Çeşmesi olarak bilindiği söylenmektedir⁷⁶. Çeşme günümüze geçirdiği birtakım onarımlarla gelebilmiştir. 2010 yılında köy halkı tarafından gerçekleştirilen on-

⁷³ Semavi Eyice, “Çeşme”, *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 277-287 (277).

⁷⁴ Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 07.07.2005 Tarihli 318 Sayılı Karar.

⁷⁵ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 235; Bakacak Köyü, muhtar azası; İsmail Karabölük’ten alınan bilgiler. 10.02.2018.

⁷⁶ Bakacak Köyü, muhtar azası; İsmail Karabölük’ten alınan bilgiler. 10.02.2018. Rivayetlerden bir diğeri ise iki Rum kardeşin zamanla kavga etmesi sonucunda kardeşlerden biri çeşmenin yaklaşık olarak 50 m. kuzeybatısına aynı düzenlemeye sahip çeşme yaptırdığı söylenmektedir. Bakacak Köyü, muhtar azası; İsmail Karabölük’ten alınan bilgiler. 10.02.2018. Bahsedilen çeşmenin yerine betonarme bir çeşme yapılmıştır. Sözlü olarak aktarılan bilgileri destekleyen herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

rımda⁷⁷         n g              n      n g     n su k      n n, y     n       n duvarı y       n k       n su k       n sevk edilerek       n zarar g     n n engellenmi    n.

     n, k       n-g       n d        n dikd     n bir alanda yer almaktadır. Y    n     cephesi açık, su deposunun bulundu  n (arka) g       n cephesi kot farkından dolayı araziyle bitişik olarak yapılmı   n. Tek cepheli d       n       n   n cephesi sivri kemerli d       nmi   n ve cephede l    n, yalak (kurun), testi sekisi ve tas yuvası bulunmaktadır (     n 7, 8, Foto. 32).       n dikd     n planlı su deposu g       n cephesinde yer alır ve depoya su g       n duvarındaki k     n getirilmi   n. Depo i  nindeki suyun kontrol  n, temizli  n ve fazla biriken suyun       n zarar vermeden dı     n atılması i  n k    n cephede dolu sava  n n yer verilmi   n (Foto. 33).

Yapıda in    malzemesi olarak d     n kesme ta  n kullanılırken,       n deposunun kubbemsi       n moloz ta  n malzeme kullanıldı  n g       n.      n pi    n toprak malzemed  n yapılan k     n de kullanılmı   n.

Fonksiyonel ama  lı oldu  nundan        n s       n genellikle   n cephelerde yo  nla   n g       n.   n cephe- de kemer ve      n hattının silmelerle kademelendirilerek hareketlendirilmi   n. Ayrıca   n cephede ka  n kemerli tanzim edilmi   n bir tas ni  n bulunmaktadır.

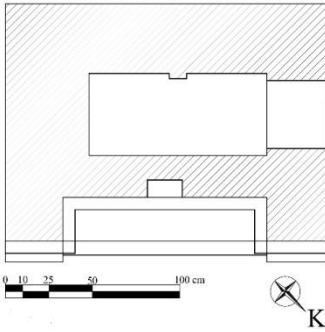

Foto. 32: Tekkeköy Bakacak      n Kuzeydo  n G       n

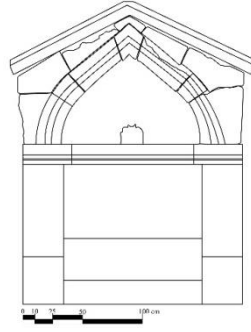

Foto. 33: Tekkeköy Bakacak      n Kuzey Cephe G       n

⁷⁷ Samsun Ta  nmaz K     n Varlıkları Envanteri, s. 235.

Çizim 7: Tekkeköy Bakacak Çeşmesi Planı

Çizim 8: Tekkeköy Bakacak Çeşmesi Cephe Çizimi

Fırıncioğlu Çeşmesi: Tekkeköy, Büyüklü Mahallesi Fırıncioğlu Sokak'ta yer almaktadır. Yapının inşası hakkında bilgi veren herhangi kitabe ve belge bulunmamaktadır. Çeşme, Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 2009 yılında tescil edilmiştir⁷⁸. Günümüze üzengi seviyesinden üst bölümü yıkılmış olarak gelen yapının yıkılan mimari parçaları çeşmenin yakının da düzensiz halde yer almaktadır.

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan çeşme tek cepheli ve su deposudur. Kuzeydoğu cephesi ön cephe olarak düzenlenmiş ve cephede kitabelik, lüle, testi sekisi ve su yalağı bulunmaktadır (Foto. 35, Çizim 9). Günümüze üzengi seviyesinde gelebilen yapının 2009 yılında çekilen fotoğraflarından ve yakınında yer alan mimari parçalardan yola çıkarak sivri kemerli bir ön cephesinin olduğu anlaşılmaktadır (Foto. 34, Çizim 10).

Yapının ön cephesinde burmalı sütunceler ve sivri kemer yayı hattını takip eden burmalı silmeler yer almaktadır. Sivri kemerli düzenlenen ön cephede aynalık yüzeyindeki kitabeliğin iki yanında selvi ağacı motifi yer almaktadır.

Çeşmede inşa malzemesi olarak ön cephesinde düzgün kesme taş, diğer cepheleri ise moloz taş malzeme kullanılmıştır.

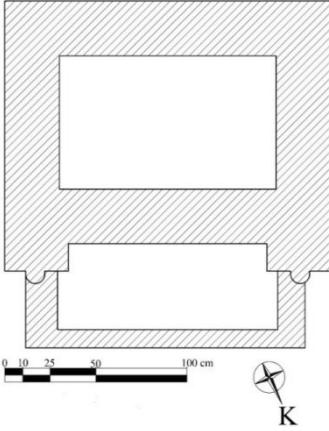
⁷⁸ Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 19.12.2009 Tarihli 2400 Sayılı Karar.

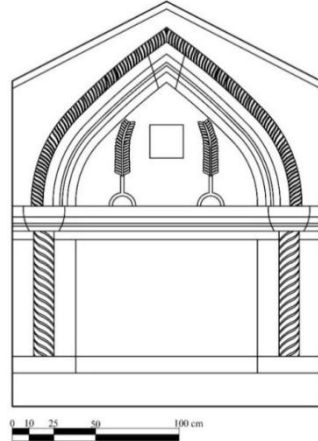
Foto. 34: Tekkeköy Fırıncıoğlu Çeşmesi Kuzeydoğu Cephe (Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)

Foto. 35: Tekkeköy Fırıncıoğlu Çeşmesi Kuzeydoğu (Ön) Cephe Görünümü

Çizim 9: Tekkeköy Fırıncıoğlu Çeşme Planı

Çizim 10: Tekkeköy Fırıncıoğlu Çeşmesi Restitüsyon Çizimi

Çırakman Köyü Çeşmesi: Tekkeköy ilçesi, Çırakman Köyü, Kobak mevkiinde, Kemerler Deresi'nin kenarında bulunmaktadır⁷⁹. Yapı, Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge

⁷⁹ Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, s. 234;

Kurulu tarafından 2014 yılında tescil edilmiştir⁸⁰. Çeşmenin inşa tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir belge ve kitabe bulunmamaktadır. Yapı, yöre halk tarafından ve bazı kaynaklarda “kemerli çeşme” ve “ayazma” olarak ta bilinmektedir⁸¹. Çeşmenin ön cephesi beşik tonozlu eyvanlı olmasıyla “eyvanlı ve depolu çeşmeler grubuna girmektedir (Foto. 36, Çizim 11, 12).

Foto. 36: Tekkeköy Çırakman Mahallesi Çeşmesi Kuzeydoğu Cephe Görünümü

Yapı, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Çeşmenin kuzeydoğu (ön) cephesi açık, diğer cepheleri araziyle bitişiktir. Çeşmenin eyvanlı düzenlenen ön cephesinin bir bölümü günümüzde yıkılmıştır. Eyvandan yıkılan mimari parçalar çeşmenin yakında yer almaktadır.

Çeşmenin daire (yuvarlak) kemerli düzenlenen ön cephesinde, kare bir kitabelik, dikdörtgen şeklinde dolu savağı, iki su yalağı, testi sekileri ve lüle yer almaktadır. Çeşmenin su deposu

⁸⁰ Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 05.05.2006 Tarihli, 716 Sayılı Karar.

⁸¹ *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, s. 234; Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 06.09.2016 Tarihli, 339 Sayılı Karar.

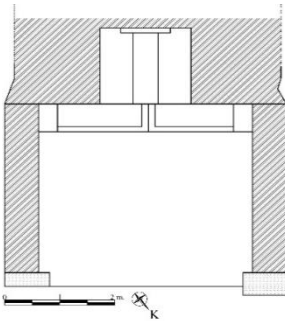
güneybatı (arka) cephesinde ana kayaya dayanmaktadır. Su deposunun içindeki suyu kontrol etmek ve fazla suyu dışarıya tahliye etmek için ön cephede dolu savağı bulunmaktadır (Foto. 37).

Yapının  n cephesinde; aynalık ve kitabeliğinin bulunduğu daire kemerle sarılı bölümde, kesme ta , daire kemer yayını saran cephe yüzeylerinde ve eyvan tonozunda moloz ta  malzeme kullanılmıştır.

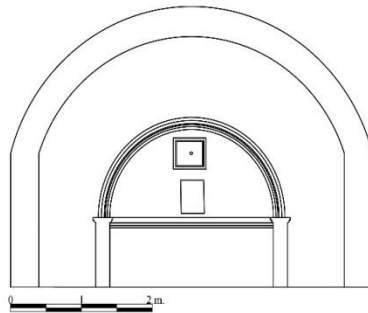
   mede herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır. Cepheyi hareketlendirmek için kemer yayları ve üzengi hattında silmelerle yer verilmiştir.

Foto. 37: Tekkeköy Çırakman Mahallesi    mesi Cephe Görünümü

Çizim 11: Tekkeköy Çırakman Mahallesi    mesi Planı

Çizim 12: Tekkeköy Çırakman Mahallesi    mesi Cephe  izimi

Başköy Kazancılı Çeşmesi: Tekkeköy, Başköy Mahallesi Kazancılı mevkiinde, 115 ada, 7 parselde yer alır ve Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 2014 yılından tescil edilmiştir⁸². Yapı geçirdiği çeşitli onarımlarla günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiştir.

Yapının inşası ve banisi hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe ve belge bulunmamaktadır. Çeşme, malzeme-teknik, cephe düzeni ve mimari elemanları bakımından klasik devir özellikleri göstermektedir (Çizim 13-14, Foto. 38). İhtiva ettiği mimari karakteri bakımından Klasik Osmanlı dönemi mimari özelliklerinin hâkim olduğu çeşme, bazı araştırmalarda da bu özelliği bakımından “Osmanlı Çeşmesi” şeklinde tanımlanmıştır⁸³.

Çeşme güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir alanı kaplamaktadır. Eğimli bir arazide yol kenarındaki çeşme tek cepheli ve su depoludur. Yapının üç cephesinin etrafı açık, arka cephesi ise araziyle bitişiktir ve bu cephede su deposu bulunmaktadır. Sivri kemerli düzenlenen ön cephesinde lüle, su yalağı ve testi sekilerine yer verilmiştir. Çeşmenin kuzey cephesinde depodaki suyun temizliği ve fazla suyun çeşmeye zarar vermeden dışarı tahliye edilmesini sağlayan dolu savağı vardır (Foto. 39). Çeşmenin ön cephesinde, düzgün kesme taş, depoda moloz taş ve yer yer tuğla kullanılmıştır.

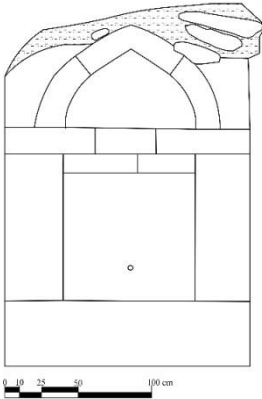
Foto. 38: Tekkeköy Kazancılı Çeşmesi Genel Görünümü

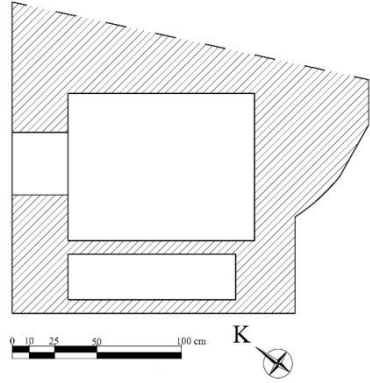
Foto. 39: Tekkeköy Kazancılı Çeşmesi Batı Cephe Görünümü

⁸² Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 28.08.2014 Tarihli 2060 Sayılı Karar.

⁸³ Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi. Samsun 2017 Kültür Varlıkları Envanter Listesi.

Çizim 13: Tekkeköy Kazancılı
 eşmesi Cephe  izimi

Çizim 14: Tekkeköy Kazancılı
 eşme Planı

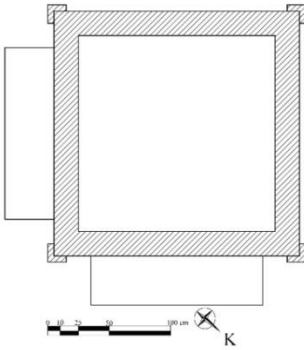
Büyüklü  eşmesi: Tekkeköy, Büyüklü Mahallesi, 1461 ada 4 parselde yer almaktadır. Yapı, Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 2017 yılında tescil edilmiştir⁸⁴. Çeşmenin doğu cephesinde yer alan mermer kitabesinden 1955 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kitabe metni Latin harfleriyle tanzim edilmiş fakat günümüzde bazı yerleri tahrip olduğu için okunamamaktadır. Kazıma tekniğinde tanzim edilen kitabe metninde “*Bu  eşme 1955 yılında yardımları ve gayretleriyle yapılımtır*” ifadeler yer almaktadır.

Yapı kare planlı, dört cepheli, meydan  eşmesi geleneğinde inşa edilmiştir ( izim 15, Foto. 40). Çeşmenin iki cephesinde l le ve su yalağına yer verilmiştir. İnşa malzemesi düzgün kesme taş olan çeşmenin kitabesi, mermer malzemelidir. Çeşmenin su yalağı ve l lelerinin olduğu cephelerde mermer kaplama ile yenilenmiştir. Günümüzde su akmadığı için yapı kullanılmamaktadır (Foto. 41).

Çeşmenin kitabesinin üzerinde akantus yaprağı ve kitabe yüzeyinde dört yapraklı  i ek motifi, kazıma tekniğinde işlenmiştir. Ayrıca cephelerin keşiştiği köşelerde dışa hafif çıkıntı

⁸⁴ Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 30.03.2017 Tarihli 4250 Sayılı Karar.

yapılarak çeşmenin cephelerine hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Çizim 15: Tekkeköy
Büyüklü Çeşmesi Planı

Foto. 40: Tekkeköy Büyüklü Çeşmesi
Doğu Cephe Görünümü

Foto. 41: Tekkeköy Büyüklü Çeşmesi Kuzey ve Batı Cephe Görünümü

İncelediğimiz çeşmeler arasında Cumhuriyet döneminde inşa edilen Büyüklü Mahallesi Çeşmesi, 1955 tarihlidir. Osman-

lı dönemine ait  e melerde herhangi bir kitabe yer almasa da ihtiya ettiği plan, malzeme ve mimari kompozisyona göre geç Osmanlı döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çırakman ve Fırıncioğlu  e melerin  n cephe aynalık yüzeylerinde kitabelik bölümleri bulunsa da günümüzde kitabe kartu ları yer almamaktadır. Kitabelerin zaman içinde yerlerinde d   p kaybolduğu anlaşılmaktadır.

 e melerin inşasında kesme ta , moloz ta  ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Cephelerde düzgün kesme ta , su depolarının kubbemsi  rt lerinde ise moloz ta  ve tuğla malzeme kullanıldığı görülmektedir. Kazancılı  e mesi'nin deposunda tuğla kullanılmıştır. Bakacak Köyü  e mesi'nin deposuna su, pi mi  toprak künk yardımıyla ta ınmı tır. Moloz ta  malzeme,  e melerin pek görülmeyecek tali kesimlerinde genellikle yan ve arka duvarlarda kullanılmıştır.

 ncelediğimiz  e melerin tamamı yol kenarında müstakil halde kare ya da kareye yakın dikdörtgen bir alanı kaplayacak şekilde inşa edilmiştir. Bakacak Mahallesi, Büyüklü Mahallesi Fırıncioğlu,  ırakman ve Ba k /Kazancılı mevki  e meleri tek cephele, Büyüklü Mahallesi  e mesi ise dört cephele düzenlenmiş fakat iki cephesinde lülelere yer verilmiştir. Çırakman  e mesi'nin ön cephesi eyvanlı düzenlenmiş ve tonoz örtülüdür.

Bakacak, Fırıncioğlu, Kazancılı  e melerinin cepheleri sivri kemerli düzenlenmiştir. Çırakman  e mesi'nin ise eyvanlı düzenlenen  n cephesi daire kemerlidir. Büyüklü  e mesi'nin ise dört yönden cepheleri dikdörtgen a ıklıklıdır.  e melerin cephe kompozisyonlarında sadece Bakacak  e mesi'nde kaç kemer formlu tas yuvası bulunmaktadır.  e melerin tamamında su yalağı olduğu görülmektedir.  e melerde su doldurmaya gelenlerin testilerini koyduğu testi sekileri ise Bakacak, Büyüklü ve Kazancılı  e melerinde yer almaktadır.

Bakacak,  ırakman ve Kazancılı  e melerinin kare formlu dolu savakları⁸⁵ bulunmaktadır. Dolu savakları,  ırakman

⁸⁵ Dolu savağı; çeşmenin deposuna gelen suyu fazlasının dışarıya akıtılmasını sağlamaktadır.  e melerin l lelerinden akan su öyle ayarlanmıştır ki hiçbir zaman depoya gelen sudan fazla olmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz

Çeşmesi'nde ön cephede, Bakacak ve Kazancılı çeşmelerinde ise yan cephelerde yer almaktadır.

Tekkeköy'deki çeşmeler genel olarak sade bir görünüme sahiptir. Çeşmelerin ön cepheleri asıl kullanım alanını meydana getirdiği için az da olsa bezeme unsurları görülmektedir. İncelediğimiz çeşmelerde yapı malzemesi olarak kesme taş kullanıldığı için süslemeler bu nedenle taş yüzeyinde yer almaktadır. Çeşmelerde görülen dekoratif unsur, kemer yayları başta olmak üzere ön cephedeki çeşitli mimari unsurları belirleyen kademeli silmelerdir. Bunlarla, büyük ölçüde yalın tutulan yapıların cephelerine bir nebze hareket katılmaya çalışılmıştır. Bakacak, Fırıncıoğlu ve Kazancılı çeşmelerinin sivri kemerli cephelerini hareketlendirmek için kemer yaylarının etrafında silmelere yer verilmiştir. Fırıncıoğlu Çeşmesi'nin ön cephesinde burmalı sütünceler ve kemer yayını kuşatan burmalı silme bordürü de görülmektedir. Çeşmenin ön cephesine yapılan burmalı sütünceler ve kemer yayının etrafındaki burmalı silmelerle bir bütün kompozisyon sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Fırıncıoğlu Çeşmesi, günümüze kemer üzengi hatta seviyesinde gelebilmiş fakat hem önceden çekilen fotoğrafları hem de arazi çalışmasında çeşmenin yakınında tespit ettiğimiz çeşmeye ait mimari parçalardan çeşmenin aynalığındaki kitabeliğin iki yanında selvi ağacı motiflerinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Türk mimarisinde çeşmeler üzerine yapılan tipoloji çalışmalarında çeşmeler konumlarına ve fiziksel şekillerine göre tasnif edilmiştir⁸⁶. Çeşmeleri konum ve fiziksel özelliklerine

Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 15.

⁸⁶ Çeşmeler üzerine yapılan tipoloji çalışmaları için bkz. Ayhan Aytüre, "Türklerde Su Mimarisi", *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Tebliğler, Ankara 1962, s. 45-49; Celal Esad Arseven, "Çeşme" *Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1983, s. 389-90; Semavi Eyice, "İstanbul", *İslam Ansiklopedisi*, C. V- II, İstanbul 1968, s. 1214- 89/94; Yılmaz Önge *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1997; Ayla Ödekan, "Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme" *Semavi Eyice'ye Armağan İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 281-297; Sedat Çetintaş, "Türklerde Su-Çeşme, Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi V*, İstanbul 1944, s. 133; Haşım Karpuz - Osman Nuri Dülgerler, "Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi", *Sanatta Anadolu Asya*

göre tasnif eden Ayla  dekan tarafından yapılan tipoloji çalışmasına göre çeşmeler değerlendirilmiştir. Tekkeköy’de günümüze ulaşan beş  eşme bulunmaktadır.  eşmeler “konumlarına” ve “cephe kompozisyonlarına” göre iki gruba ayrılmaktadır.

İncelediğimiz çeşmelerin tamamı herhangi bir yapıdan bağımsız ve su depolu yapılmıştır. Bakacak  eşmesi, Fırincioğlu  eşmesi,  ırakman  eşmesi ve Kazancılı  eşmesi dikdörtgen planlı, Büyüklü  eşmesi ise kare planlıdır. Bakacak, Fırincioğlu,  ırakman ve Kazancılı  eşmeleri tek cephele, Büyüklü  eşmesi ise dört cephelidir.

Bağımsız ve su depolu çeşmelere Samsun’da, Bafra Ali Bey  eşmesi (1753-1754)⁸⁷, Bafra Taşlı  eşme (1840-1841)⁸⁸, Vezirköprü Askerlik şubesi  eşmesi (XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başları)⁸⁹ gibi örnekler verilebilir. Anadolu’da bu grubu ait ilk örneklerinden birisi olan Isparta Yılkırkan  eşmesi (1519)⁹⁰, Ayvacık Babakale Meydan  eşmesi (1728-1729)⁹¹, Burdur Kınalız de Burhan Bey  eşmesi (1761)⁹², Afyon Ak Mescid Orta  eşme (1806)⁹³, Karaman Ali Dede Tartan  eşmesi (1809)⁹⁴, Divriği Abdullah Paşa Konağı  eşmesi (1898)⁹⁵ depolu çeşmelere örneklerden bazılarıdır.

Çırakman  eşmesi,  n cephesi eyvan şeklinde düzenlenmiş ve üzeri tonoz örtülü olmasıyla daha çok sıcak bölgelerde rastlanılan bir tür gölgelik olarak kullanıldığı söylenebilir. Sam-

İlişkileri. Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan, Ankara 2006, s. 321-323.

⁸⁷ M. Sami Bayraktar, a.g.e., s. 335.

⁸⁸ M. Sami Bayraktar, a.g.e., s. 340.

⁸⁹ M. Sami Bayraktar, a.g.e., s. 352.

⁹⁰ Yılmaz  nge, a.g.e., s. 15.

⁹¹ Ayşe  aylak, *Çanakkale  eşmeleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997, s. 57.

⁹² Mustafa Ekmekci, “Burdur şehir Merkezindeki Depolu  eşmeler” *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler 04-06 Mart 2015*, C. 2, Burdur 2015, s. 1063-1091 (1066).

⁹³ Ertan Daş, *Afyon’daki Türk Anıtları (Medreseler, Türbeler, Hanlar, Hamamlar, Köprüler,  eşmeleri)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1997, s. 85.

⁹⁴ Mustafa Denктаř, a.g.e., s. 90.

⁹⁵ Mustafa Denктаř, a.g.e., s. 112.

sun Bafra Ali Bey Çeşmesi (1753-1754)⁹⁶ revaklı uygulama olsa da bölgede bulunan en yakın örnek olarak değerlendirilebilir. Gaziantep İpşir Paşa Kasteli Çeşmesi (1654)⁹⁷, Gaziantep Salih Ağa Çeşmesi (1855)⁹⁸ Anadolu’da bulunan bazı revaklı örneklerdendir.

Çeşmeler küçük ölçekli ve sade biçimlendirilmiş yapılar olduğu için asıl kullanım alanını oluşturan suyun aktığı bölüm, çeşme cephelerinin düzenlenmesinde etkili olmuştur. Cephe düzenlemeleri bazen birden fazla yöne, sokağa ya da meydana bakacak şekilde yapılmıştır. Tekkeköy’de incelediğimiz Bakacak, Fırıncıoğlu, Çırakman ve Kazancılı çeşmeleri tek cepheli çeşmeler, Büyüklü Çeşmesi ise dört cepheli çeşmeler bağlamında değerlendirilebilir. Buna göre Tekkeköy’de incelediğimiz çeşmeleri, “sivri kemerli”, “derin nişli (eyvanlı)” ve dört cepheli dikkörtgen açıklıklı şeklinde sınıflandırabiliriz.

Bakacak Çeşmesi, Kazancılı Çeşmesi ve Fırıncıoğlu Çeşmesi’nin ön cepheleri sivri kemerlidir. Sivri kemerli çeşmeler, İstanbul ve Anadolu’nun hemen her yerinde çok sayıda görülmektedir. Sivri kemer, Erken ve Klasik Osmanlı döneminin karakteristik özelliği olarak geleneksel yapılarda en yaygın kemer türü olmuştur. Vezirköprü Üzüm Hanı Çeşmesi (XVII-XIX. yüzyıl)⁹⁹, Vezirköprü Abdülgani Camii İsimsiz Çeşme (XVII. yüzyıl)¹⁰⁰, Vezirköprü 1. Kasımlı Sokakta İsimsiz Çeşme (XVII. yüzyıl)¹⁰¹, Vezirköprü Kulebaşı Caddesinde 1. İsimsiz Çeşme (XVII. yüzyıl)¹⁰² bu tür çeşmelerin il dâhilinde görülen benzer örneklerdir. Anadolu’da, Afyon Bolvadin Alaca Çeşme (1278)¹⁰³, Karaman Boyahane Muhyiddin Çeşmesi

⁹⁶ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 335.

⁹⁷ Abdülkadir Dündar, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 1999, s. 481.

⁹⁸ Abdülkadir Dündar, *a.g.e.*, s. 505.

⁹⁹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 353.

¹⁰⁰ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 334.

¹⁰¹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 353.

¹⁰² M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 354.

¹⁰³ Yılmaz Önge, *a.g.e.*, s. 52; Nurettin Gemici, *Selçuklu Devri Afyon Çeşmeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 13.

(1469)¹⁰⁴, İstanbul Davud Paşa Çeşmesi (1485)¹⁰⁵, Isparta Yılan Kırkan Çeşmesi (1519)¹⁰⁶, İstanbul Hasköy Çeşmesi (1524)¹⁰⁷, İstanbul Ekmekçi Sinan Çeşmesi (1543)¹⁰⁸, İstanbul Hacı Bayram Can Çeşmesi (1548)¹⁰⁹, Burdur Hacı Hüseyin Ağa Çeşmesi (1829)¹¹⁰ sivri kemerli cepheli çeşmelere verilecek örneklerden bazılarıdır.

Tekkeköy ilçesinde Çırakman Çeşmesi, derin nişli (eyvanlı) çeşmelere önemli bir örnektir. Derin nişli (eyvanlı), yapılan çeşmelerden günümüze kadar gelebilen Anadolu’da pek çok örneğine rastlanmaktadır. Avanos Sarı Han Çeşmesi (13.y.y.)¹¹¹, Hekimhan Sarıkız Çeşmesi (1757)¹¹², Elâzığ Han Pınarı Çeşmesi (1893-94), Harput Meydan Çeşmesi (1878-79)¹¹³, Bitlis Zeydan Çeşmesi (1667), Bitlis Mermer Çeşmesi (17. y.y. sonu), Bitlis Sinan Bey Çeşmesi (18. y.y. sonu), Bitlis Alemdar Çeşmesi (19.y.y. başları)¹¹⁴ örneklerden bir kısmıdır. Bitlis Zeydan Çeşmesi ve Bitlis Mermer Çeşmesi Tekkeköy’de bulunan Çırakman Çeşmesi’ne en yakın örneklerdendir.

Büyükülü Çeşmesi dört cepheli olmasıyla 18. yüzyılda İstanbul’da ortaya çıkan meydan çeşmesi geleneğinin Cumhuriyet döneminde de devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Bu gruptaki en güzel örnekler İstanbul’da Topkapı Sarayı’nın Bab-ı Hümayun girişi önündeki Sultan III. Ahmed (1728- 29)¹¹⁵, Üsküdar Sultan III. Ahmed (1728)¹¹⁶, Top-

¹⁰⁴ Mustafa Denктаş, *a.g.e.*, s. 15-24.

¹⁰⁵ İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul 1943, s. 2.

¹⁰⁶ Yılmaz Önge, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁰⁷ İ. Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁸ İ. Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s. 5

¹⁰⁹ İ. Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s. 7

¹¹⁰ Mustafa Ekmekçi, “a.g.m.”, s. 1067.

¹¹¹ Yılmaz Önge, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹² N. Özkul Fındık, “Hekimhan Çeşmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, S.9 Erzurum 2006, s. 99-117.

¹¹³ A. Ferya Aktaş, *Elâzığ İli Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s. 16,100.

¹¹⁴ Şehabettin Öztürk, *Bitlis Su Mimarisi*, Malatya 2004, s. 53-65.

¹¹⁵ Semavi Eyice, “Ahmed III Çeşmesi” *TDVİA*. C. 2, İstanbul 1989, s. 38.

¹¹⁶ Semavi Eyice, “Çeşme” *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 277-287 (281).

hane Sultan I. Mahmud (1732)¹¹⁷, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa (1732-33)¹¹⁸ çeşmeleri gösterilebilir. Samsun'da Alemdarzâde Hafız Mehmed Aziz (1892)¹¹⁹ ve Bafra Taşlı (1840-1841)¹²⁰ çeşmeleri bu gruptaki çeşmelere il dâhilindeki benzer örneklerdir. Büyüklü Mahallesi Çeşmesi'nin iki cephesinde lüle ve yalağa yer verilmesiyle Bafra Ali Bey Çeşmesi (1753-1754)¹²¹, ve Vezirköprü Askerlik Şubesi Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyıl başları)¹²² ile benzerlik göstermektedir.

Tekkeköy çeşmelerinde yoğunluk sırasıyla kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Genel görünüm itibariyle kesme taş çeşmelerin il dâhilinde bulunan benzerleri olarak; Vezirköprü Arasta Çeşmesi (XVII. yüzyıl)¹²³, Vezirköprü Çanaklı Çeşmesi¹²⁴, Bafra Mescit (Hazinedârzâde Ahmed Bey) Çeşmesi (1840-1841)¹²⁵ ve Vezirköprü 1. Kasımlı Sokakta İsimsiz Çeşme (XVII. Yüzyıl),¹²⁶ gösterilebilir.

Tekkeköy çeşmeleri süsleme bakımından genelde sade bir görünüme sahiptir. Çeşmelerin ön cephesinde az da olsa süsleme unsurlarına yer verilmiştir. Bezemeleri inşa malzemesine bağlı olarak taş bezeme olarak yapılmıştır.

Fırıncıoğlu Çeşmesi'nin aynalığındaki kitabeliğin iki yanında selvi ağacı motiflerine yer verilmiştir. Türk süsleme sanatında ağaç motifi önemli bir unsur olmuş ve İslam'ın etkisiyle ağaç ve meyveli ağaç motiflerine çok önem verilmiştir¹²⁷. Türk sanatında yaygın bir şekilde kullanılan motiflerden birisi olan selvi ağacı motifi, hemen her tip yapıda bolca görülmektedir. Aynı motif XVI.-XVII. yüzyıl çini ve minyatürlerinde de gö-

¹¹⁷ Semavi Eyice, "Çeşme" mad., s. 281.

¹¹⁸ Semavi Eyice, "Çeşme" mad., s. 281.

¹¹⁹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 344.

¹²⁰ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 340.

¹²¹ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 335.

¹²² M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 352.

¹²³ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 332.

¹²⁴ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 358.

¹²⁵ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 342.

¹²⁶ M. Sami Bayraktar, *a.g.e.*, s. 354.

¹²⁷ Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies*, C.III., Ankara 2008, s. 35.

r lmektedir¹²⁸. En yoğun mezar taşlarında karşımıza çıkan selvi ağacı motifi, çeşmelerde genellikle ayna taşı üzerine işlenmiştir. Afyon Bolvadin Ağılönü  eşmesi (XVIII. yüzyıl)¹²⁹, Edirne Musalla  eşme (1684)¹³⁰, İstanbul Damat İbrahim Paşa  eşmesi (1723)¹³¹, İstanbul Kasapbaşı Hasan Efendi  eşmesi (1815),¹³² bu motifin görüldüğü pek çok çeşmeden bazılarıdır.

Bakacak  eşmesi'nin kaç kemerli taslık düzenlemesinin benzer  rneği Samsun'da Vezirköprü 1. Kasımlı Sokakta yer alan İsimsiz  eşme'de (17. y.y.)¹³³ görülmektedir.

Tekkeköy  eşmelerinde görülen diğer bir dekoratif unsur, kemer yayları başta olmak üzere  n cephedeki çeşitli mimari unsurları belirleyen kademeli silmelerdir. Bunlarla, büyük ölçüde yalın tutulan yapıların cephelerine bir nebze hareket katılma-ya çalışılmıştır.

2.2.1.3. Köprüler

Köprüler en basit tanımıyla yol g zerg hında bir akarsu ya da engeli geçebilmek için yapılan iki yakayı birbirine bağlayan yapılardır¹³⁴. Anadolu'da köprüler yapıldıkları malzemeye göre ahşap, taş ve 19. yüzyıldan itibaren teknolojik gelişmelerle birlikte betonarme ve metal olarak inşa edilmiřtir¹³⁵. Karadeniz Bölgesinde akarsuların fazla olmasıyla bölgedeki yerleşim yerlerinin birbirleriyle ulaşımı köprüler vasıtasıyla sağlamışlardır.

Tekkeköy'de de irili ufaklı akarsular bulunmaktadır ve bu akarsuların iki yakasını bir araya getirmek için köprüler inşa

128 A. Osman Uysal, "Bolvadin'de Bir Lale Devri Eseri: Ağılönü  eşmesi" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXII (I-II), s. 42.

129 A. Osman Uysal, a.g.m., s. 40, resim: 5.

130 Neriman Meriç Köylüoğlu, *Edirne'de Osmanlı'dan Günümüze Su Yapıları*, Edirne 2001, s. 86.

131 H.  rc n Barışta, *İstanbul  eşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa  eşmesi, Hacı Mehmet Ağa  eşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut  eşmesi*, Ankara 1993, s. 12.

132 H.  rc n Barışta, a.g.e. s. 74.

133 M. Sami Bayraktar, a.g.e., s. 354.

134 Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 177.

135 Kazım  e en, "Köprü", *T.D.V.İ.A.*, C. 26, Ankara 2002, s. 252-255 (252).

edilmiştir. Tekkeköy’de yaptığımız çalışmada Değirmendere ve Çayırçökek köprüleri olmak üzere iki tarihi köprü tespit edilmiştir.

Karaperçin Köyü Değirmendere Köprüsü: Tekkeköy, Karaperçin Köyü, Adacık mevkiindeki Değirmendere adıyla bilinen akarsuyun üzerinde bulunmaktadır. Köprü, Trabzon Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.06.2000 tarihinde tescillenmiş ve günümüzde büyük bir bölümü yıkılmış durumdadır. Köprü, Başköy ve Karaperçin mahallelerinin birbirleriyle ulaşımını sağlamak için yapılmıştır. Günümüzde yıkık vaziyette bulunan köprünün yakınlarına sonraki dönemlerde betonarme malzemeli yeni köprü yapılmıştır (Foto. 42).

Köprünün günümüze ulaşabilen mevcut mimari parçaları köprü ayaklarına aittir. Köprü ayaklarının konumu ve akarsuyun iki yakasının birbirine olan uzaklığı köprünün yıkılmadan önceki hali hakkın bazı fikirler vermektedir. Mevcut mimari kalıntılardan yola çıkarak köprünün tek kemer gözlü olduğu ve moloz taş ve kesme taş malzemeli inşa edildiği anlaşılmaktadır (Foto. 43-44).

Foto. 42: Tekkeköy Değirmendere Köprüsü Genel Görünümü

Foto. 43: Tekkeköy Karaperçin Köyü Değirmendere Köprü Ayağı Kalıntıları

Foto. 44: Tekkeköy Karaperçin Köyü Değirmendere Köprü Ayağı Kalıntıları

 ayır  kek Köyü Köprüsü: Tekkeköy,  ayır  kek Mahallesi'nde Gökçedere akarsuyunun üzerinde yer almaktadır¹³⁶. Akarsu üzerinde doğu-batı doğrultusunda konumlan köprü günümüzde yıkık vaziyettedir. Köprü hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe ve belge bulunmamaktadır.

Köprüden günümüze akarsuyu doğu ve batısındaki köprü ayaklarının mimari parçaları gelebilmiştir. Günümüze gelen köprü ayaklarından ve ayaklar arasındaki mesafeden yola çıkarak köprünün tek kemer gözlü bir yapı olduğu söylenebilmektedir. Köprünün ayaklarındaki kemer yayı takip edilerek yapılan çizimlerle yapı hakkında restitüsyon önerisinde bulunma imkânı da olmuştur ( izim 16-18). Buna göre köprünün sivri kemerli, tek göz açıklıklı olduğu d ş n . Köprü kemer yayında düzgün kesme taş ve ayaklarında i te dolgu malzeme olarak moloz taş, dışta ise düzgün blok taşlar kaplama olarak kullanılmıştır (Foto. 45-47).

Günümüzde yıkık vaziyette bulunan köprünün yakınlarına inşa edilen betonarme malzemeli köprüyle ulaşım sağlanmaya devam edilmektedir. Kültürel mirası koruma kapsamında öncelikle yapının tescillenerek kültür varlığı kapsamına alınması ve sonrası gerçekleştirilecek restorasyon çalışmalarıyla köprünün gelecek nesillere aktırılması bakımından önemlidir.

¹³⁶ Köprünün koordinatlar 41 3'55'' K 36 25'25'' D Tekkeköy / Samsun.

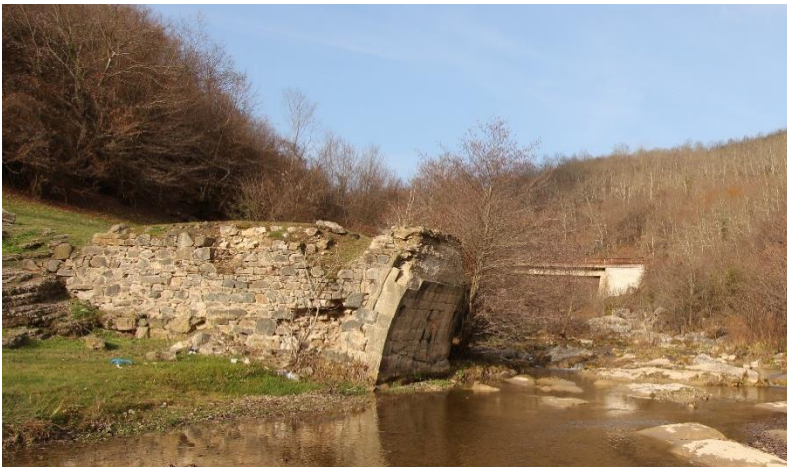

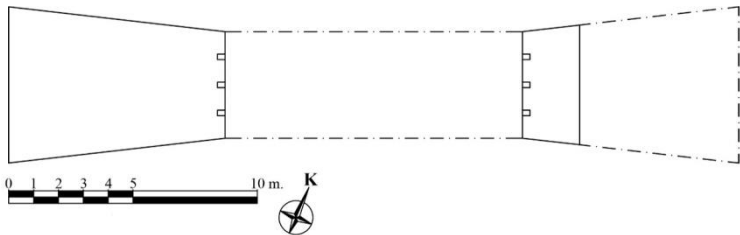
Foto. 45: Tekkeköy Çayırçökek Köprüsü Genel Görünümü

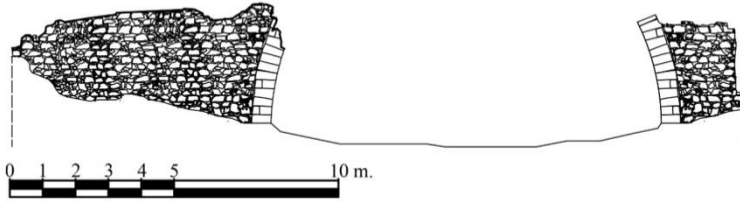
Foto. 46: Tekkeköy Çayırçökek Köprü Ayağı Kalıntıları

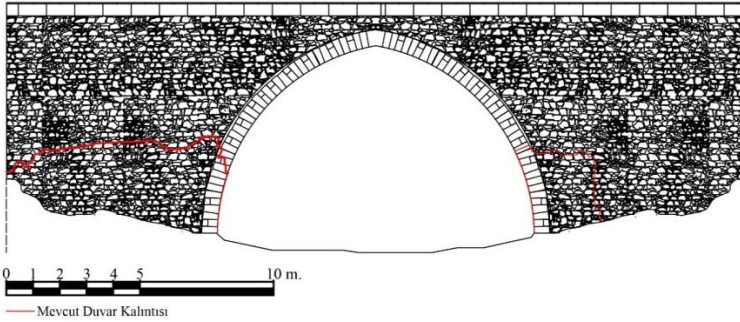
Foto. 47: Tekkeköy Çayırçökek Köprü Ayağı Kalıntıları

Çizim 16: Tekkeköy Çayırçökek Köprüsü Planı

Çizim 17: Tekkeköy  ayır  kek Köprüsü Cephe  izimi

Çizim 18: Tekkeköy  ayır  kek Köprüsü Restitüsyon  izimi

Değirmendere Köprüsü'nün tamamına yakını yıkılmış olarak günümüze gelmiştir. Akarsuyun iki yakasında en dar olan yerinde kurulduğu görülen köprünün tek kemer açıklığı olduğu anlaşılmaktadır.

Tekkeköy köprülerinin inşa tarihleri ve banileri hakkında bilgi veren herhangi kitabe ve belge bulunmamaktadır. Köprüler yöre halkı tarafından üzerinde bulundukları akarsuların isimleriyle bilinmektedir. K g r malzeme ile inşa edilen köprülerin duvarlarının i te moloz taş dolgusuyla dışta düzgün kesme taş ile kaplandığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesinde yayın olarak görülen taş köprülerin yanı sıra ahşap köprülerin de varlığı yakın zamanda yapılan bir takım araştırmalarla ortaya konulmuştur. Samsun yöresinde günümüze gelen bir örnek bulunmamasına karşın bölgede görülen ve ahşap olduklarından dolayı kolaylıkla ortadan kalkan ahşap köprü geleneğinin Tekkeköy ve Samsun yöresi için de geçerli olduğu kanısındayız.¹³⁷

¹³⁷ Ahşap köprüler daha çok ahşabın yaygın olarak kullanıldığı bölgelerde kar-

İncelediğimiz köprüler zamanla bakımsızlıktan ve akar-sularda yaşanan taşkınlarından dolayı yıkılmıştır. Günümüze kalan bazı bölümleri ise define aramak için yapılan kaçak kazılarda yıkıldığı görülmektedir. Sonraki yıllarda köprüleri onarmak yerine yakınlarına betonarme malzemeli yeni köprüler yapılmıştır. Saha çalışmalarında köprülere ait mimari parçaların akarsu yatağında belirli ölçüde bulunduğu tespit edilmiştir. Kültürel mirasımıza sahip çıkmak adına her geçen gün daha çok yıpranan köprülerin restorasyon çalışmalarıyla asli hüviyetlerine kavuşturulmaları mümkün gözükmektedir.

Köprüleri inşa tarihlerine ve banilerine ait herhangi bir bilgi veya belge bulunamamıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'nde bulunan H. 1269–1329 / M. 1852–1911 arasındaki bir takım belge özetlerinden¹³⁸, Samsun-Amasya ve Samsun-Sivas arasındaki yollar ve bu yollar üzerinde köprüler inşa edildiği anlaşılmaktadır.

sımıza çıkmaktadır. Ahşap köprüler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., A. Ali Bayhan ve Fikri Salman, *Bir Saklı Belde Bayramören*, İstanbul, 2012; Çabuk Ezgi, Neriman Şahin Güçhan ve Ahmet Türer, “Tarihi Ahşap Buzlupınar Köprüsü’nün Yeniden Yapımı Üzerine Çalışmalar”, *Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 3 Bildiri Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 2015, s. 225-245, M. Sami Bayraktar, “Giresun’da Geleneksel Üç Ahşap Köprü”, *Tuba-Ked (Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi)*, S. 15, 2017, s. 107-126; M. Sami Bayraktar, “Trabzon Dernekpazarı Yenice Köyü’nde Tarihi Ahşap Bir Köprü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta 2018, s. 201-219; M. Sami Bayraktar, “Tarihî Ahşap Bir Köprü: Çaykara - Eğridere Köyü Kiremitli Köprü”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 27, 2018, s. 53-81; Şerife Tali, *Ordu İli Tarihi Su Yapıları*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2019, s. 211-273.

¹³⁸ B.O.A., DH.MKT., d.n. 1377, g.n. 48; B.O.A., MKT.MHM., d.n. 421, g.n. 14; d.n. 274, g.n. 92; d.n. 274, g.n. 33; d.n. 274, g.n. 32; d.n. 271, g.n. 17; d.n. 270, g.n. 83 B.O.A., İ.MVL., d.n. 507, g.n. 22892; d.n. 270, g.n. 10379; B.O.A., İ. DH., d.n. 508, g.n. 34574; d.n. 509, g.n. 34670; B.O.A., DH.İD., d.n. 25, g.n. 3 (www.devletarsivleri.gov.tr). Belgelerin çoğunun tarihi 1280 civarında olduğuna bakılırsa köprü ve yol inşaatının bu yıllarda yoğunlaştığı düşünülebilir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde kullanılan kodların isimleri için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi, Ankara 1995, s. 275-302.

2.2.1.4. Değirmenler

Değirmen, buğday, arpa, nohut ve mısır gibi taneli hububatın toz haline getirmek için rüzgâr ve su yardımıyla kullanılan alet ya da içinde tahıl üretilen yere denilmektedir¹³⁹. Kırsal alanlarda üretilen ve kırsalda yaşıyan insanının temel besin kaynağı olan buğday, mısır ve arpa gibi hububatın öğütülmesinde değirmenler kullanılmaktadır¹⁴⁰. Değirmenlerin  alışması için kullanılan enerji türlerine göre At (Kıraç) Değirmeni, Su (Asiyab) Değirmeni ve Yel (Bad-Rah) Değirmeni olarak üç farklı şekilde g r lmektedir¹⁴¹. Tekkeköy’de yaptığımız inceleme sonucunda bir yel değirmeni ve üç su değirmeni tespit edilmiştir.

2.2.1.4.1. Yel Değirmeni

Su kaynaklarının yetersiz olduğu bölgelerde yeterli rüzgâr gücü varsa rüzgâr gücünün yeterli olduğu tepelerin üzerinde yel değirmenleri kurulmuřlardır¹⁴². Yel değirmeninin çarklarını döndüren pervaneler r zg rın geldiği yöne göre ayarlanabilecek şekilde d zenlenmiřlerdir¹⁴³.

Yel değirmenlerinin ilk defa ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmese de çeşitli rivayetler bulunmaktadır¹⁴⁴. T rkis-

¹³⁹ Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2008, s. 132.

¹⁴⁰ Değirmenler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Salih Ceylan, “Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür  rneği: Su Değirmenleri (Ağlasun  rneği), *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 31, s. 65-82, Erzurum 2012; Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınların Zahir Ticareti (1740-1840)* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002; Türkan Acar, “Uşak’taki Su Değirmenlerinden Bir  rnek “Duraklı Değirmeni”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 36, Aralık 2016, s. 280-294.

¹⁴¹ Salih Aynural, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁴² Ahmet Yiğit, " XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ÜLKE)*, S. 18, Muğla 2007, s. 101.

¹⁴³ A. Yiğit, *a.g.m.*, s. 101.

¹⁴⁴ İnsanlık tarihinde değirmenlerin ilk defa yel değirmeni olarak Çinliler tarafından M. . 2000 yıllarında icat edildiğine Bkz. A. Yiğit, *a.g.m.*, s. 99, 7. yüzyılda Ortadoğu’da rastladığına, Bkz. Dilek Maşalı, *Boyabat Geleneksel Mimarisinde Endüstriyel Yapıları: Değirmenler ve şamlılar  eltik Fabrikası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 9. İlk defa Persler tarafından İran ve Afganistan yaylalarının

tan (Orta Asya), Çin, Arap Yarımadası'nın yanı sıra İngiltere, Hollanda, İtalya, Fransa gibi çeşitli medeniyetler tarafından kullanılan yel değirmenleri¹⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin tarıma dayalı bir toplum yapısının olmasından dolayı üretilen ürünlerin öğütülmesi ve un haline getirilmesi için çok sayıda değirmen inşa edilmiştir¹⁴⁶. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde 1832 yılında Gelibolu'da 22 yel değirmeninin faaliyette olduğu ve bu değirmenlerin Rum haneler¹⁴⁷ tarafından işletildiği belirtilmektedir¹⁴⁸. Benzer şekilde Muğla'nın Bodrum ilçesinde 47 yel değirmeninin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir¹⁴⁹. Bu sayılardan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nde rüzgâr gücünün yüksek olduğu bölgelerde yel değirmenlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Yel değirmenleri, Ege Bölgesinde Ayvalık'tan, Bodrum ve Datça'ya uzanan kıyıda denizin sert esintilerini enerjiye dönüştürmüştür. Geçmiş inşa edilen geleneksel yel değirmenleri, günümüzde rüzgâr ile enerji üreten endüstriyel Rüzgâr Enerji Santralleri'nin (RES) atası olarak düşünülebilir¹⁵⁰.

Çırakman Köyü Yel Değirmeni: Tekkeköy'de tespit ettiğimiz aynı zamanda Samsun'da da tek tarihi yel değirmeni olma özelliğine sahip Çırakman Köyü Yel Değirmenidir (Foto. 48). Tek mekânlı silindirik gövdeli bir mekâna sahip olan Yel Değirmeni basit bir plana sahiptir (Çizim 19-23). Çırakman

da kullanıldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Bkz. Mustafa Şahin, "Ortaçağda Değirmencilik", *Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi*, 2014, s. 95.

¹⁴⁵ Tolga Bozkurt, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları" 2. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, Bodrum 2011, s. 129.

¹⁴⁶ Ahmet Yiğit, a.g.m., s. 104.

¹⁴⁷ Mübadele dönemine kadar Tekkeköy coğrafyasında Rumların da yaşamış olması ve diğer yerlerdeki yel değirmenlerinin genellikle Rumların tasarrufunda oluşu Tekkeköy-Çırakman köyündeki yel değirmeninin Rumlar tarafından yaptırılmış olma rivayetini kuvvetlendirmektedir.

¹⁴⁸ Şerif Korkmaz, "II. Mahmud Döneminde Yapılan 1832 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 22, Çanakkale 2017, s. 102.

¹⁴⁹ Tolga Bozkurt, a.g.m., s. 127.

¹⁵⁰ Mehmet Özçakır, *Aydın'ın Tarihi Su ve Yel Değirmenleri*, Aydın Ticaret Borsası Yayınları, S. 11, Aydın 2014, s. 28-32.

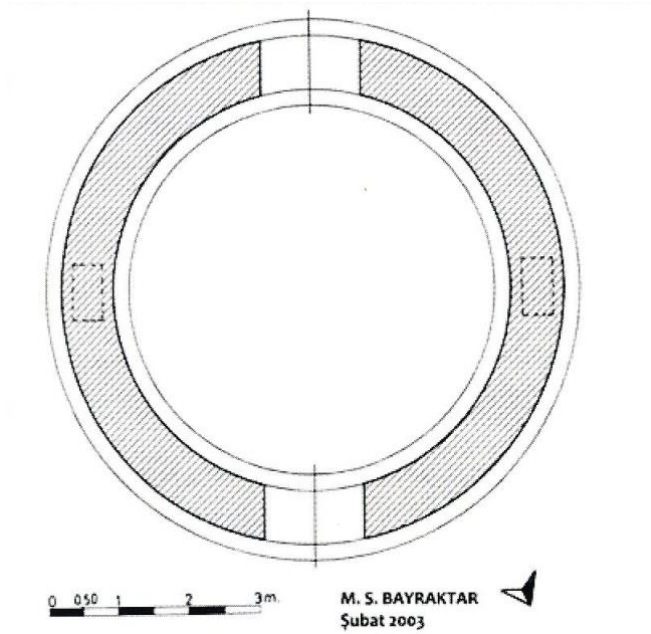
Köyü Yel Değirmeni, silindirik planlı¹⁵¹ tek mekânlı olmasıyla Eğe Bölgesi’nde Marmaris, Bodrum, Yalıkavak, Dat a, Foça, Marmara Bölgesi’nde Bursa/G y n k’teki yel değirmenleriyle benzerlik göstermektedir. Yel değirmenleri genel kurulu  itibarıyla fonksiyonel amaçlı olduğundan süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptirler. Çırakman Köyü Yel Değirmeni ve ülkemizde günümüze ulaşan yer değirmenleri süslemesiz ve sade yapılarıdır. Ülkemizin de dahil olduğu yakın çevrede daha çok Ege çevresinde örnekleri bulunan yel değirmenlerinde tipolojik bakımdan birbirine yakın tipler görülmektedir. Gövde biçimi tüm örneklerde silindir biçimindedir. Çanakale y resindekilerde olduğu gibi kimi örneklerde aşağıdan yukarıya doğru daralma olmaksızın gövde çapı değişmeyen tam bir silindir gövde g r l r¹⁵².

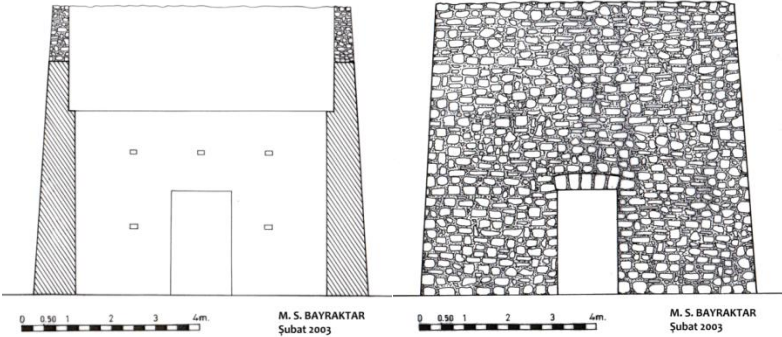
Foto. 48: Tekkeköy Çırakman Yel Değirmeni Genel G r n   

¹⁵¹ Silindirik planlı olması, yukarıda a  ap bir kasnak şeklinde tasarlanan kızak sistemi sayesinde ana mil ve pervane aksının gerektiğinde hâkim rüzgâr istikametine doğru dairesel bir hareketle y nlendirilebilmesini sağlar. Bkz. T. Bozkurt, *a.g.m.*, s. 130.

¹⁵² Turan Takaoğlu, *Çanakale Kültürel Mirasında Yel Değirmenleri*, Ege Yayınları, İstanbul, 2016.

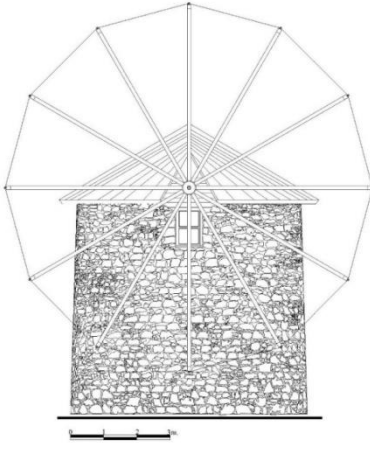

Çizim 19: Tekkeköy Çırakman Yel Değirmeni Planı

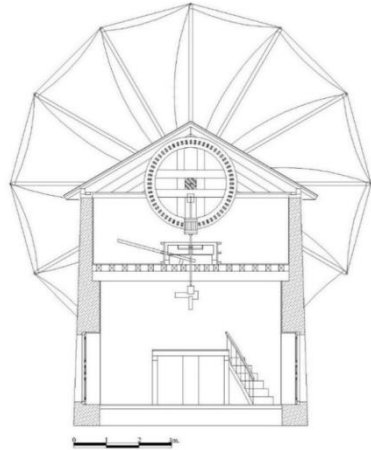

Çizim 20: Çırakman Yel Değirmeni 2003 Öncesi Kesiti

Çizim 21: Çırakman Yel Değirmeni 2003 Öncesi Cephe Çizimi

Çizim 22: Çırakman Yel
Değirmeni Cephe Görünüşü
(Belediye Arşivi'nden İşlenerek)

Çizim 23: Çırakman Yel
Değirmeni Kesiti (Belediye
Arşivi'nden İşlenerek)

2.2.1.4.2. Su Değirmenleri

Su değirmenlerinin yapı malzemesi bölgelere göre çeşitlik göstermektedir¹⁵³. Tekkeköy'de Karadeniz Bölgesinde yoğun olarak kullanılan ahşap malzeme kullanımı görülse de moloz taş malzeme de kullanılmıştır. Su değirmenlerinin çalışma prensibi, üst üste iki yassı değirmen taşının döndürülmesine dayanan bir mekanizmaya dayalıdır¹⁵⁴. Genelde iki katlı bir düzende kurulan su değirmenlerinin alt katında suyun çevirdiği çark sistemine bağlı ahşap parça üst kattaki yassı iki değirmen taşını çevirmektedir. Değirmen taşlarından altta olan sabit, üstteki dönen taş tarafından tahıl tanecikleri un haline getirilmektedir. Üst katta konik şekilde ambar olarak isimlendirilen kutuya tahıl tanecikleri doldurulur ve değirmen taşı dönmeye başladığında tahıl akıtılarak un haline getirilme işlemine başlanmak-

¹⁵³ Anadolu'da bölgelere göre inşa malzemesi çeşitlilik göstermektedir. Su değirmenleri özelinde Kayseri'nin Özvatan ilçesinde ve Uşak'ta moloz taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Fikri Salman, "Özvatan'da Eski Su Değirmenleri" *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Erzurum 2002, s. 75-88; Türkan Acar, *a.g.m.*, s. 280-294.

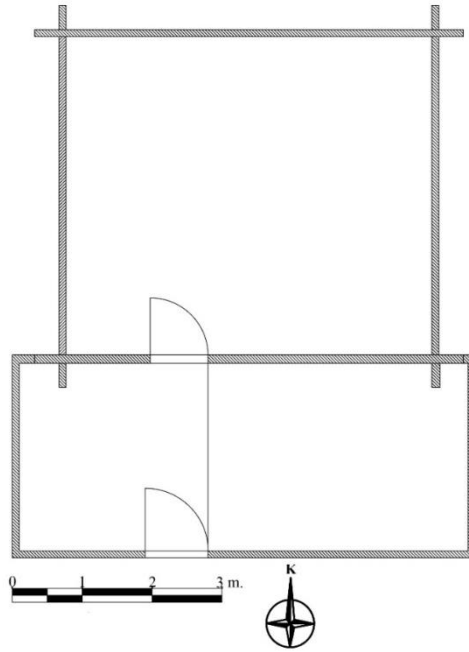
¹⁵⁴ Fikri Salman, *a.g.m.*, s. 77.

tadır¹⁵⁵. Değirmen taşında öğütülen tahılın unu, bir delikten un teknesine dökülür. Tekkeköy’de yaptığımız incelemelerde Çayırçökek, Yeşildere ve Sarıyurt mahallelerinde üç su değirmeni tespit edilmiştir.

Çayırçökek Su Değirmeni: Çayırçökek Mahallesi’nde ve faal durumda bulunan İsmet Çayırçökek’e ait değirmen, akarsuyun kenarındaki eğimli alanda yer almaktadır (Foto. 49)¹⁵⁶. Ahşap malzemeye çantı tekniğinde inşa edilen değirmen, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Değirmenin giriş kesiminin arkasında kalan ana mekânında cephe boyunca tek parça halinde uzatılan ahşap perdeler köşelerde kurtboğazı geçmelerle birleştirilmiştir. Giriş kesiminde ise duvar ortalarında dikmelere yer verilmiş dikme aralarında üst üste yığılan perdeler bu dikmelere çivilerle çakılmıştır. Kuzey-güney doğrultusundaki değirmen, dikdörtgen planlı bir giriş bölümü ve kare planlı asıl değirmenin bulunduğu bölüm olmak üzere iki bölümden meydana getirilmiştir (Çizim 24). Değirmenin üzeri iki omuzlu; beşik çatıyla kapatılmış ve çatının üzeri galvanize oluklu sac ile kaplanmıştır. Değirmen, tahılın un haline getirildiği üst kat ve onun altında su tarafından çevrilen çark bölümünden meydana getirilmiştir. Su, değirmenin kuzey cephesindeki yamaca arkalar yardımıyla getirilerek yamacın başında aşağıya doğru eğimli borunun içine akıtılarak alt katta yer alan çarklara iletilmiştir (Foto. 51-53) Arkla borunun birleştiği yerde borunun içine pislik girmesini engelleyen ahşaptan yapılan tarak bulunmaktadır (Foto. 50).

¹⁵⁵ Fikri Salman, *a.g.m.*, s. 77.

¹⁵⁶ 41°5’4’’ K 36°22’7’’ D Tekkeköy / Samsun koordinatlarında yer almaktadır.

Çizim 24: Tekkeköyü /  ayır  kek Köyü İsmail  ayır  kek
Su Değirmeni Planı

Foto. 49: Tekkeköyü /  ayır  kek Köyü İsmail  ayır  kek Değirmeni
Doğu Cephe

Foto. 50: Tekkeköy / Çayırçökek Köyü İsmail Çayırçökek Değirmeni Kuzey Cephesinde Su Arkı ve Ahşap Tarak

Foto. 51: Tekkeköy / Çayırçökek Köyü İsmail Çayırçökek Değirmeni Güney Cephe

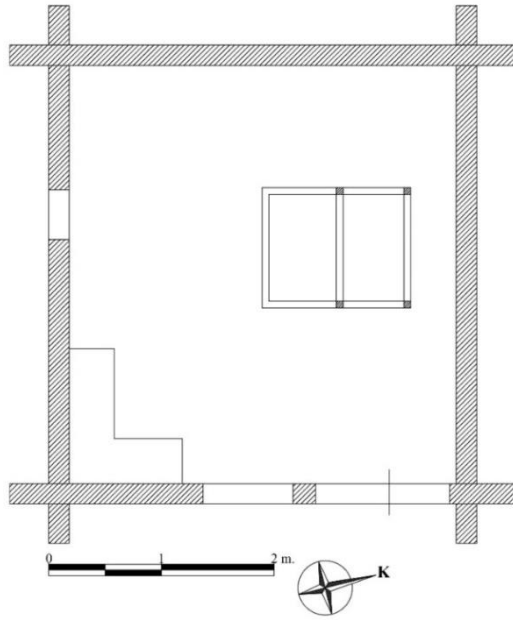
Foto. 52: İsmail  ayır  kek
Değirmeni Alt Katı Su  arkı

Foto. 53: İsmail  ayır  kek
Değirmeni Alt Katı Su
 arkından Detay Görünüm

Yeşildere Köyü Su Değirmeni: Tekkeköy Yeşildere Köyü'nde yer alan¹⁵⁷ ve halen atıl durumda bulunan su değirmeni, doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır ( izim 25). Ahşap  antı yapının perde duvarları köşelerde kurtboğazı geçmelerle birleştirilmiştir. Yapıyı  rten beşik çatının üzeri galvanize oluklu sac ile kapatılmıştır (Foto. 56-57). Değirmenin alt katında su  arkının bulunduğu bölüm, üst katısında ise tahılın öğütüldüğü bölüm bulunmaktadır. Değirmenin doğu cephesinde birer kapı ve pencere açıklığına yer verilmirmiştir (Foto. 54). Değirmenin güney cephesinde alt kattaki su  arkı bölümünden suyun aktığı yöne açılan pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto. 55). Değirmene su, kuzey cepheden getirilerek alt kattaki su çarkına iletilmektedir. Değirmenin i  mekânında güneydoğu köşede L formunda ahşap bir seki yer almaktadır. Değirmende tahılın öğütüldüğü ve öğütülen unun biriktirildiği bölüm kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen formudur.

¹⁵⁷ Su değirmeni, 41 3'4'' K 36 25'37'' D Tekkeköy / Samsun koordinatlarında yer almaktadır.

Çizim 25: Tekkeköy Yeşildere Köyü Su Değirmeni Planı

Foto. 54: Tekkeköy Yeşildere Köyü Su Değirmeni Doğu Cephe Görünümü

Foto. 55: Tekkeköy Yeşildere Köyü Su Değirmeni Güney Cephe Görünümü

Foto. 56: Tekkeköy Yeşildere Köyü Su Değirmeni Batı Cephe Görünümü

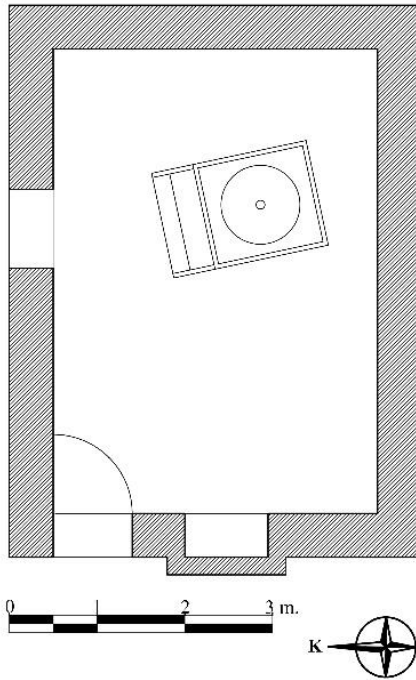
Foto. 57: Tekkeköy Yeşildere Köyü Su Değirmeni Kuzey Cephe Görünümü

Sarıyurt Köyü Halburcu Su Değirmeni: Sarıyurt Köyü, Halburcu Mahallesi'nde yer alan¹⁵⁸ su değirmeni, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (Çizim 26). Kâgir değirmenin duvarları, moloz taş duvar örgülüdür. Değirmenin içine batı cephesindeki kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır ve batı cephesinde ısınmak için yapıldığını düşündüğümüz dışa taşıntı yapan ocak nişi yer almaktadır. Değirmende tahılın un haline getirildiği değirmen taşı ve un teknesi sağlam durumdadır (Foto. 59). Değirmenin kuzey cephesinde dikdörtgen şeklinde pencere açıklığı bulunmaktadır. Günümüzde su kaynağının kurumasından dolayı kullanılmayan değirmen atıl durumda, etrafı bitki örtüsü tarafından çevrelenmiştir (Foto. 58).

¹⁵⁸ Su değirmeni, 41°6'54'' K 36°30'12'' D koordinatlarında yer almaktadır.

Foto. 58: Tekkeköyü Sarıyurt Köyü Halburcu Mahallesi Su Değirmeni Batı Cephesi

Çizim 26: Sarıyurt Köyü Halburcu Mahallesi Su Değirmeni Planı

Foto. 59: Sarıyurt Köyü Halburcu Mahallesi Su Değirmeni Değirmen Taşı ve Un Teknesi

Tekkeköy’de incelediğimiz su değirmenlerinin tamamı özel kişiler tarafından işletilmektedir. Çayırçökek ve Yeşildere mahallelerindeki su değirmenleri ahşap malzemeli Sarıyurt Köyü Halburcu Mahallesi’ndeki su değirmeni ise kâgir malzeme ile inşa edilmiştir. Ahşap çantı su değirmenlerinde ahşap perdeler duvar köşelerinde kurt boğazı geçmelerle birleştirilmiştir. Çayırçökek ve Yeşildere köylerindeki değirmenlerin üzeri beşik çatıyla örtülürken, Sarıyurt Köyü Halburcu Mahallesi’ndeki değirmenin üzerinde muhdes bir beton tabla yer alır.

Değirmenler akarsu kenarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Değirmenlerin alt katlarında su çarkları bulunmaktadır ve su çarklarındaki ahşap direk üst kattaki değirmen taşları çevrilerek tahıllar un haline getirilmiştir.

Akarsuyun uygun yerinden bir kanal sistemiyle alınan su boru yardımıyla değirmene ulaştırılmaktadır. Borunun içine pisliklerin dolmasını engellemek adına kanalla borunun birleştiği yere tarak adı verilen süzgeçler konulmuştur¹⁵⁹. İncelediği-

¹⁵⁹ M. Reşit Sümerkan, *Rize’de Fındıklı ve Güneysu Kırsal Mimarisi*, İstanbul

miz su değirmenlerine su kaynağı kuzey cephelerinden yüksekten aŗaęıya doğru ivmelendirilerek basınç kazandırılmak suretiyle sağlanmış ve suyun alt kattaki su  arkımı döndürmesi saęlanmıŗtır. Borular yardımıyla getirilen suyun su  arkıyla buluştuğu yerdeki parça sayesinde değirmen kullanılmadığı zaman,  arkla suyun buluşması engellenmiŗtir.

İncelediğimiz    değirmenden günümüzde sadece İsmail  ayır  kek'e ait değirmen kullanılmaktadır. Sarıyurt Halburcu Değirmeni'nin su kaynağı kurumasından dolayı kullanılmazken, Yeŗildere Köyü'ndeki değirmen ise sahibinin yakın zamanda vefat etmesinden dolayı günümüzde kullanılmamaktadır.

Halburcu Su Değirmeni kâgir malzemeli duvarla inŗa edildiğinden ısınmak için ocak niŗine yer verilmiŗtir.  ayır  kek ve Yeŗildere köylerindeki ahŗap değirmenlerde ısınmak için mek nların içinde ateŗ yakılmıŗtır.

Tekkeköy'de incelediğimiz su değirmenleri yöre halkı tarafından üretilen mısır, buğday ve arpa gibi tahılların un haline getirilmesi için kullanılmıŗtır. Su değirmenleri yöre halkının tabiatta var olan doğal enerji kaynaklarının kullanılmasıyla iŗletilmiŗtir. Osmanlı döneminde hemen her köyde bulunan akarsu kaynağının kenarında taŗ ve ahŗap değirmenler inŗa edilmiŗtir. Osmanlı döneminde 1890 yıllarında bir yerleşim yerinin köy statüsü kazanması için cami ve okulun yanında su değirmeni olma şartı da aranmaktaydı¹⁶⁰.

Geleneksel kırsal mimaride önemli bir yer sahip olan su değirmenlerin yerini günümüzde elektrikli değirmenler almıŗtır. Elektrikli değirmenlerin zamanla yaygınlaşmasıyla su değirmenleri önemini yitirmiŗ olsa da Tekkeköy'de İsmail  ayır  kek tarafından iŗletilen değirmen günümüzde hala hizmet vermektedir. Değirmenler geleneksel kırsal mimaride basit kuruluŗlu yapılar olarak dikkat çekmektedirler.

2.2.1.5. İstasyon Binaları

Tekkeköy'de araŗtırmaya dahil edilen istasyon binalarından biri ilçe merkezinde bulunan Hürriyet Mahallesi'nde, diğeri ise Hamzalı Mevkii'nde (No:36) yer almaktadır. Yapıların tarihi

2008, s. 162.

¹⁶⁰ M. Reŗit Sümerkan, a.g.e., s. 162.

hakkında bilgi veren herhangi bir belge bulunmasa da Samsun-Çarşamba demiryolu hattının 1926 yılında açıldığı bilindiğinden¹⁶¹, hat üzerinde bulunan Tekkeköy ve Hamzalı istasyon binalarının bu tarihlerde yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Merkezde bulunan istasyon binası, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim 28-29). Uzun kenarı demiryolu hattına paralel olarak inşa edilen yapı, iki katlıdır. Özgün planında iki katlı olan yapının zamanla üst katının yıkıldığı, fakat 2018-2019 yıllarında gerçekleştirilen onarımlarda ilk planda olduğu gibi ikinci katın eklendiği bilinmektedir (Foto. 61-64-, Çizim 27). Binanın kuzeybatı doğrultusunda iki oda, güneydoğu doğrultusunda ise “eşyayı ticariye ambarı” olarak kullanılmış başka bir mekân vardır. Yapı, cepheden üç kademeli görünüme sahip olup girişin de olduğu orta bölüm, ön ve arka cephelerden çıkıntı yapmaktadır (Foto. 64, Çizim 30)). İstasyonun güneydoğusunda yer alan lojman, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlandırılmış olup “L” planlı ve tek katlıdır (Çizim 31, Foto. 65). Yapının demiryolu hattı tarafına bakan kuzeydoğu cephesinde iki, hattın arkasında kalan güneybatıda ise bir oda mevcuttur. İstasyon binası ve lojmanın asıl işlevine uygun olarak kullanılmasının mümkün olmadığından, kent müzesi ve kafe olarak işlevlendirilerek kent yaşamına kazandırılmıştır (Foto. 61).

Merkezde yer alan istasyon binasına göre daha küçük boyutlarda olan Hamzalı İstasyonu, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki katlıdır (Çizim 32, 33). Yapıya güneydoğu bölümdeki kapıdan geçiş sağlanmakta olup zemin katta iki, birinci katta üç mekân bulunmaktadır. Zemin kat mekânlarının bilet işlemleri ve bekleme salonu olarak, üst kat mekânlarının ise idari işler için kullanıldığını düşünmekteyiz (Foto. 68, 69). Yapının güneybatısındaki tek katlı bölümün hem gelen yolcu cephesi hem de peron cephesinde kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu bölüm eşya ambarı olmalıdır. Cephelerde pencere ve kapı açıklıkları dışında herhangi bir unsur bulunmamaktadır. İstasyon binası, günümüzde harap durumdadır ve kullanılmamaktadır (Foto. 66, 67).

¹⁶¹ <http://www.tcdd.gov.tr/content/31>

İstasyon binaları sade görünümüne sahiptir. Merkezdeki istasyon binasının köşelerindeki çıkıntılı taş dizisi / duvar söveleri, kapı ve pencere çevreliklerindeki silmeler cepheye bir nebze hareket katmaktadır.

Yapılar yığma ateş tuğla malzeme ile inşa edilmiş olup duvarları sıvalı ve boyalıdır. Yapılar, Marsilya tipi kiremitle kaplanan beşik çatılıyla örtülüdür.

İstasyon binalarının çoğu, tren hatlarının işlev dışı kalması ya da ihtiyaca cevap verememesi üzerine kaderine terk edilmiş veya yıkılmıştır. Samsun-Çarşamba arasındaki tren seferlerinin durdurulması sebebiyle yıllardır kullanım dışı olan Tekkeköy İstasyon binası ve lojmanı restore edilip sürdürülebilir bir koruma için müze ve kafe olarak işlevlendirilmiştir. Benzer uygulamanın Hamzalı istasyon binası için de bir an önce gerçekleştirilmesi elzemdir.

Türkiye'deki demiryolu hatları üzerinde çok sayıda istasyon binası ve bu istasyonlarda farklı fonksiyonlara hizmet veren binalar yapılmıştır. İstasyon alanlarında inşa edilen yapılar içerisinde garlar, tasarım açısından yeni bir bina tipinin doğmasına yol açarken, kullanılan malzeme ve yapım teknikleriyle farklı bir mimarinin gelişmesini sağlamıştır¹⁶².

Mimarî üslup açısından Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilmiş istasyon yapıları, yabancı şirketler tarafından inşa edildikleri için, aynı dönemde Avrupa'da inşa edilen istasyonlar ile benzerlik göstermektedir¹⁶³. Merkezi yerlerdeki Haydarpaşa, Basmane, Alsancak ve Sirkeci gibi garlar büyük boyutlu ve gösterişli iken, taşra hatlarındaki yapılar, daha mütevazı boyut-

¹⁶² Ali Yıldız, "Kırklareli – Babaeski Gar Binalarının Mimari ve Yapısal Analizi", *SDU International Technologic Science*, Vol, 1, 2013, s. 51.

¹⁶³ Deniz Demirarslan, "Batılılaşma/Modernleşme Dönemi Demir Yolu Politikası ve İstasyon Binası Mimarisi: İzmit Hereke Tren İstasyonları, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli 2015, s. 1639. Devletin ekonomik gücü yeterli olmadığı için Osmanlı döneminde demiryolu hatlarının yapımını, büyük ölçüde yabancı şirketler gerçekleştirmiş, fakat Cumhuriyetin ilanından sonra geliştirilen ulusal politika çerçevesinde mevcut demiryolları millileştirilerek, yeni inşa edilen hatlar ile ülke içindeki demiryolu ağı genişletilmiştir. Bkz. Ali Yıldız, "Demiryolu Mimarisinin Korunma Sorunları ve Kırklareli Tren İstasyonu Yapılarının Yeniden Kullanımı için Bir Öneri", *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 4, Adana 2017, s. 40.

larda ve yalın tutulmuşlardır. Tekkeköy istasyon binaları da küçük boyutlu yapılardan olup dikdörtgen planlıdır. Ana girişler, genelde bakış doğrultusuna yerleştirilmiştir. Tekkeköy istasyon binası dikdörtgen planlı olması, orta bölümün ön ve arka cepheden çıkıntı yapması ve daha yüksek olarak düzenlenmesiyle Kocaeli/Hereke, İstanbul/Maltepe ve İstanbul/Erenköy¹⁶⁴ istasyon binaları ile benzerlik göstermektedir.

Foto. 60: Tekkeköy İstasyon Binası (Tekkeköy Belediye Arşivi)

Foto. 61: Tekkeköy İstasyon Binası ve Lojmanı Projesi (Tekkeköy Belediye Arşivi)

¹⁶⁴ M. Emin Başar, Hacı Abdullah Erdoğan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Tren Garları”, *Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, Konya 2009, s. 40.

Foto. 62: Tekkeköy İstasyon Binası Kuzeydoğu Cephesi 2018 Onarımı  ncesi

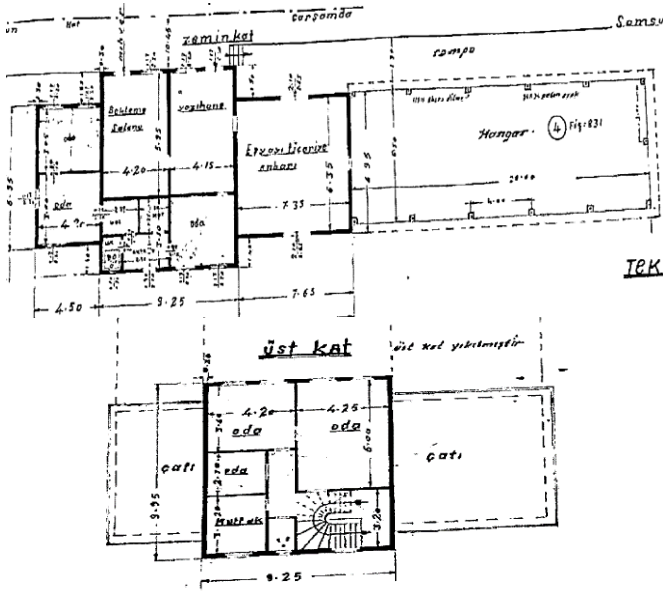
Foto. 63: Tekkeköy İstasyon Binası Onarım Sonrası Görünümü

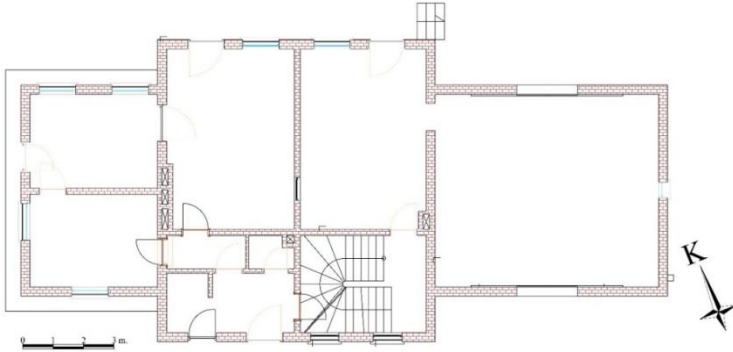
Foto. 64: Tekkeköy İstasyon Binası Kuzeydoğu Cephe

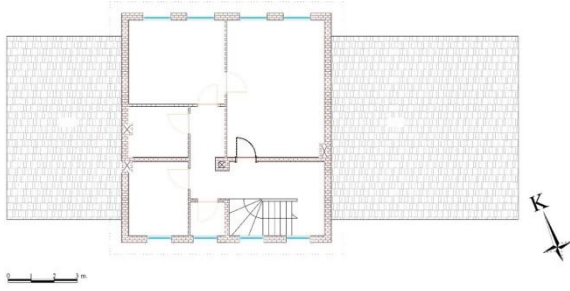
Foto. 65: Lojman ve İstasyon Binası

Çizim 27: Tekkeköy İstasyon Binası İlk Planı
(Tekkeköy Belediye Arşivi)

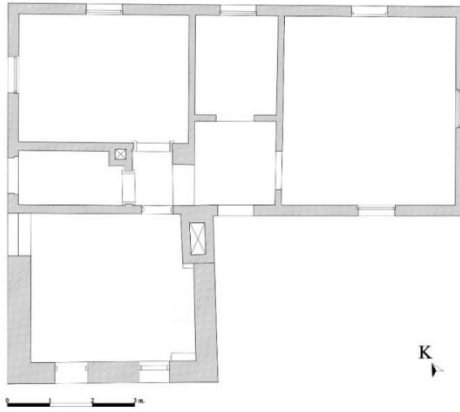
Çizim 28: Tekkeköy İstasyon Binası Zemin Kat Planı
(Tekkeköy Belediyesi Arşivi'nden İşlenerek)

Çizim 29: Tekkeköy İstasyon Binası Birinci Kat Planı
(Tekkeköy Belediyesi Arşivi'nden İ lenerek)

Çizim 30: Tekkeköy İstasyon Binası Kuzeydoğu Cephe  izimi
(Tekkeköy Belediyesi Arşivi'nden İ lenerek)

Çizim 31: Tekkeköy İstasyon Lojmanı Binası Planı
(Tekkeköy Belediye Arşivi'nden İ lenerek)

Foto. 66: Hamzalı İstasyonu'nun Doğudan Görünümü

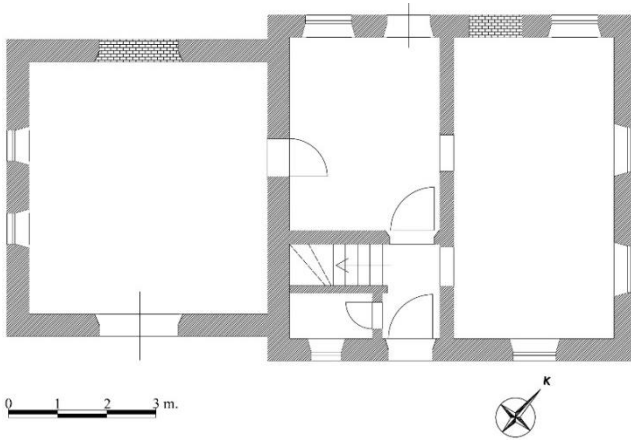
Foto. 67: Hamzalı İstasyonu'nun Doğudan Görünümü

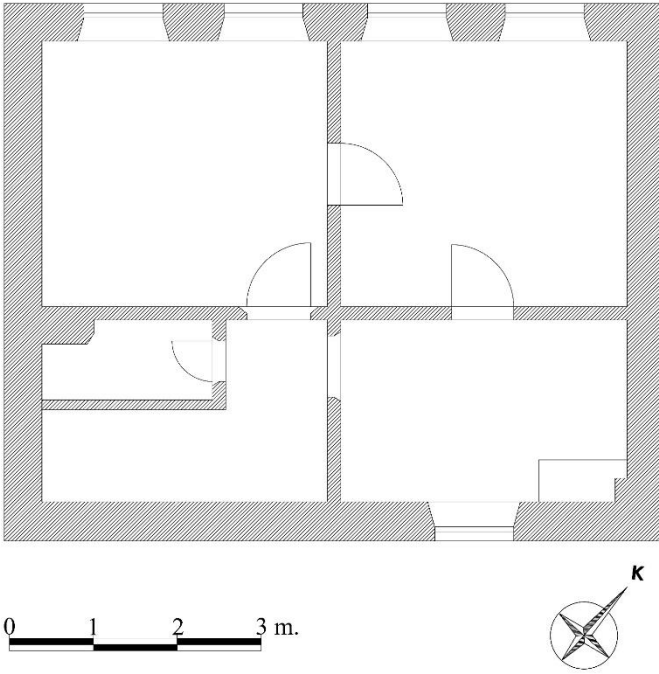
Foto. 68: Hamzalı İstasyonu Üst Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 69: Hamzalı İstasyonu Üst Kat Görünümü

Çizim 32: Hamzalı İstasyonu Zemin Kat Planı

Çizim 33: Hamzalı İstasyonu Birinci Kat Planı

2.2.1.6. Evler

Kültürümüzün mimariye yansımalarının en iyi gözlenebildiği kültür varlıklarından biri evlerdir. Tekkeköy ilçe merkezinde ve köylerinde farklı mimari özellikler gösteren evler ile karılaşılmaktadır. Kent merkezinde günümüze gelen geleneksel konut sayısı oldukça azdır. Yüksek bölgelerdeki kırsal bölgeler, kültürel değişimden kentlere göre daha az etkilendiği için günümüze gelebilen geleneksel ev sayısı genel olarak daha fazladır. Tekkeköy'de kırsal yerleşimlerde evler, genellikle eğimli arazi üzerine konumlandırılmış olup geniş avlu ya da bahçe i erisindir. Avluda kümes, ağıl, samanlık, serender, ardiye gibi ev bileşenleri görülmektedir (Foto. 71, 72). Avlu/bahçe, özgün şemasında ahşap kazıklar arasına söğüt dallarının üst üste konulması ile elde edilen çitlerle veya tahta  akalı tarabalarla (taraba/daraba)  evrilidir. Günümüzde bu düzenleme yerini tuğla

veya betonarmeye bırakmıştır. Konutlar birbirinin ışığını ve manzarasını kapatmayacak şekilde dağınık olarak yerleştirilmiştir (Foto. 70). Bazı mahallelerde ise evlerin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Anadolu’da hemen tüm bölgeler için de geçerli olduğu üzere, yakın evlerin genellikle baba-oğul ya da aynı sülaleye mensup kişilere ait olduğu görülmektedir.

Tekkeköy’de tek katlı ve iki katlı evler ile karşılaşılmalıdır. Tek katlı evlerin birkaç örneği günümüze gelebilmiştir (Foto. 73). Tekkeköy’ün kırsalındaki evler ise genellikle zemin üzerine bir kat olarak inşa edilmiştir. Eğimden kazanılan zemin katın bir bölümü ahır, kalan kısımlar ise depo gibi hizmet mekânı olarak işlev görmektedir. Üst kat, asıl yaşam katıdır. Ahır olarak kullanılan kat ile asıl yaşam katının girişleri ayrıdır. Asıl yaşam katına genellikle ön cephede yapıya paralel ve bitişik olarak yerleştirilmiş merdivenle çıkılmaktadır. Bazı evlerde girişler balkon şeklinde düzenlenmiş ve dışa çıkıntı yapmaktadır (Foto. 77-84).

Tekkeköy evlerinin plan şemasına bakıldığında, genellikle iç sofalıdır (Foto. 89-94, Çizim 34-37). Üst katlar, ortada bir sofa ile sofanın iki yanına sıralanmış odalardan oluşmaktadır. Yeşildere Köyü’nde bazı evlerde iç sofalı plan tipi, farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu tipte kapıdan geçildikten sonra ulaşılan sofa, yarısından sonra iki taraftan daralarak koridora dönüşmektedir. Bu koridordan evin arka cephesinden çıkıntı yapan ve yörede “çıkma” adıyla anılan bölümüne geçilmektedir (Çizim 36, 37). Sofanın iki yanında bulunan odalar, ev içinde yaşamın geçtiği günlük hayata yönelik yeme, içme, uyuma gibi çeşitli ihtiyaçlara cevap veren mekânlardır. Odalarda nadir de olsa geleneksel konut mimarisinde gördüğümüz sedir, seki, raf, yüklük, ocak, gusülhane gibi geleneksel öğelere rastlanılmıştır (Foto. 97-100). Yaşama alanının en önemli öğesi olan ocaklar, günümüzde işlevine uygun olarak kullanılmamaktadır. Isınma, soba ile sağlanmakta, pişirme ise günümüz ocakları ile yapılmaktadır. Mutfak, banyo, tuvalet gibi ıslak hacimlerin işlevsel olarak günümüzün ihtiyaçlarını karşılamadığı için yapılan onarımlar ile birçoğu özgünlüğünü yitirmiştir. Evlerde tavan ve döşeme ahşaptır. Bezemeli dolap kapaklarına, tavan veya tavan

g b klerine¹⁶⁵ rastlanmamıştır.

Tekkeköy kırsalındaki evlerin cephe düzenlemeleri genellikle sade bir görünüme sahiptir. Genellikle evlerin girişleri dışa çıkıntılı ve balkon biçiminde düzenlenmiştir. Bu giriş düzenlemesi cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Bazı evlerde  n cephede girişin üzerinde alınlık uygulaması görülmektedir. Yüksek rakımlardaki evlerin arka cephelerinde ahşap direkler ile desteklenen yukarı değindiğimiz “ ıkma”lar bulunmaktadır (Foto. 87, 88).  ıkmanın bir köşesinde tuvalet mekânı bulunmaktadır.  ıkmanın bir yüzü ya tamamen ya da kısmen manzaraya açılır (Foto. 95, 96). Pencereleer cephelere hareketlilik kazandıran diğer unsurdur (Foto. 85-86). Pencereleer genellikle dikdörtgen açıklıklı ve yatay demir  ubuklu demir şebekeli olup yalın düzenlemeye sahiptir.

Tekkeköy kırsalındaki evlerde genellikle kırma çatı kullanılmış olup beşik çatılı evlere de rastlanılmaktadır.  atı kaplamasında en çok kullanılan malzeme oluklu (alaturka) kiremit iken son dönemlerde galvanize oluklu sac kaplama ile de karşılaşılmaktadır. Yöre bol yağışlı olduğundan saçaklar nispeten geniş tutularak, duvarlara yağmur sularının gelmesi engellenmeye çalışılmıştır.

Anadolu kırsalının genelinde olduğu gibi, Tekkeköy yöresi kırsal evleri de süsleme bakımından sadedir. Evlerde cepheden çıkıntı yapan balkonlar, çıkmalar, pencereleer, saçaklar ve alınlıklar cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Ev cephelerinde yer yer ahşap süslemeler dikkat çekmektedir. Bunların hemen hemen tamamı basit profilli ahşap elemanlar şeklindeir (Foto. 101-102). Cephe kaplaması olarak da bazı evlerde galvanize oluklu sac kullanımı görülmektedir.

Kırsal ev mimarisinde, endüstriye dayalı yapay malzemelerden ziyade yakın çevrede kolaylıkla ulaşılabilen doğal malzemelerin kullanılmasından dolayı (ormanlık alanlarda ahşap, volkanik bölgelerde taş, bozkırda çamur) ortaya çıkan  r nler,

¹⁶⁵ Büyüklü Mahallesi, Mustafa Bey Caddesi, No:56'da yer alan  zkan Kaymak'a ait evde hane sahibinden alınan bilgilere göre; evde tavan göbeğinin olduğunu fakat yapılan onarımlarda üzerinin kapatıldığını belirtmiştir.

içerisinde yer aldıkları doğaya ve iklime uyumludur¹⁶⁶. Tekkeköy ev mimarisinde kendine Karadeniz’de bolca kullanım alanı bulan ahşabın yanında, taş ve tuğla malzeme de kullanılmıştır.

Ahşap, Tekkeköy kırsal mimarisinde kullanılan en önemli yapı malzemesidir. Bu malzeme, ahşap yığma tekniğiyle inşa edilmiş olan ev, ambar ve serender gibi yapıların ana malzemesidir. Ahşap karkas yapılarda ise hatıl, giriş ve dikme, kuşak olarak ayrıca kapı ve pencere, dolaplarda, tavan ve taban döşemelerinde ve çatıda yoğun olarak kullanılmıştır. Ahşap temini yörede bulunan meşe (pelit), çam ve kestane gibi ağaçlarından sağlanmıştır.

Taş, yörede yapı gereçleri içerisinde ahşaptan sonra en fazla kullanılan malzemedir. Genel olarak evlerin zemin katlarında veya subasmanlarda kullanılmıştır. Taş, tek katlı evlerde ve ambarlarda yapıyı zeminden yükseltme amaçlı değerlendirilmiştir. Moloz taş, kabayonu taş ve kesme taş çoğu örnekte bir arada kullanılmıştır.

Tuğla, diğer yapı malzemelerine göre daha kısıtlı kullanılmıştır. Yörede tuğla, ahşap çatkı ile inşa edilmiş evlerde dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Bunun yanında ısıya dayanıklı olması sebebiyle evlerin ocaklarında da tuğla kullanılmıştır.

Tekkeköy evlerinin, Karadeniz ev mimarisinde yaygın olan geleneksel yapı teknikleri ile inşa edildiği görülmektedir. Bölgede tespit edebildiğimiz başlıca inşa teknikleri; ahşap yığma (çantı) tekniği, yığma taş tekniği ve ahşap çatkı (ahşap karkas) tekniğidir.

Evlerin büyük bir kısmı ahşap yığma tekniğinde inşa edilmiştir (Foto. 77-79, 82, 85, 87). Ahşap yığma tekniği bölgede ülkemizin büyük bir kısmı için de geçerli olduğu üzere “çantı” olarak adlandırılmaktadır. Karadeniz’de özellikle yüksek kesimlerde en yaygın kullanılan tekniktir. Bu teknik, yontulmamış ya da kereste haline getirilmiş kalınlıkları 4-6 cm civarında değişen ahşap perdelerde uzun ahşap öğelerin (perde

¹⁶⁶ Mahmut Davulcu, “Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, C. 17, S. 2, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu 2009, s. 688.

geçmeler aracılığıyla birbiri üstüne konması¹⁶⁷ ve köşelerde kurt-boğazı veya kara boğaz geçme tekniği ile birleştirmesinden¹⁶⁸ meydana gelmektedir. Tekkeköy’de evlerde, ambarlarda ve serenderlerde bu tekniğin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Evlerin tabanına koyulan taşlar ile evler yükseltilmiştir. Böylece evler hem manzaraya daha açık hale getirilmiş, hem de yağış sonrası evin nem ve rutubetten zarar görmesi engellenmiştir.

Samsun’da ve birçok Karadeniz şehrindeki ahşap (çantı) camilerde (Cumhuriyet devri de dahil olmak üzere), yaygın bir şekilde görülmektedir¹⁶⁹. Ahşap perdelerin boyları yeterli olma-

¹⁶⁷ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 72.

¹⁶⁸ Mutlu Kaya- Cevdet Yılmaz, “Terme İlçesinde Kırsal Mimari”, *Terme Araştırmaları*, Samsun 2017, s. 334.

¹⁶⁹ Yılmaz Can, “Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler”, *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. 15, Samsun, 2003, s. 117-134; Yılmaz Can, *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, Samsun 2004; Yılmaz Can, “Samsun’da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri”, s. 509-527; Yılmaz Can, “Çarşamba’da Muhteşem Bir Selçuklu Eseri Gökçeli Camii”, *Çarşamba Araştırmaları* (Editör, Yılmaz Can), (Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil ve Çarşamba Sempozyumu, 16-17 Nisan 2010), Samsun 2014, s. 311-22; Candan Nemlioğlu, “Gökçeli (Gökçeli) Camii” *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, C. II, Konya 2001, s. 117-136; M. Kemal Şahin, “Samsun- Çarşamba/ Yayıncılar- Şehy Hâbil Köyü Camii”, *A.Ü.S.B.E.D.*, C. 4, S. 2, Erzurum 2004, s. 15-36; M. Sami Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005; M. Sami, Bayraktar, “Samsun’da Türk Mimarisinin Gelişimi”, *Geçmişten Geleceğe Samsun* 2006, Birinci Kitap (Yayına Hazırlayan, C. Yılmaz), Samsun 2006, s. 399-425; M. Sami Bayraktar, “Samsun’da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler”, s. 557-603; Ahmet Ali. Bayhan, “Ordu / İkizce’de Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii”, *A.Ü.G.S.E.D.*, S. 14, Erzurum 2005, s. 1-22; Ahmet Ali. Bayhan, “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, *A.Ü.G.S.E.D.*, S. 16, Erzurum 2006, s. 33-48. Ahmet Ali. Bayhan, “Ordu’dan Bazı Tarihî Ahşap (Çantı) Camiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Karadeniz Sosyal Araştırmalar Özel Sayısı)* C. 2, S. 7, Bahar 2009, s. 55-84; Eyüp Nefes, “Giresun’da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 3, Temmuz Ağustos Eylül, 2009, s. 187-209; Eyüp Nefes, *Samsun Yöresindeki Son Dönem Ahşap Camiler*, Samsun, 2009; Eyüp Nefes, “Çarşamba’da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri Paşayazı Köyü Camii”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (The

yınca, perdeler, ortada yer alan direklerde açılan kanallara, çalma boğaz tekniğiyle geçirilmiştir. Yörede ahır, samanlık, ağıl gibi yapılarda ahşap elemanlar, genelde kabuklarından arındırılmış ağaç gövdeleridir. Bunlarda kurtboğazı¹⁷⁰ yerine karaboğaz¹⁷¹ geçmeler kullanılmıştır. Tekniğin Samsun'da prehistorik devirlerde de kullanıldığına dair arkeolojik tespitler bulunmaktadır¹⁷².

Bazı evlerde ise zemin katlar moloz taş, asıl yaşama katı ise ahşap malzeme ile inşa edilmiştir. Zemin katı veya subasmanlarda yığma taş tekniği, birinci katlarda ise ahşap yığma (çantı) tekniği kullanılmıştır (Foto. 75-76).

Tekkeköy merkeze yakın bölgelerdeki evler genellikle ahşap çatı/karkas tekniği ile inşa edilmiştir. Kırsal bölgelerde de bu teknikte inşa edilmiş evler bulunmaktadır (Foto. 73, 74, 81). Bu teknik, ahşap iskelet yapım sistemlerinde, iskeleti oluşturan dikmeler, yatay ve çapraz bağlantılar içeren ana strüktürden oluşmaktadır¹⁷³. İskeletin arası, çeşitli (taş, tuğla, ahşap, kerpiç) malzemelerle doldurulmaktadır. Tekkeköy'de ahşap arası tuğla ve dolgulu ev örnekleri bulunmaktadır. Asarağaç Köyü'nde bir evin doğu ve kuzey duvarında ise kerpiç dolgu görülür. Ahşap çatı tekniği, Doğu Karadeniz evlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Tekkeköy dışında Samsun'un il merke-

Journal of International Social Research), C. 3, S. 14, Sonbahar 2010, s. 385-397; Eyüp Nefes, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri Ayvıcık / Tiryakioğlu Camii", s.151-174; Eyüp Nefes, "Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Camii Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Köyü Camii", s. 155-162; Mehmet Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, Ankara, 2009.

¹⁷⁰ Duvarları oluşturmak için hazırlanan kerestelerin birbirine tutturulacak yerleri ölçülü bir şekilde oyulur. Oyuk olarak hazırlanmış bu geçme yerlerinden birbirine geçirilip tutturulan keresteler aralık bırakmadan sıkıca kenetlenmesine "kurtboğazı geçme" denmektedir. Bkz. C. Tuna, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁷¹ Karaboğaz geçme tomrak halindeki ağaçların kabaca ve basit bir şekilde köşesiz; yay biçiminde oyularak üst üste konulmasıyla oluşturulmaktadır. Bkz. Celal Tuna, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁷² H. Günhan Danışman, "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği, Bafra İkiztepe Arkeolojik Verilerin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camii'nin İncelenmesi", IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. 1, Ankara 1986, s. 135-144; Celal Tuna, *a.g.e.*

¹⁷³ Metin Sözen - Uğur Tanyeli, *a.g.e.*, s. 75.

zinde, Çarşamba¹⁷⁴ ve Vezirköprü gibi diğer ilçelerinde de bu teknikte inşa edilmiş evlere rastlanılmaktadır.

Evlerde ve ev bileşenlerinde inşaat, ya bizzat evin sahibi ya da yerel ustalar tarafından, yapının sahibinin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu zanaat babadan oğula usta-çırak ilişkisi içerisinde, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, beceri ve deneyime dayanmaktadır¹⁷⁵. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Tekkeköy kırsalında da ev ustalarına dair herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır. Bu bilgiler sadece, sözlü tarih çalışması ile kesin kanıtlara varılamadan yöre halkından öğrenilebilmektedir. Yöre halkından yapılarda çalıştığı bildirilen “Mehmet Usta”¹⁷⁶ ve “Rizeli Hüseyin Usta”¹⁷⁷ isimleri öğrenilmiştir.

Tekkeköy'de günümüze gelen ev mimari örneklerinin tarihine ışık tutacak kitabe veya belge neredeyse yoktur. Esasen bu durum kırsal mimarinin geneli için geçerlidir. Yöredeki bazı evlerde 1937, 1939, 1943 ve 1964 gibi tarihler ile karşılaşmıştır (Foto. 103-105)¹⁷⁸. Yöre sakinlerinin ifadeleri ve yapıların mev-

¹⁷⁴ Çarşamba'da ahşap karkas, tuğla dolgu ile inşa edilmiş ev örneği için bkz. Mutlu Kaya - Cevdet Yılmaz, a.g.m., s. 335.

¹⁷⁵ ÇEKÜL, *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*, (e-kitap), İstanbul 2012, s. 7.

¹⁷⁶ Büyüklü Mahallesi, Doktor Mustafa Bey Caddesi, No:56'daki ev ve ambarı yapmıştır. *Özkan Kaymak, Kişisel Görüşme*, 10.02.2018.

¹⁷⁷ Büyüklü Mahallesi, Macit Pehlivan Sokak No: 4'deki *Resul Yurtaslan* evini yapmıştır. *Resul Yurtaslan, Kişisel Görüşme*, 10.02.2018.

¹⁷⁸ 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan, Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol ile Türkiye'ye gelecek olan mübadiller için Tekkeköy'ün Çinik, Asarağaç, Ökse, Çınaralan ve Çırakman köyleri numune köy olarak belirlenmiş ve buralara evler yapılmıştır. Aşağı Çinik, Ökse, Asarağaç ve Çırakman'da günümüze gelebilen mübadil konutları tespit edilmiştir. Buna göre; Aşağı Çinik'te Cavit Osmanlar Evi, Cemi Çep Evi, Çırakman'da Hacı Ahmet'in Evi, Mustafa Bakan Evi, Ökse'de Rıfat Topal Evi, Asarağaç'ta Birol Karaçoban Evi, Süleyman Karaman Evi, Akasya Sokak'ta yer alan ev yine aynı sokakta Şerif Ağa'nın evi, Kazım Aydeniz Evi, yenilenmiş olarak Hüseyin Özik Evi tarafımızdan tespiti yapılan konutlardır. Bkz. Selçuk Seçkin, Samsun/Tekkeköy Çevresinde Mübadiller İçin Yapılmış Konut Tipleri, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Cumhuriyet, Gece Kitaplığı*, C. IV, 2018, s. 25-30. Konu ile ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Devlet Arşivleri Başkanlığına ait internet sitesinde “<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx>” adresinde 27 Aralık 2020 tarihi itibarıyla yaptığımız araştırmada 1924 ve 1925 tarihli dört adet belgeye ulaşılmıştır: Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 12 - 58 – 12, Özet: Samsun'un Canik, Asarağaç, Hıyaralan, Cerağman,

cut mimari özelliklerinden hareketle Tekkeköy geleneksel evlerinin birçoğunun 20. yüzyılın başları ile 1970’li yıllar arasında yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Geleneksel kırsal yapı inşası, yörede 1970’li yıllardan sonra durma noktasına gelmiştir.

Köyden kente göç, Tekkeköy kırsalında da olduğu için evler işlevsizliğin kaçınılmaz sonucu olarak bakımsızlıktan dolayı harap olmuş veya tamamen ortadan kalkmıştır. Kültürel değişimin sonucu olarak ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap veremediği için birçok eski evin yerine betonarme evler yapılmıştır. Tekkeköy ve civarındaki köylerde betonarme evler ile geleneksel evleri yan yana görmek mümkündür. Eski evler ya yakacak malzemesi olarak görülmüş veya ahır, depo, samanlık gibi işlevler için halen bakımsız halde kullanılmaktadır (Foto. 75, 79, 82, 84, 89, 91, 92). Yeni ev yapılacak arsanın olmadığı durumlarda, eski evler yıkılarak yeni ev, bu parsele inşa edilmiştir.

Foto. 70: Tekkeköy Kırsal Yerleşme Doku

Ökse ve Beylik köylerinde inşa edilen evlerde tadilat yapılması, Tarih: 03.12.1924; Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 14 - 48 – 7, Özet: Bir süre için inşası durdurulmuş bulunan Ökse, Çırağan, Cenik, Çınarağıl ve Hisarağaç örnek köyleri inşaatına ait teslim süresinin uzatılması, Tarih: 29.07.1925; Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 15 - 63 – 20, Özet: Göçmenler için inşa edilen Ökse, Çırakman, Cenik, Çınarağıl, Asarağaç Örnek köylerine ait sözleşme sürelerinin uzatılması, Tarih: 30.09.1925; Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 12 - 70 – 01, Özet: Samsun’da inşa edilmekte olan Canik, Asarağaç, Ökse, Çınarağıl ve Çırağan köylerinin inşa tarzlarında ve süresinde değişiklik yapılması, Tarih: 18.11.1925.

Foto. 71: Yeşildere Köyü 2 No'lu Evin Genel Görünümü

Foto. 72: Büyüklü Mahallesi Resul Yurtaslan'a Ait Ev- Ambar-Serender

Foto. 73: Tekkeköy/Merkez 19
Mayıs Mahallesi 1 No'lu Ev

Foto. 74: Çırakman Mahallesi
1 No'lu Ev

Foto. 75: Büyüklü Mahallesi
2 No'lu Ev

Foto. 76: Asarağaç Köyü 1 No'lu
Ev

Foto. 77: Çayırçökek Köyü
1 No'lu Ev

Foto. 78: Çayırçökek Köyü
3 No'lu Ev

Foto. 79: Yeşildere K y  1 No'lu Ev

Foto. 80: Yeşildere K y  2 No'lu Ev

Foto. 81: Yeşildere K y  3 No'lu Ev

Foto. 82: Yeşildere K y  4 No'lu Ev

Foto. 83: Sarıyurt K y  1 No'lu Ev

Foto. 84: B y kl  Mahallesi Fırıncı lu Sokak'ta 1 No'lu Ev

Foto. 85:  ayır  kek K y  1 No'lu Evin Yan Cephesi

Foto. 86:  ayır  kek K y  2 No'lu Evin Yan Cephesi

Foto. 87: Çayırçökek Köyü
1 No'lu Evin Arka Cephesi

Foto. 88: Çayırçökek Köyü
2 No'lu Evin Arka Cephesi

Foto. 89: Çayırçökek Köyü 1
No'lu Evin Sofası

Foto. 90: Yeşildere Köyü 2 No'lu
Evin Sofası

Foto. 91: Büyüklü Mahallesi
1 No'lu Ev

Foto. 92: Çayırçökek Köyü
1 No'lu Evin Çıkma Geçidi

Foto. 95:  ayır  kek K y 
1 No'lu Evin  ıkma Yapan
Bölümü

Foto. 96:  ıkmanın Manzaraya
Bakan Açıklıkları

Foto. 97:  ayır  kek Köyü
1 Numaralı Ev, Ocak

Foto. 98:  ayır  kek Köyü
1 Numaralı Ev, Ocak

Foto. 99: Büyüklü Mahallesi
Resul Yurtaslan'a Ait Ocak

Foto. 100: Büyüklü Fırın ı  lu
Sokak'taki Geleneksel Bir Evde
Yüklük

Foto. 101: Yeşildere Köyü 4 No'lu Ev

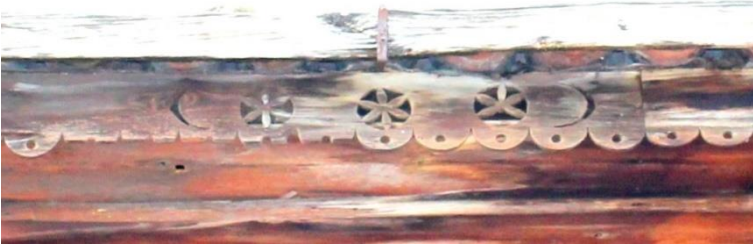

Foto. 102: Büyüklü Mahallesi'nde Bir Ev Saçağındaki Ahşap Süsleme

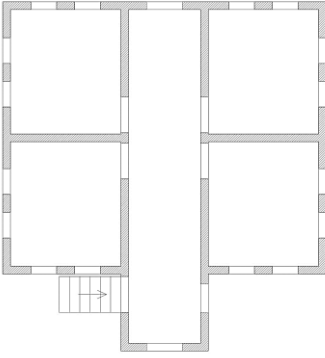
Foto. 103: Yeşildere Köyü 1964 Tarihli 4 No'lu Ev

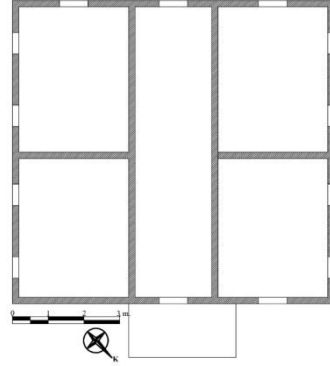
Foto. 104: Fırıncıoğlu 1939 Tarihli Mahallesi 3 No'lu Ev

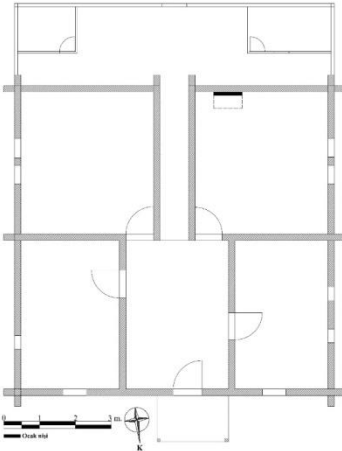
Foto. 105: Büyüklü Mahallesi 1937 Tarihli Kitabesi Bulunan Bir Ev

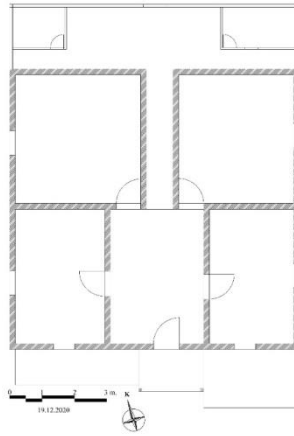
Çizim 34: Büyüklü Mahallesi
Fırıncıo lu Sokak'ta Yer Alan
Bir Konutun Krokisi

Çizim 35: Yeşildere Köyü
4 Nolu Evin Planı

Çizim 36:  ayır kek Köyü
1 Nolu Evin Planı

Çizim 37:  ayır kek Köyü
2 Nolu Evin Planı

2.2.1.6.1. Ev Bileşenleri (Avlu /Bahçe Elemanları)

Kırsal yerleşimlerin önemli özelliklerinden biri de ev ek-
lentileridir. Barınma ihtiya ının evlerin yanı sıra yörenin geçim
kaynaklarına bağlı olarak, doğal  evre faktörlerinin etkisiyle

eklenti yapıları inşa edilmiştir¹⁷⁹. Tekkeköy kırsalında da halkın kendi imkânlarıyla, ihtiyaçlarına yönelik çeşitli ambarlar (serender vb.), fırın, samanlık, ahır (ağıl), kuruluk (depo), çardak ve çit gibi eklenti (müştemilat) yapıları ile karşılaşmaktadır (Foto 71, 72).

2.2.1.6.1.1. Ambar-Seren

Ambar ve seren olarak adlandırılan yapılar, aynı işlevde inşa edilmiş olsa da inşa tarzı ve boyut olarak farklılık göstermektedir. Ambarlar ve serenderler yörede buğday, mısır, arpa, fasulye, patates, fındık gibi çeşitli tarım ürünlerini depolamak ve sonraki hasat için tohumluk saklamak için kullanılan yapılardır. Depolamanın yanı sıra tarım ürünlerini nem ve haşereden korumak amacıyla yapılmışlardır¹⁸⁰. Bu yapılar evlerin dışında bahçe ya da sokak kenarında, bağımsız olarak konumlandırılmıştır (Çizim 38, Foto. 106-107).

Ev bileşeni olarak karşımıza çıkan ambarlar, Anadolu'da genellikle Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgelerde farklı mimari özelliklerle karşımıza çıkmaktadır¹⁸¹. Tekkeköy kırsalında da ambar yapıları görülmesinin sebebi, tarımın Tekkeköy kırsalında en önemli geçim kaynağı olmasıdır. Ambar, yörede daha çok “hambar” olarak da adlandırılmaktadır. Dikdörtgen planlı ambarlar, topraktan gelen rutubetin yapıya zarar vermesine engel olmak ve içerisinde depolanan ürünlerinin bu rutubetten zarar görmesini engellemek için taşlar üzerine yükseltilerek inşa edilmişlerdir (Foto. 108). Yöredeki ambarların uzunluğu yaklaşık 2,5-5 m, genişliği 2,0-3,5 m, yüksekliği ise 2-3 m arasında değişmektedir. Depolanacak ürün çeşidine

¹⁷⁹ Kırsal bölgelerde fonksiyon bakımından evler iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birincisi ailenin oturma, uyuma, istirahat etme, yemek pişirme ve yeme yeri olan yani insanların yaşadığı (ikametgâh) evler birinci kısmı, biriktirilmiş zahire, tohumluk, kışlık yiyecek ve içeceklerle, hayvanların bulunduğu, çeşitli aletlerin saklandığı depo, ambar, samanlık, ahır vs. gibi eklentiler (müştemilat) ikinci kısmı oluşturmaktadır. Bkz. Selahattin Polat, “Uşak İlinde Bir Ev Eklentisi Olarak Ambarlar”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 34, İstanbul 2016, s. 231.

¹⁸⁰ Mustafa Ekmekci, “Çavdarhisar'daki Geleneksel Depolama Mekânlarından Bir Gurup Örnek”, *Aizanoi II*, Ankara 2016, s. 319.

¹⁸¹ Mustafa Ekmekci, a.g.m., s. 319-320.

göre ambarların içi, üç ila sekiz arasında ahşap bölmelere ayrılmu tır (Foto: 109). Ambarların depolama kapasiteleri b y kl  ne göre değişmektedir. İhtiyaca göre bir ya da iki katlı olarak inşa edilen ambarların yörede çoğunlukla tek katlı olanları ile kar ıla ılmı tır.

Serenderler esasen bir ambar yapısıdır. Fakat birçok araştırma yazısında kendine has mimari özellikleri sebebiyle özel olarak “serender” ismiyle incelenmişlerdir. Esasen bölgede “seren” olarak adlandırılan ancak ülke genelinde “serender” isminin daha yaygın olarak kullanıldığı serenderler, ahşap ambar yapılarının ahşap direkler üzerinde inşa edilen tiplerine verilen isimdir. Orta ve Doğu Karadeniz kırsalında yoğun olarak görülen serender ile Tekkeköy kırsalında da kar ıla ılmaktadır (Foto. 110-115). Bölgede bu yapılar serender, serander, serenti, seren, serendi, serende gibi farklı adlarla telaffuz edilmektedir¹⁸². Tekkeköy’de kare ya da dikdörtgen planlı olan serenderler, sayıları 4, 6 veya 8 olarak değişen taşıyıcıların üzerine oturtulmaktadır (Foto 117). Bu taşıyıcıların üzerine genellikle sac ile kaplanmış ahşap parçalar konularak, yapıya fare ve çeşitli ha erelerin ulaşması engellenmeye çalışılmıştır (Foto 118). Serenderlerin yüksekliği arazinin durumuna göre yaklaşık 4-7 m arasında değişkenlik göstermektedir. Yerden yüksek yapılmasının sebebi ürünleri ha erelerden ve yaban hayvanlarından korunmak ve arazinin neminden uzakla maktır. Serenderlere seyyar ahşap bir merdivenle inilip çıkılmaktadır. Birçok serenderin duvarlarında muhtelif kesimlerde, takriben 20–40 cm ebatlarında, ızgara biçiminde sık aralıklı (1,5-2 cm) açıklıklara yer verilmiştir (Foto. 116). Bu açıklıklar serenderlerin içerisindeki hava döngüsünü sağlayarak rutubeti engellemektedir. Yörede geleneksel serenderlerin yapımı nadir de olsa devam etmektedir. Bu, Tekkeköy kırsalında mimari geleneğin halen devam ettiğini göstermektedir (Foto. 119).

Bölge ambar ve serenderlerindeki çatılar, yağmur ve kar ya ı ından korunmak için iki yöne eğimli (be ik çatı) olarak

¹⁸² Karadeniz’in diğer bölgelerinde de rastlana bu yapılara “nayla, nalya, paska, mazi, ma azu” gibi isimler de verilmektedir.  zhan  zt rk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*. (2 cilt), Mehmet İlh n (Ed.), Heyamola Yayınları, İstanbul 2005, s. 795, 938,1022.

yapılmıştır. Çatıların kaplamasında, oluklu kiremit ya da galvanize oluklu sac kullanılmıştır. Sac kaplamaların tadilatlar sırasında yakın zamanda eklendiği anlaşılmaktadır. Özgün durumunda serenderlerin çatı kaplaması kiremit olmalıdır. Ahşap duvarların ömrünü uzatmak için yağmurun uzak tutacak şekilde geniş saçak uygulaması görülmektedir. Özellikle ön cephelerde sahanlığa yer verildiğinden bu cephedeki saçaklar biraz daha uzun tutulmuştur.

Tekkeköy’de günümüzde işlevini devam ettiren ambar ve serenderler olmasına rağmen çoğu çeşitli sebeplerle yıkılmaya yüz tutmuş ya da ortadan kaldırılmıştır.¹⁸³

Foto. 106: Büyüklü Mahallesi
1 No’lu Ambar

Foto. 107: Büyüklü Mahallesi
2 No’lu Ambar

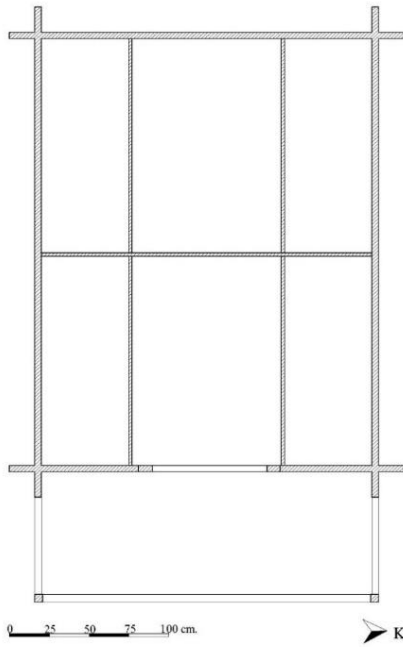

Foto. 108: Ambarların Yerden
Yükseltilmesi

Foto. 109: Büyüklü Mahallesi
3 No’lu Ambar’ın İç Düzenlemesi

¹⁸³ Son yıllarda özellikle Orta Karadeniz’de otantik görünümlü bir bahçe mobilyası gibi algılanan geleneksel ambarların, yeni zengin konutlarının bahçelerinde sergilenmek üzere, ülkemizden alınarak, kimileri yurt içinde büyük bir kısmı yurt dışına çıkarıldığı yönünde haberler duyulmaktadır. Birçok ambarın bu şekilde satıldığı yöre halkınca anlatılmaktadır. Konu ile ilgili yetkililerin önlem alması, dahası halkın duyarlılığının artırılması önem arz etmektedir.

Çizim 38: Büyüklü Mahallesi  zkan Kaymak'a ait Ambarın Planı

Foto. 110: Büyüklü Mahallesi 1 No'lu Serender

Foto. 111: Çayırçökek Köyü
2 No'lu Serender

Foto. 112: Büyüklü Mahallesi
2 No'lu Serender

Foto. 113: Yeşildere Köyü
1 No'lu Serender

Foto. 114: Sarıyurt Köyü 1 No'lu
Serender

Foto. 115: Büyüklü/Fıncıoğlu
3 No'lu Serender

Foto. 116: Serender Havalandır-
ma Açıklıkları

Foto. 117: Sarıyurt Köyü 1 No'lu Serender

Foto. 118: Serender Taşıyıcıları

Foto. 119: Geleneksel ve Geleneği Sürdüren Serender  rnekleri

2.2.1.6.1.2. Fırın

Karadeniz kırsalında fırınlar, köyün ortak kullanılabileceği alanlarda olabildiği gibi sadece bir haneye ait de olabilmektedir. Köyü, mahalle ya da sokağın ortak kullanımında olan fırınlar daha büyük boyutlu ve özenlidir. Tekkeköyü kırsalında, daha çok hanelere ait fırınlara rastlanılmaktadır. Çoğunlukla kareye yakın dikdörtgen planlı olan fırınların duvarları ısı kaybını önlemek için oldukça kalın yapılmıştır. Fırınlar, eğime göre değişmekle birlikte 0,50-0,90 m arasında değişen yükseklikte bir temel bölümü ve bunun üzerine konumlandırılmış asıl fırın bölümünden oluşmaktadır. Fırınların  n kısmında bir insanın rahatlıkla girip çıkabileceği genişlikte açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık fırın yakıldığında taş ya da madeni bir kapakla kapatılmakta ve sıca-

ğın korunması için etrafı sıvanmaktadır. Açıklığın arkasında ise ateşin yakıldığı ve pişirme işleminin gerçekleştiği bölüm bulunmaktadır. Ateşlik bölümünün üzeri taştan basık kubbe şeklindedir (Çizim 39-42, Foto 120-123).

Bazı fırınların yanında, fırınlarda yakılacak odunların yağmur ve kardan korunması ve gerekli diğer aletleri saklamak için ahşap malzeme ile inşa edilmiş bir bölüm bulunmaktadır. Fırının çatısı, bu bölümü de örtmektedir. Yapı, kiremitle kaplanan beşik çatıyla örtülmüştür (Foto. 120).

Araştırmaya dahil edilen bir fırının yapım tarihi ve ustası bilinmektedir. Fırının ön cephesinde, fırın açıklığının yanında 1965 tarihi ve Ahmet Usta ismi geçmektedir (Foto 123).

Foto. 120: Sarıyurt Köyü
1 No'lu Fırın

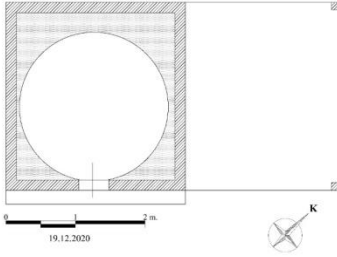
Foto. 121: Sarıyurt Köyü
1 No'lu Fırın

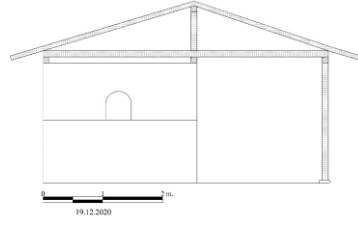
Foto. 122: Sarıyurt Köyü 2 No'lu
Fırın

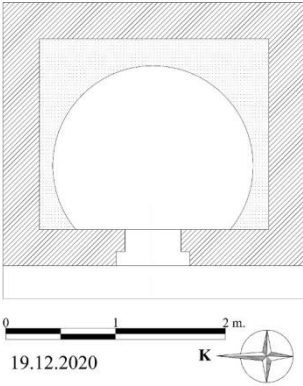
Foto. 123: Sarıyurt Köyü 2 No'lu
Fırın

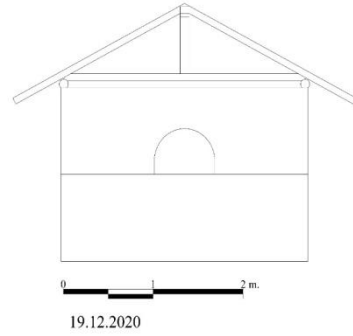
Çizim 39: Sarıyurt-Halburcu
1 No'lu Fırın

Çizim 40: Sarıyurt-Halburcu
1 No'lu Fırının Cephesi

Çizim 41: Sarıyurt 2 No'lu Fırın
Planı

Çizim 42: Sarıyurt 2 No'lu
Fırının Cephesi

2.2.1.6.1.3. Samanlık

Karadeniz Bölgesi'nde merak¹⁸⁴ olarak adlandırılan samanlık yapıları, Tekkeköy kırsalında ev bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekkeköy'ün yüksek kesimlerinde hayvancılığın önemli bir yer tutmasından dolayı önceleri, neredeyse her evin geleneksel tekniklerle inşa edilmiş bir samanlığı bulunmaktaydı. Fakat zamanla bölgede hayvancılığın kısmen önemini yitirmesi ve ahşabın çok uzun ömürlü olmamasından dolayı günümüze gelen geleneksel samanlık sayısı oldukça azdır.

¹⁸⁴ Muzaffer Tunç, "Trabzon'da Kırsal Alanlarda Daimî Yerleşimlerde Mesken Tipleri ve Eklentileri", *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 32, İstanbul 1997, s. 152.

Samanların depolandığı yerler olan bu yapılar, ahıra yakın, ulaşması kolay alanlara inşa edilmiş olup tek mekânlı basit yapılardır. Eğimli arazi üzerine inşa edilmiş olan samanlıklarda kapı, kotun yüksek olduğu cepheye yerleştirilmiştir. Böylece kapıdan geçtikten sonra saman aşağıdan yukarıya doğru dizilmiş, samanın az kaldığı durumlarda zemine yakın bölgede olan samanlar seyyar ahşap merdiven kullanılarak çıkarılmıştır. Hane sahipleri ya da yöre ustaları tarafından inşa edilmiş olan samanlıklar ahşap yığma (çantı) tekniğinde inşa edilmiştir. Çift yöne eğimli beşik çatı ile örtülü olan samanlıkların çatıları sac ya da kiremit kaplıdır (Foto. 124-126).

Foto. 124: Çayırçökek Köyü 1 ve 2 No'lu Samanlıklar

Foto. 125: Yeşildere Köyü 1 ve 2 No'lu Samanlıklar

Foto. 126: Yeşildere Köyü 2 Nolu Samanlık

2.2.1.6.1.4. Ahır-Ağıl

Tekkeköy’ n kırsal kesimlerinde evlerin alt katları ahır, üst katları ev olarak kullanılmaktadır. Bazı evlerde evlerin alt katları ahır olarak kullanılmaya devam edilmekte, üst katlar kaderine terkedilmiş durumda ve kullanılmamaktadır (Foto. 127). Bazı evlerde ise alt katlar ahır işlevini kaybederek depo haline dönüştürülmüştür (Foto. 128).

Evlerin alt katlarının ahır olarak kullanılması hala geçerliliğini korusa da yavaş yavaş geçerliliğini yitirmektedir. Tek katlı evlerde ve bazı çift katlı evlerde, ahır yapısı bahçenin bir köşesine inşa edilmiştir. Tek katlı evlerde evin altında ahır olarak kullanılacak alanın olmaması, çift katlı evlerde ise alt katların depo olarak kullanılmak istenmesi gibi sebeplerle ahır, ayrı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahır yapıları dikkörtgen bir alanı kaplamakta olup geleceksel  antı tekniğinde inşa edilmişlerdir. Bu yapılarda dikk rtgenin kısa kenarlarından birinin cephe aksının ortasındaki kapıdan ahıra geçiş sağlanır. Kapıdan geçiş yapıldıktan sonra dikkörtgen bir alan ile karşılaşılmakta olup bu bölümden hayvanların bulunduğu iki mekâna geçiş sağlanır. Hayvan sayısının az olduğu durumlarda bu mek nlardan biri samanlık olarak kullanılmış, hayvan sayısının fazla olduğu durumlarda ise samanlık, ayrı bir yapı olarak inşa edilmiştir. Çoğunlukla beşik çatılı olan ahırların çatıları sac kaplıdır (Foto. 129-130).

Foto. 127: Çayırçökek Köyü 1 No'lu Evin Ahır Olarak Kullanılan Alt Katı

Foto. 128: Sarıyurt Köyü 1 No'lu Evin Alt Katı

Foto. 129:  ayır  kek Köyü 1 No'lu Ahır

Foto. 130: Ye ilalan Köyü 1 No'lu Ahır

2.2.1.6.1.5. Kuruluk (Ardiye/Depo)

Kırsalda karşılaşılan   gelerden biri de yörede “kuruluk” olarak adlandırılan depolardır. Bu yapılar Karadeniz’in farklı bölgelerinde “ rtme” ya da “karaltı” olarak da adlandırılmaktadır¹⁸⁵. Kuruluklar, Tekkeköy kırsalında tarım ve hayvancılık ile ilgili unsurların yağmurdan ve kardan korunması için inşa edilen yapılardır. Tekkeköy de karşılaşılan kuruluklarda arı kovanları, çeşitli tarım aletleri ( apa, kazma), tarım makinaları gibi

¹⁸⁵ <https://karadeniz.gov.tr/yoresel-mimari-3/>

unsurlar depolanmaktadır. Geleneksel unsurların çoğunda olduğu gibi bu yapılarda da işlevsellik ön planda tutulmuştur.

Geleneksel tekniklerle inşa edilen kuruluklar, dört tarafı açık olarak yapılabildiği gibi, eyvan şeklinde sadece bir cephesi açık şekilde de inşa edilmiştir. Dört tarafı açık olarak inşa edilen kuruluklar, ahşap iskelet ve çatıdan oluşmaktadır (Foto. 131, 132). Eyvan şekline tek tarafı açık olan kuruluklarda ise duvarlar yığma tekniğinde inşa edilmiş olup çatı ile örtülmüştür (Foto. 133, 134). Kuruluklar genellikle tek yöne eğimli çatılarla örtülü olsa beşik çatılı örnekler de mevcuttur.

Foto. 131: Yeşildere Köyü 1 No'lu Kuruluk

Foto. 132: Sarıyurt Köyü 1 No'lu Kuruluk

Foto. 133: Sarıyurt Köyü 2 No'lu Kuruluk

Foto. 134: Sarıyurt Köyü 3 No'lu Kuruluk

2.2.1.6.1.6. Çardak

Tekkeköy'ün yüksek kesimlerinde bulunan Yeşildere Köyü'nde bir evin bahçesinde çardak ögesine rastlanılmaktadır. Çardak, yaz aylarında dinlenme amaçlı inşa edilmiş yapılardır. Dikdörtgen bir alanı kaplayan çardak, köşe dikmeleri ve ara

dikmelerin üzerine oturtulan ahşap hatıllardan meydana gelmektedir. Çardağın etrafı yaklaşık 1 m yüksekliğinde ahşap çitle çevrilidir. Çardağın üzerinde herhangi bir çatı ya da örtü unsuru bulunmamaktadır¹⁸⁶. Çardağın üzerinde bulunan asma yaprakları yaz aylarında örtü görevi görmekte olup gölge oluşturmaktadır (Foto. 135).

Foto. 135: Yeşildere Köyü Çardak Örneği

2.2.1.6.1.7. Çit

Yörede çit olarak adlandırılan yapılar ile Tekkeköy'ün kırsal bölgelerinde karşılaşılmaktadır. Çit, Trabzon Bölgesinde “çeten” olarak adlandırılmaktadır¹⁸⁷. Bu yapılar mısırların nemden korunması, havalandırılması, kurutulması ve depolanması için inşa edilmişlerdir. Çitler kare ya da dikdörtgen olarak planlanmaktadır. Çitler inşa edildiği arazinin eğimine göre belirli bir yüksekliğe kadar taş üzerine yükselmektedir. Daha sonra ahşap iskelet üzerine, çıtaların belirli aralıklarla çakılmasıyla gövde kısmı oluşturulmaktadır. Çıtalar arasında boşluklar bırakılarak hava döngüsünün sağlanması ve rutubetin engellenmesi amaçlanmıştır. Çit yapımında herhangi bir geçme tekniği kullanılır.

¹⁸⁶ Çardağın üstünün açık olması kışın kullanılmadığını göstermektedir.

¹⁸⁷ Muzaffer Tunç, "Trabzon'da Kırsal Alanlarda Daimî Yerleşimlerde Mesken Tipleri ve Eklentileri", *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 32, İstanbul 1997, s. 153.

mamış, tahtalar ve çitalar, ahşap iskelete, madeni çivi ile tutturulmuştur (Foto. 136, 137).

Form, boyut ve mimari özellikleri bakımından bazı çitler, serenler ile benzerlik göstermektedir. Bu tür çitlerin, serenlerden farkları yapının duvarlarını oluşturan ahşap tahtaların arasında boşluk bırakılmasıdır. Serene benzeyen bir çit örneği Yeşildere Köyü'nde bulunmaktadır. Serenlerde olduğu gibi altı destek üzerine oturan çit, köşelerde ve ortada bulunan ahşap dikmelere, tahtaların “V” oluşturacak şekilde çakılmasıyla oluşturulmuştur (Foto. 138).

Çayırçökek Köyü'nde bulunan bir yapıda, seren ile çit birlikte inşa edilmiştir. Seren görünümünde olan ve mimari özellikleri bakımından serenlere benzeyen yapının yarısı, çit özellikleri göstermektedir. Çit olarak kullanılmış olan sol bölümde ahşap tahtaların yerine ince çitalar kullanılmış ve aralarında boşluklar bırakılmıştır. Seren olarak kullanılan bölümde ise 10-15 cm genişliğinde tahtalar aralarında boşluk bırakılmadan yan yana dizilmiştir (Foto. 139). Çit inşasının bölgede nadir de olsa devam ettiği gözlemlenmiştir (Foto.140).

Çitler, kırma ve beşik çatıyla örtülmüş olup sac ya da kiremitle kaplanmıştır.

Foto. 136: Çayırçökek Köyü
1 No'lu Çit

Foto. 137: Çayırçökek Köyü
2 No'lu Çit

Foto. 138: Yeşildere Köyü
1 No’lu  it

Foto. 139:  ayır  kek Köyü
3 No’lu  it ve Seren

Foto. 140:  ayır  kek Köyü 4 No’lu  it

2.2.2. Türk Dönemi Hristiyan  Yapılar (Kiliseler)

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşıyan insanların dini inanışlarında belirli     lerde serbestlik sağlanmış, fakat yeni kilise inşasına gerek lendirilmedik e izin verilmediği gibi kiliselerin geçireceği onarımlar ve düzenlemelerde Hassa Mimarlar Ocağı’nın denetiminde ger ekleřtirilmiřtir¹⁸⁸. İstanbul’un fethinden sonra II. Mehmet, Ortodokslara II. Gennadios’u patrik ilan ederek Ortodoksluğu yeniden canlandırmış ve

¹⁸⁸ şerafettin Turan, “Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, Ankara 1963, s. 159-200.

günümüze kadar varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır¹⁸⁹. Köken olarak Bizans'a dayandırılan Rumların tarihsel süreçteki varlıklarının en önemli özelliklerinden birisi Ortodoks kilise geleneğidir¹⁹⁰. 19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat ve Islahat fermanlarının etkisiyle mevcut kiliselerin onarım ve yenilerinin inşa edilmesine izin verilmesiyle kilise sayılarında artış gözlenmiştir¹⁹¹. Tekkeköy'de günümüzde sekiz kilise tespit edilmiştir. Kiliseler mevcut mimari kompozisyon ve plan özellikleriyle 19. yüzyılda inşa edilmiş klasik Ortodoks Rum kilisesi mimari geleneğinde inşa edilmiştir.

Antyeri Kilise Camii: “Hagios Demetrios Kilisesi”, Tekkeköy ilçesi, Antyeri Mahallesi, köyiçi mevkiinde 496 parselde yer almaktadır¹⁹². Yapı, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 1992 yılında tescil edilmiştir¹⁹³. Mübadeleden sonra bir süre cami olarak kullanılan yapı günümüzde kullanılmamaktadır. Kilisenin batı cephesindeki kapı açıklığının üzerindeki dikdörtgen çerçeveli alınlıkta yer alan kitabenin yüzeyi betonarme malzemeyle doldurulduğu için kitabe okunamadığından yapının inşa tarihi hakkında net bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir¹⁹⁴. Betonarme malzemeyle doldurulan yüzeyde 1965 tarihi yer almaktadır. Bu tarih 1965 yılında yapının cami olarak kullanılmaya başlandığına işaret etmektedir.

Yapının duvar dolgularında moloz taş, cephelerde ve çan kulesinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Yapı plan, malzeme-teknik, süsleme ve mimari kompozisyon özellikleri bakımından Ortodoks Rum kilisesi özellikleri

¹⁸⁹ Zafer Karaca, “Rum Ortodoks Kiliseleri”, *Görüş Dergisi*, S. 52, İstanbul 2002, s. 72-78 (72).

¹⁹⁰ Zafer Karaca, *a.g.m.* s. 72.

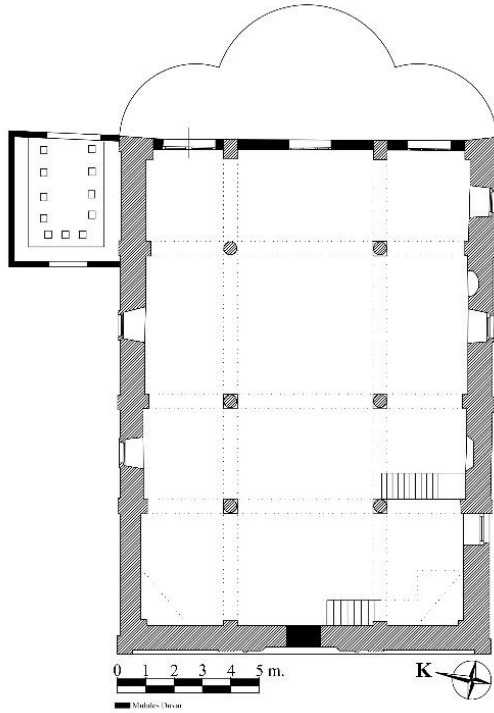
¹⁹¹ Zafer Karaca, *a.g.m.* s. 75.

¹⁹² <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/157782/0/496/1609703271652> (Erişim Tarihi 28.12.2020).

¹⁹³ Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 18.12.1992 gün ve 1525 Sayılı Karar.

¹⁹⁴ Kitabe yüzeyindeki betonarme sıvanın yapılacak restorasyon çalışmasında dikkatli bir şekilde rasplanmasıyla kitabenin okunması mümkün olacaktır.

taşıdığı için 19. yüzyıla tarihlendirilmiřtir¹⁹⁵. Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanda üç nefli bazilikal plan şemasında inşa edilmiş ve nefler birbirlerinden sütunlarla ayrılmaktadır ( izim 43). Yapının orta nefi yan neflere göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. 1965 yılında yapı cami olarak düzenlenirken batı cephe aksındaki kapı açıklığı kapatılmıştır. Kilisenin i  mekânına geçiş günümüzde kuzeydoğu köşedeki kapı açıklığından sağlanmaktadır (Foto. 141).

Çizim 43: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii Planı

¹⁹⁵ Demet Okuyucu, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 342; Melda Aydan, *Integrating The Rum Churches In Samsun Into Daily Life*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Kültürel Mirası Koruma Bilim Dalı, Ankara 2016, s. 74.

Foto. 141: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii Doğu Cephesi

Yapının cephe düzenlemesinde en dikkat çeken cephe batı cephedir. Cephe yüzeyinde düşey olarak yerleştirilen ikisi köşede biri orta olmak üzere üç pilastırla üç bölüme ayrılmıştır. Cephe kat silmeleriyle iki katlı görünüm kazanmış ve alt katta kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının üzerinde daire kemerli ikiz pencere açıklığı bulunmaktadır. Yarım daire formundaki dilimli kemerler ortada korint başlıklı bir sütünce, yanlarda ise dışa doğru genişleyen iki kademeli pilastırlar üzerine oturmaktadır. Cephede bitkisel ve geometrik kompozisyonlu süsleme unsurlarına yer verilmiştir (Foto. 142 - 143).

Foto. 142: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii Güneybatı Cephesi

Foto. 143: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii  an Kulesi

Batı cephenin güney ve kuzeyinde birer  an kulesi olduğu fakat kuzeyindekinin yıkıldığı hem günümüzdeki mevcut mimari izlerden hem de yapı hakkındaki yapılan yayınlardaki bazı fotoğraflardan anlaşılmaktadır¹⁹⁶. Batı cephenin güney köşesinde günümüze gelen  an kulesi, baldaken formda düzenlenmiş ve üzeri kubbe ile örtülmüştür.  an kulesinin baldaken gövdesindeki ikiz sut nceler, birbirlerine yarım daire formlu kemerlerle ba lanmı tır (Foto. 144). Doğu cephede günümüze kalan izlerden anlaşıldığı üzere kilisenin   l  apsis düzenlemesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki cephe düzenlemesi camiye çevrildiği dönemde yapılan müdahalelerle  ekillenmi tir. Cephenin kuzeyinde dikdörtgen bir kapı açıklığı ve iki üçgen formlu düzenlenmiş pencere açıklığı yer almaktadır. Kuzey cephe düşey hatta    pilastırla dört bölüme ayrılmış ve her bölümde birer mazgal pencere bulunmaktadır (Foto). Güney cephe, kuzey cephenin devamı niteliğinde olup simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Pilastırlarla dört bölüme ayrılan cephenin ortasında yer alan iki bölümde de mazgal pencerelerin altına denk gelecek şekilde, dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli birer

¹⁹⁶ Demet Okuyucu, *a.g.t.*, s. 832, Foto 1326; Melda Aydan, *a.g.t.*, s. 81.

pencere açılmıştır. Günümüzde, üstte yer alan mazgal pencere-lerin tamamı örülerek kapatılmıştır.

Foto. 144: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii
Güney Cephesi

Kilisenin iç mekânı üç nefli bazilikal plan şemasında düzenlenmiş ve sade bir görünüme sahiptir. Nefleri birbirinden ayıran sütunların kare formunda başlıkları bulunmaktadır. Yapı camiye dönüştürüldüğünde güney duvara bir mihrap niş ve ahşap minber eklenmiştir (Foto. 145).

Yapının üzeri dışta kırma çatı, iç mekândaki nefler ise beşik tonozlarla örtülmüştür. İç mekândaki tonozlar takviye kemerleriyle desteklenmiştir (Foto. 146).

Genelde sade bir görünüme sahip kilisenin batı cephesindeki kapı ve pencere açıklıklarında bitkisel ve geometrik süslemeler görülmektedir. Cephelerdeki düşey ve yatay silmelerle yapıya hareketlilikte sağlanmaya çalışılmıştır. İç mekân sonraki dönemlerde boyandığı için günümüzde sade bir görünüme sahip olsa da duvar yüzeyindeki sıvaların bir bölümü raspalandığında dini içerikli freskler ortaya çıkmıştır (Foto. 147, 148). Yapıla-

cak kapsamlı bir restorasyon sonrasında yapının sıvalarının altında freskler daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Foto. 145: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii   Mekân Güney Cephesi

Foto. 146: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii   Mekân Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 147: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii Duvar Yüzeyindeki Fresler¹⁹⁷

Foto. 148: Tekkeköy Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii İç Mekân Batı Duvar-daki Freskler¹⁹⁸

Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi: Tekkeköy, Asarağaç Mahallesi, Kelkaya mevkiinde 1320 numaralı parselde bulunan¹⁹⁹ yapı 2000 yılında tescil edilmiştir²⁰⁰. Köy yolu kenarında vadiye hâkim bir tepe üzerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan üzerinde inşa edilen yapı, günümüzde kullanılmamaktadır. Yapının inşası hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Güney cephedeki kapı açıklığının üzerindeki daire kemerli kitabelik bölümü bulunsa da günümüzde kitabe yer almamaktadır. Kilise plan, süsleme, malzeme-teknik ve mimari kompozisyon özelliklerine göre 19. yüzyılda inşa edilmiştir²⁰¹.

Yapının beden duvarlarında genel olarak moloz taş, apsis cephesi, kapı ve pencere söveleriyle cephelerdeki pilastırlar ile taşıyıcı unsurlarda düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

¹⁹⁷ https://foto.sondakika.com/haber/2020/10/03/samsun-da-definəciler-tarihi-kiliseyi-talan-e-4-13643193_osd.jpg (Erişim Tarihi: 10.01. 2021)

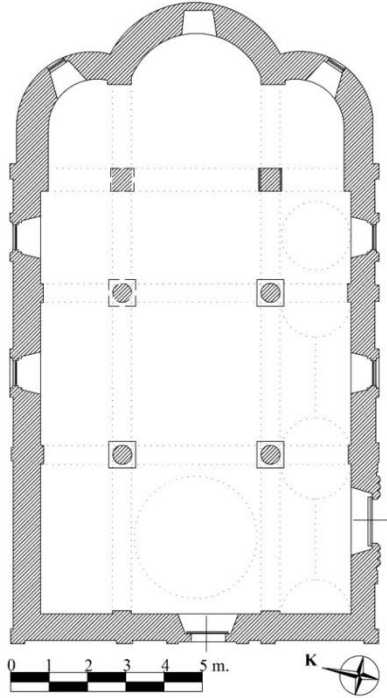
¹⁹⁸ https://foto.sondakika.com/haber/2020/10/03/samsun-da-definəciler-tarihi-kiliseyi-talan-e-5-13643193_osd.jpg (Erişim Tarihi: 10.01. 2021)

¹⁹⁹ <https://parselorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/13850/0/1320/1609750563380> (Erişim Tarihi 29.12.2020).

²⁰⁰ Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 30.06.2000 gün ve 3889 Sayılı Karar.

²⁰¹ Demet Okuyucu, *a.g.t.*, s. 346.

Kilise doğu-batı doğrultusunda üç nefli, kubbeli bazilika planlı olarak inşa edilmiştir (Çizim 44). Orta nef yan neflere göre geniş ve yüksek tutulmuştur. Nefler birbirlerinden sütunlarla ayrılmaktadır. Yapının iç mekânına güney ve batı cephe-deki kapı açıklıklarıyla geçiş sağlanmaktadır (Foto. 149).

Çizim 44: Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi Planı

Kilisenin batı cephesi düşeyde pilastırlarla üç bölüme ayrılmış, ortadaki bölüm diğerlerine göre geniş tutulmuştur. Bu kesimde dikdörtgen şeklinde kapı açıklığıyla lale formu mazgal pencere açıklığı yer alır. Kuzey cephe iki pilastırla üç bölüme ayrılmış ve her bölümde birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephede doğu ve ortadaki pencereler dikdörtgen açıklıklı, batıda bulunan mazgal pencere ise daha küçük boyutlu ve lale formundadır. Doğu cephede içte ve dışta yarım daire planlı üçlü apsis düzenlemesi bulunmaktadır. Apsis düzenlemelerinin her

birinde pencere açıklığı vardır. Ana eksenindeki pencere açıklığı diğer pencerelere göre daha büyük boyutludur (Foto. 150). Güney cephe, kuzey cephe ile benzer şekilde pilastırla üç bölüme ayrılmıştır. Bu cephenin kuzey cepheden farkı batısında yer alan kapı açıklığıdır. Dikdörtgen şeklindeki kapı açıklığı dış bükey kavisli silmelerle kademelendirilmiştir. Kapı açıklığı düzenlemesinin üzerinde lale formu mazgal pencere açıklığına yer verilmiştir. Cephenin ortasında ve doğusunda dikdörtgen şeklinde iki pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto. 151).

Foto. 149: Tekkeköy Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi Güneybatı Cephesi

Foto. 150: Tekkeköy Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi Doğu Cephesi

Yapının iç mekânı üç nefli düzenlenmiş ve her nefte iki sıra sütün, apsis tarafında ise bir sıra paye ile birbirlerinden ayrılmış ve daire kemerle birbirlerine ba lamı tır. Orta nef kubbe ile yan nefler be ik tonozla örtülmüştür (Foto. 152, 153).

Günümüzde büyük bir bölümü yıkılmış olan kilise süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptir. Yapıyı saçak seviyesinde dolaşan silmeler ve kapı açıklığının etrafındaki dış bükey silmelerle cepheye hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır (Foto. 154). Kilisenin i  mekânında sütün başlıklarında geometrik süslemelere yer verilmiştir (Foto. 155, 156).

Foto. 151: Tekkeköy Asara a  (Kelkaya) Kilisesi Güney Cephesi

Foto. 152: Tekkeköy Asara a  (Kelkaya) Kilisesi    Mekân Doğu Cephesi

Foto. 153: Tekkeköy Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi İç Mekân Güneybatı Cephesi

Foto. 154: Tekkeköy Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi Güney Cephe Kapısı

Foto. 155: Tekkeköy Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi Sütun Başlığındaki Süsleme Detayı

Foto. 156: Tekkeköy Asara a  (Kelkaya) Kilisesi Sütün Ba lı ında Geometrik Süsleme

A a ı ınık Kilisesi: Tekkeköy, A a ı ınık Beldesi, Be-ri tah Mahallesi, 1850 parselde yer almaktadır²⁰². Yapı 18.12.1992 gün ve 1525 sayılı karar ile tescil edilmi tir²⁰³. Yapının inşa tarihi hakkında herhangi bir kitabe ve belge bulunmamaktadır. Plan, süsleme, malzeme ve teknik özellikleri ve yöredeki benzer örneklere bakılarak yapının 19. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde, okul ve belediye binası olarak kullanıldığından özgün durumunu önemli ölçüde yitiren yapı günümüzde atıl bir vaziyettedir.

Kiliseden günümüze kalan mevcut duvar izlerinden yola çıkarak yapının düzgün kesme ta  i  ili e sahip olduğu söylenbilir.

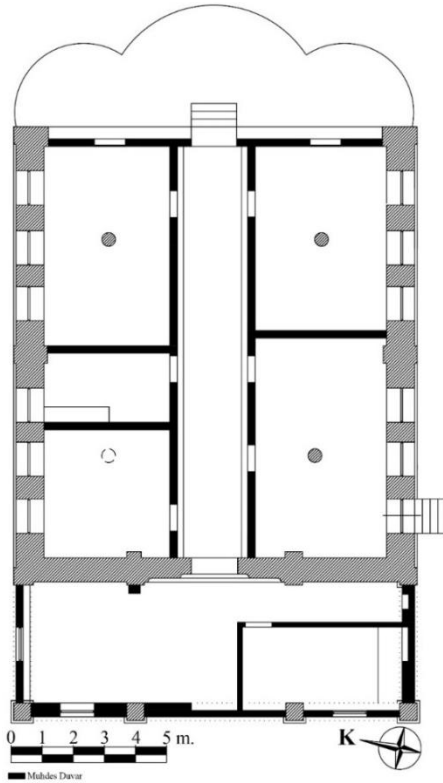
Doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilikal planda inşa edilen yapının orta nefinin yan neflere göre daha geniş olduğu anlaşılmaktadır ( izim 45). Günümüzde mevcut sütün kalıntılarından kilisenin neflerinin birbirlerinden s t nlarla ayrıldığı ve apsisin    yarım daire planlı olduğu anlaşılmaktadır. Okul ve belediye binası olarak kullanıldığında yapının iç mekân duvar-

²⁰² <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/14195/0/1850/1609761759509> (Erişim Tarihi 29. 12. 2020).

²⁰³ Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, s. 244.

larla bölünmüştür. Kilise sonraki dönemdeki müdahalelerle özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir.

Batı cephede pilastırlarla üç bölüme ayrılmış ortadaki diğerlerine göre daha geniş tutulmuş ve birbirlerine daire kemerlerle bağlanmıştır. Cephe aksında daire kemerli kapı açıklığı sonraki dönemlerde betonarme malzemeyle kapatılmıştır. Kapatılan kapı açıklığının iki yanında dikdörtgen şeklinde bir pencere açıklığına yer verilmiştir (Foto. 157). Pilastırlarla üç bölüme ayrılan kuzey ve güney cephe düzenleri birbirinin simetriğidir. Belirtilen cephelerin orta ve kuzeydoğu bölümlerinde dikdörtgen şeklinde üçer pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto. 158, 159).

Çizim 45: Aşağıçinik Kilisesi Planı

Foto. 157: Tekkeköy A a ı ınık Kilisesi Batı Cephesi

Yapının iç mekânı yapılan ilave ve de i ikliklerden dolayı özgünlüğü kaybetmiştir. Yalın bir görünüme sahip olan yapıda kesme ta  malzeme kullanılmıştır.

Foto. 158: Tekkeköy A a ı ınık Kilisesi Kuzey Cephesi

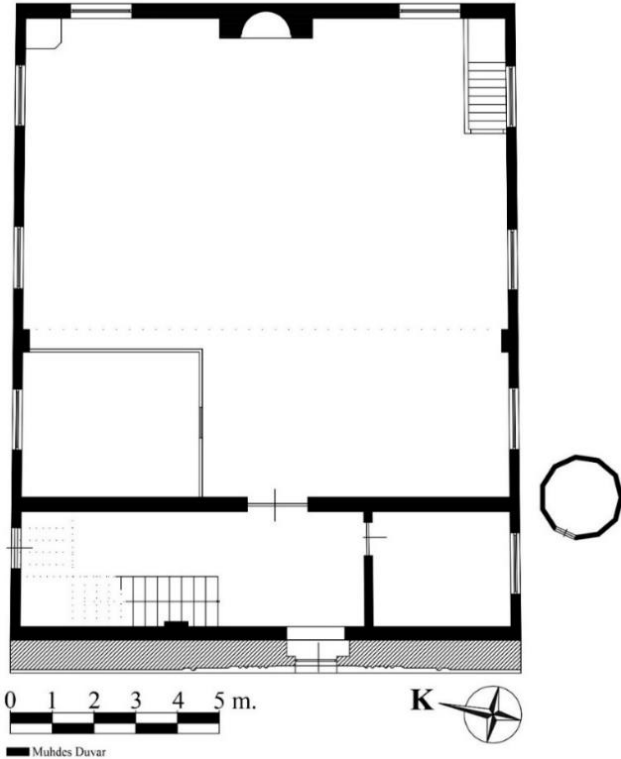
Foto. 159: Tekkeköy A a ı ınık Kilisesi Doğu Cephesi

 ınaralan Kilise Camii: Tekkeköy,  ınaralan Mahallesi'nde yer alan yapı 22.04.1994 gün ve 1925 sayılı karar ile tescil edilmi tir²⁰⁴. Günümüzde cami olarak kullanılan yapının inşası hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe ya da belge bulunmamaktadır. Günümüze  zg nl    koruyarak gelebilen kuzey cephesinin mimari kompozisyonundan dolayı yapı 19.

²⁰⁴ Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, s. 238.

yüzyıla tarihlendirilebilir. Kuzey cephe aksındaki daire kemerli kapı açıklığının üzerindeki dikdörtgen kitabeliğin yüzeyi sıvayla kapatılmıştır. Kitabelik yüzeyinde “*Sarışaban Domaslı Mübadilleri 23:3:1994*” ifadeleri yer almaktadır. Kitabe yapının cami olarak dönüştürüldüğü dönem ya da sonrasında geçirdiği onarımlara ait olmalıdır.

Günümüzde cami olarak kullanılan yapı kareye yakın dikdörtgen formundaki harim mekânı tek kubbe ile kapatılmıştır. Kiliseye ait kuzey duvar, son cemaat yerinin kuzey duvarını oluşturmaktadır (Çizim 46).

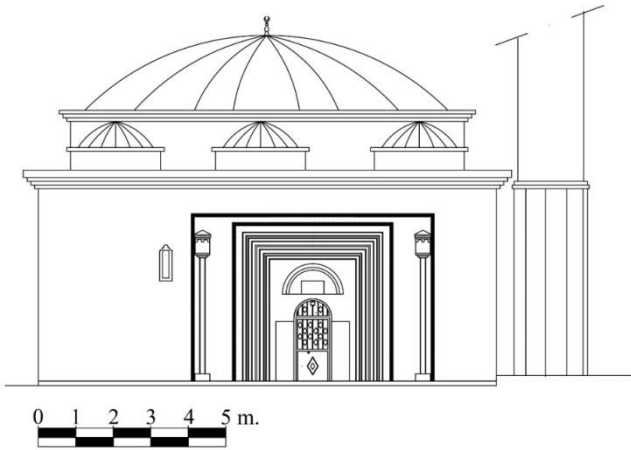
Çizim 46: Çınaralan Kilise Camii Planı

Kuzey cephede, içbükey ve dışbükey silmelerle çevrelenen daire kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklı-

ğının önceden lentolu bir açıklığa sahip olduğu fakat sonradan daire kemerli düzenlendiği anlaşılmaktadır. Kapı açıklığı düzenlenmesinin etrafındaki yüzeyde geometrik bezemeli silmeler ve mukarnas nişlerini anımsatan silmelerle hareketlilik sağlanmıştır. Kapı açıklığı düzenlemesinin iki yanında dışa taşkın daire formlu silmeler konsollarla sonlanmaktadır (Foto. 160,  izim 47).

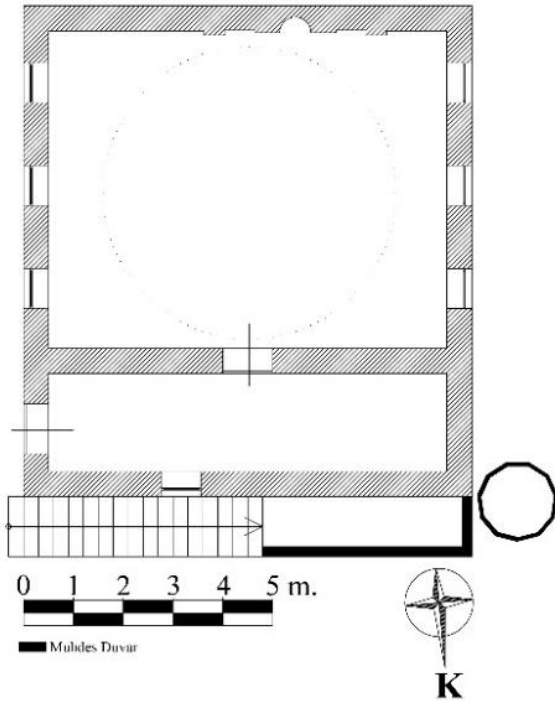
Foto. 160:  ınaralan Kilise Camii Kuzey Cephesi

Çizim 48: Tekkeköy  ınaralan Kilise Camii Kuzey Cephe  izimi

Çimenli Kilise Camii: Tekkeköy, Çimenli Mahallesi'nde yer alan yapı günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Yapının inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Kilisenin ilk inşasından günümüze kalan kesim, mihrap nişinin bulunduğu güney cephe duvarıdır.

Özgün durumunu önemli ölçüde yitiren yapı kareye yakın dikdörtgen planlı olup muhdes bir kubbeyle kapatılmıştır (Çizim 49, Foto. 161). Yapının güney duvarı daire kemerle birbirine bağlanan iki pilastırla üç bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm diğer bölümlere göre daha geniş tutulmuş ve mihrap nişine yer verilmiştir (Foto.162). Orta bölüme göre daha dar tutulan yan bölümlerde mazgal pencereler vardır. Pencerelerin kilisenin ilk inşasından kalmış olabileceği anlaşılmaktadır. Yapının diğer cepheleri tamamen değiştirildiğinden özgün kilise görünümü bütünüyle ortadan kalkmıştır.

Çizim 49: Çimenli Kilise Camii Planı

Foto. 161:  imenli Kilise Camii Güneydoğu Cephesi

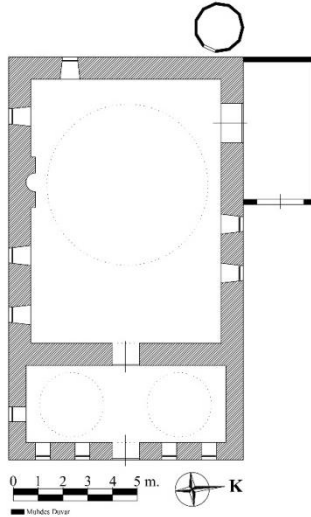
Foto. 162:  imenli Kilise Camii Harim Mekânı Güney Cephesi

Karaperçin Kilise Camii: Tekkeköy, Karaperçin Mahallesi'nde yer alan yapının inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Mimari  zelliklerine ve yöredeki benzer örneklere bakılarak yapının 19. yüzyılda yapılmış olabileceği anla ılmak-

tadır. Kilise, 1929 yılında camiye dönüştürülmüştür Yapı halen cami işlevini sürdürmektedir.

Günümüzde kareye yakın dikdörtgen plan şemasındaki kilise, camiye çevrildiğinde büyük bir bölümü değişikliğe uğramış olsa da kalan bazı bölümlerin kiliseye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki benzer planlı kiliselerden yola çıkarak yapının kuzey-güney doğrultusunda üç nefli bazilikal planlı olduğu, içte ve dışta daire planlı apsis düzenine sahip olabileceği söylenebilir. Yapının iç mekânına kuzey ve doğu cephelerde açılan kapı açıklıklarıyla geçiş sağlanmaktadır (Çizim 50).

Doğu cephe aksında daire kemerli kapı açıklığı ve iki yanında dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı ve ikinci kat seviyesinde üç dikdörtgen açıklıklı pencere açıklığı yer almaktadır. Güney cephede altta dört dikdörtgen açıklıklı, üstte dört daire kemerli toplam sekiz pencere açıklığına yer verilmiştir (Foto. 163). Kuzey cephedeki kapı açıklığının önüne, sonradan ilave edilen ek bölümden ulaşılmaktadır. Cephe yüzeyinde iki kat sırasında altta ve üstte ikişerden dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Alttaki pencere açıklıkları dikdörtgen, üsttekiler daire kemerlidir (Foto. 164).

Çizim 50: Karaperçin Kilise Camii Planı

Foto. 163: Karaperçin Kilise Camii Güney Doğu Cephesi

Foto. 164: Karaperçin Kilise Camii Kuzey Cephesi

Kilisenin i  mekânı büyük ölçüde özgünlüğünü y tirmi -
tir. Camiyi d n   t r len yapının güney duvarına mihrap ni i,
güney duvarın batı köşesine ise ahşap bir minber eklenmiştir
(Foto. 165).

Foto. 165: Karaperçin Kilise Camii İç Mekân Güney Cephe Görünümü

Yapının ilk inşasına ait herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır ve mevcut kalıntılarından yola çıkarak kesme taştan inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Yazılar Kilisesi: Tekkeköy Yazılar Mahallesi, Kamışlı-göl mevkiinde, 101 ada 29 parselde yüksek bir tepe üzerinde orman arazisinde yer alan²⁰⁵ yapı, 05.05.2006 gün ve 717 sayılı karar ile tescil edilmiştir²⁰⁶. Kilisenin inşa tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe ve bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklardan yapı, 19. yüzyıla tarihlendirilmektedir²⁰⁷.

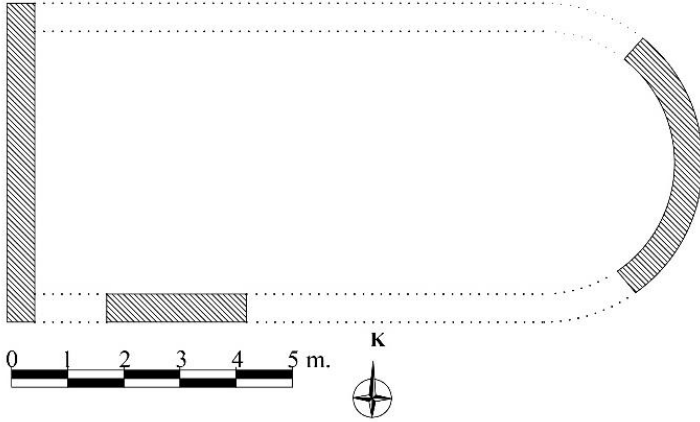
Kilisenin beden duvarları günümüze kısmen temel seviyesinde kısmen daha yukarı seviyelere kadar gelebilmiştir. Yapının doğu duvarındaki apsis nişi daire planlıdır (Çizim 51). Yapının apsis duvar ile batı duvarının bir bölümü günümüze gelebilmiş, kuzey ve güney cephe duvarları yıkılmıştır. Kilise büyük ölçüde yıkılmış olduğunda örtü sistemi ve süsleme prog-

²⁰⁵ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/14303/101/29/1609769872665> (Erişim Tarihi 29.12.2020).

²⁰⁶ Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, s. 237.

²⁰⁷ N. Tuğba Yiğitpaşa, *a.g.e.*, s. 83.

ramı hakkında herhangi bir iz bulunmamaktadır. İnşaa malzemesi olarak moloz taş kullanıldığı görülmektedir (Foto. 166).

Çizim 51: Yazılar Kilisesi Planı

Foto. 166: Yazılar Kilisesi Duvar Kalıntısı

Çırakman Camii Kilise: Yapı, Tekkeköy, Çırakman Mahallesi, Şehit Onbaşı Hayri Alkan Caddesi'nde yer almaktadır. Çırakman Camii, 1975 yılında inşa edilmiştir. Caminin batısında kuzey-güney doğrultusundaki dikdörtgen şeklindeki

mekândaki mevcut izlerin kilise yapısına ait olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki kalıntılardan yola çıkarak kilisenin plan tipi hakkında net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat yapının batı cephesinin üç daire kemerli düzenlenmesine bakılarak kilisenin doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilikal planlı olabileceğini düşünmekteyiz. Daire kemerler, kare kesitli payeler tarafından taşınmaktadır ve payelerin başlıkları dışa kademelendirilerek profilendirilmiştir. Kiliseye ait mekânın yüksekliği ile caminin mevcut yüksekliği arasındaki kot farkı belirgin bir şekilde görülmektedir (Foto. 167 – 168 - 169).

Foto. 167: Çırakman Camii Kilise Kalıntısı Batı Cephesi

Foto. 168: Çırakman Camii Kilise Kalıntısı Batı ve Kuzey

Foto. 169: Çırakman Camii Kilise Kalıntısı Güney Cephesi

Cephe Daire Kemerli Düzenleme

Tekkeköy’de yer alan kiliseler plan şeması, malzeme, süsleme ve mimari kompozisyon bakımından değerlendirildiğinde 19. yüzyıla tarihlenebilir. Bu tarih yörenin tarihi gerçekleştirile de uyumludur. Osmanlı Devleti’nde, Tanzimat ve Islahat Fermanları’nın ilanıyla gayrimüslimlere tanınan imtiyazlarla birlikte Hristiyan halkın kilise inşa faaliyetleri artmıştır. Osmanlı coğrafyasında bu dönemde birçok kilise onarım görmüş ya da yeniden inşa edilmiştir. Tekkeköy ve Samsun çevresindeki Rum Ortodoks kiliseleri de bu dönemde inşa edilmiş ya da kapsamlı onarım geçirmiştir. Bu dönemde Rum nüfusunun fazla olduğu Karadeniz Bölgesi’nde Ortodoks Rum kiliselerinin yoğun olarak inşa ve tamir edildiği görülmektedir²⁰⁸. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde bulunan H. 21.06.1265 / M. 14 Mayıs 1849 ve H. 05.06.1266 / M. 18 Nisan 1850 tarihli iki belgede Tekkeköy ve Samsun yöresindeki birtakım kilisenin tamirine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır²⁰⁹. Bölgede, 1923 yılında yaşayan halkın mübadele²¹⁰ sonrasında göç etmesiyle bölgedeki kiliseler camiye dönüştürülerek yeni işlev kazanmıştır. Kiliselerden bazıları kullanılmadığı için metruk halde günümüze kadar gelmiştir.

İncelediğimiz kiliselerden Karaperçin Mahallesi’nde yer alan kilise kitabesinden anlaşılabacağı üzere 1928 yılında camiye dönüştürülmüş ve günümüzde hala cami olarak kullanılmaktadır. Çimenli Mahallesi’ndeki kilisenin kitabesindeki 1930 tarihi de yapının cami olarak kullanılmaya başladığı tarih olmalıdır.

²⁰⁸ Mucize Ünlü, “Tanzimat Sonrasında Samsun ve Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Samsun 2006, s. 153.

²⁰⁹ Fon: A.}MKT., Kutu - Gömlek – Sıra No: 197-54, Özet: Samsun’un Fırıncıoğlu Oymağı Yazmalıyanak ve Ökse köylerinde bulunan kiliselerin tamir edilmesine dair Canik muhassılına şukka, Tarih: H-21-06-1265; Fon: HR.MKT., Kutu - Gömlek – Sıra No: 32-37, Özet: Samsun kazası mülhakataından Maden-i Kabi kazasının Ökse köyündeki Rum kilisesi ile Silistre sancağının Eskicuma kazasındaki Rum kilisesinin tamirleri için verilen ilamlar usulüne uygun olmadığından sebki usulüne uygun ilamlar tanzim edilerek gönderilmesi gerektiği, Tarih: H-05-06-1266.

²¹⁰ İbrahim Telliöğlu, “Samsun’a Türk Yerleşiminin Tarihi Gelişimi”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/4, Ankara 2014, s. 1114.

Antyeri Mahallesi'ndeki Hagios Demetrios Kilisesi'ndeki kitabeğe göre yapının 1965 yılında camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Çınaralan Mahallesi'ndeki kilisenin kapı açıklığının üzerinde yer alan kitabesindeki “*Domashlı Sarışaban Mübadilleri 23.03.1994*” ifadelerinden kilisenin bu tarihte cami olarak kullanılmaya başladığını ifade etmektedir.

Tekkeköy'deki kiliselerden bazıları ise kamu yapısı olarak ta kullanılmıştır. Aşağıçinik Mahallesi'ndeki kilise, önce okul olarak kullanılmış, daha sonra da belediye binasına dönüştürülmüştür. Fakat günümüzde atıl bir vaziyettedir. Asarağaç ve Yazılar mahallelerindeki kiliseler, yerleşim yerlerinden uzak olması ve cemaatinin dağılması sonucu zaman içinde kullanılamaz hale gelmiştir.

İncelediğimiz kiliseler doğu-batı doğrultusunda tek veya üç nefli bazilikal planlıdır. Antyeri Mahallesi Hagios Demetrios Kilisesi, Asarağaç Mahallesi Kilisesi, Aşağıçinik Mahallesi Kilisesi ve Çırakman Kilisesi üç nefli bazilikal planlı, Yazılar Mahallesi Kilise tek nefli inşa edilmiştir. Çınaralan, Çimenli ve Karaperçin mahallelerindeki kiliseler, camiye dönüştürüldüklerinde özgün plan şemasını yitirdikleri için aslı halde hangi plan şemasında inşa edildiklerini tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Ordu Perşembe'de Yason Kilisesi (1868)²¹¹, Ordu; Düz Mahallesi Kilisesi (19. yüzyıl)²¹², Giresun; Alucra Çakrak Köyü Yayla Kilisesi (19. yüzyıl)²¹³, Şebinkarahisar Şaplıca Köyü Asarcık Mahallesi Kilisesi (1890)²¹⁴ ve Trabzon; Maçka Vazelon Manastırı St. John Kilisesi (M.S. 270)²¹⁵ üç nefli kubbeli bazilikal kiliselerden bazılarıdır.

²¹¹ Özhan Öztürk, Pontus Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi, Nika Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2016, s. 507.

²¹² Ordu İli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2010, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ordu 2010, s. 113.

²¹³ İbrahim Sezer, “Alucra İlçesinin Kültürel Turizm Potansiyeli”, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim Ankara 2016, s. 356.

²¹⁴ Hamza Gündoğdu-Ahmet Ali Bayhan-M. Sami Bayraktar-Ali Murat Aktemur-İshak Umut Kukaracı- Âdem Çelik, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları, Erzurum 2003, s. 44.

²¹⁵ Şâmil Horuloğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Er Ofset Matbaacılık, Ankara 1983, s. 60-61.

Kiliselerin naosları genel olarak iki ya da üç sıra yerleştirilen sütunlarla neflere ayrılmıştır. Günümüze büyük ölçüde özgünlüğünü koruyarak gelen Hagios Demetrios Kilisesi, üç sıra sütun ile Asarağaç Kilisesi ise iki sıra sütun, bir sıra paye ile neflere bölünmüştür. Büyük oranda tahrip olan Aşağıçinik Kilisesi'nin iç mekânındaki sütun kalıntılarından üç sıra sütunlarla, neflere ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kiliselerdeki orta nefler bazilikal plan şemasını genel özelliği itibarıyla diğer neflere göre yüksek ve geniş tutulmuştur.

Yazılar Mahallesi Kilisesi, tek nefli kilise örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek nefli bazilikal plan tipi Bizans mimarisinin sıklıkla tercih edilen tiplerinden olduğu için hemen hemen her bölgede görülmektedir. Genellikle küçük boyutlu kiliselerde görülen planlarda doğu cephe düz bir duvarla veya yarım daire apsisle sonlanmaktadır²¹⁶.

Bölgesel açıdan değerlendirildiğinde; Ordu Bolaman Kale Kilisesi (13-14. yüzyıl)²¹⁷, Giresun Şebinkarahisar Şaplıca Köyü Göynük Kubbeli Kilise (19. yüzyıl)²¹⁸, Giresun Gedik Kaya Kilisesi (998)²¹⁹, Giresun Tirebolu Kale Kilisesi (1846)²²⁰ ve Giresun Şebinkarahisar Tamzara Şapeli (19. yüzyıl)²²¹ benzer örnekler olarak gösterilebilmektedir.²²²

Kiliselerde cemaatin ibadet için toplandığı mekân olan naos, merkezi planlı kilisede dairevi formda, bazilikal plandaki kilisede ise nef ya da neflerden meydana gelmektedir²²³. İncelediğimiz kiliselerdeki naos bölümleri bazilikal plan şemasının özelliklerini yansıtmaktadır. Kiliselerde neflerle bölünen naosun orta nefleri yan neflere göre geniş ve yüksek tutulmuştur. Nefler birbirlerinden sütunlarla ve daire kemerlerle ayrılmıştır. Benzer düzenlemeye sahip kiliselere, Ordu Perşembe'de Yason Kilisesi

²¹⁶ Guntram Koch, *Erken Hristiyan Sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Ayşe Aydın), İstanbul 2015, s. 37.

²¹⁷ Antony Bryer- David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Dumbarton Oaks Studies, C. 1, Washington D.C 1985, s. 120.

²¹⁸ Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 59.

²¹⁹ Antony Bryer- David Winfield, *a.g.e.*, s. 127.

²²⁰ Antony Bryer- David Winfield, *a.g.e.*, s. 147.

²²¹ Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 63.

²²² Kaynak yazılmamış

²²³ Guntram Koch, *a.g.e.*, s. 66.

(1868)²²⁴, Trabzon Sürmene Üstündal Köyü Kilisesi (19. yüzyıl)²²⁵, Şebinkarahisar Şaplıca Köyü Asarcık Mahallesi Kilisesi (1890)²²⁶ örnek olarak verilebilir.

İncelediğimiz kiliseler arasında sadece Asarağaç Kilisesi'nde apsis ile naos arasında kalan bölümün, bema olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Tekkeköy'deki kiliseler ile arasında mekânsal benzerliği sahip kiliselere Ordu Düz Mahallesi Kilisesi (19. yüzyıl)²²⁷, Ordu Perşembe Yason Kilisesi (1868)²²⁸, Giresun Gogora Kilisesi (18. yüzyıl)²²⁹ örnek verilebilir.

Tekkeköy'de kiliselerde sadece Asarağaç Kilisesi'nde apsis içten ve dıştan daire planlıdır ve günümüze sağlam vaziyette gelebilmiştir. Diğer kiliselerin apsisleri camiye dönüştürüldüğünde değiştirilmiştir. Fakat Hagios Demetrios Kilisesi, Aşağıçinik Kilisesi ve Yazılar Kilisesi apsislerinden kalan izlerden içten ve dıştan yarım daire planlı olduğu anlaşılmaktadır. Benzer apsis düzenlemesine sahip kiliseler bölgeye yakın olması bakımından Ordu Perşembe Yason Kilisesi (1868)²³⁰, Giresun Gogora Kilisesi (18. yüzyıl)²³¹, Şebinkarahisar Şaplıca Köyü Asarcık Mahallesi Kilisesi (1890)²³², örnek olarak verilebilir.

Tekkeköy'deki kiliselerde sadece Aşağıçinik Mahallesi Kilisesi'nde narteks uygulaması bulunmaktadır. Kilisenin sonraki dönemlerde geçirdiği onarımlarda kapatılan narteks bölümü özgünlüğünü yitirmiş olsa da mimari kalıntılar narteks hakkında bazı fikirler vermektedir. Kilisenin narteksi daire kemerlerle birbirine bağlanan payelerden meydana getirilmiştir. Benzer düzenlemeye sahip narteks uygulamasının görüldüğü kiliseler

²²⁴ Özhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 507.

²²⁵ M. Reşat Sümerkan - İbrahim Okman, *Kültür Varlıklarıyla Trabzon*, C.1, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 1999, s.132-133.

²²⁶ Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 44.

²²⁷ *Ordu İli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2010*, s. 113.

²²⁸ Özhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 507

²²⁹ *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun*, Giresun Valiliği, Giresun 1998, s. 115.

²³⁰ Özhan Öztürk, *a.g.e.*, s. 507.

²³¹ Hulusi Güleş, "Giresun Gogora Kilisesi Mahzeninin Restorasyon ve Temizleme Çalışmaları", 13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 111.

²³² Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 44.

olarak, Şebinkarahisar Şaplıca Köyü Asarcık Mahallesi Kilisesi (1890)²³³, Giresun Şebinkarahisar Licese Kilisesi (1874)²³⁴, Trabzon Akçaabat St. Michael Kilisesi (1846)²³⁵ ile karşılaşmaktayız.

İncelediğimiz kiliselerin örtü sisteminde genel itibariyle beşik tonoz ve az da olsa kubbe kullanıldığı görülmektedir. Asarağaç Kilisesi'nin güney nefinde ve Hagios Demetrios Kilisesi'nin örtü sisteminde tonoz, Asarağaç Kilisesi'nde ise kubbe kullanılmıştır. Kubbe geçişi tromplarla sağlanmıştır.

Tekkeköy kiliselerinde kapı açıklıkları güney ve batı cephelerde bulunmaktadır. Kapı düzenlemeleri form ve düzen açısından benzerlikler gösterir. Kapılar genellikle lentolu ve daire kemerlidir. Asarağaç Kilise'nin güney cephesindeki kapı ana giriş kapısı olarak daire kemerli, batı cephedeki daha basit formdaki kapı lentoludur. Hagios Demetrios Kilisesi'nin batı cephede yer alan daire kemerli kapı açıklığı, yapı camiye dönüştürüldüğünde kapatılmış ve doğu cephede kapı açıklığına yer verilmiştir. Camiye dönüştürüldükten sonra kapılarının yerleri değiştirilen Çınarlan, Çimenli ve Karaperçin kiliselere günümüzde kuzey cepheden geçiş sağlanmaktadır. Yazılar Kilisesi günümüzde büyük ölçüde yıkılmış olduğu için kapı açıklığının hangi cephede yer aldığı tespit edilemese de kuzey ya da güney cepheden olabileceği tahmin edilmektedir.

Tekkeköy'de incelediğimiz kiliselerde aydınlatma için cephe yüzeylerinde dikdörtgen açıklıklı, ve daire kemerli ve çoğunluğu mazgal pencereler görülmektedir. Yapılardaki pencere sayısı yapının boyutuna göre artmakta ya da azalmaktadır. Hagios Demetrios Kilisesi'nin batı cephesindeki pencere düzenlemesi diğer yapılardan farklılık göstermektedir. Daire kemerli ikiz pencere uygulaması ile Erzurum Tortum Haho (Bağbaşı) Kilisesi (976-1001)²³⁶ ve Erzurum Uzundere Öşvank Manastır Kilisesi (963-973)²³⁷ ile benzerlik kurulabilir.

²³³ Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 44.

²³⁴ Hamza Gündoğdu vd., *a.g.e.*, s. 36.

²³⁵ M. Reşat Sümerkan - İbrahim Okman, *a.g.e.*, s. 127.

²³⁶ Haldun Özkan, "Haho (Hahuli) Manastırı ve Türk Sanatıyla Olan İlişkileri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Erzurum 2000, s. 161-181.

²³⁷ Haldun Özkan, *Öşvank Manastırı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum

Tekkeköy'deki kiliseler sonraki dönemlerde camiye dönüştürüldüğünde büyük oradan değişime uğramıştır. Muhtemel kimi orijinal unsurların yok olması nedeniyle günümüzde sade bir görünüme sahiptirler. Birkaç kilisede yer alan süsleme unsurları genellikle yapıların giriş cephelerinde, kapı ve pencere çevrelerinde, sütun başlıklarında yer almaktadır. Antyeri Hagios Demetrios Kilisesi, diğerlerine göre en yoğun süslemenin görüldüğü yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı cephede yoğun olarak görülen süsleme genellikle geometrik formdadır. Cephe yüzeyinde görülen süsleme kompozisyonuna benzer örnekler olarak Erzurum Tortum Haho (Bağbaşı) Kilisesi (976-1001)²³⁸, Erzurum Uzundere Öşvank Manastır Kilisesi (963-973)²³⁹ ve Artvin İşhan Kilisesi (830-1032)²⁴⁰ gösterilebilir.

Tekkeköy'deki kiliselerin bazılarının duvarları günümüzde sıvayla kaplanmış olsa da yoğun olarak kesme taş ve moloz taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. Hagios Demetrios, Asarağaç, Aşağıçinik kiliselerinin tamamında Çınaralan Kilisesi'nin ise kuzey duvarında inşa malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Karaperçin ve Çimenli kiliseleri cami olarak dönüştürüldükten sonra geçirdiği onarımlarda özgünlüklerini yitirdikleri için kullanılan malzeme tam olarak tespit edilememektedir. Yazılar kilisesi ise moloz taş malzemeye inşa edilen tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz kiliseler arasında Antyeri Kilise (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii'nin duvarlarındaki sıvanın bir bölümü raspalandığında kilisenin duvarlarında dini içerikli fresklerin olduğu ortaya çıkmıştır. Yapının duvarlarındaki sıvaların özenli bir şekilde raspalanması sonucunda fresklerin sayısının artacağı anlaşılmaktadır. İncelenen diğer yapılar süsleme bakımından sadece bir görünüme sahiptir. Kimi kiliselerde az da olsa pencere sövelerinde ve sütun başlıklarında geometrik ve bitkisel süsleme görülmektedir.

2010, s. 59-60.

²³⁸ Haldun Özkan, *a.g.m.*, s. 161-181.

²³⁹ Haldun Özkan, *Öşvank Mana...* s. 59-60.

²⁴⁰ Mine Kadiroğlu, *Doğu Anadolu'da IX.-XI. Yüzyıl Manastır Toplulukları İşhan Manastırı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s. 116-123.

3. Tarihi Yapı Mirasını Koruma  alışmaları

Yüzey araştırmaları, bilimsel kazılar, müzeler, bilimsel etkinlikler, restorasyonlar ve kimi geleneksel tarzda yeni inşa edilen yapılar, ilçenin tarihi yapı mirasının korunması bağlamında hayati önemde olan kamu bilincinin yerleşmesine de yardımcı olan önemli adımlardır.

1906 yılından başlayarak Samsun Bölgesi’nde çeşitli Arkeolojik yüzey araştırması yapılmıştır. Yüzey Araştırmalarıyla birçok yerleşim yeri tespit edilmiştir. Ancak Tekkeköy’ nde içinde bulunduğu yerleşim alanlarının çok azında Arkeolojik kazı yapılmış dolayısıyla sınırlı sayıda alan kazı ile ayrıntılı bir şekilde tanınabilmişken diğer birçok alan yeterli düzeyde tanınamamıştır. Samsun yöresi araştırmaları, Karadeniz Bölgesi’ndeki en çok arkeolojik yerleşmenin Samsun ilinde olduğunu ortaya koymakla birlikte yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılacak yeni çalışmalarla Tekkeköy’ n de içinde bulunduğu bölgedeki h y k ve birçok Antik yerleşim sayısının artacağı, ileriki yıllarda yapılacak yeni kazı çalışmalarıyla da Orta Karadeniz’in kültürel yönden çekirdek bölgesini teşkil eden Samsun’un arkeolojisinin daha iyi ve ayrıntılı şekilde tanınması mümkün olacaktır.

Tekkeköy’deki ekili alanlarda zaman zaman seramiklerin bulunmasıyla birlikte bölgede arkeolojik bir kazı planlanmıştır. Türk Tarih Kurumu’nun katkılarıyla ilk çalışmalar 1941 yılında  . Kılıç Kökten başkanlığında, Tahsin  zg   ve Nimet  zg  ’ten oluşan bir ekip tarafından Fındıcak ve  ınarlık Derelelerinin suladığı vadi boyunca görülen alanda gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada bölgede mağara ve düz yerleşmeler olmak üzere iki tip yerleşmelerin bulunduğu anlaşılmıştır. Helenistik ve Roma  mparatorluk Dönemi’ne tarihlenen Tekkeköy kaya mezarlarının kurtarma kazıları Samsun Müzesi tarafından muhtelif tarihlerde gerçekleştirilmiştir.²⁴¹ 1977 yılında Tekkeköy mağaraları sit alanı olarak tescil edilerek korunması bağlamında önemli bir adım atılmıştır. 2014 yılı dolaylarında sit alanı çevresi eğlendirilen (rekreasyon) alanı olarak düzenlenip, “Arkeloji

²⁴¹ O. Alper şirin vd., “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarları”, s. 82.

Vadisi” adıyla koruma altına alınmıştır. Koruma yanında alanın ekonomi turizmüne kazandırılması da amaçlanmıştır. Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisi Müze Evi tarihi mirasın korunması bağlamında Tekkeköy’de atılan önemli adımlardan biridir. Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisi’nde bulunan müze, bölgedeki tescilli geleneksel bir evin restore edilmesiyle oluşturulmuştur. Mart 2014 tarihinde açılışı yapılan müzede, Eski Taş Çağı, Orta Taş Çağı, Erken Tunç Çağı, Hititler ve Frigler dönemlerine ait ok uçları, mızraklar, kesiciler, taş baltalar, kemikten yapılmış çeşitli imitasyon (taklit) materyaller ve heykeller yer almaktadır. Müze Türkiye’nin ilk imitasyon müzesidir.

İlçede, tarihi yapı mirasının restorasyonu bağlamında sınırlı ancak değerli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Tekkeköy İstasyonu Restorasyonu, Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisi’nde yer alan ve müze ev olarak kullanılan edilen eski bir geleneksel konutun restorasyonu, Tarihi Tekkeköy İstasyonu restorasyonu ile birlikte inşa edilen ve geleneksel görünümle yorumlanan Tekkeköy Saat Kulesi inşası (2017) belirtilen uygulamalardandır.

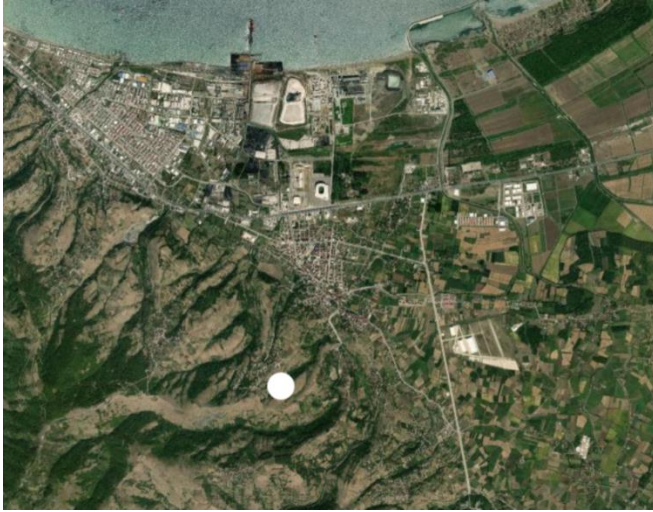

Foto. 170: Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisi'nin yeri (<https://kulturenvanteri.com/yer/tekkekoy-magaralari-arkeoloji-vadisi-muze-evi/#11.75/41.2195/36.4621>)

Foto. 171: Tekkeköy Mağaraları Arkeoloji Vadisi'nde Yer Alan ve Müze Ev Olarak Restore Edilen Eski Bir Geleneksel Konut.

Foto. 172: Restore edilen Tarihi Tekkeköy İstasyonu

Foto. 173, 174: Tarihi Tekkeköy İstasyonu Restorasyonu ile Birlikte İnşa Edilen Geleneksel Görünümle Yorumlanan Tekkeköy Saat Kulesi.

4. Sonuç

Tekkeköy Tarih  ncesi çağlarda insan yerleşmeleri bağlamında Anadolu'nun en eski yerlerinden biridir. Mevcut bilimsel araştırmalar Tekkeköy'  Karadeniz Bölgesinde ilk insan yerleşmesinin görüldüğü yer olduğunu ortaya koymaktadır. Tarih  ncesi çağlara ait mimari eserler, yer üstünde kalan birkaç kaya mezarı ve açık hava kutsal alanı ile sınırlıdır. Arkeolojik kazılarla belirtilen döneme ait az sayıda yer altı kaya mezarı tespit edilmiştir. Tekkeköy'deki tarihi yapı mirasının ayakta kalan sonraki  rnekleri Osmanlı ve Erken Cumhuriyet devrine aittir. Türk tarihi boyunca hemen batı yanı başında Samsun il merkezi, doğu yakınında da arşamba arasında kalan ilçe, küçük bir kasaba kimliği taşıdığından bu durum mimarisinin sınırlı düzeyde kalması sonucunu doğurmuştur. Ahşap ağırlıklı kırsal mimari gelenegi Cumhuriyet devrinde de büyük ölçüde s rd r lm ştir. Cumhuriyet devri eserlerinin epey bir kısmı 1950 yıllarına değin süren erken Cumhuriyet devri eserleridir.

Tekkeköy ve köylerinde günümüze ulaşan Osmanlı dönemi yapıları sayı bakımından oldukça sınırlıdır. Osmanlı eserlerinin büyük bir kısmı geç devre ait yapılardır. Tekkeköy' n kırsal yerleşmelerinde yer alan yapılar bu eserlerin büyük bir kesimini oluştırmaktadır. Gösterişli büyük başat yapılar son derece sınırlıdır. Bu durum, ilçenin Samsun ve arşamba'ya çok yakın konumda olmasının bir sonucudur.

Araştırma kapsamında dört cami, sekiz kilise ve kalıntısı, beş eşme, bir yel değirmeni,   su değirmeni, iki köprü kalıntısı, iki tren istasyonu ve buna bağlı bir lojman, yörenin geleneksel mimarının eseri olan konutlar ve kırsal yapılar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Tekkeköy'de ilçe merkezinde şehir evi olarak nitelendirilebilecek geleneksel bir konut günümüze ulaşmamıştır. Köylerde epey sayıda geleneksel kırsal konut bulunmaktadır.

Tekkeköy'de ayır kek Köyü Camii, Güzelyurt Köyü Camii, Yeşidere Köyü Camii ve Yeşilalan Köyü Camii, ahşap antı tekniğinde inşa edilmiştir. Camilerin tamamı mezarlık alanında inşa edilmiş ve birden fazla köy tarafından Cuma Camisi şeklinde kullanılmıştır. 1832 yılında inşa edilen ayır kek Köyü Camii, en erken tarihli, 1967 yılında inşa edilen Yeşi-

lalan Köyü Camii ise en geç tarihli çantı camileridir. Bu yapılar; konum, işlev plan, cephe düzeni, malzeme-teknik, boyut gibi özellikleriyle başta Samsun olmak üzere Karadeniz'deki çantı cami geleneği içerisinde kalmakla birlikte süsleme bağlamında son derece yalın bir görünüm vermektedir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilanıyla gayrimüslimlere tanınan imtiyazlarla birlikte Hristiyan halkın kilise inşa faaliyetleri artmıştır. Tekkeköy'de incelediğimiz, Antyeri (Hagios Demetrios Kilisesi) Camii, Asarağaç (Kelkaya) Kilisesi, Aşağıcinik Kilisesi, Çınaralan Kilise Camii, Çimenli Kilise Camii, Karaperçin Kilise Camii, Yazılar Kilisesi ve Çırakman Camii Kilise kalıntısı 19. yüzyılda Rum Ortodoks kiliseleri mimari geleneğinde inşa edilmiştir. Kiliseler, bazilikal planları ve nispeten muntazam kesme taş işçilikleri ve sınırlı düzeyde taş plastik bezemeleriyle geleneksel görünümü yansıtmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda tek veya üç nefli bazilikal planlı yapıların üst örtüsünde beşik tonozlar ağırlıktadır. Sadece bir örnekte görülen freskler, bu tip bezemenin il dâhilindeki nadir örnekleri arasındadır.

Bakacak Köyü Çeşmesi, Fırıncıoğlu Çeşmesi, Başköy Kazancılı ve Çırakman'daki çeşme bağımsız, su depolu ve tek cepheli olarak düzenlenmiştir. Fırıncıoğlu Çeşmesi diğerlerinden farklı olarak derin nişli (eyvanlı) olarak inşa edilmiştir. Büyüklü Çeşmesi ise meydan çeşmesi geleneğinde inşa edilmiştir. Çeşmeler, Tekkeköy'de sınırlı düzeyde kalan kâgir yapılar içerisinde kiliselerle birlikte, cephelerinde yer alan kimi profilli ve oymalı taş yüzeylerle sahip olarak dikkat çeken nispeten hareketli cephe tasarımlarıyla önem arz etmektedir.

İlçenin tek tarihi yel değirmeni konumundaki Çırakman Köyü Yel Değirmeni tek mekânlı silindirik gövdeli bir yapıdır. Osmanlı döneminde Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesinde yoğun olarak inşa edilmiş yel değirmenleri ile benzer bir düzenleme göstermektedir. Yayınlarla yansıdığı kadarıyla yel değirmenleri Karadeniz Bölgesinin de dahil olduğu diğer bölgelerde oldukça sınırlı sayıda inşa edilmiş olmalıdır.

Çayırçökek, Yeşildere ve Sarıyurt Köyü'nde bulunan üç su değirmeni, Tekkeköy'de tespit edebildiğimiz su değirmenle-

ridir. Su değirmenlerinde, ahşap çantı duvarlı  rn klerin vaktiyle çok yaygın olduğu izlenimi edindiğimizi söylemeliyiz. Ancak mevcut  rn kler içerisine görülen k ğır tarzın da uygulandığı anlaşılmaktadır. Su değirmenlerinde dikdörtgen planlı ana bölüm yapının esasını oluşturmaktadır.  ayır  kek Köyü İsmail  ayır  kek Değirmeninde bu bölümün önünde dikdörtgen planlı bir giriş bölümü yer almaktadır. Su değirmenlerinde görülen çantı duvarları oluşturan ahşap perdelerin -yöredeki bazı ambar ve samanlıklarda olduğu gibi- özensiz ve kaba iş ikli oluşu dikkat çekmektedir.

Tekkeköy’de büyük ölçüde yıkılmış halde bulunan iki k ğır köprü, bu gruptaki eserlerin tespit edilebilen  rn kleridir. Bu  rn kler, geleneksel k ğır köprü mimarisinde ve özellikle de Karadeniz Bölgesinde sıklıkla görülen tek göz kemer köprülerin mütevazı  rn kleridir. Günümüze gelebilen bir örneğe rastlanamamış ise de ahşap kirişler üzerinde yükselen ahşap köprülerin vaktiyle Tekkeköy’ n de dahil olduğu Samsun yöresinde yaygın olduğunu düşünmekteyiz. Zira son yıllarda Karadeniz Bölgesinde Ordu, Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Kastamonu,  ankırı illerinde çeşitli tipte ahşap köprüler tespit edilmiştir. Tekkeköy’e yakın konumda bulunan Ordu’da sayıca epey  rn k bulunduğu hatırlanırsa Ordu’nun komşusu Samsun yöresinde bu tarz ahşap köprülerin inşa edilmiş olabileceği söylenbilir.

Tekkeköy yöresi kırsal mimarisinde evler ön plana çıkmaktadır. Evler genellikle iki katlı olarak inşa edilmiş, alt katları ahır/depo, üst kat ise asıl yaşam katı şeklinde düzenlenmiştir. Ev bileşeni olarak ambar, fırın, samanlık, ahır, kuruluk,  ardak ve çitlerle karşılaşılmaktadır. Ev ve ev bileşeni yapılar da ahşap yine ağırlıklı malzemedir. Sadece fırınlarda k ğır malzeme görülmektedir. Bu yapıların da üst örtüsü ve bazılarında görülen ahşap direklere oturan giriş kısmında ahşap kullanılmıştır. Fırın haricindeki ev bileşeni yapılarıdaki ahşap çantı yapı özelliklerinde dikkat çeken bir husus evlere nispetle malzemenin daha özensiz oluşudur. Ev bileşeni yapılar içerisinde serren/serenderler direkler üzerinde yükselen mimari tarzlarının etkisiyle en dikkat çeken yapılarıdır. Ancak bunlar; boyut, mimari eleman, cephe düzeni ve süsleme unsurları itibariyle, Doğu Karadeniz serenderlerine nispetle daha yalın ve mütevazı yapı-

lardır. Serenderlerden başka bir ambar tipi, ülke çapında yaygın olan zemine ahşap kirişlerle oturtulan ahşap ambarlardır. Ambarların tamamında kareye yakın yalın planlar görülür.

İncelenen yapılarda bölgenin karakteristiği olarak bolca bulunan ahşap malzeme kullanılmıştır. Bunu yoğunluk sırasıyla moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş ve tuğla izlemektedir. Tekkeköy'ün kendine has iklim ve coğrafi şartlarına uygun olarak, kırsal yapılarda ağırlıklı olarak ahşap ve taşraya özgü bir yapı geleneğinin olduğu söylenebilir.

Kırsal mimaride başta evler olmak üzere ambarlar, samanlık ve ahırlar genellikle ahşap yığma (çantı) tekniğiyle inşa edilmişlerdir. Bu tekniğin yanında bölgede taş yığma ve ahşap çatki (karkas) da karşılaşılan tekniklerdir.

Tekkeköy kırsal mimarisi Çarşamba, Terme gibi Samsun'un diğer bazı ilçeleriyle benzer özellikler gösterir. Yörenin kırsal yapı karakteri Orta Karadeniz'in genelindeki kırsal mimari ile plan, malzeme-teknik mimari görünüm bakımından yakın benzerlik göstermektedir.

Kırsaldaki birkaç yapıdan başka, diğer yapı türlerinin mimarları (yapı ustaları) hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Çalışma kapsamındaki Tekkeköy başat yapılarının hiçbirinde -bir çeşme dışında- inşa tarihi ve banisi hakkında bilgi veren kitabe bulunmamaktadır. Fakat plan, malzeme, yapı tekniği ve bazı tarihi belgeler bakımından değerlendirildiğinde Geç Osmanlı Dönemi'nde 19. Yüzyılda inşa edilmiş olabilecekleri söylenebilir. Kırsal mimaride ise yöredeki bazı evlerde 1937, 1939, 1943 ve 1964 tarihlerine rastlanılmıştır. Bunun yanında bir fırının üzerinde 1965 tarihi yazılıdır. Ambar, ahır, samanlık, çit gibi eklenti yapılarında herhangi bir tarih ile karşılaşılmamıştır. Fakat ev bileşenleri, evlerin inşası sırasında, ait oldukları evler ile aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır.

Günümüzde birçok yörede geleneksel tipte kırsal yapı inşası ya tamamen durmuş veya çok sınırlı ölçüde devam etmektedir. Osmanlı dönemi kırsal mimari uygulamalarının benzerleri, Tekkeköy'de 1960-70'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Halen bölgede nadir de olsa geleneği sürdüren benzer yeni inşa edilen ev eklentisi yapılar görülebilmektedir.

Yapılar malzeme-teknik, plan, mekân düzeni, cephe tasarımı ve mimari elemanlar bakımından fevkalade bir özellik göstermemektedir. Karadeniz Bölgesinde ender rastlanması bakımından  ırakman Köyü Yel Değirmeni, bölge ölçeğinde dikkat çeken bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekkeköy yapıları, şehrin taşra karakteri ile örtüşmektedir. Bunun bir yansıması olarak eserler estetik kaygıyı  ncelemeyen, işlevsel yönü ağır basan bir mimari anlayış ile inşa edilmişlerdir. Yapılar sınırlı birkaç süsleme unsuru dışında, sade bir görünüme sahiptir.

Tarihi yapı mirası bağlamında Tekkeköy' n geçmiş uygarlık, kültür, devlet ve beylik gibi çeşitli siyasi yapılarının büyük bir kısmını temsil eden zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu, ayakta kalan eserlerin Tarih  ncesi çağa ait birkaç sayılı  rnek, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet  rnekleri olduğu görülmektedir. Bu durumda, diğer devirlere ait eserlerinin vaktiyle çok sayıda inşa edilmiş olamayabileceği akla gelmektedir. Belirlenen dönemlerde bölgenin büyük bir nüfustan yoksun, yeterli düzeyde güçlü ve zengin bir yerleşim bölgesi olamadığı; k  k bir yerleşmeye sahip olabileceği düşünülebilir. Ancak bilimsel tespitler bölgede sürekli bir yerleşime işaret etmektedir. Dolayısıyla kimi devir eserlerinin yeterli düzeyde korunamadığı anlaşılmaktadır.

Esasen şehir ve kırsal alanlarda yerleşmenin büyüklüğü ve yoğunluğuna paralel bir yapılanma beklenirken Tekkeköy için tarihi mirasın beklenenden sınırlı düzeyde kalmasının en önemli nedeninin yörenin coğrafi ve ekonomik şartlarının belirlediği ahşap yapı geleneği gerçeğinde yattığını düşünmekteyiz. Kâgir yapılara göre çok daha kısa bir ömre sahip ahşap eserler, ahşap gelenekli bölgelerdeki tarihi yapıların ömrünü sınırlamaktadır.

Tekkeköy gibi ahşap yapı geleneğinin hâkim olduğu kırsal alanlar için, ahşap tarihi yapılara bakış ve koruma bağlamında özel ve yeni bir yaklaşım geliştirmek gerekmektedir. Kâgir yapılar kadar dikkat çekmemesi, onlara nispetle biraz gözden uzak kalması, ahşap yapıların kolaylıkla taşınması, bozulması, yakacak olarak kullanılması gibi yaklaşımlar bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılamamasına yol açmaktadır. Dahası çoğu

kez yeterli düzeyde tanınamadan yok olduklarından, tarihi ahşap yapılarda bulunan birçok muhtemel teknik ve sanatsal ayrıntı, bilimsel anlamda dahi tanınamadan sanat ve mimarlık kültürümüzden silinmektedir. Dolayısıyla bu eserlere yönelik acilen çok yönlü tasarlanan yeni ve özel bir yaklaşım geliştirmemiz gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Basılı Yayınlar ve Tezler

ANONİM, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara 1995, s. 275-302.

ANONİM, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun*, Giresun Valiliği, Giresun 1998.

ANONİM, *Ordu İli Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2010*, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ordu 2010.

ANONİM, *Samsun Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, T.C. Samsun İl Özel İdaresi, Samsun 2012.

1999, s. 19-33.

ACAR, Türkan, “Uşak’taki Su Değirmenlerinden Bir Örnek “Duraklı Değirmeni”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 36, Aralık 2016, s. 280-294.

ACUN, Fatma, “Tarih Boyunca “Pontus”, *Milli Mücadelede Giresun Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul

AKTAŞ, Azime Ferya, *Elâzığ İli Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

ALKIM, U. Bahadır-ALKIM, Handan-BİLGİ, Önder, *İkiztepe I*, (Birinci ve İkinci Dönem Kazıları 1974-75), Ankara 1988.

ALTAYLI, Alim, *Samsun Tarihi*, Samsun 1967.

ARSEVEN, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1983.

ATAOĞUZ, Özlem, “Kastamonu’nun Tarihi Evlerinden Örnekler”, *Kültür ve Sanat*, S. 27, Ankara 1995, s. 40-43.

ATASOY, Sümer, *Amisos, Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent*, Samsun 1997.

AYDAN, Melda *Integrating The Rum Churches In Samsun Into Daily Life*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Kültürel Mirası Koruma Bilim Dalı, Ankara 2016.

AYNURAL, Salih, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınlara Zahire Ticareti (1740-1840) Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 2002.

AYTÜRE, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, *I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Tebliğler, Ankara 1962, s. 45-49.

BARIŞTA, Örcün, *İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*, Ankara 1993.

BAŞ, Ali Osman vd., *Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun*, Samsun 1997.

BAŞAR, Mehmet Emin-Hacı Abdullah Erdoğan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Tren Garları”, *Selçuk Üniversitesi, Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, Konya 2009, s. 29-44.

BAYHAN, Ahmet Ali, “Ordu’dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Karadeniz Sosyal Araştırmaları Özel Sayısı) C. 2, S. 7, Bahar 2009, s. 55-84.*

BAYHAN, Ahmet Ali, “Ordu / İkizce’de Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii”, *A.Ü.G.S.E.D.*, S. 14,

BAYHAN, Ahmet Ali, “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, *A.Ü.G.S.E.D.*, S. 16, Erzurum 2006, s. 33-48.

BAYHAN, Ahmet Ali - SALMAN Fikri, *Bir Saklı Belde Bayramören*, İstanbul, 2012.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdarî Teşkilatı*, Ankara 1988.

BAYRAKTAR, M. Sami “Samsun’da Türk Mimarisinin Gelişimi”, *Geçmişten Geleceğe Samsun 2006*, Birinci Kitap (Yayına Hazırlayan, C. Yılmaz), Samsun 2006, s. 399-425.

BAYRAKTAR, M. Sami, - ÇELEMOĞLU Şuayip - ATICI Alper “Tekkeköy’de Türk Devri Mimarisi”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Türk İslam, C. 2* (Editörler, M. Yavuz Erler – M. Sami Bayraktar), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 3-97.

BAYRAKTAR, M. Sami, “Giresun’da Geleneksel Üç Ahşap Köprü”, *Tuba-Ked (Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi)*, S.15, 2017, s. 107-126.

BAYRAKTAR, M. Sami, “Tarihî Ahşap Bir Köprü: Çaykara - Eğridere Köyü Kiremitli Köprü”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 27, 2018, s. 53-81.

BAYRAKTAR, M. Sami, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, “Çarşamba Ordu Köyü Camii ve Kalesi”, *Samsun Çarşamba’da Beylik Merkezi Ordu Köyü*, (Ed. Nedim İpek, İbrahim Tellioğlu, Cevdet Yılmaz), Samsun 2016, s. 41-56.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, “Samsun Çarşamba’da Taceddinogulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser Ordu ve Porsuk Köyü Camileri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun 2007*, İkinci Kitap, Samsun, 2007, s. 529-557.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, “Samsun’da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler”, *Samsun Sempozyumu*, Samsun 2012, C. 3, s. 557-603.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, “Trabzon Dernekpazarı Yenice Köyü’nde Tarihi Ahşap Bir Köprü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta 2018, s. 201-219.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, “Vezirköprü’de Tarihi Yapı Mirasımız”, *Vezirköprü Araştırmaları*, Samsun 2014, s. 293-428.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami, *Samsun’da Türk Devri Mimari*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016.

BİLGİ, Önder, “Bafra İkiiztepe kazılarının Işığında Samsun Bölgesinin Prehistoryası”, *II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Uluslararası I), Samsun, 1990, s. 1-2.

BOZKURT, Tolga, "Bodrum Yel Değirmenleri ve Koruma Sorunları" 2. *Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, Bodrum 2011, s. 126-144.

BRYER, Antony - WİNFİELD, David, “The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos”, *Dumbarton Oaks Studies*, C. 1, Washington D.C 1985.

CAN, Yılmaz, “Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Samsun 2003, s. 117-134.

CAN, Yılmaz, *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, İstanbul 2004.

CAN, Yılmaz, “Samsun’da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap*, Samsun 2007, s. 509-527.

CAN, Yılmaz, “Çarşamba’da Muhteşem Bir Selçuklu Eseri Gökçeli Camii”, *Çarşamba Araştırmaları* (Editör, Yılmaz Can), (Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil ve Çarşamba Sempozyumu, 16-17 Nisan 2010), Samsun 2014, s. 311-22.

CANTAY, Gönül, “Türk Süsleme Sanatında Meyve”, *Turkish Studies*, C.III, Ankara 2008, s. 32-64.

CEYLAN, Salih, “Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 31, Erzurum 2012, s. 65-82.

ÇABUK Ezgi, GÜÇHAN - Neriman Şahin - TÜRER Ahmet, “Tarihi Ahşap Buzlupınar Köprüsü'nün Yeniden Yapımı Üzerine Çalışmalar”, *Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu 3 Bildiri Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul, 2015, s. 225-245.

ÇAM, Nusret, “İslam’da Bazı Fıkhi Meselelerin ve Mezheplerin Türk Cami Mimarisine Etkisi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 21, İstanbul 1990, s. 377-378.

ÇAYLAK, Ayşe, *Çanakkale Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

ÇEÇEN, Kazım, “Köprü”, *TDVİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 252-255.

ÇEKÜL, *Anadolu’da Kırsal Mimarlık*, (e-kitap), İstanbul 2012.

ÇETİNOR, Bülent, “Doğu Karadeniz ve Evleri”, *İlgi*, S. 44, İstanbul, 1986, s. 15-22.

ÇETİNTAŞ, Sedat, “Türklerde Su-Çeşme, Sebil”, *Güzel Sanatlar Dergisi*, V, İstanbul 1944, s. 133.

DANIŞMAN, H. Günhan, “Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği, Bafra İkiztepe Arkeolojik Verilerin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camii’nin İncelenmesi”, *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 1, Ankara 1986, s. 135-144.

DARKOT, Besim, “Samsun” mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1980, s. 172-178.

DAŞ, Ertan, *Afyon’daki Türk Anıtları (Medreseler, Türbeler, Hanlar, Hamamlar, Köprüler, Çeşmeler)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1997.

DAVULCU, Mahmut, “Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, *Cilt:17 No:2, Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu 2009, s. 687-706.

DEMİRASLAN Deniz, “Batılılaşma/Modernleşme Dönemi Demir Yolu Politikası ve İstasyon Binası Mimarisi: İzmit Hereke Tren İstasyonları, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli 2015, s. 1635-1649.

DENKTAŞ, Mustafa, *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri, 2000.

DÖNMEZ, Şevket, “Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Editör O. Belli), Ankara, 2000, s. 330-34.

DEMİR, Necati, “Ordu ve Yöresinde Serendiler”, *Kültür ve Sanat*, S. 36, Ankara 1997, s. 42 - 45.

DÜNDAR, Abdülkadir, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 1999.

EKMEK , Mustafa, “Burdur Şehir Merkezindeki Depolu  eşmeler” *I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler 04-06 Mart 2015*, C. 2, Burdur 2015, s. 1063-1091.

EKMEK , Mustafa, “ avdarhisar'daki Geleneksel Depolama Mekânlarından Bir Grup  rnek”, *Aizanoi II*, Ankara 2016, s. 305-321.

EYÜCE, Semavi, “İstanbul”, *İslam Ansiklopedisi*, C. V- II, İstanbul 1968, s. 1214- 89/94.

EYÜCE, Semavi, “Ahmed III  eşmesi” *TDVİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 38.

EYÜCE, Semavi, “ eşme” *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 277-287.

FINDIK, Nurşen  zkul, “Hekimhan  eşmeleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 9 Erzurum 2006, s. 99-117.

GEM C , Nurettin, *Selçuklu Devri Afyon  eşmeleri*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

G KB LG N, M. Tayyip, “XV. ve XV. Asırlarda Eyalet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi*, S.6, Ankara 1965, s. 51-61.

G LE , Hulusi, “Giresun Gogora Kilisesi Mahzeninin Restorasyon ve Temizleme  alışmaları”, *13. Müze  alışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 111-120.

GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakın Şark IV, II. Bölüm, Romalılar Zamanında Kapadokya Pont ve Artaksiad Krallıkları*, Ankara 1987.

GüNDOğDU, Hamza. – BAYHAN, Ali. Ahmet. – BAYRAKTAR, Mehmet. Sami. – AKTEMUR, Ali. Murat – KUKARACI, İşhak Umut -  EL K, Adem, *Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, Şebinkarahisar Belediyesi Yayınları*, Erzurum 2003.

HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2008.

HORULOğLU, Şâmil, *Trabzon ve  evresinin Tarihi Eserleri*,

Er Ofset Matbaacılık, Ankara 1983.

İPEK, Nedim, “Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.10, Samsun 1997.

İPEK, Nedim, – YILMAZ, Cevdet, (Yayına Hazırlayanlar), Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü – 1 (Osmanlı Dönemi), Samsun, 2009.

İSKENDER, Suat, “Trabzon’un Vakfikebir İlçesinde Geleneksel Ahşap Mimari İçin Bir Örnek Refik Komut Seranderindeki Mimari Süsleme”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 14, İstanbul, 1997-98, s. 16.

KADİROĞLU, Mine, *Doğu Anadolu’da IX.-XI. Yüzyıl Manastır Toplulukları İşhan Manastırı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1989.

KARACA, Zafer, “Rum Ortodoks Kiliseleri”, *Görüş Dergisi*, S. 52, İstanbul 2002, s. 72-78.

KARPUZ, Haşim, “Geleneksel Trabzon Evleri”, *Kültür ve Sanat*, S. 18, Ankara 1993, s. 19 - 22.

KARPUZ, Haşim - Dülgerler, Osman Nuri, “Konya Çesmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri. Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı’ya Armağan*, Ankara 2006, s. 321-323.

KAYA, Mutlu-YILMAZ, Cevdet “Terme İlçesinde Kırsal Mimari”, *Terme Araştırmaları*, Samsun 2017, s. 321-340.

KOCH, Guntram, *Erken Hristiyan Sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Çev. Ayşe Aydın), İstanbul 2015.

KORKMAZ, Şerif “II. Mahmud Döneminde Yapılan 1832 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 22, Çanakkale 2017, s. 87-108.

KÖYLÜOĞLU, Neriman Meriç, *Edirne’de Osmanlı’dan Günümüze Su Yapıları*, Edirne 2001.

MAŞALI, Dilek, *Boyabat Geleneksel Mimarisinde Endüstriyel Yapıları: Değirmenler ve Şamlılar Çeltik Fabrikası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

NEFES Eyüp, *Samsun Yöresindeki Son Dönem Ahşap Camiler*, Samsun 2009.

NEFES, Eyüp, “Samsun’da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık Tiryakioğlu Camii”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2010, sayı: 28, s. 151-174.

NEFES, Eyüp, “ ar amba’da Yıkılmak  zere Olan Ahşap Camilerden Biri Pa ayazı Köyü Camii”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (The Journal of International Social Research), C. 3, S. 14, Sonbahar 2010, s. 385-397.

NEFES, Eyüp, “Samsun  ar amba  antı Tekni inde İ a Edilmiş İki Ahşap Cami: Ustacalı Köyü Camii ve Kocakavak Camii”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2012, S. 38, s. 155-164.

NEFES, Eyüp, “Samsun Bafra İlçesi’nde  antı Tekni inde İ a Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2015, C. XV, S. 2, s. 291-317.

NEFES, Eyüp, “Samsun Kavak’ta  antı Tekni inde İ a Edilen Alag mlek Köyü Rahmio lu Mahallesi Camii”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2016, S. 40, s. 49-65.

NEFES, Eyüp, “Samsun Vezirköprü’de  antı Tekni inde İ a Edilmiş Bir Grup Ahşap Cami”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, S. 43, s. 129-154.

NEFES, Eyüp, “Tekkeköy Yöresi’nde  antı Tekni inde İ a Edilen Ahşap Camiler”, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. 3, Samsun 2018 s. 109-151.

NEFES, Eyüp, “Giresun’da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii  alda  Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 3, Temmuz Ağustos Eylül, 2009, s. 187-209.

NEFES, Eyüp, “Tekkeköy’deki Tarihi Mezar Ta ları”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Osmanlı Devri*, C. 3 (Editörler, M. Yavuz Erler – N. T. Yi itpa a – H. Tan), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 155-170.

NEML O LU, Candan, “G celi (Gökçeli) Camii”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, C.II, Konya 2001, s. 117-136.

OKUYUCU, Demet, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kili-seleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

ÖDEKAN, Ayla, “Kentiçi  e me Tasarımında Tipolojik   z mlleme” *Semavi Eyice’ye Armağan İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 281-297.

ÖNGE, Yılmaz, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

ÖZÇAKIR, Mehmet, “Aydın’ın Tarihi Su ve Yel Değirmenleri”, *Aydın Ticaret Borsası Yayınları*, S. 11, Aydın 2014, s. 28-32.

ÖZKAN, Haldun, “Haho (Hahuli) Manastırı ve Türk Sanatıyla Olan İlişkileri”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Erzurum 2000, s. 161-181.

ÖZKAN, Haldun, *Öşvank Manastırı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2010.

ÖZTÜRK, Özhan, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*. (2 cilt), Mehmet İlhan (Ed.), Heyamola Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZTÜRK, Özhan, *Pontus Antikçağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2016.

ÖZTÜRK, Şehabettin, *Bitlis Su Mimarisi*, Malatya 2004.

POLAT, Selahattin, “Uşak İlinde Bir Ev Eklentisi Olarak Ambarlar”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 34, İstanbul 2016, s. 230-243.

SALMAN, Fikri, “Özvatan’da Eski Su Değirmenleri” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Erzurum 2002, s. 75-88.

SARCAN Ali, *Samsun Tarihi*, Ankara 1966.

SEÇKİM, Selçuk, Samsun/Tekkeköy Çevresinde Mübadiller İçin Yapılmış Konut Tipleri, *Tekkeköy Tarihi-Dünden Bugüne: Cumhuriyet, Gece Kitaplığı*, C. IV, 2018, s. 25-30.

SEZER, İbrahim, “Alucra İlçesinin Kültürel Turizm Potansiyeli”, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim, Ankara 2016, s. 344-365.

SÖZEN, Metin – TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.

SÜMERKAN, Mustafa Reşat - OKMAN, İbrahim, *Kültür Varlıklarıyla Trabzon*, C. 1, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 1999.

SÜMERKAN, Mustafa Reşit, *Rize’de Fındıklı ve Güneysu Kırsal Mimarisi*, İstanbul 2008.

ŞAHİN, Kemalettin ve BAĞCI, Harun Reşit, “Tekkeköy İlçesi’nin Fiziki Coğrafya Özellikleri”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem*, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Yiğitpaşa), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 3-30.

 AH N, Mustafa Kemal, “Samsun- ar amba/Yaycılar Köyü- eyh Habil Köyü Camii”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, Erzurum 2004, s. 15- 36.

 AH N, Mustafa, “Ortaçağda De irmencilik”, *Sosyal Bilimler Ara t rmas  Dergisi*, Tokat 2014, s. 87-108.

  R N, Orhan Alper - KOLA ASIO LU Mustafa - Y   TPA- A, Davut, “Tekkeköy İlçesi Kaya Mezarlar ”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem*, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Y   tpa a), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 81-115.

TAKAO LU, Turan, *Çanakkale Kültürel Miras nda Yel De irmenleri*, Ege Yayınları, İstanbul, 2016.

TAL ,  erife, *Ordu İli Tarihi Su Yapıları*, Akademisyen Kitabevi, Ankara, 2019.

TAN,  zdemir, “Kastamonu Köylerinde Geleneksel Mimari”, *Kültür ve Sanat*, S. 27, Ankara 1995, s. 60 - 62.

TANI IK, İbrahim Hilmi, *İstanbul  e meleri I*, İstanbul 1943.

TARHAN, M. Taner, “ n Asya Dünyasında İlk Türkler, Kimmerler ve İskitler”, *Türkler*, C. 1, Ankara 2002, s. 604-07.

TELL  LU, İbrahim, *İlk  a dan Osmanlılara Samsun*, Samsun 2012.

TELL  LU, İbrahim, “Samsun’a Türk Yerle iminin Tarihi Gelişimi”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9 / 4, Ankara 2014, s. 1107-1117.

TEMUR Akın, “Arkeolojik Devirlerde Tekkeköy”, *Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem*, C. 1 (Editörler, M. Yavuz Erler – A. Temur – D. Y   tpa a), Gece Kitaplığı, Samsun, 2018, s. 59-78.

TUNA, Celal, *Orta Karadeniz Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

TUNÇ, Muzaffer, “Trabzon’da Kırsal Alanlarda Daimi Yerle imlerde Mesken Tipleri ve Eklentileri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 32, İstanbul 1997, s. 143-159.

TURAN, Şerafettin, “Osmanlı Te kilatında Hassa Mimarlar ”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.1, Ankara 1936, s. 159-200.

UYSAL, Ali Osman, “Bolvadin’de Bir Lale Devri Eseri: A   n   e mesi” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1942, C. XXXII (I-II), s. 33-55.

UZUN, Ali, “Tekkeköy’de (Samsun) Mağara – Kale Yerleşmeleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 1, 1995, s. 413-433.

ÜNLÜ, Mucize, “Tanzimat Sonrasında Samsun ve Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Samsun 2006, s. 149-162.

YİĞİT, Ahmet, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 18, Muğla 2007, s. 97-155.

YİĞİTPAŞA, Tuba, “Geçmişten Günümüze Tekkeköy Kiliseleri”, *Tekkeköy Tarihi Düünden Bugüne: Osmanlı Devri, C. 3* (Editörler, M. Yavuz Erler – N. T. Yiğitpaşa – H. Tan), Gece Kitaplığı, Samsun 2018, s. 29-105.

YAVUZ, Mehmet, *Çaykara ve Dernekpazarı’nda Geleneksel Köy Camileri*, Ankara 2009.

YILDIZ, Ali, “Demiryolu Mimarisinin Korunma Sorunları ve Kırklareli Tren İstasyonu Yapılarının Yeniden Kullanımı için Bir Öneri”, *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 32 S. 4, Adana 2017, s. 39-54.

YILDIZ, Ali, “Kırklareli – Babaeski Gar Binalarının Mimari ve Yapısal Analizi”, *SDU International Technologic Science*, Vol, 1, 2013, s. 51-61.

YOLALICI, M. Emin, “XIX. Yüzyılda Canik Sancağında Zirai Üretim”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6, Samsun 1991.

YÜCEL, Erdem, “Trabzon’un Ev ve Konakları”, *Kültür ve Sanat*, S. 5, Ankara 1990, s. 34 - 39.

2. Arşiv Belgeleri

2.1. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nin İnternet Sitesinde İncelenen Belge Özetleri²⁴²

B.O.A., DH.MKT., d.n. 1377, g.n. 48;

B.O.A., MKT.MHM., d.n. 421, g.n. 14; d.n. 274, g.n. 92; d.n. 274, g.n. 33; d.n. 274, g.n. 32; d.n. 271, g.n. 17; d.n. 270, g.n. 83

B.O.A., İ.MVL., d.n. 507, g.n. 22892; d.n. 270, g.n. 10379

B.O.A., İ.DH., d.n. 508, g.n. 34574; d.n. 509, g.n. 34670

²⁴² Belirtilen belgeler, Osmanlı Arşivlerinin Başbakanlığa bağlı olduğu dönemde taranan belgelerdir.

B.O.A., DH.İD., d.n. 25 , g.n. 3

**2.2. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi'nin İnternet Sitesinde İncelenen Belge
Özetleri:**

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx> (Erişim Tarihi 27.12.2020).

Fon: C..EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 625 - 31516, Tarih: H-11-05-1217

Fon: İE.EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 10 - 1185, Tarih: H-16-05-1090

Fon: C..EV., Kutu - Gömlek – Sıra No: 453 - 22953, Tarih: H-15-11-1090

Fon: A.}MKT., Kutu - Gömlek – Sıra No: 197-54.

Fon: HR.MKT., Kutu - Gömlek – Sıra No: 32-37,

**2.3. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi'nin İnternet Sitesinde İncelenen Belge
Özetleri:**

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Arama/OzelArama.aspx> (Erişim Tarihi 27.12.2020).

Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 12 - 58 – 12, Tarih: 03.12.1924

Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 14 - 48 – 7, Tarih: 29.07.1925

Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 15 - 63 – 20, Tarih: 30.09.1925

Fon: 30-18-1-1, Kutu - Gömlek – Sıra No: 12 - 70 – 01, Tarih: 18.11.1925

**2.4. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları
Arşivlerinden Edinilen Belgeler**

Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 18.12.1992 gün ve 1525 Sayılı Karar.

Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 15.02.2007 gün ve 1094 Sayılı Karar.

Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 30.06.2000 gün ve 3889 Sayılı Karar.

Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 07.07.2005 Tarihli 318 Sayılı Karar.

3. İnternet Kaynakları

<http://www.koylerimiz.info/samsun/koyleri-732-tekkekoy-koyleri.html> (Erişim Tarihi 15.03.2018).

<http://www.tcdd.gov.tr/content/31> (Erişim Tarihi 05.01.2021).

<http://www.tekkekoy.bel.tr/belediye-adi/tarihce/> (Erişim Tarihi 01.01.2021).

<http://www.tekkekoy.gov.tr/tekkeoy> (Erişim Tarihi 02.01.2021).

<httpgis.tekkekoy.bel.tr> (Erişim Tarihi 29.12.2020).

https://foto.sondakika.com/haber/2020/10/03/samsun-da-defineciler-tarihi-kiliseyi-talan-e-4-13643193_osd.jpg (Erişim Tarihi: 10.01. 2021).

https://foto.sondakika.com/haber/2020/10/03/samsun-da-defineciler-tarihi-kiliseyi-talan-e-5-13643193_osd.jpg (Erişim Tarihi: 10.01. 2021).

<https://karadeniz.gov.tr/yoresel-mimari-3/> (Erişim Tarihi 23.12.2021).

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/13850/0/1320/1609750563380> (Erişim Tarihi 29.12.2020).

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/14195/0/1850/1609761759509> (Erişim Tarihi 29. 12. 2020).

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/14303/101/29/1609769872665> (Erişim Tarihi 29.12.2020).

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/157782/0/496/1609703271652> (Erişim Tarihi 28.12.2020).

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html> (Erişim Tarihi 13.01.2021).

<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi 11.01.2021).

TEKKEKÖY'ÜN YAKIN TARİHİNE BİR KATKI: TEKKEKÖY'DE ARAZİ ÖRTÜSÜ VE ZAMANSAL DEĞİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1990-2018)

Dr. Öğr. Üyesi Harun Reşit BAĞCI

Giriş

İnsanlar çok eski zamanlardan beri ihtiyaçları doğrultusunda doğal koşulları, dolayısıyla arazi örtüsünü değiştirmektedir. Bir alanda yaşayan nüfusun artması ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle, önceden kullanılmayan araziler; tarım, yerleşme, sanayi alanlarına dönüşebilmektedir. Bu süreçte teknolojik imkânların da kullanılmasıyla arazi örtüsündeki değişim hızlanmaktadır. Araziden ve doğal ortam özelliklerinden faydalanma sürecinde coğrafi değişkenlerin hesaba katılması sürdürülebilir arazi kullanımı ve afet yönetimi açısından önemlidir. Günümüz dünyasının en çok konuştuğu konulardan olan güvenilir gıda ve tarım politikalarının hayata geçirilebilmesi için doğru arazi planlamaları ve kullanımı şarttır. Tarım alanlarında yaşanan pozitif veya negatif değişimler çeşitli çevresel ve sosyal faktörleri yansıtır, uygulanan politikaların etkileri ve ekonomik özellikler hakkında ipuçları verirken, tarım alanlarındaki değişimlerin belirlenmesi, alınan karar ve tedbirler üzerinde etkilidir (Bayar, 2018).

Dünya'nın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de şehirleşme olgusu özellikle XX. Yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanmıştır (Yüceşahin vd., 2004). Son yıllara gelinceye kadar bu eğilim devam etmiştir. Avcı (2003), çalışmasında

bugünleri işaret ederek insanların büyük kısmının şehirlerde ve çevrelerinde yaşayacağını belirtmiştir. Dediği gibi de olmuştur. Bugün Dünya nüfusunun büyük bölümü şehirlerde yaşamaktadır (URL 1). Ancak 2019 yılının sonlarında başlayan, 2021 yılının ilk yarısı itibarıyla de etkisini sürdüren COVID 19 Pandemisi sürecinde insanların tercihleri değişmeye, kırsal yerleşmelerin önemi artmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra sağlıklı beslenme, güvenilir gıda temini, temiz doğal çevre gibi arayışlar insanları kırsal kesimlere veya kentlerin çevresinde yer alan boş arazilere yönlendirmektedir. Bu durumun gelecekte şehirlerin yatay olarak daha fazla genişlemesine ve arazi örtüsü değişikliklerinin daha belirgin hale gelmesine neden olacağı düşünülmektedir. Arazi kullanımı konusunda geç kalmadan planlamaların yapılması bu açıdan önemli bir gerekliliktir.

Yeryüzünün, üzerinde ekim, dikim, hayvancılık gibi üretim faaliyetlerinin yapıldığı ve ekolojik süreçlerin devam ettiği parçalarına arazi, bu yeryüzü parçalarının insanlar tarafından çeşitli amaçlarla değiştirilmesine veya kullanılmasına ise arazi kullanımı denilmektedir (Atalay, 2013, 23). İnsanların imkânları ölçüsünde araziye kullanması, arazi özelliklerine ve ekonomik koşulların değişimine göre arazi kullanım şekilleri ve arazi örtüsünün de değişmesine neden olmaktadır. Doğal ortam – insan ilişkileri bağlamında ele alındığında bu konu Coğrafya Bilimi için önemli bir çalışma alanını teşkil etmektedir. Bir sahada arazi örtüsü değişimlerinin belirlenebilmesi için zamansal verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veriler daha çok aynı alanın farklı dönemlere ait uydu görüntülerinden temin edilebilmektedir. Bu nedenle arazi örtüsü araştırmalarında genellikle Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama kullanılmaktadır. Bu tekniklerle uydu görüntüleri üzerinden kontrollü-kontROLSÜZ sınıflandırmalar yapmak, uydu görüntüsünü doğrudan sayısal-laştırmak veya CORINE veri tabanından temin edilen verileri sınıflandırarak yıllara göre kıyaslamalar yapmak en yaygın arazi kullanımı araştırma yöntemleridir. Literatürde bu tekniklerle gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışma bulunmaktadır¹.

¹ Bayar ve Karabacak, 2017, Ankara İli Arazi Örtüsü Değişimi (2000-2012); Bağcı ve Bahadır, 2019; Kızılırmak Deltasında (Samsun) Arazi Kullanımı

Arazi kullanımı çalışmaları için önemli bir veri tabanı olan CORINE (Coordination of Information on the Environment-evresel Bilginin Koordinasyonu); Avrupa evre Ajansı (AE) atısı altında 1985 yılında başlatılan bir programdır. Program kapsamında 39 ülkeyi kapsayan 5,8 milyon km²'lik alanın arazi  rt s  CBS ve UA yardımıyla AE kriterlerine göre tespit edilmektedir (URL 2). Bu veri tabanı Avrupa Kıtası ve çevresinde arazi örtüsü değişimlerinin tespiti, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için yapılan planlamalarda ihtiyaç duyulan standart ve güvenilir verilerin sağlanabilmesi için oluşturulmuştur.

Araştırmaya konu olan Tekkeköy' n özellikle Yeşilirmak Deltası üzerinde kalan kısmı, konumu ve coğrafi özellikleri nedeniyle pek çok ekonomik faaliyete uyumludur. Ancak yöredeki ilk yerleşim faaliyetleri Tekkeköy' n orta ve güney bölümündeki engebeli arazide, eğimli yamaçlar üzerine kurulmuş mağara – kale yerleşmeleri şeklinde olmuştur (Uzun, 1995). Tekkeköy Samsun'un merkez ilçelerinden biri olması, Karadeniz sahil yolu g zerg hında bulunması ve diğer avantajlarına bağlı olarak yoğun bir arazi kullanımına sahne olmaktadır. Son 30-40 yıllık süreçte yaşanan sosyoekonomik ve coğrafi değişikliklere bağlı olarak Tekkeköy'de arazi kullanım oranı artmış, arazi örtüsü çeşitlenmiştir. İlçe arazisinin bir bölümü sanayi ve yerleşim alanlarına, önceden tarım yapılan alanlar ve ormanlar tarım alanlarına, ekili tarım yapılan alanlar dikili tarım alanlarına d n şm ştir. Arazi örtüsünde

ve Zamansal Değişimi;  zdemir, ve Bahadır (2008), Yalova İli'nde Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1992–2007); M.H. Elagouz vd. 2018, Detection of land use/cover change in Egyptian Nile Delta using remote sensing; Uzun ve Somuncu, 2013, Madra Dağı ve evresinin Arazi  rt s  Kullanımındaki Zamansal Değişimin Uzaktan Algılama Yöntemi ile Değerlendirilmesi; B ro vd. 2013, Land Use/Land Cover Change Analysis and its Impact on Soil Properties in the Northern Part of Gadarif Region, Sudan; Kaliraj vd. 2017, Coastal Land Use and Land Cover Change and Transformations of Kanyakumari Coast, India Using Remote Sensing and GIS;  zt rk ve Gündüz, 2019, Samsun İli Arazi Kullanımı/ rt s n n Mekansal-Zamansal Değişimlerinin Fraktal Analiz Kullanılarak Belirlenmesi; Sönmez, 2011, Adana şehrinin Alansal Gelişimi ve Yakın evresinin Arazi Kullanımında Meydana Gelen Değişimler.

Tekkeköy, 1988 yılına kadar bir belde iken bu yılda çıkarılan kanun ile (URL 3) ilçe, 2004 yılında ise merkez ilçe statüsü kazanmıştır. 2012’de çıkarılan kanuna bağlı olarak da 62 mahalleye sahip olmuştur.

2.Tekkeköy’ n Coğrafi  zellikleri

 klim, topografya, hidrografya gibi coğrafi koşullar; araziden faydalanma şekillerini ve arazi örtüsünü belirleyen temel faktörlerdir. Bu nedenle bu başlık altında Tekkeköy’ n coğrafi özelliklerine de değinilmiş, bu özelliklerin arazi kullanımına etkileri ele alınmıştır.

Tekkeköy jeolojik olarak farklı yaş ve özelliklere sahip formasyonlardan oluşur. İlçenin; Yeşilırmak Deltası  zerindeki kısmı Kuvaterner (4. zaman), Canik Dağları’nın kuzey yamaçlarında yer alan bölümü ise Tersiyer (3. zaman) arazilerinden oluşmaktadır. Tekkeköy’de jeolojik formasyonların güneyden kuzeye doğru gen leştiğini söylemek mümkündür. İlçede jeolojik olarak en geniş alanı Tekkeköy Formasyonu olarak adlandırılan (Yoldaş vd. 1985; Hakyemez vd. 1989), Eosen yaşlı kumtaşı-çamurtaşı, bazalt - andezit ve aglomeralardan oluşan volkanosedimanterler kaplamaktadır. Bu formasyonun içinde tüfler gibi rahat yontulabilir kayaçların varlığı Tekkeköy’de ilk yerleşmeler olarak bilinen mağara – kale yerleşmelerinin kurulmasında etkili olmuştur. Tekkeköy, Kuzey Anadolu Fay Hattı’nın kuzeyinde 2. ve 3. Derece deprem bölgesinde yer almaktadır. İl eden  arşamba, Damatkir gibi faylar geçmektedir. Ancak son yüzyılda önemli bir deprem kaydedilmemiştir.

Jeomorfolojik olarak Tekkeköy; Yeşilırmak Deltasının batı ucunu oluşturan düz saha, birikinti koni ve yelpazelerinden oluşan geçiş sahası ve delta gerisindeki dağlık arazi şeklinde  c morfolojik birime ayrılabilir. Tekkeköy’de yükselti kıyıda güneye doğru artar, delta üzerinde yükselti 0-50 m arasında değişirken, dağlık bölümünde 1000 m’nin üzerine çıkabilmektedir (şekil 1). Tekkeköy’ n delta üzerindeki kısmında eski ve aktüel akarsu yatakları, kıyı kumulları gibi jeomorfolojik birimler bulunur. Delta gerisindeki dağlık kısımda ise dar ve derin vadilerin parçaladığı, birbiriyle bağlantısı kopmuş uzun, ince aşınım düzlükleri yer alır (Erkal, 1993). Tekkeköy’de topograf-

yanın arazi örtüsüne etkisi belirgindir. İlçenin düz kısımları tarım, yerleşme, sanayi ve ulaşım gibi faaliyetlere daha uygun olduğu için arazi kullanımı açısından daha yoğundur. Topografyanın engebeli olduğu yerlerde kullanılmayan arazilerin oranı artmaktadır. Yerleşmeler alansal olarak küçülmemekte ve dağınık hale gelmektedir.

Tekkeköy ilçe merkezine 7 km uzaklıktaki Çarşamba Havalimanı Meteoroloji İstasyonu verilerine göre; yörede yıllık sıcaklık ortalaması 14,3 °C olup, en sıcak ay Ağustos (23,8 °C), en soğuk ay Şubat'tır (6,8 °C). Yıllık yağış ortalaması 842,9 mm'dir. İlçeye en fazla yağış Ekim'de (116,1 mm) düşerken, en kurak ay Temmuz'dur (34,2 mm). Tekkeköy'de kış aylarında sıcaklık ortalamalarının 0 °C'nin altına düşmemesi ve yağış miktarı ve dağılımının tarım için elverişli olması arazi örtüsünü de etkilemiştir. Tekkeköy'de tarım alanlarının önemli miktarda yer kaplaması ve tarım ürünü çeşitliliğinin fazla olmasında iklim koşulları etkilidir.

Tekkeköy arazisinin yaklaşık 3/2 sini oluşturan Canik dağlarının kuzey yamaçlarından çok sayıda mevsimlik ve sürekli akarsu doğmaktadır. Bu akarsular eğim yönünde akarak önce delta düzlüğüne oradan da denize ulaşırlar. Tekkeköy sınırları içerisinde batıdan doğuya doğru Akkiraz, Kutlukent, Çınaralan, Bakacak, Damındüzü, Avluca dereleri bulunmakta; ilçenin güneyinden ise Abdal Deresi geçmektedir. Tekkeköy'de akarsu drenaj tipleri delta üzerinde ve dağlık sahada birbirinden farklılık gösterir. Engebeli arazide sürekli akarsular paralel, mevsimlik olanlar dandritik drenaja sahiptir. Delta düzlüğünde ise doğal drenaj tipi menderesli, örgülü, bozulmuş drenajdır. Ancak günümüzde deltaya ulaşan akarsular drenaj kanallarına alındığı için bu drenaj tipleri kaybolmuştur.

Tekkeköy topraklarını klasik toprak sınıflandırma sistemine göre zonal ve azonal topraklar şeklinde ayırmak mümkündür. İlçenin orta ve güney kısımlarında zonal topraklar grubundan gri-kahverengi podzolik topraklar ve kahverengi orman toprakları yer alır. Tekkeköy'de azonal topraklara ise, Yeşilirmak Deltasının batı ucunda alüvyal topraklar, delta ile dağlık alan arasındaki geçiş bölgesini oluşturan dolgu alanlarında ve

vadi yamaçlarında ise kolüvyal topraklar şeklinde rastlanır. Bunların yanı sıra ilçedeki sanayi alanlarında yer alan toprakları technosol, uzun zamandır kullanılan tarım alanlarındaki toprakları ise anthrosol topraklar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Tekkeköy arazileri arazi kabiliyet sınıfları açısından değerlendirildiğinde ilçenin düz kısımlarını kapsayan I. ve II. sınıf arazilerin (verimli topraklara sahip, düz ve kolay işlenebilir araziler) daha çok sanayi ve yerleşme amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Tekkeköy’ n engebeli olan orta ve güney kesimlerindeki, IV., VI. ve VII. sınıf arazilerde ise çeşitli zorluklara karşın tarımsal faaliyetler yürütülmektedir.

Tekkeköy İlçesi, bitki coğrafyası bakımından, genelden özele doğru “Holarktik Flora  leminin” Avrosibirya (Avrupa – Sibirya) olarak bilinen “Paleoboreal Orman Florası” sınırları içinde, “Öksin Floristik Bölümünde” yer alır. İlçe doğal ortam özellikleriyle bitki gelişimi için elverişli koşullara sahiptir. Ancak eski dönemlerden beri arazi kullanımına maruz kaldığı için bugün ilçenin yüksek kesimleri dışındaki alanlarda doğal bitki örtüsü neredeyse bütünüyle tahrip edilmiştir. 200-300 m’lere kadar doğal bitki örtüsünün yerini çalı ve bodur a a c ıklardan olu mu  ps domakiler almıştır. Ancak bugün antropojenik baskılarla bu türlerin de yayılı  alanı daralmaktadır. Tekkeköy’de doğal orman niteliğindeki alanlar ilçenin güneyini oluşturan yüksek kesimlerde yer almaktadır. Buralarda kısmen tahrip edilmiş ve fındık gibi kültür bitkileriyle i  içe girmiş şekilde kestane (*Castanea*), g r gen (*Carpinus*), kayın (*Fagus*), meşe (*Quercus*) gibi yayvan yapraklı türler görülmektedir.

T  K verilerine göre, 2020 yılında Tekkeköy’ n nüfusu 54.363 olmuştur. Son 20 yılda ilçe nüfusunda dalgalanmalar olmakla birlikte büyük değişimler ya anmamı tır. Ancak son yıllarda nüfus artı ı belirginle meye ba lamı tır. 2012’de  ıkarılan “Büyükşehir Belediye Statüsü” kararnamesine kadar ilçede kadın nüfus fazla iken, bu tarihten sonra erkek nüfusu  ne geçmiştir. T  K verileri, Tekkeköy’de 2000 yılı öncesinde nüfusun yaklaşık 4/3’ n  kırsal nüfusun olu turdu unu, 2012 yılında bu oranın 4/1 ‘e kadar d  t   n  göstermektedir. Buna bağlı olarak ilçe ekonomisinde tarım ve hayvancılığın payının azaldığı, sanayi ve ticaret faaliyetlerinin ön plana çıktığı söylenebilir.

Tekkeköy’de nüfusun mahallelere göre dağılımı düzensizdir. İlçenin kuzeyinden güneyine doğru nüfus miktarı azalmaktadır. En kalabalık mahalleler 19 Mayıs, Çay, İstiklal ve Kirazlık mahalleleridir.

Tekkeköy’de ilk yerleşimlerin Eski Tunç Çağı’na hatta Üst Paleolitik’e dayandığı bilinmektedir (Uzun, 1995’e göre Bilgi, 1990 ve Akkaya, 1990’ dan). Tekkeköy’de hem toplu hem de dağınık yerleşme dokusu mevcuttur. İlçenin merkezinde ve delta üzerindeki kısmında kentsel yerleşme özelliği gösteren toplu yerleşmeler hâkimdir. İlçede Samsun-Ordu Karayolu, akarsu vadileri ve drenaj kanalları boyunca çizgisel yerleşmeler görülür. Engebeli kısımlarda ise yerleşmeler daha dağınıktır. Buralarda farklı yükseltilerdeki düzlükler ve vadi tabanları yerleşim alanı olarak seçilmiştir.

3.Amaç, Yöntem ve Veriler

3.1.Çalışmanın Amacı

Tekkeköy İlçesi konumu ve coğrafi özelliklerine bağlı olarak yoğun bir arazi kullanımına sahne olmaktadır. Yörede zaman içerisinde değişen sosyoekonomik koşullar arazi kullanım oranı ve şekillerini de etkilemiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Tekkeköy’de arazi kullanımının zamansal değişimini nicel olarak tespit edip, coğrafi bakış açısıyla yorumlamaktır. Bulgular ışığında Tekkeköy’de ideal arazi kullanımı ve afet yönetimi konusunda önerilerde bulunmak hedeflenmiştir. Araştırmanın Tekkeköy’de arazi örtüsü değişikliklerinin, sebep ve sonuçlarının anlaşılmasına, yanlış arazi kullanımından kaynaklanan problemlere çözüm bulunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma, çalışmanın hipotezini ortaya koyacak, aşağıdaki sorulara cevap bulma doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

- Tekkeköy’de arazi örtüsü sınıfları nelerdir? Zaman içerisinde yeni sınıflar ortaya çıkmış mıdır?
- Tekkeköy’de arazi örtüsü sınıflarının ilçe arazisine mekânsal ve oransal olarak dağılımı nasıldır?

- Tekkeköy’de arazi örtüsü son 30 yılda oransal ve mekânsal olarak nasıl değişmiştir?
- Tekkeköy’de arazi örtüsünde meydana gelen değişimlerin sebepleri ve sonuçları nelerdir?
- Gelecekte Tekkeköy’de arazi örtüsü değişimleri ne yönde olacaktır?

3.2.Yöntemler

Araştırma temelde CORINE verilerinin sınıflandırılması ve analizleri, arazi çalışmaları ve ilgili kuruluşlardan ikincil verilerin teminine dayanmaktadır. Buradan hareketle çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nicel araştırmalar bir araştırma sorusuna cevap verebilmek için sayısal veri toplamaya yarayan; nitel araştırmalar ise sayısal olmayan, gözlem ve görüşmeler sonucu elde edilen verilere dayanan araştırmalardır (Christensen vd. 2015). Araştırma kapsamında gerçekleştirilen CORINE arazi örtüsü verilerinin sınıflandırılması, sahadaki dağılışlarının, alanlarının, oranlarının, zamansal değişimlerinin sayısal olarak tespiti, ilgili kurumlardan alınan ikincil sayısal veriler nicel araştırma yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Tekkeköy araştırmanın sabitini, arazi örtüsü ise değişkenini ifade etmektedir. Bu sayısal verilere ek olarak arazide gerçekleştirilen doğal gözlemler ve bulgular ışığında yapılan yorumlar, çıkarımlar ve öngörüler ise çalışmanın nitel araştırma yöntemleri kapsamında durum çalışması olarak değerlendirilmiştir.

3.3.Veriler

Araştırmanın temel verileri CORINE (Coordination of Information on the Environment -  evresel Bilginin Koordinasyonu) arazi örtüsü verileridir. CORINE tarafından, uydu görüntüleri üzerinden bilgisayar destekli görsel yorumlama metodu ile üretilmiş; 1990, 2000, 2012 ve 2018 yıllarına ait arazi örtüsü verileri T.C. Tarım ve Orman Bakanlığından temin edilmiş, ArcGIS programında işlenerek haritalanmıştır. Belirtilen yılların seçilmesinde CORINE veri tabanında bu yıllara ait işlenmiş, standart verilerin olması etkili olmuştur. Verileri kullanılan bu yılların arazi örtüsü değişimlerini tespit edebilmek amacıyla

yapılacak kıyaslamalara elverişli ve yeterli olduğu düşünülmüştür. Daha farklı yıllara ait uydu görüntülerinin kontrollü ya da kontrolsüz sınıflandırma yöntemleriyle işlenmesi ve arazi örtüsü haritalarının üretilmesi de mümkündür. Ancak bu yöntemle ulaşılabilecek verilerin daha güvenilir olduğu düşünülen CORINE verileriyle kıyaslanması doğru sonuçlar vermeyecektir.

CORINE (Coordination of Information on the Environment - Çevresel Bilginin Koordinasyonu) sisteminde 44 genel 12 adet de Türkiye'ye özgü olmak üzere toplam 56 sınıf arazi örtüsü bulunmaktadır. Ancak yapılan analizlerde bu arazi örtüsü sınıflarından sadece 18 tanesinin Tekkeköy'de var olduğu görülmüştür. Araştırmanın amacına uygun olarak, bu arazi örtüleri kendi içerisinde birleştirilip, sadeleştirilerek 4 sınıfa indirilmiştir. Hangi arazi örtüsü sınıflarının hangi başlıklar altında toplandığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Tekkeköy'deki CORINE arazi örtüsü sınıfları ve hangi başlıklar altında birleştirildiklerini gösteren tablo.

No	Kodu	İsmi	Birleştirilmiş
1.	112	Süreksiz kentsel doku	Yerleşme ve Sanayi Alanları
2.	121	Sanayi ve ticaret alanları	
3.	123	Liman alanı	
4.	132	Çöp alanları	
5.	133	İnşaat alanları	
6.	142	Spor ve eğlence alanları	
7.	211	Sulanmayan ekilebilir araziler	Tarımsal Araziler
8.	212	Sulanan araziler	
9.	222	Dikili tarım alanları	
10.	242	Polikültür tarım alanları	
11.	243	Ağırlıklı olarak tarım yapılan doğal	
12.	324	Orman - çalı geçiş kuşağı	Ormanlar
13.	311	Geniş yapraklı ormanlar	
14.	312	İğne yapraklı ormanlar	
15.	313	Karışık ormanlar	
16.	231	Otlaklar	Meralar

17.	321	Doğal meralar	
18.	523	Deniz ve Okyanuslar	Deniz

Araştırma sahasının 1990, 2000, 2012 ve 2018 yıllarına ait CORINE arazi örtüsü tablodaki gibi sınıflandırılmıştır. Sonrasında bu dört yıla ait arazi örtüsü haritaları üretilerek kıyaslanmıştır. ArcGIS programında, arazi örtüsü sınıflarının Tekkeköy'deki alansal ve oransal dağılımları ve değışimleri hesaplanmıştır. Sonuçlar tablo ve grafiklere dönüştürülerek görselleştirilmiştir. Bu veri tabanından faydalanarak arazi örtüsünün mevcut durumu ve yaklaşık 30 yıllık süreçte yaşanan değışimler arazi örtüsü sınıflarına göre yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra arazi örtüsü sınıfları ayrı başlıklar halinde, haritalanarak ana arazi örtüsü sınıfları kendi içinde detaylandırılmıştır. Araştırma kapsamında CORINE verileri dışında;

- USGS'den (ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu) araştırma sahasının DEM (Sayısal Yükseklik Modeli) verileri indirilmiş (URL 4), ArcGIS programıyla işlenerek sahanın lokasyon, yükselti basamakları gibi haritaları üretilmiştir.

- Meteoroloji Genel Müdürlüğünden sahayla ilgili iklim verileri, T  K'den sahanın sosyoekonomik özellikleri ile ilgili ikincil veriler temin edilerek ilgili yerlerde kullanılmıştır.

4. Tekkeköy'de Arazi Kullanımı ve Zamansal Değışimi

Bu  alışmada, Tekkeköy İlçesinde arazi örtüsünün zamansal değışimi incelenmiştir. Tekkeköy, Samsun İlının merkez ilçelerinden biri olması, Karadeniz sahil yolu üzerinde bulunması ve bir kısmı Yeşilırmak Deltasının batı ucunu oluşturan, beşeri ve iktisadi faaliyetler açısından elverişli arazileri nedeniyle arazi kullanım oranının yüksek olduğu bir sahadır (şekil 2). 1987 yılında ilçe statüsü kazanan Tekkeköy'de geçmişte tarım bugünküne göre yöre ekonomisinde daha büyük pay sahibiydi. İlçede tarımsal faaliyetler zaman içinde hem alansal hem de ürün deseni bakımından önemli değışimler göstermiş, bu durum arazi örtüsüne de yansımıştır. Tekkeköy'de doğal ortam koşullarında, arazi örtüsünde yaşanan değışimin belirgin olması, araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Bu  alışmayla Tekkeköy

ilçesinin arazi örtüsünde yaşanan değişimleri nicel ve nitel olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında Tekkeköy ilçesi arazi örtüsü 1990, 2000, 2012 ve 2018 yılları baz alınarak değerlendirilmiştir (Şekil 3). Toplam yüzölçümü 333 km² olan Tekkeköy’de ele alınan yılların tamamında tarım alanları ilk sırada yer almıştır. Mera olarak nitelendirilen, boş araziler ise küçülerek, 2018 yılı itibariyle en az alan kaplayan arazi örtüsü sınıfı olmuştur. Araştırmada orman başlığı altında toplanan içinde çalılıkların da yer aldığı doğal bitki örtüsü ise meralar gibi sürekli olarak azalmıştır (Tablo 2).

Şekil 2. Tekkeköy’ün 25.10.2020 tarihli uydu görüntüsü.

Mera ve orman alanlarında yaşanan bu daralma Tekkeköy’de arazi kullanım oranının ele alınan yıllarda arttığını

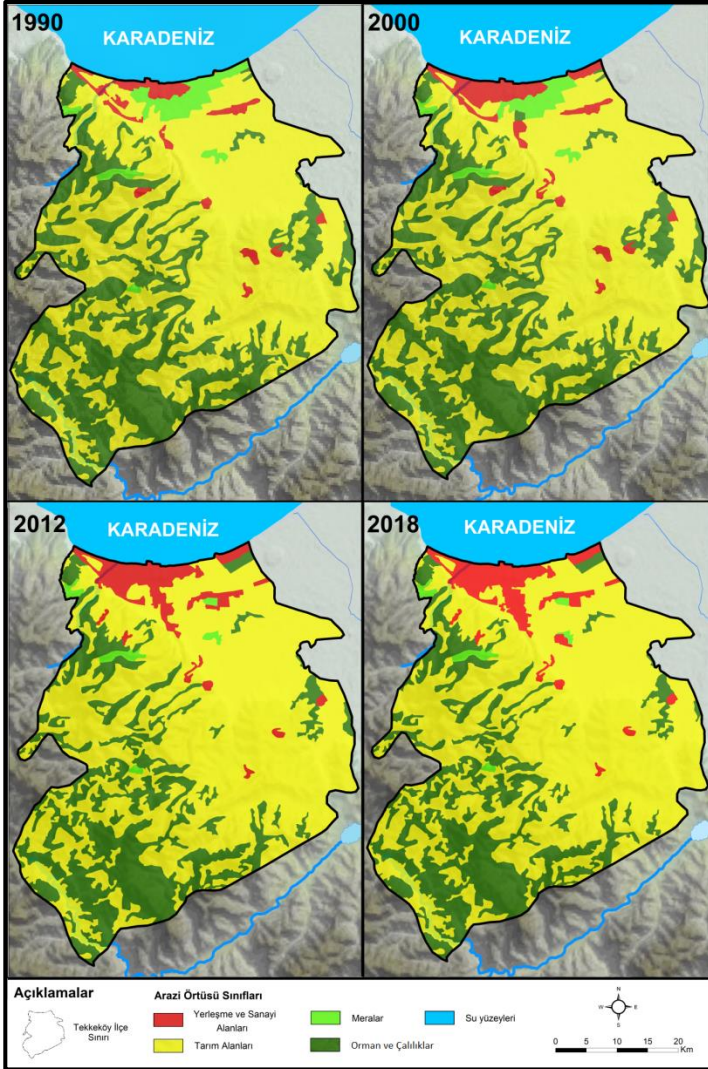
göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum yörede doğal ortam özellikleri üzerindeki antropojenik baskının da arttığı anlamına gelmektedir.

Tablo 2. Tekkeköy’de 1990, 2000,2012 ve 2018 yıllarında arazi örtüsü sınıfları ve 1990 – 2018 yılları arasındaki alansal, oransal değişimleri.

Arazi �rt�s� Sınıfları	1990	2000	2012	2018	1990-2018 Alansal Değişim	1990-2018 Oransal Değişim
Yerleşme ve Sanayi Alanları	8,8 km ²	13,9 km ²	16,5 km ²	17,8 km ²	+9 km ²	% 102
Tarım Alanları	207,2 km ²	206,7 km ²	226,1 km ²	227,2 km ²	+20 km ²	% 10,4
Orman ve çalılıklar	106,6 km ²	104,3 km ²	87 km ²	85,1 km ²	-21,5 km ²	% 5
Meralar	10,5 km ²	8,2 km ²	3,5 km ²	2,9 km ²	-7,5 km ²	% 75,2

Tablodaki verilere göre, Tekkeköy’de arazi kullanım sınıfları yaklaşık 30 yıllık süreçte önemli değişimler göstermiştir. Tekkeköy’ n konumu ve sosyoekonomik özelliklerindeki değişimler nedeniyle ele alınan süreçte alanını en çok genişleten arazi örtüsü sınıfı yerleşme ve sanayi alanları olmuştur. İlçede tarım alanları oransal olarak çok fazla değişmemekle birlikte yetiştirilen ürünler açısından önemli farklılıklar göstermiştir. 1990’dan 2018 yılına kadar Tekkeköy’de yerleşme, sanayi ve tarım için artan arazi ihtiya ına bağlı olarak orman şeklinde sınıflandırılan doğal bitki örtüsüne sahip alanlar ve meralar daralmıştır. Arazi  alışmaları ve uydu görüntüleri üzerinden yapılan değerlendirmelere dayanarak, ele alınan yaklaşık 30 yıllık süreçte orman ve çalılık olarak sınıflandıran arazilerdeki daralmanın daha çok tarım alanlarındaki genişleme ve yer değiştirmelere bağlı olduğu, mera olarak sınıflandırılan, içinde boş arazilerin de yer aldığı arazi örtüsünde yaşanan daralmanın sebebinin ise yerleşme ve sanayi alanlarındaki genişleme olduğu düşünülmektedir ( ekil 3). Yaşanan değişim-

lerin sebep ve sonuçları aşağıda her arazi örtüsü birimi için ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

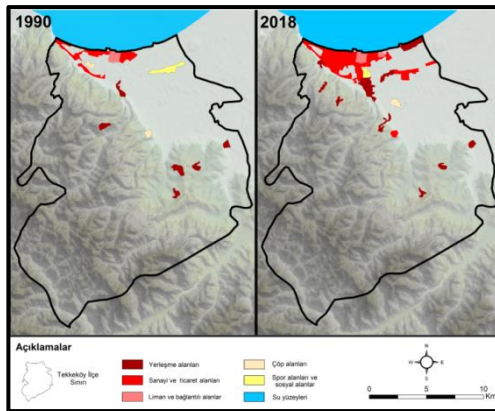
Şekil 3. Tekkeköy’ün 1990, 2000, 2012 ve 2018 yıllarındaki arazi örtüsü (CORINE verilerine göre hazırlanmıştır).

4.1.Tekkeköy’de Arazi  rt s  Sınıflarına Göre Zamansal Değişim

Bu başlık altında araştırma sahasındaki arazi örtüsü sınıfları ayrı ayrı ele alınmıştır. Tekkeköy’de arazi örtüsünün yıllara göre değişimi, sade ve anlaşılır olabilmesi için şekil 3 te 4 ana sınıf şeklinde ele alınmıştır. Bu bölümde ise her arazi örtüsü kendi içinde sahip olduğu farklı sınıflara göre haritalanmıştır. Buradan hareketle arazi örtüsü değişimlerinin daha ayrıntılı olarak tespiti ve daha iyi yorumlanması mümkün olmuştur.

4.1.1.Tekkeköy’de Yerleşme ve Sanayi Alanlarının Zamansal Değişimi

Araştırma kapsamında Tekkeköy’ n arazi örtüsü sınıflandırılırken yerleşme, sanayi, ticaret, spor, liman,  p depolama alanları “Yerleşme ve Sanayi Alanları” başlığı altında ele alınmıştır. Analiz sonuçları bu arazi örtüsü sınıfının ele alınan zaman dilimi içinde Tekkeköy’de en büyük değişimi gösteren arazi örtüsü sınıfı olduğunu göstermiştir. Araştırma sahasında 1990 yılında yerleşme ve sanayi alanlarının y z l m  8,8 km² iken 2018 yılında 17,8 km²’ye ulaşmıştır (Tablo 2). Söz konusu dönemde Tekkeköy’de yerleşme ve sanayi alanı olarak nitelendirilen arazi örtüsü %102 oranında artmıştır. Haritada görüldüğü üzere bu arazi örtüsü sınıfında en çok genişleme sanayi ve ticaret alanlarında olmuştur (şekil 4).

şekil 4. 1990 ve 2018 yıllarında Tekkeköy’de yerleşme, sanayi ve bunlarla bağlantılı alanlar.

1990'lı yıllardan bugüne Tekkeköy'de kurulan OSB'ler, KSS'ler ve bunlara bağlı diğer tesisler, sanayi ve ticaret alanı olarak sınıflandırılan arazilerin bu denli artmasında en önemli etkidir. 2020 yılı itibariyle Tekkeköy'de 2 adet OSB, 3 adet ise KSS yer almaktadır (Tablo 3). Bu sanayi tesisleri Tekkeköy ilçesinin kuzey kesimindeki düz alanda kümelenmiştir. Tekkeköy'deki sanayi kuruluşlarının önemli bölümünü kapsayan OSB'lerden Merkez OSB'nin kurulma kararı 1981 yılında alınmış, ancak tesisler daha çok 1990'lı yıllardan sonra hayata geçirilmiştir. Gıda İhtisas OSB ise 2007 yılında kurulmuştur. Yani bu kuruluşların arazideki genişlemesi daha çok ele alınan zaman diliminde olmuştur.

Tablo 3. Tekkeköy'deki KSS ve OSB'lere ait bazı veriler.

Adı	Lokasyonu	Alanı (km ²)	İşçi Sayısı
Ondokuzmayıs Küçük Sanayi Sitesi	Tekkeköy-Kutlukent Mah.	-	3300
İlkadım Küçük Sanayi Sitesi	Tekkeköy-Kutlukent Mah.	-	1800
Örnek Küçük Sanayi Sitesi	Tekkeköy-Kutlukent Mah.	-	1200
Samsun Merkez OSB ve Sosyal, İdari Alanları	Tekkeköy-Kutlukent Mah.	6,8	6738
Samsun Gıda İhtisas OSB	Tekkeköy-Selyeri Mah.	0,7	561
Toplam			13.599

Kaynak: Samsun, TSO İktisadi Raporu, 2020

Haritaya bakıldığında (Şekil 4) son 30 yılda Tekkeköy'de yerleşim alanlarının genişlediği, özellikle Ordu Samsun karayolu ve ilçe içindeki ana yollar boyunca mesken ve ticarethane niteliğindeki yerleşmelerin arttığı görülmektedir. Tekkeköy ilçe merkezinde yerleşme alanlarında yaşanan bu değişim şöyle yorumlanmıştır.

- Türkiye'nin pek çok yöresinde olduğu gibi Tekkeköy'de de kırdan kente göçler yaşanmıştır. Ulaşım imkânlarının da gelişmesine bağlı olarak kırsal kesimde arazisi olanlar

da ilçe merkezine yerleşmiş, kırsal faaliyetlerini buradan sürdürmeye başlamıştır. Yörede tarım ürünü olarak fındığın daha çok tercih edilmesinin, diğer tarım ürünlerine nazaran fındığın daha az bakıma ihtiyaç duymasının da kırdan kente yaşanan g  leri tetiklediği düşünülmektedir. Dolayısıyla 1990 - 2020 yılları arasında Tekkeköy' n güney kesimlerindeki kırsal yerleşmeler küçülürken ilçe merkezinde nüfus ve yerleşme yoğunlaşmıştır (şekil 5,6).

şekil 5. Tekkeköy – Antyeri Mahallesiinden kuzeybatıya bakış

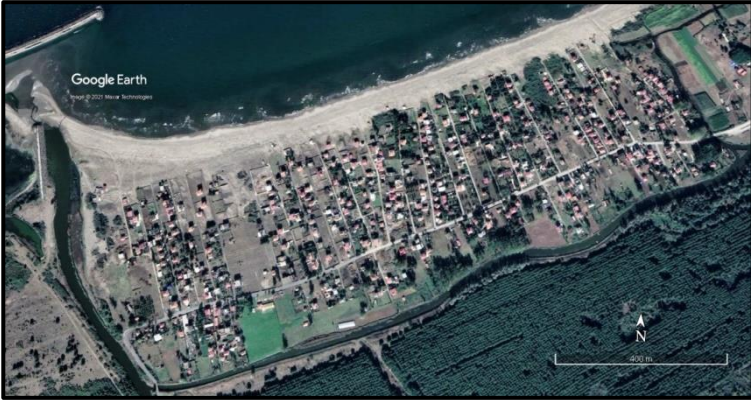

şekil 6 .  ınaralan Mahallesiinden Tekkeköy İlçe merkezinin görünümü

- Tekkeköy ilçesinde kurulu sanayi tesisleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik bağı bulunanlar, tesislerin gelişimine paralel olarak yöreye yerleşmiştir. T  K verilerine göre, Tekkeköy'de nüfus miktarı son 20 yıldır artma eğilimindedir. Bunun yanı sıra ilçede kırsal - kentsel nüfus dengesi büyük değişim göstermiştir. 2000 yılında Tekkeköy'de

kırsal nüfus, kentsel nüfusun iki katından daha fazla iken, 2012 yılında çıkarılan “Büyükşehir Belediye Statüsü” kararnamesine kadar kırsal nüfus, kentsel nüfusun neredeyse üçte birine kadar gerilemiştir². Bu durumun Tekkeköy’de yerleşme alanlarının genişlemesindeki önemli etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir.

- Tekkeköy, Karadeniz sahil yolu olarak da bilinen D010 uluslararası karayolu üzerinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ilçe merkezi Samsun, Çarşamba Havalimanına sadece 7 km uzaklıktadır. Tekkeköy’ün kıyı şeridi ve limanlar da düşünüldüğünde ilçenin lojistik faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. İlçenin bu potansiyeli yatırımlara dönüşmeye başlamış, bu durum arazi örtüsünü de etkilemiştir. 2017 yılında ilçe merkezinde yaklaşık 0.8 km² alan kaplayan Samsun Lojistik Merkezi kurulmuştur. Gelecekte hem bu tesisin genişlemesi, hem de bu konuda yeni yatırımların yapılması söz konusudur.

Şekil 7. Tekkeköy-Çiftlik Mahallesi'nin 25.10.2020 tarihli uydu görüntüsü.

² TÜİK verilerine göre, Tekkeköy’de 2000 yılındaki nüfus 50.476 iken 2020 yılında 54.363 olmuştur. 2000 yılında ilçede kırsal nüfus 35.405, kentsel nüfus 15.071 iken 2012 yılında kırsal nüfus 11.897, kentsel nüfus 37.100 olmuştur.

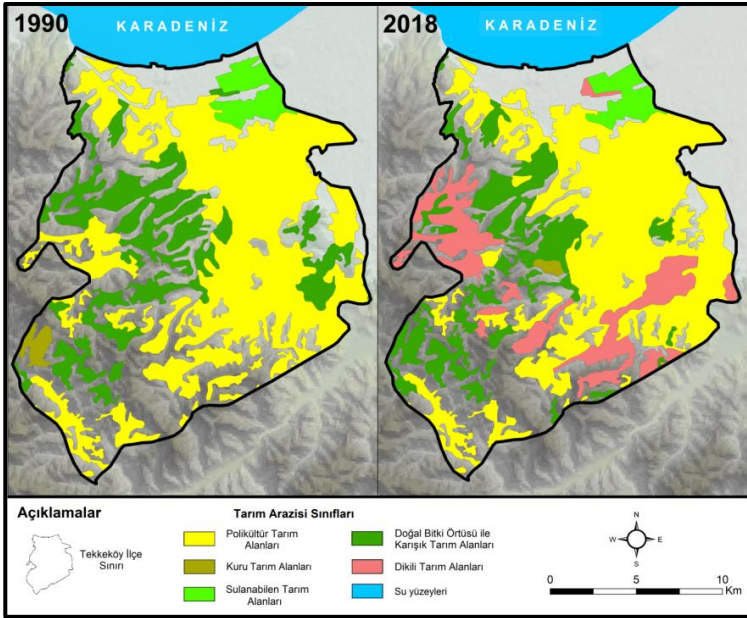
- Tekkeköy’de son 30 yılda yerleşme konusunda dikkat çekici bir değışimin yaşandığı alanlardan biri de ilçenin kuzeydoğusundaki Çiftlik Mahallesi olmuştur. Bu sahanın uydu görüntüleri incelendiğinde buradaki bataklıklar nedeniyle 1990’lı yıllara kadar yerleşme faaliyetinin olmadığı görülmektedir. Ancak daha sonra bu bataklıkları oluşturan akarsuların kanal içine alınmasıyla yaklaşık 1 km²’lik bu arazi kurutulmuş ve yerleşmeye sahne olmuştur (Şekil 7).

- Tekkeköy’de sanayi ve lojistik gibi tesislerin yanı sıra Samsun şehrinin önemli sosyal tesisleri de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, Samsun 19 Mayıs Stadyumu (2017), Yaşar Doğu Spor Salonu (2013), Samsun TÜYAP Kongre ve Fuar Merkezi’dir (2014). Sadece bu yapılar ve otopark vb. eklentileri Tekkeköy’de yaklaşık 1 km²’lik alan kaplamaktadır.

4.1.2.Tekkeköy’de Tarım Alanlarının Zamansal

Değışimi

Tarım alanları, Tekkeköy’de en geniş alan kaplayan arazi örtüsü sınıfıdır. Tekkeköy’ün tarım arazileri CORINE veri tabanında, “kuru tarım alanları, sulanan araziler, dikili tarım alanları, polikültür tarım alanları, ağırlıklı olarak tarım yapılan ancak doğal bitki örtüsüne de sahip araziler” şeklinde sınıflandırılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle bu arazi sınıfları, tarım alanları başlığı altında toplanıp genel bir değ rlendirme yapılmış, alansal ve oransal değışim tespit edilmiştir. (Şekil 3, Tablo 2). Bu başlık altında ise tarım alanlarında yaşanan değışim daha ayrıntılı olarak ele alınmış, sebep sonuç ilişkisiyle açıklanmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. 1990 ve 2018 yıllarında Tekkeköy’de tarım alanlarının dağılımı.

Ele alınan zaman diliminde Tekkeköy’de tarım alanları km^2 olarak çok büyük değişim göstermemiştir. Ancak ilçede tarım alanlarının konumu ve bu arazilerde yürütülen tarımsal faaliyetlerde önemli değişiklikler tespit edilmiştir. Tekkeköy’de özellikle delta ile dağlık saha arasındaki birikinti koni ve yelpazelerinin oluşturduğu dolgu alanları ve delta üzerinde drenaj koşullarının iyi olduğu, kıyıdan nispeten daha içeride yer alan araziler tarımsal faaliyetler için uygun koşullara sahiptir. Arazi örtüsündeki değişim, arazi çalışmalarıyla ulaşılan bilgiler ve sahayla ilgili literatüre göre, geçmişte bu arazilerde mısır, tütün başta olmak üzere çeşitli sebzeler üretilmekteydi, tarıma uygun olmayan ya da çeşitli sebeplerle boş kalan araziler ise mera olarak kullanılmaktaydı. Tekkeköy’ün dağlık kesimlerinde ise tarım daha çok vadi tabanları ve az eğimli yamaçlarda gerçekleştirilmekteydi. Tekkeköy’de tarımsal amaçlı arazi kullanımıyla bugünkü durumuyla ilgili tespitler ise şöyle olmuştur;

- Yapılan analizler Tekkeköy’de 1990-2018 yılları arasında tarım alanlarının %10,4 arttığını göstermektedir (Tablo

2). Ancak tarım alanlarının oransal değişiminden ziyade yaşanan mekânsal değişim dikkat çekicidir. Harita incelendiğinde Tekkeköy’de tarım arazilerinin kuzeyden - güneye; alçaktan - yüksek kesimlere doğru yer değiştirdiği görülmektedir (şekil 8). Bu durum üzerinde ilçe merkezi ve yakınlarındaki düz arazilerin sanayi, lojistik, yerleşme gibi alanlara dönüşmesi ve zaman içinde yetiştirilen tarım ürünlerinin değişmesi etkili olmuştur.

- Arazi  alışmalarında, CORINE veri tabanına göre “dikili tarım alanı, doğal bitki örtüsü ile karışık tarım alanı” şeklinde sınıflandırılan arazilerin Tekkeköy’de daha çok fındık dikim alanlarına karşılık geldiği tespit edilmiştir. Harita incelendiğinde (şekil 6) 1990’dan 2018 yılına kadar yörede tarımsal anlamda en belirgin değişikliğin de bu arazi örtüsünde yaşandığı görülmektedir. Fındık tarımı, yörede tarımla uğraşanlara önceki tarım ürünlerine göre; ekonomik değer, saklama koşulları, bakım kolaylığı gibi konularda avantajlar sunmuştur. Buna bağlı olarak son 30 yılda Tekkeköy’de tarım arazileri içinde fındık ekim alanlarının oranı artmıştır. İlçenin orta ve güney kısımlarındaki yamaç araziler büyük ölçüde fındıklıklara d n şm ştir (şekil 9).

şekil 9. Tekkeköy-Yaylageriş Mahallesi’nde yamaç arazilerdeki fındık dikim alanları.

Arazi  alışmaları esnasında toplanan verilere göre, yöre halkı 1970’lere kadar fındık tarımından habersizdi ve mısır, tütün, buğday ve sebzeler yetiştirmekteydi. Yöre insanının sunduğu ekonomik avantajlara bağlı olarak fındık tarımına yönelmesi yörede diğer tarım ürünlerinin üretimini azaltmıştır. Arazi  alışmaları esnasında bugün kırsal kesimde yaşayan

vatandaşların bile yarısından fazlasının sebze ihtiyacını buralarda kurulan pazarlardan giderdiği öğrenilmiştir.

4.1.3. Tekkeköy’de Orman, Çalılık ve Mera

Alanlarının Zamansal Değişimi

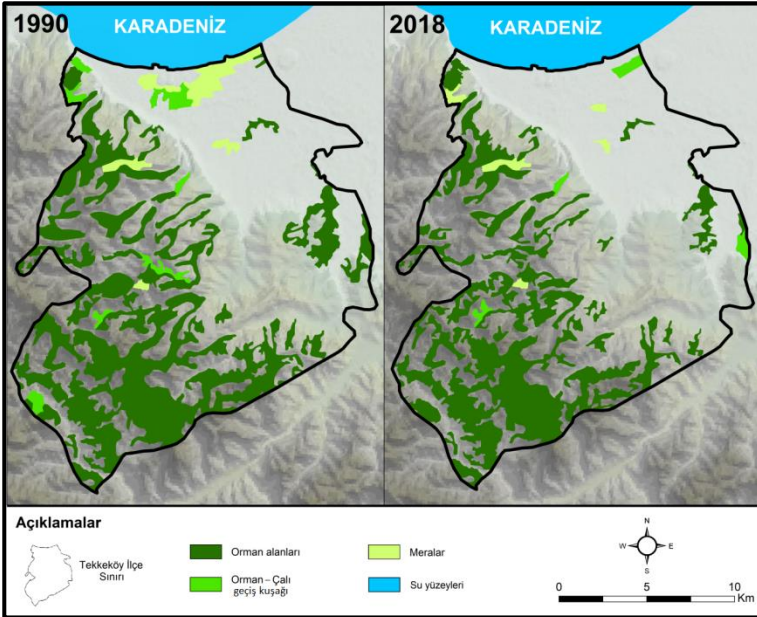
Tekkeköy’de yer alan, CORINE veri tabanında “orman-çalı geçiş kuşağı, geniş, iğne ve karışık yapraklı ormanlar, otlaklar ve doğal meralar” şeklinde adlandırılan arazi örtüleri bu başlık altında orman, çalılık alanlar ve meralar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu alanların sahadaki dağılımları ve yaşanan değişimler şöyledir;

- 1990 yılında; Tekkeköy’de meralar 10 km²’den daha fazla alan kaplamaktadır. Meraların büyük bölümü ilçenin kuzeyindeki, kıyıya yakın düz arazilerde, bir kısmı ise dağlık alanda akarsu vadilerinin genişlediği yerlerde görülmektedir. Bu arazilerin büyük bölümü drenaj problemleri olduğu, ya da taşkınlara maruz kaldığı için son 50 yıla kadar yerleşme ve tarım amacıyla kullanılmamış, daha çok hayvanların otlatıldığı yerler olmuştur. 1960’lı yıllardan sonra yöredeki akarsuların kanallar içine alınmaya başlaması ve drenaj problemlerinin ortadan kaldırılmasıyla bu araziler kullanıma açılmıştır. Nitekim 1990-2018 yılları arasında Tekkeköy’de meraların yüzölçümü %75,2 oranında azalmıştır (Tablo 2). Haritalarda görüldüğü üzere 1990 yılına kadar Tekkeköy’ün kıyıya yakın kesimlerinde varlığını sürdüren meralar 2018 yılında ortadan kalkmıştır (Şekil 10). Bu araziler bugün sanayi tesisleri, sosyal tesisler, ulaşım sistemleri ve eklentileriyle kaplanmıştır.

- Sahip olduğu sıcaklık ve yağış ortalamalarına göre değerlendirildiğinde Tekkeköy ’ün orman ve çalı formundaki doğal bitki türlerinin gelişimi açısından elverişli koşullara sahip olduğu söylenebilir. Doğal koşullar altında Tekkeköy’de ormanların neredeyse kıyıdan itibaren gelişmesi mümkündür. Nitekim Strabon tarafından MÖ 7. yüzyılda kaleme alınan “Geographika” adlı eserde bugün Tekkeköy ilçesi sınırlarında kalan arazilerle ilgili delta gerisindeki dağlık sahanın tamamının, delta ovasının ise büyük bölümünün ormanlarla kaplı olduğu, delta

d zl   n n kıyıya yakın kesimlerinin nemli  ayır larla örtülü olduğundan bahsedilmektedir (Pekman, 1993).

- Tekkeköy, konumu itibariyle Karadeniz kıyı  eridini birbirine ba layan bir kav ak noktasında olması, tarımsal değeri yüksek, kolay işlenebilir arazilere sahip olması, iklim koşullarının elverişlili i gibi nedenlerle çok eski dönemlerden beri yerle melere sahne olmaktadır. Buna bağlı olarak sahada doğal bitki örtüsünün tahribi de erken ba lamı tır. Tahribata uğrayan arazilerin tarımsal faaliyetlerde kullanılması yörede doğal bitki örtüsünün kendini yenilemesine de imkân tanınamı tır. Sadece 1990-2018 yılları arasında Tekkeköy’de orman ve çalıların kapladığı alan %5 oranında azalmıştır (Tablo 2).

Şekil 10. 1990 ve 2018 yıllarında Tekkeköy’de orman, çalılık ve mera alanları.

- Harita incelendiğinde ( ekil 10) Tekkeköy’ n delta ovası üzerinde kalan kısımdaki ormanların büyük bölümünün 1990’dan önceki dönemlerde tahrip edilmiş olduğu, son 30 yılda ise bu tahribatın yamaçlar boyunca devam ettiği

anlaşılmaktadır. Tekkeköy'ün dağlık kesimlerinde ormanlar henüz tarım yapılamayan yüksek seviyelerde varlığını sürdürmektedir. İlçenin güneyinde yer alan, yükseltisi yer yer 800 m'yi bulan tepeler Tekkeköy'de orman varlığının en yoğun olduğu sahalardır. Ancak buralarda da yamaçlar boyunca tarım arazileri oluşturulmaya başlanmıştır.

- Tekkeköy'de fındık tarımının yaygınlaşmasının orman varlığının azalmasında önemli rol oynadığı düşünülmektedir. İlçenin kırsal kesiminde gerçekleştirilen arazi çalışmalarında pek çok yerde ormanların tahrip edilerek fındık dikim alanlarına dönüştürüldüğü görülmüştür (Şekil 11).

Şekil 11. Tekkeköy'ün güneyindeki Yaylageriş, Seymenler Mahallelerinde fındık tarımı yapılan yamaçlar.

- Uydu görüntüleri üzerinden yapılan incelemelerde CORINE sistemine göre Tekkeköy'de orman-çalı geçiş kuşağı olarak sınıflandırılan arazilerin; yakın dönemde ağaçlandırma yapılmış alanlara, bitki örtüsü önceden tahrip olmuş ancak eğim nedeniyle herhangi bir arazi kullanımının söz konusu olmadığı alanlara ve tahribatin henüz devam ettiği, ormanların seyreldiği alanlara denk geldiği görülmüştür. Örneğin: Tekkeköy'ün kuzeydoğu ucunda, kıyıda 600 m içeride oluşturulmuş ağaçlandırma sahası bu arazi sınıfına dâhil edilmiştir. 1990 yılından 2018'e kadar Tekkeköy'de orman-çalı geçiş kuşağı olarak sınıflandırılan arazilerin bir kısmı orman görünümüne kavuşmuş, bir kısmı ise tarım alanına dönüşmüştür (Şekil 10).

- Zaman içinde Tekkeköy'de orman, orman-çalı ve mera alanlarında bu değişimin yaşanmasında yetiştirilen tarım ürünlerindeki farklılaşmayla kırsal kesimde arazi kullanım

oranının artması etkili olmuştur. Tekkeköy’de drenaj sorunlarının     lmesi ise meraların azalmasını beraberinde getirmiştir.

Tartışma, Sonuç ve  neriler

Tekkeköy, konumu ve coğrafi özelliklerine bağlı olarak 20-30 yıl gibi kısa sayılabilecek dönemlerde bile arazi  rt s n-de belirgin değişimlerin olduğu bir ilçedir. Bu durum çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Tekkeköy’ n arazi  rt s n-deki değişimler 1990-2018 yılları baz alınarak CORINE verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Uydu görüntüleri üzerinden yapılan analizler, arazi çalışmalarıyla desteklenerek yaşanan değişimin sebep ve sonuçları arazi örtüsü sınıflarına göre açıklanmıştır. CORINE veri tabanına göre Tekkeköy’de tespit edilen 18 arazi örtüsü sınıfı 3 ana başlık altında ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre;

- 1990-2018 yılları arasında Tekkeköy’de oransal olarak en çok genişleyen arazi örtüsü yerleşme ve sanayi alanları olmuştur (%102). Bu arazi örtüsü özellikle Tekkeköy’ n kuzeyindeki düz araziler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu alanda son 30 yılda OSB’ler, KSS’ler, lojistik merkez, stadyum, fuar alanı gibi sosyal tesisler ve ulaşım sistemleri gelişmiştir. Kırdan kente yaşanan g   n ve sanayi tesislerinin etkisiyle Tekkeköy ilçe merkezi de büyümüştür. Buna bağlı olarak bu alandaki meraların neredeyse tamamı ve tarım alanlarının bir bölümü sanayi ve yerleşme alanına dönüşmüştür. Önceden bataklık olan kıyı kesimlerin kullanıma a ılmasında drenaj şebekesinin iyileştirilmesi etkili olmuştur. Tekkeköy ilçesinin Yeşilirmak Deltası üzerinde kalan bölümü arazi kabiliyet sınıfları açısından 1. ve 2. sınıf araziler grubundadır. Dolayısıyla buraların sanayi, ticaret, lojistik, yerleşme gibi amaçlarla kullanılması, gelecekteki tarım olanakları açısından değerlendirildiğinde geri dönüşü zor kayıplara neden olmuştur.

- Bulgulara göre, 1990-2018 yılları arasında Tekkeköy’de tarım alanları %10,4 genişlemiştir. Ancak yaşanan alansal genişlemeden ziyade yetiştirilen ürünler ve tarım alanlarının konumundaki değişimler daha dikkat çekicidir. Tekkeköy’de tarım alanları kuzeyden-güneye, alçak kesimlerden yükseklere doğru taşınma eğilimindedir. Önceleri

eğim ve engebe nedeniyle boş bırakılan araziler, son 30-40 yılda tarım alanlarına dönüşmüştür. Yörede yaşanan bu değişimin en temel sebebi fındık tarımıdır. Eğimli arazilerde de üretilebilen fındık, bugün Tekkeköy’de en fazla yetiştirilen tarım ürünlerinden biridir. Fındık tarımının sunduğu avantajlara bağlı olarak yörede kırdan kente göçler artmıştır. Tekkeköy’ün özellikle delta ovası ile dağlık saha arasında kalmış, drenajı iyi, pek çok tarım ürünü için uygun arazilerinin de fındık tarımına ayrılması yöre için bir kayıp olarak değerlendirilmektedir. 2003 yılında yayınlanan yönetmelik ile (URL 5) 1. ve 2. sınıf arazilerde fındık tarımına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Bu yönetmeliğin uygulanması veya güncellenerek bu araziler için daha uygun ve daha karlı tarım ürünlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir.

- Tekkeköy’ün doğal bitki varlığını genel olarak kıyıya yakın düzlüklerde ve vadi tabanlarındaki çayır, meralar, orman tahribinin olduğu kesimlerde, eğimli yamaçlarda gelişmiş çalı türleri ve ormanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Yörede yerleşme faaliyetlerinin eskiye dayanması orman tahribatını artırmıştır. Ancak son 50 yıllık dönemde fındık tarımının yaygınlaşmasıyla orman tahribatı daha da hızlanmıştır. Tekkeköy’ün kuzeyindeki düz arazilerde orman örtüsü neredeyse tamamıyla yok olmuş, orta ve güney kısımlarında ise yükseklerle doğru çekilmiştir. Fındık tarımı için ormanların kesilmesi doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Eğimli yamaçların çıplak kalmasıyla birlikte yörede heyelanlar artmış, erozyon şiddetlenmiştir. Bu açıdan yöredeki ormanların vakit geçirilmeden koruma altına alınması, tahribatın önüne geçilmesi gerekmektedir. Tekkeköy’de meralar da hızla yok olmaktadır. 1990-2018 yılları arasında ilçede meraların yüzölçümü %75,2 oranında azalmıştır. Önemli bölümü Tekkeköy kıyılarına yakın kesimlerdeki meralar sanayi, ticaret ve yerleşme alanlarına dönüşmüştür.

Doğal ortam özellikleri pek çok yerde beşeri ve iktisadi faaliyetleri kısıtlayabilmektedir. Bunun yanı sıra antropojenik etkenlerle çok kıymetli araziler özelliklerini yitirebilmektedir. Dolayısıyla mevcut arazilerin en verimli şekilde, sürdürülebilir

olarak kullanılması doğal kaynakların tükenmeye başladığı günümüz dünyasının önemli uğraşı alanlarından biri haline gelmiştir. Tekkeköy ilçesi doğal ortam özelliklerine bağlı olarak pek çok ekonomik faaliyete uygun koşullar sunmakta, arazi örtüsü bakımından hızlı bir değişime sahne olmaktadır. Ancak ilçenin doğal kaynaklar sonsuz değildir. Doğru değerlendirilmediğinde tükenecektir. Tekkek y  n bugün sanayi tesisleri tarafından örtülmüş 1. sınıf tarım arazilerini, fındık dikim alanlarına dönüşmüş ormanlarını geri getirmek ne derece mümkündür? Ancak elde kalanlar yitirilmeden planlamaların yapılması ve hayata geçirilmesi, bu konudaki projelerin desteklenmesi önemlidir. Çalışmanın bu konuya dikkat çekmesi, Tekkek y  n doğal ortam bileşenleri ve arazi kullanımıyla ilgili planlamalar yapan mekanizmalara ve gerek konu, gerekse sahayla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlaması  mit edilmektedir.

KAYNAKLAR

1.Kitap ve Makaleler

Akkaya, M., 1990, Karadeniz Turizminde Önemli Bir Potansiyel, Tekkeköy Sam-Sev Dergisi, Sayı: 4, Sayfa 12-13, Samsun.

Atalay, İ. 2013. *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: Meta Basım ve Matbaacılık Hizmetleri.

Avcı, S. 2003. “Gelişimi ve Sorunları Açısından Türkiye’de Şehirleşme”. Sırrı Erinç Sempozyumu 2003-Coğrafya, Bildiriler Kitabı: 218-224. İstanbul.

Baba, H. 2001. Samsun Tekkeköy Arası Sanayi Faaliyetleri, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Alanlar Eğitimi ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bağcı, H.R., Şahin, K, 2018, Tekkeköy İlçesinin Nüfus ve Yerleşme Özellikleri, Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem, Cilt1, Sayfa: 34-56, Ankara.

Bayar, R. 2018. Arazi Kullanımı Açısından Türkiye’de Tarım Alanlarının Değişimi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 16 (2), 187-200. DOI: 10.1501/Cogbil_0000000197

Bıro, K., Pradhan, B., Buchroithner M., Makeschin, F. 2013, Land Use/Land Cover Change Analysis and its Impact on Soil Properties in the Northern Part of Gadarif Region, Sudan; Land Degradation and Development. 24: 90–102, DOI: 10.1002/ldr.1116.

Bilgi, Ö., 1990, Bafra-İkiztepe Kazılarının Işığında Samsun Bölgesinin Prehistoryası, İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (Uluslararası I),1-3 Haziran 1988, Samsun.

Christensen, L.B., Johnson, R.B., & Turner, L.A. 2015. *Araştırma yöntemleri: Desen ve analiz* (A. Aypay, çev. ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Elagouz, M. H., Abou-Shleel S. M., Belal A. A., El-Mohandes M.A.O., 2018, Detection of land use/cover change in Egyptian Nile Delta using remote sensing, The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences, 21 (3), <https://doi.org/10.1016/j.ejrs.2018.10.004>

Hakyemez, Y., Tekin, F., Erkal, T., Karabıyıkoglu, M., Mengi, H. 1989, *Çarşamba (Samsun) Dolayının Jeolojisi*, MTA Yayınları, Rapor no 8895, Ankara.

Kaliraj. S., Chandrasekar, N., Ramachandran, K.K., Srinivas Y., Saravanan, S., 2017, Coastal landuse and land cover change and

transformations of Kanyakumari coast, India using remote sensing and GIS, The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Science, 20 (2), 169-185, ISSN 1110-9823, <https://doi.org/10.1016/j.ejrs.2017.04.003>.

Midilli, M. 2009, Tekkeköy İlçesinin Turizm Coğrafiyası, OM , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafiya ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

 zdemir, M. A. ve Bahadır, M. 2008. Yalova İli'nde Arazi Kullanımının Zamansal Değışimi (1992–2007). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafiya Bölümü Coğrafiya Dergisi, 17, 1–5.

Samsun Sanayi ve Ticaret Odası, Samsun İktisadi Rapor, 2020.

Sönmez, M. 2011. Adana Şehrinin Alansal Gelişimi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanımında Meydana Gelen Değışimler. Türk Coğrafiya Dergisi, 0 (57), 55-69. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tcd/issue/21224/227779>

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafiyası (Geographika: XII – XIII – XIV)*, ( ev: A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Sayfa: 21, İstanbul 1993.

Şahin, K., Bağcı, H.R. 2018, Tekkeköy İlçesinin Fiziki Coğrafiya  zellikleri, Tekkeköy Tarihi Dünden Bugüne: Antik Dönem, Cilt1, Sayfa: 3-30, Ankara.

Uzun, A. 1993. Tekkeköy Çevresinde Kovuklu  z lme Şekilleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (1), 291-304. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/omuefd/issue/20283/215016>

Uzun, A., 1995, Tekkeköy'de (Samsun) Mağara – Kale Yerleşmeleri, Doğu Coğrafiya Dergisi, Sayı 1, Sayfa. 413-433, Erzurum.

Uzun, A, Somuncu, M. 2013. Madra Dağı ve Çevresinin Arazi  rt s  Kullanımındaki Zamansal Değışimin Uzaktan Algılama Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (30), 1-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50175/645682>

Yoldaş, R., Keskin, B., Korkmaz, S., Granit, S., Didik, S., Kalan, İ., Ağrıdağ, D., Besbelli B. 1985, Samsun ve Dolayının (Kızılırmak-Yeşilirmak Arası) Jeolojisi ve Petrol Olanakları, MTA Genel Müdürlüğü Rapor No: 8130, Ankara.

Yüceşahin, M., Bayar, R.,  zg r, E. M. 2004. “Türkiye'de Şehirleşmenin Mek nsal Dağılışı ve Değışimi”. Coğrafi Bilimler Dergisi 2 (1): 23-39.

2.Elektronik Kaynaklar

URL 1: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=The_EU_in_the_world_population#Urban_population
E.T. 09.01.2021

URL 2: <https://corine.tarimorman.gov.tr/corineportal/nedir.html> E.T. 11.01.2021

URL 3: <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3392.pdf>

URL 4: USGS (ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu), <https://earthexplorer.usgs.gov/> E.T. 7. 08. 2017.

URL 5: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030619.htm#4> E.T. 23.01.2021

İDARİ COĞRAFYA AÇISINDAN KÖYLERİN BÖLÜNEREK YENİ KÖYLER KURULMASI KONUSUNA BİR ÖRNEK: YAYLAGERİŞ VE SEYMENLER (TEKKEKÖY – SAMSUN)

*Prof. Dr. Cevdet YILMAZ**
*Prof. Dr. H. İbrahim ZEYBEK***
*Prof. Dr. Ali UZUN****

Giriş

Türkiye'nin kırsal yerleşme coğrafyası oldukça karmaşık ve adeta bir sorunlar yumağıdır. Bu durum köylerimizle ilgili yasa ve yönetmeliklere de yansımış, “nüfusu iki bine kadar olan yerlere köy denir” dışında kırsal yerleşmelerle ilgili derli toplu bir tanım yapılmamıştır. Şüphesiz bunun başlıca sebebi Türkiye coğrafyasının kısa mesafeler içinde değişen fiziki coğrafya şartları ile üzerinde yaşayan nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel yapı bakımından bir yerden diğerine gösterdiği farklı yerel özelliklerdir. Buna yapı malzemesi, şekil, büyüklük ve fonksiyon olarak mesken çeşitliliğini de eklediğimizde Türkiye kırsal yerleşmeler açısından adeta bir laboratuvar görünümündedir.

Bütün bu hususlar coğrafi ve kültürel çeşitlilik anlamında büyük bir zenginlik gibi görülse de bir başka açıdan bakıldığın-

* 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğ. ABD, SAMSUN. cyilmaz@omu.edu.tr

** 19 Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, SAMSUN. hizeybek@omu.edu.tr

*** 19 Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, SAMSUN. aliuzun@omu.edu.tr

da aslında bu durum insanlarımızı birbirine yaklaştırmaktan ziyade uzaklaştırmaktadır. Yerleşme düzenimizin dağınıklığı, köyler ve köyleri oluşturan meskenler arasındaki uzaklık, idari ve sosyal sorunlar, mülkiyetteki kargaşa ve dağınıklık gibi nice problem kırsal alanlarda insanlarımızın bir araya gelme ve beraber iş yapma becerisini engellemekte, tam tersine köy altı yerleşmelerine varıncaya kadar en alt kademelerde bile ayrılığa neden olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Türkiye 1990'lara kadar kırsal özelliğini büyük ölçüde muhafaza etmiştir. İlk modern nüfus sayımını baz aldığımızda, 1927 yılından itibaren batı bölgelerimizde 1980'lere, doğu bölgelerimizde de 1990'lara kadar köylerimizin nüfusu artmaya devam etmiştir. 1990'ların siyasi ortamında toplu ve tek yerleşim biriminden meydana gelen köylerin bir kısmı kasabalara dönüşerek belde teşkilatlarına kavuşurken, özellikle mahallelerden meydana gelen orta derece dağınık köylerde ise bir kısım mahalleler artan nüfus ve diğer bazı faktörleri gerekçe göstererek müstakil muhtarlık (idari birim) olmuşlardır. Yine bu süreçte köylerimizi oluşturan mahalle, mezra, yayla, ağıl, kom, çiftlik vb köy altı yerleşim birimlerinin sayısı çok artmış, idari anlamda muhtarlık sayısında bir duraganlık görülse de köyleri oluşturan kırsal yerleşim birimi sayısı yüzbinleri geçmiştir.

Kırsal yerleşim ünitelerinin bu kadar serbest, plansız ve gelişigüzel dağılması köylerimize getirilen hizmetin maliyetini arttırmıştır. Bu durum bir yandan kırsal alana getirilen hizmet kalitesinin düşmesine neden olurken, diğer yandan parçalı ve dağınık yapı insanlarımızın beraber iş yapmak için bir araya gelmelerini engellemiş, üretimi çeşitlendirme ve arttırma, mahsulü pazara ulaştırma gibi hususlarda onların önünde en büyük engeli oluşturmuştur. Bütün bu hususlar kırdaki nüfusu tutmaya yetmemiş, 1990'lı yıllardan itibaren köylerimiz hızla boşalmaya başlamış¹, kırsal nüfus şehirlere akın etmiş, alınan onca tedbire

¹ (Öncesinde DİE'nin) günümüzde ise yetkili kurum olarak TÜİK'in köy nüfuslarının gelişimi ile ilgili toplam nüfus verilerine bakıldığında 1980, 1985 ve 1990 sayım yılları Türkiye'deki köy nüfuslarının zirve yaptığı tarihler olup, köyler arasında bölgesel ve yöresel farklılıklar olmakla birlik-

rağmen bu göç durdurulamamıştır (Yılmaz 2007). Kırdan nüfusu tutmak için köykent, tarım kent, merkez köy vb uygulamalardan olumlu bir sonuç alınamayınca, nüfusu 2000'i geçen yerlerde belde teşkilatı kurulması, eğitim kalitesini arttırmak için yatılı bölge okulları açılması, sağlık ocaklarının yaygınlaştırılması, taşımali sistem vd. bazı tedbirlere başvurulmuştur.

Yüzlerce yıl öncesinden başlayarak 1990'lara kadar köylerin nüfuslarındaki artış adeta onların arı kovani misali oğul vererek bölünüp parçalanmalarına ve (çoğunlukla orman içlerine ya da tarım ve hayvancılık için uygun olan) daha geniş alanlara tek veya birkaç hane şeklinde yayılmalarına sebep olmuştur. Bunlardan bir kısmı zamanla kalabalıklaşmış, sonra da merkez mahalleye uzak kalma ve diğer gerekçelerle müstakil muhtarlık ya da kendilerine daha yakın gördükleri başka bir idari birime bağlanmak istemişlerdir (Yılmaz 2020). Bu süreç yine 1990'lı yıllardan itibaren kırdan kente göçler sonucu köylerin nüfuslarında başlayan azalma ile kesintiye uğramış, göçlere paralel olarak kırdan nüfus artışının yerini önce durağanlık almış ve sonrasında nüfusta gerileme başlamıştır. Köy nüfuslarında azalmanın başlamasıyla yetkili kurumlar nezdinde köylerin bölünerek müstakil muhtarlık olma taleplerinin azalacağı umulmuştur. Gerçekten de müstakil köy (muhtarlık) olmak için o tarihlere kadar başlıca gerekçe nüfus artışı iken, bu gerekçe köylerde nüfus artışının durması, hatta mevcut köy nüfuslarında gerileme ile birlikte sona ermiştir.

Fakat müstakil köy olma istekleri bitmemiş, nüfus artışı gerekçesinin yerini başka gerekçeler almış; bu kez de yeterli ve kaliteli hizmet alamama gerekçe gösterilerek müstakil muhtarlık olma talepleri daha da çoğalmaya başlamıştır. Nüfus artmadığı halde yerleşim birimlerinin küçük parçalar halinde araziye dağılmış olması, her bir yerleşim ünitesinin (tek haneden meydana geliyor olsa bile) elektrik, telefon, internet, yol, eğitim, sağlık ve benzeri altyapı imkanlarından eksiksiz faydalanma talepleri merkezi idare üstünde büyük baskı oluşturmıştır. Sık tekrarlanan seçimler, seçimlerde muhtarlar üzerinden kırsal nüfusa

te, bu tarihlerin herhangi birinden itibaren köy nüfuslarının azalmaya başladığı net olarak görülür.

verilmek istenen mesajlar muhtarlık kurumunu güçlendirmiş, onlara maaş, silah ruhsatı gibi imkanlar yanında kırsal teşviklerde sözüne değer verilen önemli bir aracı kişi ve kurum olarak görülmeleri köyde muhtar olmayı önemli hale getirmiştir. Bağlı olduğu köyde bu imkânı bulamayanlar ise bulunduğu mahalleyi (idari alanda) köy yaparak buraya muhtar olmayı denemeye kalkmışlardır. Köylerin ilçe, ilçelerin il, şehirlerin büyükşehir yapılma vaatlerinin havada uçtuğu söz konusu yıllarda köyleri oluşturan mahallelerin müstakil muhtarlık olma talepleri de buna paralel artmıştır.

Türkiye kırlarında yaşanan bu süreç İdari Coğrafya açısından çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Söz konusu gelişmelere paralel olarak böyle bir ortamda devlet, yani merkezi idare hem vatandaşının isteklerini göz ardı etmeyerek onları dikkate aldığını göstermek, hem de gelişigüzel taleplerden oluşan beklentilerin bir kısmını engellemek için yasa ve yönetmelikler çıkarmış, bir takım kanuni düzenlemelerle kırsal alandaki idari bölünmelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Devlet her ne kadar bölünmelerin önüne geçmeye çalışsa da kırsal alanda yaşayan vatandaşlarımız hem bağlı olduğu köy merkezinden bireysel tercihlerle olabildiğince uzaklaşmış, hem de tek başına yerleştiği bu yerlere devletin temel alt yapı hizmetlerini getirmesini talep etmiştir. Bunun için kanunların kendilerine verdiği haklardan faydalanmak için yasal yollara başvurmaktan geri durmamışlar, kanun ve yönetmeliklerde kendi lehlerine olan maddeler üzerinden hak elde etmek üzere yerel mahkemelere müracaat etmişlerdir.

2000 yılında Samsun'un Tekkeköy ilçesine bağlı, deniz seviyesinden yaklaşık 500 m yükseltide bulunan Yaylageriş köyünün üç mahallesinin Seymenler adıyla Yaylageriş köyünden ayrılarak müstakil muhtarlık olma talepleri ve bu süreçte yaşanan olaylar bu makalenin konusunu oluşturmaktadır².

² Anılan tarihe kadar, daha çok kâğıt üzerinde, mülki idareden emekli olanların bilir kişiliğiyle çözüme kavuşturulmaya çalışılan bu tür davalar 2000 yılında dönemin İdare mahkemesi hakimlerinden Okay Koçak'ın (daha önce edindiği Coğrafya eğitime dayanarak), bu işin Coğrafyacıları ve Coğrafya bilimini de ilgilendirdiğinden bahisle, OMÜ Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden bilirkişi talep etmiştir. Üniversite yönetimi

1. Teorik Çerçeve, Amaç ve Yöntem

1.1. Kanun ve Yönetmeliklere göre köyün tanımı ve yeni köy kurulması

Türkiye’de yerleşmeler *idari* anlamda il - ilçe - bucak - köy, başka bir kritere göre; büyükşehir belediyesi - belediye - muhtarlık olarak sıralanırken, *nüfus miktarına* göre de büyükşehir - şehir - kasaba - köy ve köy-altı yerleşmesi olarak dizilim göstermektedir. Türkiye’de idari yapılanmaya ilişkin başlıca kanunlar ise 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu ve 5442 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’dur. Bu kanunlar çerçevesinde köyler ilçe, ilçeler il, şehirler büyükşehir, köyler belde, beldeler köy yapılmakta, köy birleşmeleri, köylerin ayrılması, köy tüzel kişiliğinin kaldırılması veya yakındaki bir merkeze bağlanması gibi mülki idare alanlarının belirlenmesine ve yönetilmesine ilişkin işlemlerin hepsi bu kanunlar çerçevesinde icra edilmektedir.

T.C. İçişleri Bakanlığı İller idaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre köylerin yönetimine ilişkin temel düzenleme 1924 tarihli 442 Sayılı Köy Kanunu’dur. Bu Kanunda köy; cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanların bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte teşkil ettikleri, nüfusu iki binden az olan yerleşim birimi olarak tanımlanmış, aynı metinde köy yönetimi ise; köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere karar organları seçmenler tarafından oluşturulan bir mahalli idare birimi olarak zikredilmiştir (URL-1)³.

talebi uygun görerek bu makalenin yazarlarını görevlendirmiş, bilirkişi olarak dahil olunan davanın bitiminden sonra iş bu İdari (Yönetmelik) Çalışması ortaya çıkmıştır.

³ 18 Mart 2021 tarihi itibarıyla ilgili resmi sayfada 2011 yılına atıfta bulunularak ülkemizdeki köy sayısı 34.396? olarak verilmiştir (bkz. URL-1). 2021 yılı itibarıyla baktığımızda resmi rakam olarak 10 yıl öncesine ait verilerin paylaşılması ve en son 2011 yılı rakamlarına göre köy sayısının verilmesi, dahası bu rakamın yanına da soru işareti konulması oldukça manidar bir durumdur. Bunun iki açıklaması olabilir; ya ilgili Bakanlık Türkiye’de köy sayısını tam olarak bilmemekte, ya da köy sayısı sürekli değiştiği için anılan tarihteki köy sayısı verilerek sonraki tarihlerde bu rakamın mutlaka değişeceğini öngörmüş olmalıdır. Fakat ne olursa olsun verilen rakamların güncel olması gerekirdi.

Yeniden köy kurulması veya köy yerinin değiştirilmesi işlemleri ise idari sistemimizi düzenleyen 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre yapılmaktadır. İlgili kanuna göre köylerin aynı ilçe içinde bir bucaktan başka bir bucağa bağlanması, köy adlarının değiştirilmesi, köylerin birleştirilmesi ve ayrılması, bir mahalle veya semtin o köyden ayrılıp başka bir köy ile birleştirilmesi işlemleri Bayındırlık ve Sağlık Bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığının onayıyla yapılmaktadır.

Aşağıdaki durumlardan herhangi biri gerekçe gösterilerek köy tüzel kişiliği kurulabilmektedir. Bunlar; a) bir köye veya belediyeye ait bir veya birden çok bağlının bu idarî birimlerden ayrılarak bağımsız bir köy olarak kurulması, birden çok köye veya belediyeye ait bağlıların bu idarî birimlerden ayrılıp kendi aralarında birleşmek suretiyle bağımsız köy kurulması, birden çok köyün tüzel kişiliklerinin kaldırılarak yeni bir köy kurulması, köy merkezinin kendi idarî sınırı içerisinde yerinin değiştirilmesi, b) afete maruz kalmış veya afet riski bulunan yerden köyün kaldırılarak başka yere yerleştirilmesi, c) yerinde kaldırılması imkânı bulunmayan orman içi köy veya köy bağlılarının başka yere yerleştirilmesi, d) yurdumuza kabul edilen göçmenlerin ayrı bir köy halinde yerleştirilmesi, e) son olarak bunların dışında ekonomik ve sosyal nedenlerle, bulundukları yerleşik yeri terk ederek ekonomik odaklara, yol kavşakları gibi yerlere halkın yerleşmesi sonucunda yeni köy oluşması (URL-1).

Bu gerekçeler içinde (b), (c), (d), (e) bentlerinde belirtilen durumlarda Bayındırlık ve İskân, Sağlık Bakanlıkları ile diğer ilgili bakanlık ve kuruluşların görüşleri doğrultusunda karar verilirken, (a) ve (e) bentlerine göre yeniden bağımsız köy kurulması talebi, o yerde bulunan seçmenlerin en az yansından bir fazlasının birlikte verecekleri dilekçe ile en yakın mülki âmire yapılır. Kaymakamlıklara yapılan müracaatları kaymakam, görüşü ile birlikte valiliğe gönderir. Valilerce bu müracaatların incelemeye değer görülmesi halinde gerekli işlemler başlatılır. Bağımsız köy kurulmasında coğrafi, ekonomik, sosyal şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri göz önünde bulundurulur (URL-1)⁴.

⁴ Köy kurulması taleplerinde ana köy nüfusu 150'nin altındaysa istekler bakanlıkça reddedilmekte, şu durumlar söz konusu olduğunda da mevcut

Araştırmaya konu olan Seymenler köyünün Yaylageriş köyünden ayrılma istekleri yukarıda bahsedilen a bendine göre talep edilmiş ve gerçekleşmiştir.

Köylerin bölünerek yeni bir köy kurulması taleplerinin gerçekleşebilmesi için üzerinde durulan başka hususlar da vardır. Bunlar; a) köyler arasında coğrafi bütünlüğü engelleyen yüksek dağ, tepe, akarsu, aşılması güç geçitler vb bulunup bulunmadığını gösteren *coğrafi durum*, b) bağımsızlık talebinde bulunan köy altı yerleşmesinin önceki ve sonraki ekonomik durumu, köy olunca ne kazanıp ne kaybedeceği, ürettiklerini nasıl ve nerede değerlendireceği gibi özellikleri gösteren *ekonomik durum ve pazar ilişkileri*, c) son üç sayım dönemine göre *nüfus özellikleri*, misal; talepte bulunan köyün nüfusu 150'nin altındaysa bu talebin reddedilmesi, d) *kamu hizmetlerinden doğan ilişkiler*, kamu hizmetlerinden yeterince yararlanıp yararlanmadığı, e) *sınır ilişkileri*, iki köy ayrıldığında sınır anlaşmazlıklarının olup olmayacağının belirlenmesi, f) köy bölündüğünde *ortak malların durumunun ne olacağı* gibi konu başlıklarından oluşmaktadır (Özçağlar 2015:77).

1.2. İdari Coğrafya açısından köylerimiz

Coğrafya bilim dalında köy yönetsel (idari) alan olarak ve kırsal yerleşme olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Yönetsel (idari) anlamda köy; “bir coğrafi ünite, idari sınırlarla belirlenmiş arazisi ile sürekli ve dönemlik olarak ikamet edilen kırsal yerleşmeleri bulunan, hammadde üretimine yönelik birincil faaliyetlerin (tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık, toplayıcılık) egemen olduğu, sanayi ve hizmetlerle ilgili faaliyetlerin

köy yapısı sona erdirilmektedir; a) köyde yaşayan seçmenlerin yarıdan bir fazlası yakın bir köye veya belediyeye bağlanmak isterse, b) afete maruz kalır ve başka yere yerleştirilirse, c) yerinde kalkınma imkanı olmayan orman içi köyün başka birim içine yerleştirilmesiyle, d) iç göçler sonucu köy tamamen terk edilirse, e) baraj gölü altında kalırsa veya büyük ekonomik tesisler söz konusu olduğunda kamulaştırma yapılırsa. Köy kurulması ve kaldırılmasına ilişkin bütün bu işlemler 11.05.1988 tarih ve 19811 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre yürütülmektedir (URL-1).

kısıtlı ölçüde kaldığı, muhtarlıklarca yönetilen yönetsel (idari) alandır” (Özçağlar 2015:72).

Türkiye’de 1990’lardan sonra yeni bazı illere büyükşehir statüsü verilmesiyle farklı bir yapı ortaya çıkmıştır. 12 Kasım 2012’de çıkartılan ve Büyükşehir Yasası’nda değişiklik yapan 6360 sayılı kanun ile (daha önce ilan edilen ve aralarında Samsun’un da olduğu ilk 14 ile) 16 il daha ilave edilerek 30 ilin tamamı büyükşehir statüsüne kavuşturulmuş, ayrıca bu 30 ilde 16 bin civarında köy mahalleye dönüştürülmüştür (TBMM 2012). Böylece Türkiye’de 35 bin civarında olan (muhtarlık anlamında) köy sayısı neredeyse yarı yarıya azaltılarak yaklaşık 18 bine, (%20’leri bulan kırsal nüfus oranımız da buna paralel olarak %7’lere) düşürülmüştür⁵. Bunlar içinde Yaylageriş de vardır.

51 ilde köyler eski usul devam ederken 6360 sayılı yasa ile Samsun dahil 30 ilin tamamı büyükşehir, bu illerde gerek merkez gerekse taşra ilçelerine bağlı köylerin de kentsel alandaki mahalle statüsüne dönüştürülmesiyle çok farklı bir durum ortaya çıkmıştır (Karagel ve Karagel 2014). İdari anlamda eski sistemde köy; tüzel yapıya sahip, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilen, muhtarın pek çok yetkiye sahip olduğu, köy adına tasarrufta bulunup hukuki işlem yapabildiği, köy adına mülk edinebildiği ve köyün varlıkları üzerinde tasarruf yetkisi olan bir konumda olup, hizmet alımını da İl Özel İdareleri vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. 51 ilde bu durum aynen devam ederken yeni sistemde (söz konusu 30 ilin köylerinde ise) köylere ait bu özellikler sona erdirilmiş, doğrudan Büyükşehir Belediyesi’ne bağlanmıştır (Koday 2019). Böyle olunca köy adı yerine mahalle kavramı kullanılmış, bir anda Samsun ili kırsal alanında bulunan köyler Samsun Büyükşehir Belediyesi’nin mahalleleri olmuştur. Bir anda kentsel alana hizmet getirmekle görevli belediyeler hiç de uzmanlık alanları olmayan kırsal alan üzerin-

⁵ T.C. İçişleri Bakanlığı’nın güncel verilerine göre Türkiye’de 81 il, 922 ilçe, 32.202 mahalle, 18.294 köy, 23.921 bağlı sayısı bulunmaktadır. Büyükşehir Yasası ile birlikte 16.220 köy mahalle olmuş, başka bir ifade ile 16 bin köy kâğıt üzerinde kent, bunların kırsal nüfusları da kentli nüfus olmuştur (URL-3). <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>

de yetkili kılınmışlardır. Dahası, bu  arpıklıĝa son vermek için kırsal mahalle kentsel mahalle ayırımı  onerilmış fakat bu öneri de kabul görmemiştir. Nüfus sayım sonuçlarına bakıldıĝında bugün 30 büyük ilimizin tamamında (2013 yılından itibaren) kırsal köy ve kırsal nüfus yok gözükmekte, fakat bunlara komşu olan illerde her ikisi de yeri ve konumunu muhafaza etmektedir (URL-2).

2001 yılında Samsun ili Tekkeköy ilçesine baĝlı Yaylageriş köyünden, onun kırsal özellikleri ve köylü nüfus yapısından bahsedilirken, bugün Yaylageriş ve Seymenler bir yandan Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin, diĝer yandan da Tekkeköy Belediyesi'nin kentsel mahallelerinden biri durumunda olup, köye getirilen hizmetler ya da köyün baĝlı olduĝu üst yönetsel birimin (Türkiye'nin bu statüdeki diĝer 30 ilinde olduĝu gibi burada da) hangisi olduĝu açık ve net deĝildir.

1.3. Yerleşme Coĝrafyası açısından köylerimiz

Köylerimiz gerek idari gerek nüfus b y kl ĝ  anlamında en alt kademelenmeyi oluştururlar. Bu nedenle köylerle ilgili olarak yapılan coĝraf  çalışmalarda bazen idari yapı  ne çıkmış, bazılarında ise nüfus, şekil, fonksiyon ve alansal daĝılımları dikkate alınmıştır. Yücel (1988) köylerimizi “yurdumuzun en k  k idari üniteleri ve sınırları belli olan bir tarımsal faaliyet sahasının idari merkezleridir” diye tanımlarken,  z aĝlar (1996) da “belirli sınırlar içerisindeki kır yerleşmeleri ile tarıma ait faaliyet sahalarından oluşan, en k  k idari ünitelerdir” diyerek hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak tanımlamalarında köyün idari yapısını  ne çıkarmaktadırlar. Çünkü köylerimiz gerçekten de idari teşkilatımızın en alt kademesini oluştırmakta, köyü yöneten muhtar seçimle gelmekte, seçilen yönetici atadıĝı yardımcıları ile birlikte bir kamu görevini de üstlenmiş olmaktadır. Bu itibarla da köy hem merkezi yönetimin il ve ilçeden sonra gelen en alt kademedeki bir parçası, hem de belediyeden sonra gelen (onun da altında olan) bir yerel yönetim birimidir.

Kırsal yerleşme olarak köylerimiz *toplu* (tek yerleşmeli) olabileceĝi gibi, *orta derece daĝınık* (birden çok mahalle veya mezradan oluşan) ve meskenlerin arazi yüzeyine tek tek geliş-

güzel dağılmış halini ifade eden *dağınık yerleşmeler* şeklinde olabilir (Yılmaz 2020). Orta derece dağınık ve dağınık köylerle ilgili olarak *köy-altı iskanı* tanımı kullanılır. Birlikte (idari anlamda) bir köyü oluşturan mahalle, mezra, yayla, kışla, oba, kom, ağıl, çiftlik vd isimlerle anılan köyden küçük fakat köye bağlı yerleşim birimleri literatürde *köy-altı iskân şekilleri* olarak adlandırılmışlardır (Tunçdilek 1967). Araştırma konumuz Yaylageriş ve Seymenler köyleri orta derece dağınık ve dağınık yerleşme düzenine sahip olup, her ikisi de küçük mahalleler ile arazi yüzeyine dağılmış tek tek meskenlerden meydana gelmektedirler.

1.4.Malzeme ve yöntem

Bu çalışmada Samsun'un Tekkeköy ilçesinde Yaylageriş köyünün üç bağılsının (köy-altı yerleşmesi olan mahallelerinin) Yaylageriş'ten ayrılarak Seymenler adıyla ayrı bir köy (muhtarlık) olması konusu ele alınmıştır. Çalışmanın özü köylerin bölünmesi ve yeni bir köy kurulması konusunda yasal mevzuat ve bu mevzuatın talep ettiği coğrafi unsurların ortaya konulmasına dayanmaktadır.

Çalışmanın ana malzemesi Samsun İdare Mahkemesi'ne intikal eden bir dava ve bu davanın sonucunu belirleyen bilirkişi raporudur. Söz konusu davada; dosya no 2000/816, davacı Hasan L. (vekili Av. Şefik K.), davalı İçişleri Bakanlığı (temsilcisi Dursun T.), dava konusu Samsun İli Tekkeköy ilçesi Merkez Bucağı Yaylageriş Köyü Andonlar, Avluca ve Seymenler bağıllarının, ana köyden ayrılarak merkezi Seymenler bağılı olmak üzere "Seymenler" adıyla bağımsız bir köy haline getirilmesinin reddine dair İç İşleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 31.03.2000 tarih ve B050İLİ0060001-603-55-448 sayılı ONAYI'nın iptal istemidir. Davaya bakan naip üye Samsun İdare Mahkemesi'nden Hâkim Okay K., bilir kişiler ise 19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Ali Uzun, Yrd. Doç. Dr. Cevdet Yılmaz ve Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Zeybek'tir. Bilir kişilerin arazi keşif tarihi ise 31.10.2001'dir.

Yöntem olarak çalışmada; Samsun İdare Mahkemesi'nin talebi doğrultusunda ilgili yasa ve yönetmelikler dava konusu ve sürecine paralel olarak sırasıyla gözden geçirilmiş, sonrasında araziye çıkılarak adı geçen köylerde gözlemler yapılmış, ilgili kişilerle mülakatlar gerçekleştirilmiş, fotoğraflar çekilmiş, konu ile ilgili ne kadar belge ve bilgi varsa toplanıp değerlendirilmiştir. Araziden elde edilen bu veriler daha sonra ofis ortamında harita, şekil ve tablolara dökülerek ayrıntılı bir “Bilirkişi Raporu” hazırlanmıştır (Samsun İdare Mahkemesi 2001). Bu rapora istinaden ilgili mevzuat çerçevesinde Yaylageriş köyü bölünerek Seymenler adıyla ayrı bir köy kurulmuştur. 20 yıl kadar önce tarafımızdan hazırlanan bu Bilirkişi Raporu günümüz şartlarında tekrar gözden geçirilerek Türkiye genelinde “köy kurulması” ile ilgili mevzuatın nasıl işlediği ve işletildiği Tekkeköy ilçesi Yaylageriş ve Seymenler köyleri örneği ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Mahkeme (Dava) Süreci

Samsun İli Tekkeköy ilçesine bağlı Yaylageriş köyünün Andonlar, Avluca ve Seymenler bağlıları halkı, ana köyden ayrılarak merkezi Seymenler bağlısı olmak üzere “Seymenler” adıyla bağımsız bir köy oluşturulması isteminde bulunmuşlar, aşağıda sırasıyla belirtilen yasal şartları yerine getirerek müracaatlarını yapmışlar, fakat istekleri İçişleri Bakanlığı tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine köylüler konuyu mahkemeye taşımışlardır. İncelenen işlem ve dava dosyaları içeriğine göre, dava süreci sırasıyla şu şekilde işlemiştir:

2.1. Samsun Valiliği tarafından yaptırılan işlemler

“Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma - Birleşme ve Köy Kurulması –Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik” hükümleri uyarınca, Samsun Valiliği tarafından yaptırılan işlemler:

a) *Yaylageriş köyünün nüfus durumu araştırılmıştır.* 1997 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, köyün toplam nüfusunun 1646 olduğu ve bu nüfusun 587'sinin ayrılmak isteyen bağlılarda ikamet ettiği; bağlıların müstakil köy olması durumunda, ana köye 1059 nüfus kalacağı anlaşılmıştır.

b) Ayrıca, söz konusu yönetmelik hükümleri uyarınca gerekli olan *halk oylaması yaptırılmıştır*. Bağlılardaki 382 kayıtlı seçmenden 323'ü oylamaya katılmış, bunların 259'u "evet", 61'i "hayır", 3'ü de "geçersiz" oy kullanmıştır.

2.2. Yapılan çalışma ve değerlendirmeler sonrasında Samsun ili yetkili kurullarında alınan kararlar

a) *İl İdare Kurulu*; Samsun İli Tekkeköy ilçesine bağlı Yaylageriş köyünün Andonlar, Avluca ve Seymenler bağlılarının, ana köyden ayrılarak "Seymenler" adıyla bağımsız bir köy oluşturulması ile ilgili olarak; "...coğrafi konum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından uygun olduğuna,..." oybirliği ile "olumlu" karar vermiştir (28. 10. 1999 tarih ve 10/1999-1054 numaralı karar).

b) *İl Genel Meclisi*; 30. 11.1999 gün ve 15 numaralı kararı ile "olumlu" görüş bildirmiştir: Bu kararda "*İlimiz Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlı Yaylageriş köyünün Andonlar, Avluca ve Seymenler bağlılarının, ana köyden ayrılarak merkezi Seymenler bağlısı olmak üzere SEYMENLER adı altında bir köy kurulmasının İl İdare Kurulu Raporları doğrultusunda, dosyada mevcut 1/25.000 ölçekli haritada kırmızı ile işaretli bölüm de Seymenler köyüne kalmak şartıyla, coğrafi konum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetleri görülmesi açısından uygun olduğuna dair Mülki İdare Komisyonu'nun 29.11.1999 gün ve 6 sayılı raporu İl Genel Meclisi'nin 30.11.1999 günü 2. dönem 5. oturumunda mevcudun oy birliği ile karar verildi.*" denilmektedir.

c) *Valilik görüşü*; 23.12.1999gün ve B054VLK4550600.10/824 sayılı işlem dosyasının ekli olarak bakanlığa gönderildiği Valilik yazısında, Valilik görüşü "olumlu" olarak tecelli etmiştir. Nitekim bu yazıda; "*İlimiz Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlı Yaylageriş köyünün Seymenler, Andonlar ve Avluca bağlılarının, ana köyden ayrılarak SEYMENLER adıyla bağımsız bir köy kurulması coğrafi konum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri bakımından Valiliğimizce uygun görülmektedir*" denilmektedir.

2.3. İçişleri Bakanlığı'nın tutumu

İç İşleri Bakanlığı, 16.01.1987 tarih ve 292 sayılı genelge gereğince, ayrılmak isteyen bağlularla ana köy arasında 5 km'den az mesafe bulunduğ; ayrıca yol su elektrik ve diğer ilişkilerde herhangi bir değışiklik olmayacağı ve bağlularla ana köy arasında ulaşma imkân vermeyen herhangi bir tabii engel de bulunmadığından bahisle; 31.03.2000 tarih ve B050İLİ0060001-603-55-448 sayılı "ONAY" ile istemi reddetmiştir.

2.4. İptal işlemi ve gerekçesi

İç İşleri Bakanlığı'nın 31. 03. 2000 tarih ve B050İLİ0060001-603-55-448 sayılı "ONAY"ı, 20.4.2000 tarihinde dilekçi Hasan L. ile Yaylageriş köyü muhtarı Metin Ö.'ye tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine söz konusu onayın iptali için; davacı Hasan L. vekili Av. Şefik K. tarafından hazırlanan dava dilekçesi, 15.05.2000 tarihinde Ankara İdare Mahkemesi Başkanlığı'na gönderilmek üzere, Samsun idare Mahkemesi Başkanlığı'na iletilmiştir. İptal gerekçesi olarak;

a) Yapılan işlem ve incelemeler neticesinde, İl İdare Kurulu ve İl Genel Meclisi kararlarının olumlu olduğı ve Valilik Görüşünün de olumlu olarak tecelli ettiğı, b) Bakanlığın ret gerekçesi evrakı içinde bulunan 1/25.000 ölçekli krokide ayrılmak isteyen bağluların en yakını ile ana köyün yerleşim birimleri arasındaki mesafenin genelgenin tespit ettiğı 5 km'den çok fazla olduğı, c) Bağlularla ana köy arasındaki mesafenin kuş uçuşu değil de, ulaşım mesafesinin ölçülmesi durumunda Bakanlık genelgesinin aradığı mesafeden çok daha fazla olduğı, d) Karadeniz Bölgesi'nin doğal yapısı gereğı arazilerin dağlık ve engebelik olup, iki meskûn mahal arasında dereler yamaçlar bulunduğı ve son olarak, e) Coğrafi yapısı gereğı, ana köyün çok dağınık olması nedeniyle köyün belli mahalleleri kamu hizmetlerinden istifade ederken, ayrı ünite oluşturan ve ayrılması istenen bağluların bu hizmetlerden yaralanamadığı iddia edilmiştir.

2.5. İdare Mahkemesi'nin tutumu

Samsun İdare Mahkemesi, davalı tarafın savunmalarını aldıktan sonra, 2000/816 esas altındaki kararıyla Naip Üye Okay K. niyabetinde, davaya konu işlemin mevzuata uygun olup olmadığının araştırılması amacıyla mahallinde keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılmasını gerekli görmüştür. Naip Üye Okay K. tarafından re'sen bilirkişi olarak seçilen heyetimiz üyelerinin 10.10.2001 günlü tebligatla 31.10.2001 günü saat 8³⁰ da mahkemede hazır bulunmaları istenmiştir.

2.6. Keşfin ifası

Bildirilen gün ve saatte mahkemeye gidilmiş ve orada davacı tarafla davalı idare temsilcisinin hazır bulunduğu görülmüştür. Buradan, Naip Üye Okay K. başkanlığında davacı ve davalı tarafın temsilcileriyle birlikte Tekkeköy Kaymakamlığına gidilmiştir. Orada keşfin güvenliği için hazır bekleyen jandarmanın da katılımıyla Yaylageriş köyüne hareket edilmiştir. Heyetimiz Yaylageriş köyü merkezine ulaştığında, burada köyün ileri gelenleri ve yaşlı bilirkişilerinin hazır bulunduğu görülmüştür. Burada tarafların huzurunda yemin edilmiş; keşif ve bilirkişi incelemelerine başlanmıştır.

Anılan tarihte anılan yerde bilirkişi ve naip üye hazır bulunmuş, naip üye Bilirkişilere şu soruları tevcih etmiştir: a) “Tekkeköy ilçesi merkez bucağına bağlı Yaylageriş köyünün Andonlar, Avluca ve Seymenler bağlılarına olan ulaşım mesafelerini (metre ve kilometre olarak) belirleyiniz”. b) “Andonlar, Avluca, Seymenler bağlılarının ana köy Yaylageriş köyünden ayrılarak “Seymenler” adı altında köy kurulmasını gerekli kılan sosyal ve kültürel etkenler ile baraj, göl, geçit vermeyen dağ ırmak gibi tabii engellerin ulaşımına imkân vermemesi şartlarının, ayrıca kamu hizmetlerinin bu bağlılara yeterince sunulamaması durumunun olup olmadığını, dolayısıyla Seymenler adı altında köy kurulmasına gerek bulunup bulunmadığını, ilgili mevzuat hükümlerini göz önüne alarak belirleyiniz.”

2.7. Dava konusuyla ilgili yasal mevzuat ve resmî belgeler:

2.7.1.Dava konusuyla ilgili yasal mevzuat

Dava konusuyla ilgili yasal mevzuat tarih sirasıyla; a) 18.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu’nun 2. maddesi. b) 10.06.1949 tarih ve 5442 sayılı  l  daresi Kanunu’nun 2/     ve 2/D fıkraları. c) Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkındaki Yönetmeliğin, Son Hükümler ba lı ı altındaki Geçici 2. madde-sine göre, halen geçerli olan 13.03.1980 gün ve 1395 sayılı ve 16.01.1987 gün ve 292 sayılı bakanlık genelgeleri. d)      leri Bakanlığı’nca çıkarılan ve 11.05.1988 gün ve 19811 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “*Sınır Anla -mazlı ı, M lk  Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kal-dırılması Hakkında Yönetmelik*”in Köy kurulması ba lı ı altın-daki maddeleri.

2.7.2.Dava konusu işlemlerle ilgili resmî belgeler

Dava konusu işlemlerle ilgili resmî belgeler şunlardır; a) Ayrılmak isteyen ba lıların kayıtlı seçmenleri arasında yapılan Halk Oylaması sonuçları. b) Samsun  l  dare Kurulu’nun 28.10.1999 tarih ve 10/1999-1054 numaralı kararı. c) Samsun  l Genel Meclisi’nin 30.11.1999 gün ve 15 numaralı kararı. d) Ekli 23.12.1999g n ve B054VLK4550600.10/824 sayılı işlem dosyası ile üç   leri Bakanlığı’na gönderilen Samsun Valiliği g r   . e)      leri Bakanlığı’nın 31. 03. 2000 tarih ve B050 L 0060001-603-55-448 sayılı istemi reddeden “onay”ı.

3.Bulgular

Bilirkişi heyeti olarak yapılan keşif ve incelemelerimiz sonucunda, ana köy (Yaylageriş köyü) ve ayrılması istenen ba lıların (Avluca, Seymenler ve Andonlar) (* ekil 2, Foto 1*) aşağıda ana hatları ile özetlenmeye çalışılan özelliklere sahip oldukları tespit edilmiştir:

3.1. Mesafe  l  mleri

Naip  ye tarafından heyetimize yöneltilen birinci soruda “*Tekkeköy ilçesi merkez buca ına bağlı Yaylageriş köyünün*

Andonlar, Avluca ve Seymenler bağlılarına olan ulaşım mesafelerini (metre ve kilometre olarak) belirleyiniz.” denilmektedir.

Dosyanın incelenmesi sırasında, dosyada yer alan krokinin yalnızca bayağı kesir ölçek içerdiği ve fotokopi ile yapılan büyütme ve küçültmeler sonrasında anlamını kaybederek, yanlış ölçmelere ve yorumlara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle heyetimiz 1/25.000 ölçekli harita üzerinden (*Şekil 1*) grafik ölçekli yeni bir kroki hazırlamıştır (*Şekil 3 ve 4*). Bu haritadan yapılacak ölçümler kuş uçuşu (iz düşümü) mesafeler için anlamlı sonuçlar verecektir. Ancak, “*Sınır Anlaşmazlığı, Mülkî Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik*”in (Resmî Gazete; 11.05.1988-19811) “Mesafe Cetvellerinin Düzenlenmesi” başlığı altında “*ayrılmak isteğinde bulunan birim veya birimlerin ayrıldıkları mülkî birim ile bağlanmak istedikleri mülkî birimler arasındaki ulaşım elverişli olan bütün yolların kilometre olarak uzunlukları bir mesafe cetvelinde gösterilir.*” (Madde 18) hükmü yer almaktadır. Bu madde hükmü uyarınca, mahallinde yapılan keşif ve ölçümlere göre, mesafe cetveli aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir (*Tablo 1*).

Tablo 1. Mesafe Cetveli.

Ana köy	Bağlılar	Mesafe
Yaylageriş Köyü (merkez)	Andonlar	6,6 km
Yaylageriş Köyü (merkez)	Seymenler	3,1 km
Yaylageriş Köyü (merkez)	Avluca	5,2 km

Karadeniz Bölgesi’nin doğal ve sosyo-kültürel özellikleri nedeniyle yerleşmeler genellikle “*dağınık dokulu*” (*Şekil 2*) olup, evler çok geniş alanlara yayılmış bulunurlar. Bu nedenle, komşu iki köyün sınıra yakın evleri, birbirlerine genellikle aynı köyün zıt yönde kalan evlerinden daha yakındırlar. Bu nedenle, yeni “*Mesafe Cetveli*”ndeki ölçümler ilgili yerleşmelerin merkezleri arasında ve ulaşım elverişli köy yolları üzerinden yapılmıştır. Bu ölçümler sırasında köy meydanı, cami, okul, köy odası, bakkal ve kahvehane gibi sosyal tesislerin bulunduğu ve

dolayısıyla sosyal hayatın yoğunlaştığı kesimler yerleşme merkezleri olarak dikkate alınmıştır.

3.2.Fiziki şartların tespiti

Naip üye tarafından heyetimize yöneltilen ikinci soruda “Andonlar, Avluca, Seymenler bağlılarının ana köy Yaylageriş köyünden ayrılarak “Seymenler” adı altında köy kurulmasını gerekli kılan sosyal ve kültürel etkenler ile baraj, göl, geçit vermeyen dağ ırmak gibi tabii engellerin ulaşma imkan vermemesi şartlarının, ayrıca kamu hizmetlerinin bu bağlılara yeterince sunulamaması durumunun olup olmadığını, dolayısıyla Seymenler adı altında köy kurulmasına gerek bulunup bulunmadığını, ilgili mevzuat hükümlerini göz önüne alarak belirleyiniz.” denilmektedir.

Bilirkişi heyetimiz, dosya üzerinde ve mahallinde yaptığı incelemeler sonucunda aşağıdaki bilgi ve bulgulara ulaşmıştır:

a) Ana köy Yaylageriş (Foto 2) ve bağlıları birbirinden farklı yer şekilleri üzerinde kurulmuşlardır. Nitekim, ayrılması istenen bağlılar (Avluca, Seymenler ve Andonlar) Avluca deresi vadisinin yüksek eğimli yamaçlarında (Foto 3,4,5,6,7); ana köy (Yaylageriş köyü) ise, söz konusu vadinin kuzeyinde ve yaklaşık GB-KD yönünde hafif eğimli plato düzlüğü üzerinde kurulmuş bulunmaktadır (Foto 2).

b) Köy ve çevresinde ana kayayı volkanik aglomeralar oluşturmaktadır.

c) Köy ve çevresinde kahverengi orman toprakları geniş bir yayılım gösterir. Toprak profil kalınlığı plato yüzeyindeki ana köy çevresinde orta kalınlıkta iken; ayrılması istenen bağlılarda nispeten sığdır. Özellikle, ayrılması istenen bağlıların bulunduğu Avluca deresi vadisinin yamaçlarında, etkili bir toprak erozyonu dikkati çekmektedir.

d) Ana köy ve bağlıları potansiyel orman sahası içerisinde bulunmaktadır. Ancak, çevre köylerde olduğu gibi Yaylageriş köyü ve bağlılarında da orman örtüsü önemli ölçüde tahrip edilmiş ve bu şekilde tarım arazisi elde edilmiştir.

e) Ana köy ve çevresinde Karadeniz iklimi hüküm sürmektedir. Bu nedenle yöreye yıl boyunca yağış düşmekte, yazlar ılık kışlar serin geçmektedir. Yöreye en yakın ve benzer

iklim özelliklerine sahip Çarşamba meteoroloji istasyonunun (rakım: 35 m) 26 yıllık rasat verilerinden hareketle yapılan hesaplara göre, Yaylageriş köyü çevresinde yıllık ortalama sıcaklıklar 12 C^0 , yıllık yağış miktarı ise 1250 mm civarındadır (Tablo 2). Kışın yağışlar zaman zaman kar şeklinde düşmekte ve bu durum özellikle ulaşımı etkilemektedir.

Tablo 2. Çarşamba ve Yaylageriş köyüne ait yıllık sıcaklık ve yağış değerleri.

Meteorolojik Eleman	Çarşamba (35 m)	Yaylageriş köyü (500 m -/+100m)*
Sıcaklık	14,5 C^0	12 C^0
Yağış	985,9 mm	1250 mm

* Yaylageriş köyüne ait veriler, Çarşamba meteoroloji istasyonunun verileri esas alınarak hesaplama yolu ile elde edilmiştir. Kaynak: DMİGM Çarşamba meteoroloji istasyonu rasat döküm cetvelleri.

f) Yaylageriş köyünün merkezi (okul ve ticarethanelerin olduğu yer) deniz seviyesinden yaklaşık 500 m yüksekte yer alır. Yerleşme çekirdekleri ise, 450 m (Fakacanlar mahallesi) ile 650 m (Yataklar mahallesi) arasında yoğunlaşmış bulunmaktadır. Ana köyden ayrılması istenen bağlılarda da benzer bir durum söz konusudur. Nitekim, yeni kurulacak köyün merkezi (Seymenler ilkokulu çevresi) (Foto 7) deniz seviyesinden 400 m yüksekte yer almakta, yerleşme çekirdekleri ise, Avluca deresi vadisinin yüksek eğimli yamaçlarında ve yaklaşık 350 m - 600 m arasında dağılmış bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek ana köy ve gerekse ayrılması istenen bağlılar yatay ve düşey yönde geniş bir alana yayılmış bulunurlar.

g) 1997 Genel Nüfus Sayımına göre Yaylageriş köyünün toplam nüfusu 1646'dır. Bu nüfusun 587'si ayrılması istenen bağlılarda, geri kalan 1059'u ise ana köyde ikamet etmektedir.

h) Keşfin yapıldığı 2001 yılı itibarıyla, Seymenler bağlısında iki derslikli ve iki öğretmenli bir ilkokul (birinci kademe) bulunmakta ve bu okulda 46 öğrenci eğitim görmektedir (Foto 7). İkinci kademe öğrencileri (6. sınıfa geçen öğrenciler) ise, Yaylageriş köyündeki ilköğretim okuluna devam etmektedir.

ı) Seymenler'deki ilkokula Avluca mahallesi gibi nispeten uzak yerlerden gelen öğrenciler, her gün yaklaşık üç saat (gidiş-geliş) yol yürümek zorunda kalmaktadır.

i) Okulun bir dairelik lojmanı bulunduğu için, öğretmenlerden kıdemli olanı burada kalmakta, diğeri ise şehirden gidiş-geliş yapmaktadır. Şehirden gidiş-geliş yapan öğretmen kış sezonunda ciddi ulaşım sıkıntısı çekmekte ve bazı günler derse yetişememektedir. Bu öğretmen aylık gelirin önemli bir kısmını yol parasına ayırmak zorunda kalmaktadır.

j) Her üç bağlıda da cami bulunmakta (*Foto 7*), ancak Avluca'daki caminin inşaatı halen devam etmektedir.

k) Ana köy ve ayrılması istenen bağlılarda telefon ve elektrik bulunmaktadır. Ancak, sık sık elektriklerin kesilmesinden şikâyet edilmektedir.

l) Ana köy ve bağlıları güneybatıdan Akpınar ormanları ile çevrelenmiş bulunmaktadır (*Foto 5,6*). Bu ormanların esas elemanlarını kayın ve kestane ağaçları oluşturmaktadır. Ana köy ve bağlılar bu ormanlardan ortak yararlanmaktadır.

m) Ana köy (Yaylageriş köyü) merkezinde bakkal, kahvehane ve benzeri ticari işletmeler mevcut iken (*Foto 8*), ayrılması istenen bağlılar bu tür ticari işletmelerden yoksun bulunmaktadır.

n) Ayrılması istenen bağlılarda esas geçim kaynağını fındık yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Ancak, evlerin yakın çevresindeki dar ve eğimli alanlarda, kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sebze yetiştiriciliği dikkati çekmektedir. Buna karşılık, ana köy nispeten az eğimli bir plato yüzeyi üzerinde kurulmuş bulunmakta ve fındık bahçeleri dışında, buğday ve mısır gibi tarla bitkilerinin de yetiştirildiği dikkati çekmektedir. Ayrıca, evlerin yakın çevrelerinde meyve ağaçlarına ve bazı sınırlı alanlarda da kavaklıklara rastlanmaktadır.

o) Köyde geçim tipi hayvancılık yapılmaktadır.

ö) Köy ve bağlılar arasında her hangi bir yayla sorunu bulunmamaktadır.

p) Ana köy ve bağlılarda ciddi bir işsizlik sorunu söz konusudur. Bu nedenle gençler, özellikle kış sezonunda gurbete gitmektedir.

r) Ana köyün şehirle bağlantısını sağlayan kara yolu asfalt kaplıdır. Bu nedenle önemli bir ulaşım sorunu bulunmamaktadır. Buna karşılık, ayrılması istenen bağlıların en önemli sorunlarının başında “ulaşım” yer almaktadır. Çünkü, söz konusu asfalt yol Yaylageriş köyü merkezinde son bulmakta (*Foto 8*) ve buradan itibaren bağlılara yer yer çakıl dökülmüş ham yollarla ulaşılmaya çalışılmaktadır. Üstelik, söz konusu bağlılar, Avluca deresi vadisinin yamaçlarında kurulu olduğu için, bu yollar yüksek eğim değerlerine ve dar virajlara sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla bağlılara giden yol kötü hava şartlarına bağlı olarak zaman zaman motorlu taşıt ulaşımına kapanmaktadır (*Foto 8*). Öte yandan bu yol, bağlıları dış dünyaya bağlayan yegâne yol olduğu için, kötü hava şartlarında şehirden gidiş-geliş yapan öğretmen görev yerine ulaşamamakta ya da köyde mahsur kalmaktadır. Ayrıca, acil hastalar ilkel usuller ve saatler süren maceralı yolculuklar sonrasında köy merkezine ulaştırılmakta ve oradan arabayla hastanelere taşınmaktadır. Benzer bir durum, bilirkişi incelemelerimiz sırasında bizzat heyetimiz tarafından da tespit edilmiş bulunmaktadır. Nitekim, Avluca mahallesi merkezine (cami çevresi: kuzey ve ana köy tarafındaki yamaç) kadar araçla ulaşan heyetimiz, buradan mahallenin karşı yamaçtaki evlerine gitmek istemesi üzerine, toprak yol çamurlu ve çok eğimli olduğu için kış boyunca kullanılmadığına şahit olmuştur (*Foto 9*). Diğer bir deyişle, aynı mahallede oturan insanlar, komşularının evlerine ancak Seymenler mahallesi üzerinden ve yaklaşık 7 km’lik bir yol kat ettikten sonra ulaşabilmektedirler.

3.3.Görüş ve kanaat

İşlem ve dava dosyaları içeriğine, mahallinde yapılan keşif ve bilirkişi incelemelerinin sonuçlarına, konuyla ilgili yasal mevzuata ve tarafların iddialarına göre heyetimizde oluşan görüş ve kanaat aşağıda sıralanmıştır:

3.3.1.Nüfus durumu

Yaylageriş köyünün 1997 Genel Nüfus Sayımına göre toplam nüfusu 1646 olup, bu nüfusun 587’si ayrılması istenen

bağlılarda, geri kalan 1059'u ise ana köyde ikamet etmektedir.

a) *“Sınır Anlaşmazlığı, Mülkî Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik”*in (Resmî Gazete, 11/05/1988: 19811) Bağımsız Köy Kurulmasında Göz önünde Tutulacak Esaslar” başlığı altındaki *“Bağımsız köy kurulmasında coğrafi, ekonomi, sosyal şartlar ve kamu hizmetlerinin gerekleri göz önünde bulundurulur. Ana köy nüfusunun 150’den belde nüfusunun 2000’den aşağı düşmesi halinde istekler Bakanlıkça reddedilir”* (Madde 34) denilmektedir.

b) Ayrıca; İç İşleri Bakanlığı’nın 13.03.1980 gün ve 1395 sayılı genelgelerinde nüfusla ilgili olarak *“Bağlı olduğu yerleşim yeri ile aralarında en az 5 km, en çok 10 km uzaklık bulunan ve nüfusu 500’den az olmayan”* (Madde 1); *Mesafenin 10 km.den fazla olması halinde nüfusu 250’den az olmayan”* (Madde 2) yerleşmelerin bağımsız köy olabilmesi için müracaatları dikkate alınacağı ifade edilmektedir.

c) İçişleri Bakanlığı’nın 16. 01.1987 tarih ve 292 sayılı genelgesinin 4/B maddesinde *“Müstakil köy haline getirilecek bağlının nüfusu asgari 500 olacaktır. Ancak, (A) fıkrasında yazılı sebeplerle yine Bakanlığımızca lüzum görülmesi hallerinde nüfus miktarı 150’nin üstünde olan yerleşim yerlerinde de köy kurulabilecektir.”* denilmektedir.

Bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, söz konusu bağlıların müstakil bir köy olarak ayrılması durumunda, ana köy tarafında kalacak nüfus ile bağlılar tarafında kalacak nüfus, ilgili mevzuatta aranan şartlara sahip bulunmaktadır.

3.3.2.Fiziki mesafe / uzaklık durumu

Mahallinde yapılan keşif ve ölçümlere göre, bağımsız köy olarak ayrılması istenen bağlıların ana köye (Yaylageriş köyü) olan uzaklıkları: Seymenler 3,1 km; Avluca 5,2 km ve Andonlar 6,6 km’dir.

İçişleri Bakanlığı’nca yayımlanan 16. 01.1987 tarih ve 292 sayılı genelgenin 4/A maddesinde: *“Müstakil köy kurulacak bağli ile asıl köyün veya kasabanın aralarındaki uzaklık en az 5 km olacaktır. Ancak sosyal ve kültürel şartların, emniyet ve asayiş olaylarının, baraj göl geçit, geçit vermeyen dağ, ırmak gibi tabii engellerin ulaşımına imkân vermemesinin ve kamu hiz-*

metlerinin gereği olarak Bakanlığımızca lüzum görülmesi hal-lerinde söz konusu uzaklık 5 km'den daha az olsa dahi köy kurulabilecektir.” denilmektedir.

3.3.3.Kanaat

Ayrılması istenen bağlılardan Seymenler, Avluca deresi vadisinin orta kesiminde yer almakta ve ana köye en yakın yerleşme (3,1 km) konumunda bulunmaktadır. Ancak, ayrılması istenen diğer iki bağlının ana köye 5 km.den daha uzakta yer aldığı (Avluca 5,2 km, Andonlar ise 6,0 km) görülmektedir. Hatta, Avluca mahallesinin akarsuyun güneyinde kalan evlerine Seymenler mahallesinden dolaşarak gidilebildiği için, Yayla-geriş köyü merkezi ile arasında 7 km'yi geçen bir uzaklık bulunmaktadır. Söz konusu ölçüm değerleri ve bağlıların içerisinde bulunduğu Avluca deresi vadisinin coğrafi bütünlüğü dikkate alındığında, bağlıların ayrılmasında mesafe açısından ilgili mevzuata karşı bir uymazlık görünmemektedir.

Ayrıca ayrılması istenen bağlılarla, ana köy arasında kuruluş yeri özellikleri bakımından doğal farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim, Ayrılması istenen bağlıların her üçü de Avluca deresi vadisi içerisinde yer alırken, ana köy daha az eğimli plato yüzeyi üzerinde bulunmaktadır.

Bağlıların ya da ana köyün, birbirlerinden farklı jeomorfolojik üniteler üzerinde kurulması, ayrılmak için yeterli gerekçe sayılamayabilir. Ancak, söz konusu bağlıların dış dünyayla bağlantısını sağlayan yegâne yolun, vadinin yamaçlarından tırmanarak ana köyün kurulduğu plato düzlüğünden geçiyor olması, özellikle kötü hava şartlarında ulaşım hizmetlerinin aksamasına sebep olmaktadır. Söz konusu bağlıların sakinleri Tekkeköy ilçe merkezine ya da Samsun'a gidebilmek için her defasında 6-7 km'lik bir yolu fazladan kat etmek zorunda kalmakta ve hatta, vadi içindeki patika yoldan yürüyerek gidilmesi durumunda, ana yola arabadan daha erken ulaşılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bağlıların ayrılması hususunda karar nasıl tecelli ederse etsin, vadinin ağız tarafından asfalt yola kavuşmak için 1,5 km'lik yeni bir yol açılmalı ve bağlıların ulaşım sorunu çözülmelidir. Esasen, ayrılma isteğinin başında, kamu

hizmetlerinden yeterince yararlanamamanın büyük öncelik taşıdığı, dosya ve bilirkişi incelemelerimiz sırasında da gözlenmiş bulunmaktadırdır.

3.3.4. neriler

Yukarıda arz edilen hususlar ışığında; Seymenler, Andonlar ve Avluca mahallelerinin Yaylageriş köyünden ayrılarak Seymenler adıyla bağımsız bir köy olmalarının, coğrafi özellikler bakımından daha uygun olacağı kanaati edinilmiştir. Ayrıca, konu ile ilgili aşağıdaki önerilerin de rapora eklenmesinde yarar görülmüştür:

a) Yeni yerleşme ya da mahallelerin adlandırılmasında mahallinde yapılan incelemeler esas alınmalıdır. Nitekim, gerek 1/25.00 ölçekli topoğrafya haritasında ve gerekse arazi incelemelerimiz sırasında “Andonlar” isminde bir mevki adına rastlanmamıştır. Öte yandan, dosyada Andonlar olarak tanımlanan mahallenin kurulduğu mevkie yöre sakinleri tarafından “*Karşıyaka*” denilmekte ve mahalle camiinin ismi de “*Karşıyaka Camii*” olarak tescil edilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu mahallenin adının resmi kayıtlarda “*Karşıyaka mahallesi*” olarak geçmesinin daha uygun olacağı düşüncesindeyiz.

b) Yargı kararı nasıl tecelli ederse etsin, bağlıların ulaşım sorunu mutlaka c z lmelidir. Bunun için, vadinin aşağı kesiminden ana yola bağlanan yeni bir yol güzergahı seçilebilir.

c) Kırsal alanlardaki yapılaşmanın gerek plan ve gerekse konum itibariyle disiplin altına alınması artık bir zorunluluktur. C nk , kırsal alanda da planlı yerleşmelere gidilemezse, gelecekte sorunların daha da karmaşıklaşacağı açıktır. Bu durumda, söz konusu kırsal yerleşmelerin sorununu onları köy yaparak c zmenin mümkün olamayacağı da ortadadır. Bu nedenle, yerel coğrafi özelliklere uygun kırsal iskân projeleri geliştirilmeli ve bu hususla ilgili mevzuattaki eksiklikler bir an önce giderilmelidir.

Kırsal alandaki yaşam standartlarının geliştirilebilmesi ümidiyle heyetimizde oluşan ve yukarıda ana hatları ile özetlenmeye c lıştığımız kanaatlerimizi saygılarımızla arz ederiz. *Takdir yüce mahkemenindir.*

3.3.5.Dava neticesi

Hazırlanan bilir kişi raporu yetkili kurumlarca uygun görülmüş ve Yaylageriş köyü bölünerek Seymenler adıyla yeni bir köy (idari birim) kurulmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de kırsal yerleşim birimleri geçmişten günümüze gerek fiziki gerekse beşerî ve ekonomik anlamda çok sayıda sorunla karşılaşmış, bunların bir kısmı zaman içinde çözülürken, bir kısmı devam etmiş, bazen de içinde bulunulan zamanın şartları gereği yeni sorunlar eklenmiştir. Bunlardan; yüzeydeki bitki örtüsünün tahribi ve toprakların erozyona uğrayarak verimsizleşmesi binlerce yıllık geçmişle bağlantılı iken, yurtdışından göç ve asayiş sorunları nedeniyle mevcut ormanlık alanların yeni yerleşim alanları olarak seçilmesi son iki asrın eseridir. Miras yoluyla toprakların bölünüp parçalanması, artan nüfusla birlikte kişi başına düşen tarım alanı miktarının azalması ise son 100 yıl içinde gerçekleşmiştir. Kapalı ekonomik sistem olarak adlandırılan kendi yağıyla kavrulma döneminden çıkış ve dış dünya ile bağ kurarak kentte ne varsa köyde de olsun, köyde bunlar olmadığında da kentin yolunu tutma, yani iç göç ve hızlı kentleşme ise 1950’li yıllardan bugüne son 70 yılın eseridir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, Samsun ili kırsal alanlarında ve özellikle araştırma sahamız olan Tekkeköy ilçesi köylerinde yüzlerce yıl çok az değişime uğrayarak gelen ve daha çok doğal çevrenin etkisinde olan yerleşme düzeni ile yine çok az değişimle yakın yıllara kadar sürdürülen ekonomik faaliyetler son 30 yıl içinde keskin bir değişime sahne olmuştur. Kırsal nüfus 1990’larda tepe noktasına çıkmış, bu tarihten itibaren köy nüfusları azalmaya başlamıştır. Aynı şekilde yine 1990’lara kadar şöyle ya da böyle sürdürülen tarım ve hayvancılık ağırlıklı kırsal uğraşlar çok hızlı bir şekilde yerini fındığa bırakarak terk edilmeye başlanmıştır. Bu süreç sonunda kırsal nüfus azalırken, tarım ve hayvancılığın yerini fındık bahçeleri almış, kırsal uğraşı süresi bir yıldan bir aya gerilerken, köyler de daha çok yaz mevsiminde birkaç ay yaşanılan yerler haline gelmiştir.

Son 10 yıl içinde bir başka değişim daha yaşanmış, 2012’de çıkan Büyükşehir Yasası ile Samsun dahil 30 ilin köyleri ‘mahalle’ yapılmıştır. Gerek araştırma esnasında, gerekse 2012 yılına kadar Yaylageriş ve Seymenler de Tekkeköy ilçesinin köyleri durumunda iken bu köyler de Samsun Büyükşehir Belediyesi’nin mahallesi olmuşlar, bu durum beraberinde birçok değişikliği getirmiştir⁶.

Büyükşehir Yasası ile köylerin mahalle yapılarak Büyükşehir Belediyesi hizmet alanına dahil edilmesiyle; a) kırsal alanlara gelişmiş teknolojik imkanlarla hizmet götürüleceği, b) nitelikli teknik personel ve uzman işgücü ile hizmetlerde verimliliğin atacağı, c) merkezden gönderilen kaynakların daha etkin kullanılacağı, d) il içinde kaynakların yerleşmeler arasında daha adil kullanılacağı, e) üst kurum denetiminde olunacağı için il genelinde imar uygulamalarının birbiriyle uyumlu olacağı ve benzeri gelişmeler yaşanacağı öngörülmüş olsa da Yaylageriş ve Seymenler örneğinden bakıldığında köylerde bu gelişmelerin hiç biri yaşanmamış, eski düzen devam etmiştir⁷. Sadece daha

⁶ Köylerin mahalle yapılmasıyla muhtarlıkların idari yetkileri tırpanlanmış, köyler müstakil idari birim olmaktan çıkarak belediyenin hizmet alanına girmişlerdir. Bu süreç her yerde sağlıklı işlememiş, buna çözüm olarak köylerin kentlerden ayrı tutulması gerektiği, köylere ‘kırsal mahalle’; nüfus ve bina yoğunluğu ile ekonomik faaliyetler itibarıyla kırlardan zaten farklı olan şehirlerdeki mahallelere de ‘kentsel mahalle’ adı önerilmiş (Yılmaz 2019), ancak bu yolla köylerin mağduriyetinin bir kısmının giderilebileceği ifade edilmiştir. Bu öneri ve benzerleri kamuoyunda tartışılmakla beraber henüz yasal bir düzenleme yapılmış değildir.

⁷ Dahası, Türkiye genelinde bu yasa ile mahalleye dönüşen köylerin ve beldelerin ortak kullanılan tüm malları, meraları, taşınmazları bağlandıkları belediyelere geçmiş, Köyler mahalleye dönüşünce Büyükşehir Yasası ve kuralları uygulandığı için köylülerin ihtiyaç duydukları ahır ve benzeri yapıları yapmaları zorlaşmış, bürokrasi artmış, misal hayvancılık yapanlar komşuları tarafından koku yapıyor diye şikâyet edilmiş, hasılı tarım ve hayvancılık bazı yerlerde olumsuz etkilenmiştir. Nitekim yaşanan bu sıkıntılar Üçüncü Tarım ve Orman Şurası’nın gündemine de gelmiş, Devlet Başkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın 21 Kasım 2019 tarihinde açıkladığı Şura Sonuç Bildirisi’nde: “Büyükşehir belediyelerinde mahallelerin kırsal ve kentsel olarak yeniden yapılandırılması, kırsal mahallelerde köy tüzel kişiliği yapısının korunması, kırsal yaşamın Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bütüncül ve entegre bir bakış açısıyla koordine edilmesi” maddesine yer verilmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra 16 Ekim 2020 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 7254 Sayılı Kanun ile mahalleye dö-

önce İl Özel İdaresi tarafından gerçekleştirilen yol yapımı, bakım ve onarımı gibi hizmetler bu kurumun kapatılarak Büyükşehir Belediyesine dahil olmasıyla Büyükşehir ve onun alt idare birimlerinin bulunduğu durumda olan Tekkeköy İlçe Belediyesi tarafından yerine getirilmektedir. Mevcut sistemde alt belediyelerin yetki ve sorumlulukları da tam olarak tanımlanmadığından Büyükşehir Belediyesi'nin yapması gereken işler de Tekkeköy Belediyesi tarafından yapılmaktadır. Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin Samsun şehri kentsel alanı içindeki sorunlarla bile başa çıkmada zorluklar yaşarken ilin en ücra köylerine kadar hizmet getirmesini beklemek çok mümkün görünmemektedir. Bu durumda Tekkeköy gibi ya alt belediyeler daha da güçlendirilerek bağlı olduğu veya yakınındaki köyleri hizmet götürmelerini kolaylaştırmak gerekecek, ya da eski il özel idaresi benzeri bir yönetim altında her köyün kendine has özellikleri dikkate alınarak sorunları ve çözümleri ona göre ele alınacaktır.

Kısaca belirtmek gerekirse mevcut Büyükşehir Belediyesine bağlı mahalle sistemi başta Yaylageriş ve Seymenler olmak üzere araştırma sahasında köylerimizin gelişimine bir katkı sağlamamış, köyde nüfusu tutmak şöyle dursun kırdan kente göçü hızlandırarak kırların daha da boşalmasına, tarım alanlarının ekili halden fındık başta olmak üzere dikili hale geçmesine,

nüsh köy ve beldelerle ilgili önemli bir düzenleme yapılmış, bu yasanın 10.maddesine göre başvuru yapmak ve gerekli şartları taşımak kaydıyla köy statüsünün değiştirilebileceği yani mahalle statüsünden köy statüsüne geçilebileceği belirtilmiştir. Böylece yeni adıyla "kırsal mahalle" statüsüne kavuşacak köyler için vergi, harç ve su ücreti ödemelerinde muafiyet ve indirimler sağlanmış olacak, kırsal kesim rahat bir nefes alacaktır. Fakat burada da prosedürün üst belediyelerin onayına bırakılması yine köyün iradesini yok ederek başka bir çözümsüzlüğü beraberinde getirmektedir. Nitekim Kanuna eklenen maddede; "*Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç 90 gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir*" denilmektedir (URL-4).

bu yolla topraktan bağımsız hale gelen kırsal nüfusun köylerini daha hızlı terk etmesine zemin hazırlamıştır.

-Birçok aile için köyler asıl yerleşim yeri olmaktan çıkmış, sezonluk yerleşim alanına dönüşmüştür.

-Böylece köylerin alansal olarak büyüyerek yeni köy, idari anlamda muhtarlık olma isteklerinin de sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bundan sonra köyler nüfusları arttığı için değil, belki daha kaliteli hizmet beklentisi içinde başvuruda bulunabilir. Nitekim kırsal alanda meskenler gelişigüzel inşa edilmeye devam edilmekte, bir toplanmadan ziyade dağılma görülmekte, meskenler arasındaki uzaklık arttıkça getirilen hizmetin maliyeti artmakta, fakat buna karşılık her birim kendisine başta elektrik, yol, su, internet olmak üzere her türlü hizmeti talep etmektedir.

Nitekim bunun en son örneği yine Türkiye genelinde Tekkeköy’de yaşanmış, daha önce Canik Belediyesi sınırları içinde olan Fındıcak köyü (mahallesi) referandumla Canik’ten ayrılarak Tekkeköy’e katılmıştır⁸.

Samsun’un Tekkeköy ilçesi Yaylaları ve Seymenler Mahalleleri için tespit edilen bu durumun Türkiye’deki diğer 29 Büyükşehir Belediyesinde de farklı olduğunu sanmıyoruz. Benzer durumların toplam 30 büyükşehir belediyesi için geçerli olduğunu düşünüyoruz.

Bu bağlamda şu hususların da dikkate alınması gerekir;

-Büyükşehir Belediye Kanunu ile köy ve mahalle kavramları yerli yerine oturmamıştır. Bu durum sadece idareciler için değil biz coğrafyacılar için de büyük sorundur. Şehirlerdeki

⁸ 30 Ocak 2021 tarih ve 31380 no.lu Resmî Gazete’de 3454 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile Samsun İli, Canik ilçesine bağlı Fındıcak Mahallesi bu ilçeden ayrılarak aynı ilin Tekkeköy ilçesine, başka bir ifade ile Canik Belediyesi’nden ayrılarak Tekkeköy Belediyesi hizmet alanını tercih etmiştir. Bu karar 1 Nisan 2021’de Tekkeköy Belediye Meclisi toplantısında "Artık 63 mahalle olduk" diyerek sevinçle karşılanmış ve haber meclis üyelerine duyurulurken şu ifadelerle yer verilmiştir; bu karar 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 8. maddesi ile 5442 sayılı İl İdare Kanunu’nun 2/B maddesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Fındıcak mahallesi gerek ulaşım gerekse sosyal ve ticari ilişkiler anlamında Tekkeköy’e yakın oldukları için ilçemizi tercih ettiler. Zaten Fındıcak’ta yaşayan vatandaşların büyük bir kısmı Tekkeköy’de ikamet ediyor (URL-5).

mahalle kavramı genişletilerek Büyükşehirlerde köyler için kullanılması, şehirdeki statünün aynısının verilmesi yanlış olmuştur. En azından kentsel ve kırsal olarak mahalleler ayrılabilir, köylere kırsal mahalle denilebilirdi.

- Köylerin de kentsel mahalle olarak kabul edilmesiyle birlikte Yaylageriş Köyü Yaylageriş mahallesi, daha önce Yaylageriş köyünün mahalleleri olan Seymenler, Avluca ve Andonlar (şimdiki adıyla Karşıyaka) mahalleleri Seymenler adıyla ayrı bir muhtarlık / idari birim olduğunda bu kez Seymenler Mahallesi adını almış, Seymenleri oluşturan Merkez, Avluca ve Karşıyaka mahallelerinin adı ayrı bir kavram kargaşası yaratmıştır. Büyükşehir uygulamalarının bu karmaşaya bulduğu çözüm; muhtarlık anlamında köye, yani bugünkü mahalleye giden yolun adından hareketle Seymenler Caddesi, Seymenler'i bağluları olan Avluca ve Karşıyaka'ya ulaştıran (alt kademe) mahallelere giden yollar ise Merkez Sokak, Avluca Sokak ve Karşıyaka Sokak olarak adlandırmak olmuştur. Böylece köyün tamamı Seymenler Caddesi, köyü oluşturan alt mahalleler de mahalle adıyla anılan sokaklardır.

-Büyükşehir uygulamalarının kırsal alanla ilgili bulduğu çözümlerden biri de şudur: Samsun il merkezinde nasıl ki ana caddeler Büyükşehir Belediyesi'nin, ara cadde ve sokaklar da Atakum, İlkadım ve Canik gibi alt belediyelerin ise köylerde de köye yani mahalleye giden anayollar Büyükşehir Belediyesi'nin, alt kademe mahallelere giden yollar da Tekkeköy Belediyesi'nin sorumluluğundadır. Bu uygulama Tekkeköy ilçe merkezi gibi kentsel alanlarda uygulandığında büyük bir sorun teşkil etmezken, Tekkeköy'ün Seymenler mahallesine giden yolun (güncel adıyla Seymenler Caddesi'nin) Büyükşehir Belediyesi sorumluluğunda olup ondan hizmet beklenirken, o yol üzerinde 50 m mesafede bulunan bir evin yolu için henüz o yolda çalışmakta olan makine ve ekipmana bakarak Samsun Büyükşehir Belediyesi'nden bu tali yol ile ilgili olarak bir hizmet talep edildiğinde, Büyükşehir Belediyesi yetkilileri ulaşım ağı haritasına bakarak; "Burası ana cadde değil, sokak. Biz ana caddelere bakıyoruz, ara sokaklar (köyü oluşturan evlerin arasındaki alt mahalle yolları) Tekkeköy Belediyesi'nin sorumlu-

luğundadır oraya müracaat edeceksiniz” demesi çok ilginçtir. Çünkü bu durum yetki paylaşımı gibi görülse de kırsal alanda yaşayan insanların kimi muhatap alacakları ve hizmeti kimden nasıl isteyecekleri açısından çok önemlidir. Oraya kadar gitmiş iş makinelerinin ana yol inşaatı bitince geri çağrılıp, o yolun (caddenin) kolları (sokakları) için tekrar aynı yere Tekkeköy Belediyesi’nin aynı tür ekipmanlarını göndermek zorunda olması kaynak israfı açısından düşündürücüdür. Çünkü söz konusu alan (mahalleyi oluşturan alt birimler) Büyükşehir Belediyesi sınırları içindedir ve misal su paralarını Büyükşehir tahsil etmektedir.

Bu çalışmanın literatüre daha çok katkı sağlaması ve idari değişikliklerin mekandaki karşılıklarını görebilmek için Yaylageriş ve Seymenler örneğine daha yakından bakmak gerekir. Bu itibarla aradan geçen 20 yılda ne değişti diye 2021 yılı itibarıyla araştırma sahasına tekrar gidilmiş, havadan drone görüntüleri alınmıştır. Bu gözlemlerimiz sırasında Seymenler’in idari anlamda ayrı bir muhtarlık olması dışında ne nüfus olarak ne de ekonomik olarak bir gelişme göstermediği anlaşılmıştır. Tam tersine, gerek orman varlığı, gerekse iklim ve toprak şartlarının çok müsait olmasına rağmen ormancılık, hayvancılık, tarım gibi iktisadi faaliyetlerin neredeyse hiç olmadığı, bütün tarlaların fındığa terk edilerek pasif bir hayat tarzının benimsendiği görülmüştür. Son 20 yılda ne değişti ve bugünkü manzara nedir sorularının cevabı aşağıda kısaca özetlenmiştir.

2001’den günümüze son 20 yılda ne değişti?

2021 yılı ocak ayı itibarıyla yaptığımız gözlem ve mülakatlardan⁹ elde ettiğimiz bilgilere göre;

-Yaylageriş ve Seymenler mahallelerinde (köylerinde) dağınık yerleşme düzeni aynı şekilde devam etmekte, cami, okul, meydan vb belli yerlerde bir toplanma ve bir araya gelme görülmemektedir (*Foto 10,11,12,13*).

-Her iki mahallede de 2001 yılı itibarıyla arazinin bir kısmı fındık dikili, çoğunluğu ise tarla tarımı (mısır, fasulye ve

⁹ 2000-2020 yılları arasını kapsayan son 20 yılın değerlendirmeleri için Seymenler Mahallesi Muhtarı Sayın Murat Yıldırım’a teşekkür ederiz.

sebze) yapılan yerler iken günümüzde tarım alanlarının neredeyse tamamı ekili alan olmaktan çıkarak dikili hale gelmiş, fındık bahçesi olmuştur (*Foto 11,12,13*).

-Kırsal meskenlerin hemen tamamı betonarme olup, kat sayıları ve büyüklükleri artmış, çift cam ve güneş enerji sistemleri gibi ilaveler ile üstü örtülü veranda tipi eklentilerle donatılmışlardır.

-Tarımsal faaliyetlerle birlikte hayvancılık da gerilemiş, bu yüzden ahır vb eklentisi olan konut sayısı azalmıştır.

-Meskenlerin çoğunluğu artık yaz mevsiminde kullanılan yazlık evlere dönüşmüş, sahiplerinin yılın büyük bir bölümünü, özellikle kış mevsimini Tekkeköy ilçe merkezi başta olmak üzere Samsun il merkezinde geçirdikleri görülmüştür.

-İlk incelemenin yapıldığı 2000 yılında (1997 yılı nüfus tespitlerine göre) Yaylageriş köyünün nüfusu 1646 iken, bu nüfusun 1059'u bugünkü Yaylageriş Mahallesine, 587'si ise bugün ayrı bir mahalle olan Seymenler, Avluca ve Andonlar'a aittir. Bu tarihten 10 yıl sonra, 2010 yılında Yaylageriş'in nüfusu 896'ya, Seymenler'in nüfusu 452'ye düşmüş, nihayet 2020 yıl sonu itibarıyla Yaylageriş'in nüfusu 758, Seymenler'in nüfusu da 416 olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yılda Tekkeköy ilçe toplam nüfusu ise 49.302'den 54.363'e yükselmiştir. Görüldüğü gibi ilçe toplam nüfusunda %10'luk bir artış görülürken, Yaylageriş ve Seymenler'de %10'a yakın bir azalma söz konusudur.

-2000 yılında Seymenler köyü ilkokulu aktif iken öğrenci sayısının azalmasına bağlı olarak 2013-2014 sezonunda kapanmıştır. Merkezi konumundan dolayı Yaylageriş ilkokulu ilköğretim okuluna dönüştürülmüş, Seymenler dahil çevredeki diğer köylerin çocukları taşınmalı sistemle (servislerle) Yaylageriş'e gelmekte (*Foto 19*), lise için ise her iki köyün öğrencisi yine servislerle en yakında bulunan Büyüklü'ye gitmektedir.

-2021 yılı itibarıyla Seymenler'de (Merkez, Avluca ve Karşıyaka'da) yaklaşık 150 hane aktif olarak varlığını sürdürmektedir. Bu rakam 2001'de 110-120 hane kadardı. Aradan geçen 20 yılda hane sayısı 30 tane daha artmıştır. Bu rakamlar nüfusla beraber değerlendirildiğinde bir gelişmenin değil dura-

ġanlġın göstergesidir. Nitekim bu tenhalık fotoġraflarda da görülmektedir.

-Seymenler'deki aktif 150 hanenin 50'si kışın kapalı olup, yaz kış açık (faal) olan 100 hanedir. Köyde kalanların bir kısmı emekli, genç ve aktif nüfus ise Samsun il merkezi ve Tekkeköy ilçe merkezinde inşaatlarda çalışmakta, günübirlik köye gidiş geliş yapmaktadırlar (*Foto 18*).

-Köydeki evlerin tamamı yazın fındık zamanı tam doludur. Uzak ve yakın bütün köylüler fındık zamanı fındıkları toplamak için Yaylageriş ve Seymenler'de hazır bulunmaktadır. Çünkü köyde evi olup fındıġı olmayan yoktur ve bütün tarlalar fındık bahçesine dönüşmüş durumdadır.

-Köye yazları gelen veya hafta sonları geliş gidiş yapanların büyük kısmı Tekkeköy ilçe merkezinde ya da Samsun il merkezinde ikamet etmektedir. Samsun il merkezinde kalanlar iki semtte yoġunlařmıřtır. Bunlar Canik'te Yavuzselim ve İlka-dım'da Derebah e mahalleleridir.

-Köyde ana caddeler Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin, köyü oluşturan mahallelere giden ara yollar ise Tekkeköy Belediyesi'nin sorumluluġundadır. Seymenler'i Tekkeköy ilçe merkezine baġlayan Seymenler Caddesi'nin yapımını Büyükşehir  stlenirken (*Foto 16*), Seymenler'i oluşturan Avluca, Karşıyaka ve Merkez mahallelerinin (Avluca Sokak, Karşıyaka Sokak, Merkez Sokak vd'nin) yol yapım, bakım ve onarımı Tekkeköy Belediyesi'ne aittir (*Foto 14,15*).

-Seymenler köyü / mahallesi Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin sınırları içinde ve onun sorumluluk alanında bulunmasına raġmen, Büyükşehir'den halk bir şey talep ettiġinde kendilerine hemen kroki açılmakta, problem cadde üzerindeyse dik-kate alınmakta, sokak üzerindeyse bu bizim işimiz deġil, alt belediyenin işi denilmektedir. Bu durum çok kısa mesafeler söz konusu olduġu için şehir merkezinde belki kabul edilebilir, fakat kırsal alanda bu kadar ayırım yapmanın mantıġı   z le-bilmiş deġildir.

-Köylere giden ana yollar "cadde" olarak isimlendirilmiş-tir. Seymenler köyüne giden yolun adı Seymenler Caddesi, Yaylageriş köyüne giden yolun adı Yaylageriş Caddesi'dir. Köyleri oluşturan alt mahallelere giden yollar da "sokak" olarak

isimlendirilmiştir. Misal; Avluca mahallesine giden yolun adı Avluca Sokak, Avluca mahallesi içinde birbirlerine oldukça uzak mesafeler içinde konumlanmış olan meskenler arasındaki yolların adı yoktur. Hepsi Avluca Sokak'tır. Böylece Seymenler mahallesi (köyü) 4 sokaktan meydana gelmektedir; Merkez Sokak, Avluca Sokağı, Karşıyaka Sokağı ve Kayabaşı sokak.

-Samsun Büyükşehir Belediyesi Seymenler Caddesi'ni beton yol olarak yapmış ve geri çekilmiştir. Dağınık yerleşme dokusundan dolayı Seymenler'i oluşturan 4 mahallenin toplam yol uzunluğu 35 km olup, Tekkeköy Belediyesi bunun 10 km kadarını yapabilmiş, 25 km daha yolun iyileştirilmesi veya kaplamasının yapılması gerekmektedir.

-Seymenler'in elektrik alt yapısı uzun yıllar ihmal edildikten sonra son 2-3 yıl içinde yenilenmiştir (*Foto 17*).

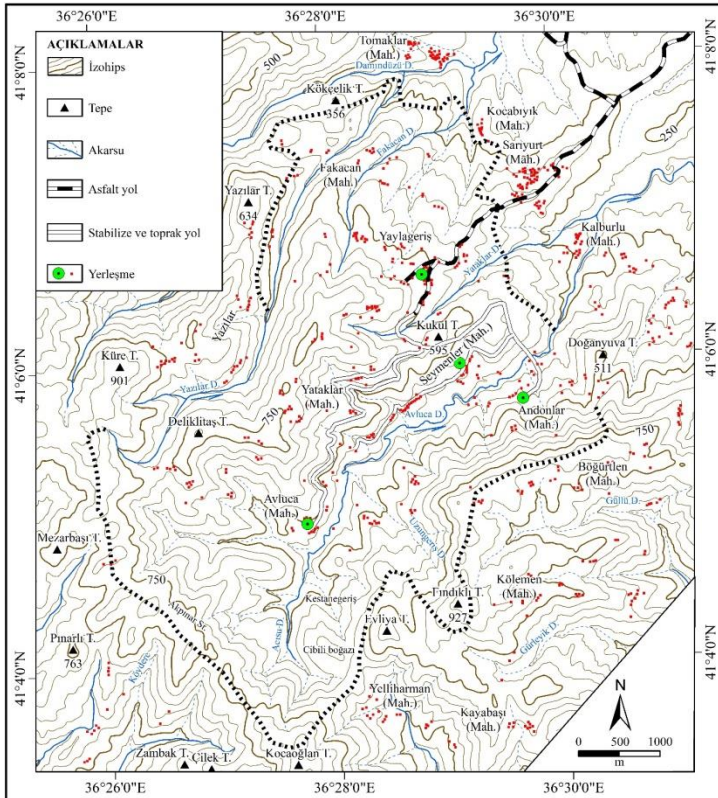
-Seymenler son 5 yıldır büyük su sorunu yaşamaktadır. Su işlerine de Büyükşehir bakmakta, su yetersizliği tankerlerle giderilmektedir. Saryurt Mahallesi Halburcu Sokak'ta yeni bulunan bir su kaynağından sondajla su çekilmesi planlanmış, işi SASKİ ihale etmiş, sonucu beklenmektedir.

-Köyün genelinde fındık dışında başka bir ekonomik gelir kaynağı yoktur. 2000'li yılların başlarına kadar yoğun şekilde yapılan tarla tarımının yerini fındık almış, tarlaların neredeyse tamamı fındık dikili hale gelmiştir. Tarlaların ekili halden dikili hale gelmesi kırdan kente göçü kolaylaştırmış, bu durum hem köyde nüfusun azalmasına, hem de mevcut nüfusun köy dışında ek geçim sahası arama çabalarını arttırmıştır. Çalışabilir aktif nüfusun büyük kısmı Samsun ve Tekkeköy il ve ilçe merkezlerinde inşaat işlerinde çalışmaktadır.

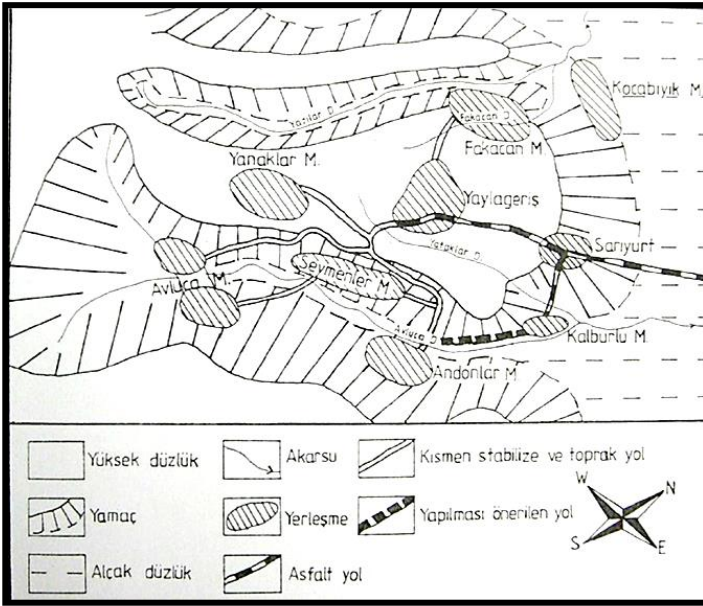
Yaylageriş köyünün bölünerek Seymenler adıyla ayrı bir köy kurulması, köylerin Büyükşehir Yasası ile birlikte Samsun'un da dahil olduğu 30 Büyükşehirde mahalle olarak adlandırılması, mahallelerin kentsel ve kırsal diye ayrılmaması, kırsal nüfusun 2012'den beri hiç yokmuş gibi kabul edilerek bunların da kentli nüfus sayılması, daha şehir içinde bile sayısız problemle baş etmeye çalışan belediyelerden en ücra köylere hizmet götürmesinin beklenmesi, hizmet götürdükçe kentle bağın kuvvetlenerek kırdan şehre göçün artması, köylerin boşalarak mev-

cut ekonomik potansiyellerini kullanmamaları, köylü nüfusun üretici durumdan tüketici duruma geçmesi, kentsel işsizliğe köyden gelen üstelik niteliksiz olan işsiz nüfusun katılması vb daha birçok sorunun çözümü için Büyükşehir Yasası'nın tekrar gözden geçirilmesi gerekmekte, hata varsa düzeltilmesi, düzeltilmiyorsa bu hatalarda ısrar edilmeyerek geri adım atılması ya da başka çözümler üretilmesi gerekmektedir.

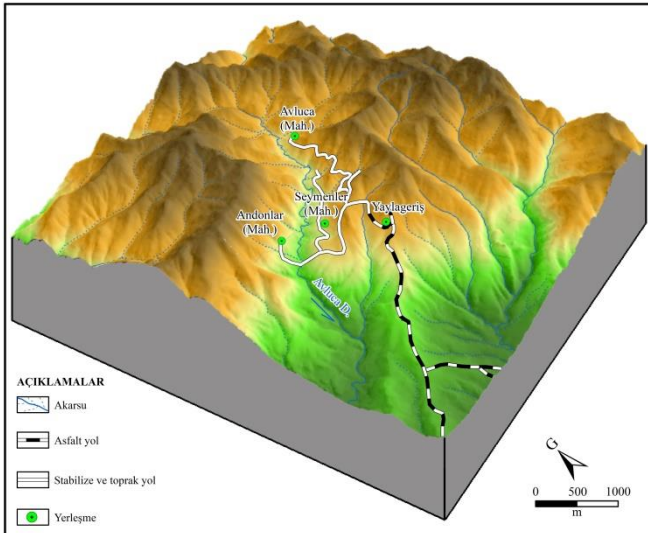
Şekil ve Fotolar

Şekil 1. Bölünme öncesi Yaylageriş köyünün idari sınırları ve bağlı olan (Seymenler, Avluca ve Andonlar) mahalleleri.

Şekil 3. Bölünme öncesi Yaylageriş köyü ve bağlarının jeomorfoloji haritası.

Şekil 4. Yaylageriş köyü ve çevresinin arazi yapısı gösteren blok diyagram.

A - 2001 yılına ait fotoğraflarda Yaylageriş köyü ve mahalleleri

Foto 2. Yaylageriş merkez mahalleden Tekkeköy ilçe merkezine (kuzeye) bakış.

Foto 3. Avluca deresinin iki yakasında gelişme gösteren Seymenler (solda) ve Andonlar (sağda) mahalleleri (doğuya bakış).

Foto 4. Yaylageriş merkez mahalle tarafından Avluca deresi vadisi. Karşıda Andonlar, beride sırtın altında Seymenler mahallesi (güneye bakış).

Foto 5. Yaylageriş köyü güneyinde Avluca deresi vadisi. Sağda Seymenler, solda Avluca mahalleleri (güneybatıya bakış).

Foto 6. Avluca Mahallesi (güneye bakış).

Foto 7. Seymenler mahallesi (batıya bakış), ilkokulu ve camisi.

Foto 8. Yaylageriş merkez mahalle ve buradan Seymenler mahallesine geçiş.

Foto 9. Yaylageriş merkez mahalle ile bağlıları Seymenler, Avluca ve Andonlar mahalleleri arasında ulaşımı sağlayan köy içi yolun görünümü.

B - Yaylageriş köyünün bölünerek Seymenler adıyla ayrı bir köy kurulmasından 20 yıl sonra, 2020'lerin başında Yaylageriş ve Seymenler'e ait fotolar:

Foto 10. Yaylageriş merkez mahalle yaz ve kış görünüşleri.

Foto 11. Yaylageriş merkez mahalle. Son 20 yılda gözle görülür bir değişim yaşanmamış, nüfus azalmış, mesken sayısı ise çok az artmıştır.

Foto 12. Seymenler Mahallesi (batıya bakış). Seymenler'i oluşturan üç mahallede 120 olan konut sayısı son 20 yılda ancak 150 olmuş, toplam nüfusta ise azalma görülmüştür.

Foto 13. Seymenler'in eski adıyla Andonlar, yeni adıyla Karşıyaka mahallesinin genel görünümü. Orman açmaları ile oluşturulan tarım alanlarının tamamı son 20 yılda fındığa terkedilmiştir.

Foto 14. Seymenler'in Karşıyaka mahallesi. Yerleşme son derece dağınık olup anayolun dışında kalan ara yolların yapımı ve bakımı Tekkeköy Belediyesi sorumluluğundadır.

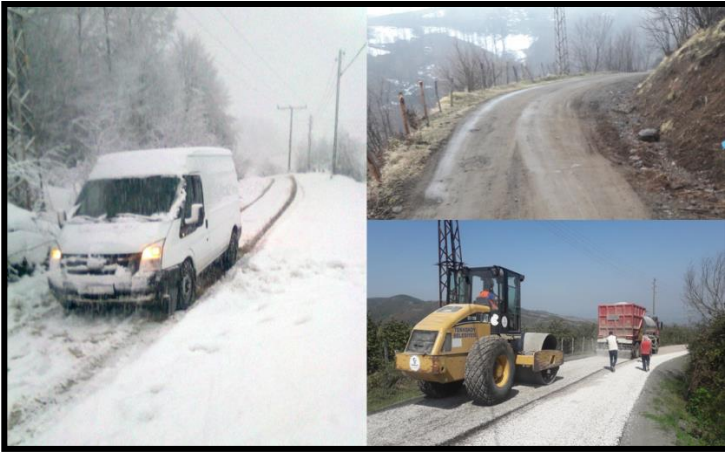

Foto 15. Seymenler köyü (mahallesi) içinde ara yolların kış ve yaz durumları. Tekkeköy Belediyesi ara yolların bir kısmını asfalt kaplama yapmış, geri kalan kısmı için gayret göstermektedir.

Foto 16. Seymener'i Tekkeköy ilçe merkezine bağlayan yol. Tıpkı Samsun il merkezinde olduğu gibi köylerde de ana yolları Samsun Büyükşehir Belediyesi, köy içi alt mahalle yollarını ise ikinci kademedeki Tekkeköy Belediyesi yapmaktadır.

Foto 17. Düzgün ve kesintisiz elektrik alt yapısı Seymenler'e müstakil muhtarlık olduktan yaklaşık 20 yıl sonra ancak gelebilmiştir.

Foto 18. Üstte Yaylageriş ve Seymenler camileri. Cenaze ve benzeri durumlarda toplanan kalabalık köyle bağlantısı olan fakat köy dışında yaşayan nüfus hakkında bir fikir vermektedir. Köylerdeki nüfusun çoğunluğunu yaşlılar oluşturmakta, çay ocaklarında tarımsal üretimle ilgili bilgilerin muhatabı da gençler değil, yaşlılar olmaktadır.

Foto 19. Öğrenci azlığı nedeniyle Seymenler İlkokulu kapanmış, ilk ve orta okul öğrencileri servislerle Yaylageriş'teki ilköğretim okuluna gelmektedir. Fotoğrafta Tekkeköy Belediye Başkanı Hasan Togar mezuniyet gününde hem öğrencileri tebrik etmekte, hem de gelecekteki seçmenleri ile ilk temasını gerçekleştirmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitap ve Makaleler

İçişleri Bakanlığı (1988) *Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik*, Kabul Tarihi:11.08.1988, Ankara.

Karagel, H. – Karagel D. (2014) Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerini Esas Alan 6360 Sayılı Kanun’un İdari Coğrafya Analizi (2012), *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 120, (176-185).

Koday, Z. (2019) “Türkiye’de İdari Coğrafya Analizi  alışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 17, Sayı 34, (367-379).

 z a lar, A. (1996). “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İl ve Belde Kavramları  zerine Düşünceler”, *A. . DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 12: 7-24.

 z a lar, A. (2015) *Yönetsel Coğrafya*, Nika Yayınevi, Ankara.

Tunçdilek, N. (1967) *Türkiye İskân Coğrafyası, (Köy-Altı İsk nı)*, İst. Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 49, İstanbul.

Samsun İdare Mahkemesi (2001) *2000/816 No.lu Bilirkişi Raporu*, Samsun.

TBMM (1924) *Köy Kanunu*, Kanun No: 442, Ankara.

TBMM (2004) *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, Kanun No: 5216, Ankara.

TBMM (2005) *Belediye Kanunu*, Kanun No: 5393, Ankara.

TBMM (2008) *Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, Kanun No: 5747, Ankara.

TBMM (2012) *On    İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Kanun No: 6360, Ankara.

TBMM (2020) *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Kanun No: 7254, Ankara.

Yılmaz, C. (2007) “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri” *Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, (Ed.: C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., (295-322), Samsun.

Yılmaz, C. (2019) “Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası Literatürü”, *TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (Türkiye’de Coğrafya II), Cilt:17, Sayı: 34, (519-560), İstanbul.

Yılmaz, C. (2020) “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sinop’ta İdari Sınır Değişiklikleri ve Devlet-Millet İlişkisi”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, (55-77), Sinop.

Yücel, T. (1988) Türkiye’de Kır Yerleşme Tipleri, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, (XXV-VI): 61-69, Ankara.

2. İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/koyler1> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2021)

URL-2: <https://www.akasyam.com/buyuksehir-statusundeki-illerin-koylerine-ve-kirsal-nufuslarina-ne-oldu-158241/> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2021)

URL-3: <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdari-Bolumleri.aspx> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2021)

URL-4: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/buyuksehirlerde-koyler-kirsal-mahalle-olacak/606618> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2021)

URL-5: <https://www.haberler.com/tekkekoy-un-mahalle-sayisi-63-oldu-14034933-haberi/> (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021)

3. Fotoğraflar

Foto 1,20: Google Earth (Ocak 2021)

Foto 2,3,4,5,6,7,8,9: Cevdet Yılmaz Arşivi (2001 Yılı görünümüleri)

Foto 10,11,13,15,17,18,19: Turan Baştan (www.facebook.com/turan.bastan)

Foto 12,14: Ali Uzun (Mart 2021 Drone görüntüleri)

Foto 16: Murat Yıldırım (2020 yılı görünümüleri)